

This pdf is a file in the Digital South Caucasus Collection (DSCC), a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL) hosted by the [Institute for the Study of the Ancient World Library](#) at New York University.

- Creator: Lortkipanidze, M. / ლორთქიფანიძე, მ. / Лорткипанидзе, М.
- Title: კოლხეთის ძვ.წ. V-III სს. საბეჭდავი-ბეჭდები (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი) / Колхидские перстин-печати V-III вв. до н.е. (вопрос взаимоотношений с греческими мастерскими)
- Publication Date: 1975
- Publisher: Georgian National Academy Of Sciences
- Place of Publication: Tbilisi
- Collection: Digital South Caucasus Collection
- Collection ID: dscc_b201b615eb

About

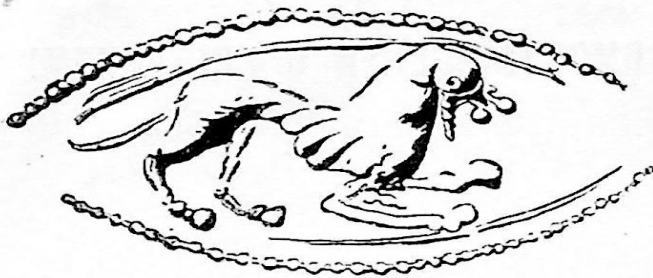
The Digital South Caucasus Collection (DSCC) is a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL), a project of the Library of the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) at New York University in cooperation with the Georgian National Museum and the Institute of Archaeology and Ethnography in the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. AWDL's mission is to identify, collect, curate, and provide access to a broad range of scholarly materials relevant to the study of the ancient world. The ISAW library is responsible for curating the collection, clearing the rights as needed, preserving the digital copies in NYU's Faculty Digital Archive, creating high-quality metadata in order to maximize discoverability, and making the works accessible to the general scholarly public.

Rights

The Georgian National Museum has granted permission to the Institute for the Study of the Ancient World of New York University to publish this material electronically in the Digital South Caucasus Collection (DSCC). We are making such material available on a noncommercial basis for research and educational purposes, in an effort to expand access to thinly-held and/or out-of-print material related to the study of the ancient world to the widest possible audience. If you wish to use copyrighted material from this site for purposes beyond those in accordance with fair use (Title 17 U.S.C. Section 107), you must obtain permission from The Georgian National Museum. We respect the intellectual property rights of others. If you believe that you own the copyright to the material made available on this site, please see our takedown policy: <http://dcaa.hosting.nyu.edu/dscc/takedown-notice>.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და
ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ИМ. И. А. ДЖАВАХИШВИЛИ

МАРГАРИТА ЛОРДКИПАНИДЗЕ

КОЛХИДСКИЕ ПЕРСТНИ-ПЕЧАТИ

V-III ВВ. ДО Н. Э.

(ВОПРОС ВЗАИМООТНОШЕНИЙ С ГРЕЧЕСКИМИ МАСТЕРСКИМИ)

20.06.1

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1975

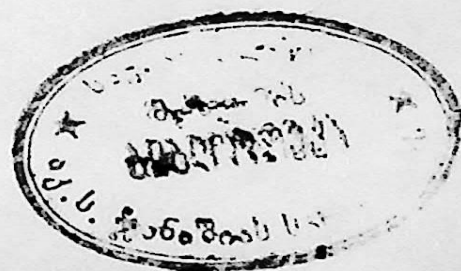
IVE
3560

მარგარიტა ლორთქიფანიძე

კთლზეთის კვ. წ. V—III სს. საბეჭდო-ბეჭდები

(ბერძნულ სახელწოდებთან ურთიერთობის საკითხი)

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1975

ნაშრომი ეძღვნება ძველ კოლხეთში გამოვლენილი გლიპტიკური ნახელა-
ვის შესწავლას. მასალებს შორის გამოყოფილია სხვადასხვა დანიშნულების
საბეჭდავები: უფლებრივი, საერთო დანიშნულებისა და ინ-
დივიდუალური. საბეჭდავი-ბეჭდების ანალიზის საფუძველზე ავტორი ად-
გენს, რომ ადრეანტიკური ხანის კოლხეთში (ძვ. წ. VI საუკ. ბოლო წლები-
დან — III სს.) ძირითადად გავრცელებული იყო ბერძნულ სახელოსნოებში
ნაკეთები (მატერიკული საბერძნეთისა, დიდი საბერძნეთისა, აღმოსავლურ-ბერ-
ძნული) ლითონის ბეჭდები და, ამასთანავე, თანაარსებობდა ადგილობრივ —
კოლხურ — სახელოსნოებში ნაკეთი ინტალიო-ბეჭდები.

შესავალი

ძვ. წ. VI—III საუკუნეები გლიბტიკის განვითარების ისტორიაში ორ მეტად საგულისხმო პერიოდს მოიცავს — არქაულსა (ძვ. წ. VI—V სს.) და კლასიკურს (ძვ. წ. V—IV სს.)¹. ბერძნული არქაული გემების ძირითადი ნაწილი წარმოშობილია ძვ. წ. VI საუკუნის მეორე მეოთხედში². ამ დროს ხდება ძირეული გარდატეხა გემათა კვეთის ხელოვნებაში: არსებული ტრადიციების საფუძველზე მუშავდება ახალი ჩვევები ტექნიკაში, იქმნება ახალი სტილი. ამ დროს საფუძველი ეყრება „დამოუკიდებელ“ (მ. ლ.) ბერძნულ გლიბტიკას, რომლის აღმავლობის ხანამ კლასიკური პერიოდიდან მოყოლებული, რამდენიმე საუკუნის მანძილზე, სახელდობრ, რომაულ ხანამდე, გასტანა.

ძვ. წ. VIII საუკუნიდან ბერძნული ხელოვნების დარგები, სხვადასხვა ფორმით, აღმოსავლური გავლენის ქვეშ ექცევიან³. VIII—VII სს. ბერძნული ხელოვნება ერთიანად ითვისებს და ბაძავს უცხო—აღმოსავლურ სტილს, იმ ზომამდე, რომ დროის ხსენებული მონაკვეთი აღმოსავლური სტილის პერიოდადაა წოდებული⁴. ამ დროსვე ჩაისახა „საკუთარი ბერძნული მხატვრული სტილი“⁵. VII საუკუნის შუა წლებში აღმოსავლურ მოტივთა და ფორმათა ასიმილაცია დასრულებულად ითვლება, ხოლო VII საუკ. ბოლოდან ჩამოყალიბდა შინაარსითა და ფორმით ბერძნული — არქაული სტილი⁶ (მონუმენტურ არქიტექტურაში, სკულპტურასა და მხატვრობაში; ძირითადად ვაზების მხატვრობაში).

ხსენებული სტილის ჩამოყალიბებაში წვლილი იმ ბერძენ ოსტატებს მიუძღვით, რომელთაც შეძლეს მათ მიერ შეთვისებული უცხო მხატვრული ელემენტების ბერძნულ საფუძველზე გადამუშავება. ძვ. წ. VI საუკუნიდან ელინიზ-

¹ ამ ორი დიდი ეპოქის ნახელავის „გაერთიანება“ ჩვენს ნაშრომში იმითაა გაპირობებული, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე, ჯერჯერობით, ხსენებული პერიოდების მასალები მცირე რაოდენობითაა მოპოვებული. მხოლოდ მათი ერთიანად განხილვა შეგვიქმნის მეტნაკლებად სრულ წარმოდგენას კოლხეთის ბერძნულ სამყაროსთან ურთიერთობის შესახებ. ელინისტური ხანაც, ნაწილობრივ (ძვ. წ. IV ბოლო — III სს.), ქრონოლოგიურად ამავე მონაკვეთში ჩაირთვება.

² J. Boardman, Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical, London, 1970 გვ. 139.

³ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 139.

⁴ Сб. Древняя Греция, Москва, 1956, стр. 485.

⁵ Сб. Древняя Греция, оქვე.

⁶ Сб. Древняя Греция, გვ. 486.

მის ეპოქამდე ბერძნული ხელოვნება უკვე თვით ახდენს გავლენას აღმოსავლეთის ხელოვნებაზე⁷.

აღმოსავლეთის გავლენითვე ხსნიან იმ ვითარებას, რომ რკინის ხანის საბერძნეთში კვლავ აღიძრა ინტერესი საბეჭდავთა კვეთის ხელოვნებისადმი⁸. ეს ხელოვნება, ერთ ხანს, ისევე როგორც ხელოვნების სხვა დარგები, დაქვემდებარებული იყო აღმოსავლურ გავლენას. „გარდატეხის პერიოდი“ გლიპტიკაში შედარებით გვიანი დროით (ძვ. წ. VI საუკ.) აღინიშნება.

ჭრილაფარაკებიანი ლითონის ბეჭდების შესწავლა დიდმნიშვნელოვანი პრობლემატური საკითხია⁹. სახელდობრ ანტიკური ხანის ფარაკიანი ბეჭდების შესწავლას ცნობილმა ინგლისელმა მეცნიერმა ჯონ ბორდმანმა რამდენიმე სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა: — *Archaic Finger Rings* (*Antike Kunst*, 10 Jahrgang, 1967, Heft I); — *Etruscan and South Italian Finger Rings in Oxford* (*Papers of the British School at Rome*, v. XXXIV, New Ser. v. XXI, 1966); — *Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical*, London, 1970.

ამ ნაშრომებში ავტორს წამოყენებული აქვს ახალი თეორია საბეჭდავი-ბეჭდების კლასიფიკაციისა და წარმომავლობის საკითხებთან დაკავშირებით. ჯ. ბორდმანს რიგი შესწორება შეაქვს ადოლფ ფურტვენგლერისა და ჯიზელა რიხტერის კლასიფიკაციაში¹⁰. სახელდობრ: მრავალი წლის ძიების შედეგად ძირეულად აქვს გადამუშავებული და შეცვლილი არქაული ხანის ჭრილაფარაკიან ბეჭდთა და გემათა წარმოშობის საკითხი¹¹.

ჯ. ბორდმანმა თავის ძიებებში დიდი ადგილი დაუთმო იკონოგრაფიის პრობლემის შესწავლას. თავისი ახალი კლასიფიკაცია მკვლევარმა ააგო გამოხატულებათა შინაარსისა და ფარაკიან ბეჭდთა ფორმის ღრმა ანალიზის საფუძველზე.

აჯგუფებს რა, დაწვრილებით, ბეჭდებს მრავალი სახის ფორმების მი-

⁷ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 139; Древняя Греция, стр. 486.

⁸ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 139.

⁹ ბოლო ხანებში უცხოელ მეცნიერთა ყურადღება გამახვილებულია გლიპტიკისა და ლითონის საბეჭდავთა კვეთის საკითხების შესწავლისადმი. ამ მიმართულებით, უკანასკნელი ათეული წლის მანძილზე, მეტად საგულისხმო გამოკვლევები გამოქვეყნდა: J. Boardman *Archaic Greek Gems. Schools and Artists in the Sixth and Early Fifth Centuries B. C.*, London, 1968; — მისივე: *Engraved Gems, The Ionides Collection*, London, 1968; M.-L. Vollenweider, *Catalogue Raisonné des Sceaux, Cylindres et Intailles*, v. I, Genève, 1968. — მისივე: *Die Porträtgemmen der römischen Republic*; — G. Richter, *Engraved Gems of the Greeks and Etruscans. A History of Greek Art in Miniature*, London, 1968.

¹⁰ A. Furtwängler, *Die Antiken Gemmen*, Leipzig, 1900; — G. Richter, *Catalogue of Engraved Gems*, Metropolitan Museum, New York, 1920 წლის გამოცემა I და Roma, 1956 წლის გამოცემა II.

¹¹ ა. ფურტვენგლერი ფუნდამენტალურ ნაშრომში — *Die antiken Gemmen*, I, ფარაკიანი ბეჭდების განხილვისას მცირე ადგილს უთმობს. (ტომი I, გვ. 3, 23—90) გამოყოფილი აქვს მხოლოდ ეტრურიის „ძველიონური“ ბეჭდების მცირე ჯგუფი.

ბეჭდების ფორმათა საფუძვლიანი კლასიფიკაცია მხოლოდ ფ. მარშალს აქვს შემუშავებული (იხ. *Catalogue of the Finger Rings Greek, Etruscan and Roman*, British Museum, London 1907), ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული ანტიკური ხანის ბეჭდების მიხედვით.

ხედვით, იზილავს მათი წარმომავლობისა და ევოლუციის საკითხს, გამოჰყოფს ახალ ქრონოლოგიურ ჯგუფებს¹².

ჯ. ბორდმანის მიზანია არქაული პერიოდის ხელოვნებაში განასხვაოს და ერთმანეთისაგან (ცალ-ცალკე) გამოჰყოს ბერძნული და ეტრუსკული ნახელავი. ამ დიდი საკითხის გასაშუქებლად მკვლევარი ამ თვალსაზრისით სწავლობს: კრილა ქვებს, ლითონის ფარაკიან ბეჭდებსა და მხატვრული ხელოსნობის რიგ დარგებს — როგორიცაა: კედლის მხატვრობა, ბრინჯაოს ნაკეთობანი, ტორევ-ტიკა და ვაზათმხატვრობა.

ირკვევა, რომ ჯერ კიდევ ძვ. წ. VI საუკ. შუა ხანამდე (უფრო ადრეც), ვიდრე 500 წ-მდე (და გვიანაც) ეტრურიაში ყველა დარგის ბერძენი ოსტატები ჩადიოდნენ სამუშაოდ¹³. ჯ. ბორდმანი ვარაუდობს, რომ ოსტატების მეტი წილი აღმოსავლეთ საბერძნეთიდან იყო წამოსული. მისი აზრით, ამგვარი იმიგრაცია გამოწვეული იყო სპარსელთა შემოსევების შედეგად.

ბერძენ ოსტატთა შემოქმედებაზე — მათ ნახელავზე — ეტრურიაში გავლენას ახდენდა ის გარემო („ბაზარი“, როგორც ამას ჯ. ბორდმანი უწოდებს), რომელსაც ისინი ემსახურებოდნენ. მათი სახელოსნოები ნაწილობრივ, ხშირად, შევსებული იყო ეტრუსკებით. ეტრუსკები, და ასევე ის ბერძენი ოსტატები, რომლებიც ადრე ჩავიდნენ ეტრურიაში სამუშაოდ — არ ავითარებდნენ ახალ არქაულ „მიმდინარეობას“¹⁴. ისინი დაკავშირებული იყვნენ, უფრო მჭიდროდ, აღმოსავლურსა და ბერძნული მატერიკის სუბგეომეტრიულ და ადრეული ხანის ორიენტალიზირებული სტილის ხელოვნებასთან. ახალი იდეები შეითვისეს ახალმა ოსტატებმა, რომელთაც „ახალი“ ე. წ. არქაული ეტრუსკული ხელოვნება შექმნეს¹⁵.

ამრიგად, „ბერძნულისა და ეტრუსკული ნახელავის ერთმანეთისგან განსახვევებლად საჭიროა გვახსოვდეს, რომ ხსენებული ორი ხელოვნების განვითარების პერიოდში (რაშიც ბერძნებს გარკვეული წვლილი მიუძღვით) არსებობს ისეთი სტადია, როცა ისინი დამოუკიდებლად ვითარდებოდნენ ბერძნული სამყაროს შიგნით. აუცილებელია მხედველობაში ვიქონიოთ ეტრუსკების უშუალო მონაწილეობაც (ეტრუსკების „ხელის გამოყენება“). ამდენად უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა გარკვეულიყო არა ის, თუ რა არის ეტრუსკების მიერ გაკეთებული, არამედ — სახელდობრ რა არის ეტრურიაში შექმნილი“. შეფასდეს და განისაზღვროს — რამდენად მჭიდროდ იყო ურთიერთკავშირი შემოხსენებულსა და წარმოშობით ბერძნულ ნახელავთან (Boardman, Archaic Finger Rings, გვ. 3).

ჯ. ბორდმანმა თავის ნაშრომებში შეძლო არა მარტო ხსენებული საკითხების გადაჭრა და სავსებით ახლებურად გაშუქება, არამედ მასალის ყოველ-

¹² ძირითადად ფარაკიანი ბეჭდები, გამოცემული იყო ხოლმე მრავალრიცხოვან „სამკაულთა კატალოგებში“, რომლებშიც მეტად მცირე ყურადღება ეთმობოდა ემბლემებსა თუ გამოხატულებებს. იმ შემთხვევებშიც კი, როცა ლითონის ბეჭდები გვმეებთან ერთადაა გამოქვეყნებული, ხსენებული ნივთების თავისებური მხარე (ანუ სპეციფიკური მხარე) უგულვებელყოფილია.

¹³ Boardman, Archaic Finger Rings, გვ. 3.

¹⁴ Boardman, დასახ. ნაშრ., იქვე.

¹⁵ ჯ. ბორდმანი არქაულ ეტრუსკულ ხელოვნებას ბერძნული ხელოვნების ერთ-ერთ მთავარ „შემადგენელ“ ნაწილად, კერძოდ — აღმოსავლურ-ბერძნული ხელოვნებისად, მიიჩნევს.

მხრივი ანალიზის შედეგად (სტილი, ტექნიკა, მასალა, ფორმა) გამოავლინა და დაადგინა მთელი რიგი ახალი სკოლებისა და სახელოსნოების არსებობა ბერძნული სამყაროს სხვადასხვა ნაწილში.

ძველ საქართველოში გავრცელებულ საბეჭდავთაგან ძვ. წ. VI—III სს. ლითონის, თითზე შესაცმელი ბეჭდის სახე წარმოადგენს საბეჭდავის იმ ძირითად ტიპს, რომელიც ყოფაში ღრმადაა შესული. მასალების ძირითადი ნაწილი, არქეოლოგიური მონაპოვარის მიხედვით, დასავლეთ საქართველოდან წარმოდგება¹⁶. აღმოსავლეთ საქართველოში, ჯერჯერობით, ხსენებული ნივთები შედარებით მცირე რაოდენობითაა აღმოჩენილი.

მასალა, ერთიანად მრავალფეროვანი და თავისებურია. საკმაოდ რთული განსასაზღვრავი და, ზოგჯერ, გასარკვევიც. ჭრილაფარაკიანი ლითონის ბეჭდების უმრავლესობა, ჩვენი აზრით, ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ სახელოსნოებიდანაა გამოსული¹⁷. ტიპობრივად განსხვავებულ ბეჭდებს შორის ყურადღებას იპყრობს სტილისა და ტექნიკის მრავალგვარობა; კვეთის ხელოვნების განვითარებული დონე¹⁸.

რაც შეეხება უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილ მასალებს — ისინი, როგორც წესი, მაღალმხატვრული ღირებულების ძეგლებს წარმოადგენენ და, უდავოდ, დიდ სახელოსნოებში მოღვაწე მჭრელების მიერაა შესრულებული.

სახელდობრ, რომელ სახელოსნო ცენტრებს უნდა მივაკუთვნოთ ცალკეული ნაწარმოები — ამის გარკვევას წინამდებარე გამოკვლევა ისახავს მიზნად.

ჩვენ თავდაპირველად განზრახული გვქონდა ძვ. წ. VI—III სს. კოლხეთში მოპოვებული უცხო მასალების შესწავლა. კერძოდ — გამოვლენა (ჯ. ბორდმანის შრომებზე დაყრდნობით) გარკვეულ სახელოსნო ცენტრებსა და სკოლებში შექმნილი ნახელავისა. დაგვედგინა — რომელი ქვეყნიდანაა იგი შემოტანილი. მაგრამ ძიებრს პროცესში გაირკვა, რომ მართოდენ შემოტანილი ძეგლების მიხედვით (მათი მცირერიცხოვნობის გამო) ვერ წარმოვიდგენთ სრულად თუ რომელ სპეციალურ სახელოსნო „ბაზრებთან“ იყო დაკავშირებული კოლხეთი ხსენებულ ხანაში.

ამასთან დაკავშირებით გვიხდება ჩვენ მიერ გამოცემული ზოგიერთი მასალის (ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, I) ახალი თვალსაზრისით განხილვა, მხატვრული ანალიზის ამ მიმართულებით გამახვილება.

ჩვენი მიზანია შეძლებისდაგვარად დავადგინოთ სხვადასხვა სახელოსნო ცენტრებიდან წამოსული ბერძნების „მონაწილეობა“ მხატვრული ხელოსნობის ამ დარგის — საბეჭდავთა კვეთის ხელოვნებასა და გლიპტიკის — განვითარებაში ძველ საქართველოში. კერძოდ: რომელ სახელოსნო ცენტრებთან

¹⁶ მარგ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, თბილისი, 1969, გვ. 39—48, 83—104.

¹⁷ ამის შესახებ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 39—48, 83—104.

¹⁸ მ. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრ., იქვე.

ჰქონდა უშუალო კავშირი კოლხეთს და რა ზომამდე იყო აქაური სახელოსნოები დაქვემდებარებული ბერძნულ სკოლას.

კოლხეთის მასალები ამ მხრივ თვალსაჩინოდ გამოირჩევა აღმოსავლეთ საქართველოს ინტალიო-ბეჭდებისაგან. აშკარაა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ხსენებული დარგის განვითარებაზე, ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში, გავლენას ახდენდა, ძირითადად, მესოპოტამური და აქემენიდური გლიპტიკა. ძველ კოლხეთში წამყვანი — ბერძნული დიდი სკოლაა (ჩვენ „დიდ სკოლაში“ არა მარტო მატერიკის ბერძნულ სახელოსნოებსა და სკოლებს ვგულისხმობთ, არამედ მცირეაზიულსაცა და დიდ პერიფერიულ, ბერძნების მიერ დაარსებულ, სკოლებს).

მხატვრული ხელოსნობის დარგებიდან გლიპტიკა და მისი შესატყვისი — ფერად ლითონებზე ინტალიოების კვეთა, ერთ-ერთი მთავარი დარგთაგანია. იმისი შეფასებისათვის თუ რაოდენ დიდ როლს ასრულებდა ჭრილა ქვები და საბეჭდავები ძველი საქართველოს მოსახლეობის ცხოვრებაში და რამდენად ღრმად იყო ისინი შესული ყოფაში, საჭიროა ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამოვყოთ ადგილობრივი და იმპორტული მასალები. გავითვალისწინოთ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ნივთის სპეციფიკური მხარე — დავადგინოთ მისი პირდაპირი დანიშნულება.

იმპორტული მასალების ხასიათისა და რაოდენობის გამოვლენა, მათი სადაურობის დადგენა საშუალებას მოგვცემს გავარკვიოთ, გარდა სავაჭრო ურთიერთობებისა, საქმიანი კავშირი (იგულისხმება ქვისსაჭრელ სახელოსნოებსა და სკოლებთან უშუალო კავშირი) სპეციალურ სახელოსნო ცენტრებთან.

ზემოხსენებული საკითხების გარკვევა მხოლოდ განათხარი ნივთების მხატვრულ-ისტორიული ანალიზის შედეგადაა შესაძლებელი, რადგან, როგორც ცნობილია, ანტიკური ხანის წერილობით წყაროებში ამ ნივთების ჩვენში კეთების შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება.

ჭრილაფარაკიანი ბეჭდები ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე მრავალ ადგილასაა ნაპოვნი (სხვადასხვა ტიპის სამარხებში, კულტურულ ფენებში)¹⁹. ჭრილაფარაკიანი ბეჭდის ორი „სახეა“ ცნობილი: საბეჭდავი-ბეჭედი და ინტალიო-ბეჭედი, სამკაულად გამოყენებული. ჩვენში აღმოჩენილი ამ სახის მასალების მნიშვნელოვანი ნაწილი საბეჭდავ-ბეჭდებს წარმოადგენს (უფრო ზუსტად: სამკაული ინტალიო-ბეჭდები მცირე ნაწილს შეადგენს).

ლითონის საბეჭდავ-ბეჭდებსა და ინტალიო-ბეჭდებს შორის ჩვენ გამოყოფილი გვაქვს ბეჭდის ოთხი ძირითადი ტიპი: რკალგახსნილი და რკალ-შეკრული ფარაკიანი ბეჭდები; რკალგახსნილი რგოლები და მასიური ბეჭდები²⁰. აღნიშნული ტიპები ადგილობრივი ბეჭდების ფორმებადაა გამოყენებული. შემოტანილი ინტალიო-ბეჭდები სხვადასხვა სახის ფარაკიანი ბეჭდებითაა წარმოდგენილი.

ნივთიერი საბუთების მიხედვით ლითონის ფარაკიანი ბეჭდის გაჩენა აღმოსავლეთ საქართველოში დამოწმებულია ძვ. წ. VI საუკუნის დასაწყისში

19 თეთრი წყარო, აბელია, კამარახევი, ახალგორი-საძეგური, ყანჩაეთი, წალკა-ალგეთი, ვანი, დაფნარი, დაბლაგომი, ეშერა, გუადიხუ და ა. შ.

20 დაწვრილებით იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 8, 47—48.

(თეთრი წყარო, 1956 წელს გახსნილი ქვაყუთი)²¹. კოლხეთში — ძვ. წ. VI საუკუნის მიწურულში (ვანი, წარჩინებული კოლხი ქალის სამარხი № 6, 1961 წელი)²².

როგორც აღნიშნული გვქონდა, უმთავრესად „ჭრილა ბეჭდების“ დანიშნულება საბეჭდავი იყო; ამასთანავე ზოგიერთი მათგანი სამკაულის სახითაც იხმარებოდა. და, როგორც ჩანს, ზოგჯერ ავგაროზის მნიშვნელობითაც.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ კოლხეთში მოპოვებული რკალგახსნილი ბეჭდები მხოლოდ ბრინჯაოსგან არის გაკეთებული; დღემდე აღმოჩენილი ოქროსა და ვერცხლის ყველა „კოლხური“ (პირობითად ვხმარობთ „კოლხურს“, ამჯერად ჩვენ ვგულისხმობთ მოპოვების ადგილს და არა წარმოშობას) საბეჭდავი-ბეჭედი ფარაკიანი და რკალშეკრულია. აღმოსავლეთ საქართველოში რკალგახსნილი ბეჭდები კეთილშობილი ლითონიდანაც გვხვდება გაკეთებული (ყანჩათი, საძეგური, წალკა-ალგეთი)²³.

კოლხეთში აღმოჩენილი სამარხეული ინვენტარის ლითონის ნაკეთობათა მრავალი სახის ნივთებს შორის, ყურადღებას იპყრობს ჭრილაფარაკებიანი ბეჭდების შედარებით მცირერიცხოვანი ჯგუფი. როგორც მაღალი ფენის წარმომადგენლების სამარხებიდან წარმომდგარი მასალა, ასევე რიგითი სამარხებისა ერთნაირად საინტერესო და საგულისხმოა.

სტილისტური ერთიანობისა და განსხვავებულობის, შესრულების ტექნიკის იდენტურობისა თუ თავისებურების, სიუჟეტთა ორიგინალობისა და მსგავსების, და ბოლოს ფორმათა ტიპების მიხედვით შესაძლებელი ხდება იმპორტულისა და ადგილობრივი ბეჭდების გამოყოფა.

ადგილობრივ სახელოსნოებში ნაკვეთი ინტალიოთა თემატიკა, უცხო გავლენითაა შექმნილი თუ დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, რთული განსასაზღვრავია. უფრო ხშირად ბეჭდებზე ამოჭრილი სიუჟეტი „უნიკალურია“, — მას შესატყვისი გამოხატულებები სახვითი ხელოვნების ძეგლებში ვერ ეძებნება, ამიტომ ახსნასაც ძნელად ექვემდებარება.

ადგილობრივ ჭრილა ბეჭედთა კვეთის ტექნიკური მხარე მოწმობს იმას, რომ ისინი არაბერძენი ოსტატების მიერაა შესრულებული (ამ საკითხს სპეციალურად განვიხილავთ შემდეგ, როცა შევეხებით ზოგადად ტექნიკის საკითხებს). ამასვე მოწმობს ნახელავის მხატვრული მხარე — გამოსახულებათა საერთო სტილი²⁴.

უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილი მასალაც არ წარმოადგენს რიგითსა და ფართო მომხმარებლის ბაზრისათვის განკუთვნილ ნივთებს. კიდევ მეტიც: იგი მაღალი მხატვრული ღირებულებით და კვეთის დახვეწილობით გამოირჩევა; ფორმათა სილამაზით სიუჟეტური მხარეც განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს.

ყველაზე მეტყველი მასალები, ამ მხრივ შესრულების ხელოვნებისა და მა-

21 მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 40—43, 83.

22 იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, ვანის გლიბტიკური ძეგლები, ხელნაწერი; — წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები № 6, სამარხიდან, ვანი II.

23 მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 43—44, 87—93.

24 ზემოხსენებული მოსაზრება გამოთქმული გვაქვს ჩვენს ნაშრომში, კორპუსი I, გვ. 47—48, 64—65.

ტერიალური ღირებულების თვალსაზრისით, ვანის გათხრებმა გამოავლინა²⁵. აქ იმპორტულიცა და ადგილობრივი ნახელავიც შესრულების სრულყოფილი დონით ხასიათდება. იმპორტული საბეჭდავ-ბეჭდვითა მეტი ნაწილი, ვანში, იონი-იდანაა შემოტანილი, რაც შეეხება ადგილობრივ საბეჭდავებს — უპირატესად აღმოსავლურ-ბერძნული სკოლების გავლენას განიცდიან²⁶.

აქ არ შევჩერდებით ვანის საბეჭდავი-ბეჭდებისა და კრილა ქვების დახასიათებაზე (მათ შესახებ ჩვენ სათანადო შემთხვევაში ვილაპარაკებთ). შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ ისინი ძვ. VI—IV სს. მიეკუთვნებიან და მაღალი ფენის წარმომადგენლების, სხვადასხვა დანიშნულების საბეჭდავებს წარმოადგენენ.

ვანის გარდა მნიშვნელოვანი მასალები — კოლხეთსა და ბერძნული სახელოსნოების ურთიერთობის გარკვევისათვის ქობულეთ-ფიჭვნარსა, გუადიხუსა, დაბლაგომსა და ბატნაოხორუშია მოპოვებული. მაგრამ ვიდრე ხსენებული მასალების ანალიზზე გადავიდოდეთ, ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია მოკლედ შევხებით ბერძნული კრილაფარაკიანი ლითონის ბეჭდების წარმოშობისა და განვითარების ისტორიას.

საბერძნეთის ბრინჯაოს ხანის ლითონის ფარაკიანი ბეჭდები უპირატესად ოქროსაგან არის გაკეთებული²⁷. გამოხატულებები ხსენებულ ბეჭდებზე ოვალური ფარაკების ამოხრცულ პირზეა ამოჭრილი. ფარაკი რკალს სწორი კუთხეებით უერთდებოდა, თითის გასწვრივ. გეომეტრიულ პერიოდში ბეჭდის ანალოგიური ფორმა გავრცელებულია, მაგრამ გამოხატულების „ტიპი“ „გასადავებულია“. ფარაკებზე უმნიშვნელო, „უბრალოდ“ ამოჭრილი ანდა დატვიფრული, რელიეფური ორნამენტისებრი სახეა გამოხატული. ამგვარმა ბეჭდებმა მხოლოდ ძვ. წ. VII საუკუნემდე იარსება.

25 მ ა რ გ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან, ვანი II.

26 თუ რა ზომამდე ფართოდ ვრცელდებოდა იმპორტული საქონელი ქვეყნის შიგნით, ჩვენთვის ჯერჯერობით არ არის ნათელი. ამასთანავე არ უნდა იყოს დასაშვები, რომ მხოლოდ ადგილობრივ სახელოსნოებს შეეძლოთ მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება საბეჭდავებზე.

27 პირველი კრილაფარაკებიანი ლითონის ბეჭდები კნოსში იქნა აღმოჩენილი (მართკუთხა ოვალური და მრგვალი ფარაკით). მათი უმრავლესობა, სტილისტური თავისებურების მიხედვით, დათარიღებულია ძვ. წ. XVIII და XVII სს. ასევე თარიღდება მესარაში მოპოვებული ბრინჯაოს ფარაკიანი ბეჭდები.

კნოსის ბეჭდების ერთი ნაწილი, უეჭველად, თითზე შესაცმელიდ განკუთვნილ სამკაულებს (თუ ნივთებს) წარმოადგენდა. მაგრამ ზოგიერთი მათგანის ზედმიწევნით პატარა ზომა ზოგ მკვლევარს საბაბს აძლევს (მაგ. R. A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London, 1961, გვ. 66, 84) ივარაუდოს, რომ ისინი ბეჭდის ფორმის შესაქიდი საბეჭდავებია. ხსენებული ტიპის საბეჭდავები მიკენში ძვ. წ. XVI საუკ. მეორე ნახევარში იყო გავრცელებული (კერძოდ ეს მასალა კარგადაა წარმოდგენილი სამარხეული ინვენტარის მიხედვით). აღნიშნული ბეჭდების კვეთის სტილი თანადროული კრილაფარაკიანი ბეჭდების უშუალო გავლენის ქვეშაა მოქცეული (ბეჭდებისა, რომლებიც ხელზე სატარებლად იყო განკუთვნილი).

ოვალური ფარაკი ცნობილია გვიანმანოსური და მიკენური ბეჭდების მიხედვით. სახელობრ, აღნიშნული ფორმა საბეჭდავ-ბეჭდებს შორისაა გავრცელებული, რომლებიც ძირითადად მასიური ოქროსაგან არიან ხოლმე გაკეთებული. კ ვ ე თ ა ამ საბეჭდავებზე შესრულებულია გეგმების კვეთის ტექნიკით (ხსენებული ტექნიკით შესრულებული საბეჭდავი-ბეჭდები მიკენის აკროპოლისიდან წარმოსდგება). ბეჭდების დიდი ნაწილი სხვა წესითაც არის გაკეთებული. კერძოდ: „ორფენოვანი“ ფარაკი ლითონის თხელი ფირფიტებისგან იყო შედგენილი. ფირფიტები ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდებოდა რომელიღაც მედეგი

აღსანიშნავია, რომ ეგვიპტესა და ფინიკიაში ფარაკიანი ბეჭდის ტიპი განსხვავებული იყო. იგი წარმოადგენს ე. წ. კარტუშიან ბეჭედს კრილა ფარაკით. ამ ბეჭდების ფარაკები, როგორც წესი, წაგრძელებულია, მომრგვალებული ბოლოებითა და სწორი გვერდებით. კარტუშიანი ბეჭდის ტიპი ეგვიპტეში ფართოდ იყო გავრცელებული ძვ. წ. VII საუკუნეში. როგორც ვარაუდობენ, ეს ფორმა ეგვიპტეში ფინიკიიდან იყო შემოტანილი²⁸. იგი საბერძნეთშიც გავრცელდა.

ძვ. წ. VI საუკუნეში კვიპროსსა და ფინიკიაში ოვალურფარაკიანი ბეჭდის სახესხვაობებიდან აღსანიშნავია ის ტიპი, რომელიც თავისი მოყვანილობით ხოჭოს „პირს“ უახლოვდება.

ანტიკური ბეჭდების გარკვეულ ნაწილს, ჯ. ბორდმანი აღმოსავლური კარტუშიანი ბეჭდებისგან განვითარებულ ფორმად მიიჩნევს. იგი თვლის, რომ ოვალური ფარაკები სკარაბეების პირის მიბაძვითაა შექმნილი. ხოლო მრგვალი ფარაკები ძვ. წ. VII საუკ. ქვისა და სპილოს ძვლის ბეჭდების ფორმებს იმეორებს²⁹.

არქაული პერიოდის კრილაფარაკებიანი ბეჭდები, კლასიკური ხანის ანალოგიური მასალებისაგან განსხვავებით, გამოირჩევა ფორმათა მრავალფეროვნებით, სტილების სხვადასხვაობით, შინაარსობრივი სიმდიდრითა და სირთულით.

არქაული ფარაკიანი ბეჭდები სტილისტურად და სიუჟეტური მხრით ზოგჯერ მეტად არიან დაკავშირებული თანადროულ ვაზათმხატვრობასა და სკულპტურასთან, ვიდრე ქვის კრილა სკარაბეებთან³⁰. რაც შეეხება კლასიკური პერიოდის მასალებს, ფარაკებზე წარმოდგენილ გამოსახულებებს ანალოგიები, ძირითადად, გლიპტიკურ ძეგლებს შორის ეძებნება³¹.

არქაულსა და კლასიკურ ხანებში კრილაფარაკიანი ბეჭდები არა მარტო

ნივთიერებით (თუ „შენადნობით“), როგორც ფიქრობენ (იხ. R. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, გვ. 84) მაგნეტიტის „ფხვნილით“. ინტალიო ფარაკის ზედაფენაზე კეთდება მანამდე, ვიდრე იგი ფარაკის ქვედა ფენას მიუკავშირდებოდა. გამოხატულება ასეთ შემთხვევაში ან ტვიფარით დაიტვიფრებოდა, ანდა ყალიბში ჩამოისხმებოდა ხოლმე. ამის შემდეგ გამოხატულება საჭრისით დამუშავდებოდა ამ ტიპის ბეჭდების რკალი მეტწილად დაკუთხული ანდა დეკორირებულია (Higgins, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 84).

მრგვალფარაკიანი ბეჭდები უძველესი დროიდან ვიდრე ძვ. წ. VI საუკ. ჩათვლით არიან გავრცელებული. სხვა ტიპისა და სახის ფარაკები კი ძვ. წ. VI საუკუნიდან ჩნდება: მართკუთხედის მოყვანილობის ფარაკიანი ბეჭედი ძვ. წ. VI საუკუნეშია გავრცელებული. ეს ფორმა ვერცხლის ბეჭდებს შორის მეტად გვხვდება, ვიდრე ოქროს ბეჭდებში.

ოვალურ-წაწვეტებული ფარაკიანი ბეჭდები პირველად მოდაში ძვ. წ. VI საუკუნეში შემოდის. ამ ტიპის სახესხვაობები ძვ. წ. V—IV სს-ია ცნობილი (Higgins, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 130). ერთ-ერთ გავრცელებულ სახესხვაობას ხსენებული ბეჭდის ტიპისას ბეოტიური ფიბულის ფორმის ფარაკიანი ბეჭედი წარმოადგენს (Higgins, *დასახ. ნაშრ.*, იქვე).

გარდა ჩამოთვლილი ტიპებისა, ცნობილია აგრეთვე რელიეფურგამოხატულებიანი ფარაკებით (ლომებისა ან ხოჭოების გამოხატულებებიანი) შემკული ბეჭდები. მსგავსი ბეჭდები ხსენებული ეპოქის (ძვ. წ. IV საუკ.) ბოლო წლებში ჩნდება (ისინი დიდი რაოდენობით „დიდი ბლიზნიცის“ სამარხებიდანაა ცნობილი, იხ. E. Minss, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, გვ. 203, 411, 427).

²⁸ Boardman, *Archaic Finger Rings*, გვ. 5.

²⁹ Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, გვ. 155—157, 212, 214.

³⁰ Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, გვ. 140—141, 158.

³¹ Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, გვ. 189, 212.

საბეჭდავის მნიშვნელობით იხმარებოდა, არამედ სამკაულადაც იყენებდნენ. ამგვარი ბეჭდები დიდი რაოდენობითაა შესული სატაძრო „განძეულობათა აღწერილობაში“. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია პარტენონისა და ჰეკატომპედონის საბუთები (Higgins, Greek and Roman Jewellery, გვ. 129).

ადრეკლასიკურ ხანაში, როგორც აღმოსავლეთში ასევე დასავლეთში, ბეჭდის გავრცელებულ ფორმას გვიანარქაული პერიოდის მომრგვალებულბოლოებიანი ოვალურფარაკიანი, მრგვალრკალიანი ბეჭდები წარმოადგენს³². ძვ. წ. V საუკუნის შუა წლებიდან ჩნდება ოვალური ფარაკები, ხოლო IV საუკუნის ბოლოდან — მრგვალფარაკიანი და მძიმე მასიურრკალიანი ბეჭდები. ამის გარდა ოვალურ-მრგვალი ფარაკები შემოდის მოდაში, რკალები მეტწილად დაწახნაგებულია. IV საუკ. მეორე ნახევარში ვრცელდება აგრეთვე პატარა ზომის ოვალური ფარაკები.

საუკეთესო ბეჭდებისათვის მასალად ოქროსა და ვერცხლს იყენებენ, იშვიათად ელექტრუმს³³. ბრინჯაოს, მაღალი ღირებულების ნახელავი ბეჭდები გამონაკლისს შეადგენს.

ხსენებულ ჯგუფებში რამდენიმე ტიპის ბეჭდებია გაერთიანებული. მათ განხილვას აქ არ შევუდგებით. შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ ტიპებს შორის ჯ. ბორდმანი ორი კატეგორიის ბეჭდებს გამოჰყოფს. მსუბუქსა (ტიპი I—II) და მძიმე ბეჭდებს (ტიპი III). ყველაზე ადრეული მძიმე ბეჭდები V საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედს მიეკუთვნება³⁴.

ძვირფასი ლითონებისაგან გაკეთებული ბეჭდების ზოგიერთი ფორმები ბრინჯაოშიც მეორდება. ძირითადად ეს არის უფრო „გასადავებული“ ტიპები. სიუჟეტების არჩევანიც თითქოს უფრო განსხვავებულია (ნაკლებად მრავალფეროვანი და მდიდარი) და შესრულების დონეცა და კვეთის ხარისხიც თვალსაჩინოდ განირჩევა ოქროსა და ვერცხლის ბეჭდებისაგან.

³² Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 212—213

³³ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 215. ელექტრუმის ბეჭდები სატაძრო „აღწერილობებში“ „თეთრ ოქროდაა“ წოდებული (Boardman, იქვე).

³⁴ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 212—213, 219.

1. ქობულეთი-ფიჭვნარი

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ზოლის ადრეანტიკური ხანის არქეოლოგიურ მონაპოვართა შორის მცირე, მაგრამ საკმაოდ დიდმნიშვნელოვანი კრილფარაკებიანი ბეჭდების პატარ-პატარა ჯგუფები, თუ ცალკეული ნივთებია აღმოჩენილი: ფიჭვნარსა, გუადიხუსა, ეშერაში. ხსენებულ მასალებს შორის, ქრონოლოგიურად, უძველესად ფიჭვნარში მოპოვებული ინტალიო-ბეჭდები მივიჩნიეთ და ამდენად, პირველ რიგში, ამ ჯგუფის ნივთების ანალიზზე შევაჩერებთ ყურადღებას.

ფიჭვნარში, 1965—1968 წწ. არქეოლოგიური კამპანიების განმავლობაში, გამოვლენილია რამდენიმე დიდი სამაროვანი, სახელდობრ: ადგილობრივი, კოლხური მოსახლეობისა — „ნაპურვალას“ ბორცვზე ძვ. წ. VI—V სს. დათარიღებული; ბერძენ მოახალშენთა ძვ. წ. V საუკუნისა, ძვ. წ. IV საუკუნისა და ადრეელინისტური ხანისა¹.

დარგობრივად მრავალრიცხოვანი მხატვრული ხელოსნობის ნივთებს შორის (შავ და წითელფიგურიანი ვაზათმხატვრობა, ოქრომჭედლობის ნიმუშები, ტორევეტიკა, ნუმიზმატიკა და ა. შ.), რომელთა ძირითადი ნაწილი (ყველა თუ არა) მაღალი ღირებულების (ანდა თავისებურსა და განსხვავებულს) ნახელავს წარმოდგენს, გარკვეული ადგილი კრილფარაკებიანი ბეჭდების მცირერიცხოვან ჯგუფს უჭირავს (სულ ხუთი ბეჭედი აღმოჩენილი). ბეჭდები ადგილობრივი კოლხური მოსახლეობისა და ბერძენ მოახალშენთა სამაროვნებში გამოვლენილ სამარხებსა (სამარხი № 14, 1965 წლის გათხრები; სამარხი № 6, სამარხი № 2, 1967 წლის გათხრები) და კულტურული ფენებიდან წარმოსდგება და, ზოგადად, კლასიკურ ხანას მიეკუთვნება.

მიუხედავად იმისა, რომ მასალა ძალზე მცირეა იგი ნათლად იძლევა იმის წარმოდგენას თუ სახელდობრ ბერძნული სამყაროს რომელ სახელოსნოებთან ჰქონდა უშუალო კავშირი „ქობულეთის ქვეყანას“, კერძოდ ფიჭვნარის ნაქალაქარს კლასიკურ ხანაში.

მასალებში ერთი ოქროსი, ორი ვერცხლისა და ბრინჯაოს ორი ინტალიო-ბეჭედი წარმოდგენილი. ყოველი ცალკეული ნივთი ყურადღებას იმსახურებს სტილისა და ნახელავის დახვეწილობით, შინაარსობრივად, თუ თავისი დანიშნულებით. იკონოგრაფიულად არც ერთ მათგანს პარალელი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკურ მასალებსა და ლითონის საბეჭდავ-ბეჭ-

¹ ა. კახიძე, საქართველოს ზღვისპირეთის ანტიკური ხანის ქალაქები, თბილისი 1971, გვ. 15—17.

დებს შორის არ მოეპოვება (იხ. ანალიზი, გვ. 16—34). მსგავსი გამოხატულებებისათვის ჩვენ, ჯერჯერობით, არც უცხო და საბჭოთა მუზეუმებში დაცულ კოლექციებში მიგვიკვლევიან².

ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდების „წარმოების“ ტრადიცია ჯერ კიდევ არქაულ პერიოდში დამკვიდრდა³. ლითონის ჭრილაფარაკიანი არქაული ბეჭდები ფორმათა მრავალფეროვნებით ხასიათდებოდა. კლასიკურ ხანაშიც ფართოდაა განვითარებული მხატვრული ხელოსნობის ხსენებული დარგი, მაგრამ ბეჭდების ტიპებში მეტი ერთგვაროვნება შეიმჩნევა. ჯ. ბორდმანი აღნიშნავს⁴, რომ „რეგიონალური განმასხვავებელი ნიშნების დადგენა, ლითონის ბეჭდებს შორის (ისევე როგორც ჭრილა ქვებში), რთული საკითხია“. ამისდა მიუხედავად, მკვლევარმა სტილის მსგავსების საფუძველზე, შეძლო გამოეყო დასავლურბერძნული წარმოშობის ბეჭდების ჯგუფები.

სიუჟეტების შერჩევაში მჭრელები სრულ დამოუკიდებლობას იჩენენ და სავსებით გაემიჯნენ თავიანთ „აღმოსავლელ წინამორბედებს“⁵. გამოხატულებების უმრავლესობა ყოველდღიურ ცხოვრებას ასახავს. ღვთაებათა გამოსახულებებს, ნიკესა და აფროდიტეს (ეს უკანასკნელი ხშირად თავის ვაჟი შვილთან — ეროსთან ერთად არის ხოლმე წარმოდგენილი) გარდა, შედარებით იშვიათად ვხვდებით. ისევე როგორც თანადროულ სკულპტურასა და ვაზათმხატვრობაში ადამიანთა ცხოვრებისეულ მოვლენებს მეტად ანიჭებდნენ უპირატესობას ვიდრე ზესთაბუნებრივს. ოსტატებმა ინტერესი გამოიჩინეს ათლეტებისა და განსაკუთრებით ქალების მიმართ. გავრცელებულ სიუჟეტად იქცა მუსიკით გართული ქალი, ცხოველებთან მოთამაშე ქალი; ქალი, რომელიც იცვამს ან იხდის და ა. შ.⁶ აგრეთვე მოთამაშე ბავშვი და ცალკეული პორტრეტები. ესაა ზოგადად ის თემები, რომლებიც ხსენებული პერიოდის ბერძნული გემებისათვისაა ხოლმე შერჩეული. ამასთანავე გვხვდება: მითოლოგიური სცენებიც ჰერაკლესი, პერსეოსისა, კასანდრასა და სხვათა მონაწილეობით; ურჩხულების სახეები. მაგალითად: მედუზასი კვლავ შემორჩენილია როგორც თემა, მაგრამ შედარებით იშვიათად არის წარმოდგენილი და მუდამ „შერბილებული სახისა“ — განკაცებულია⁷.

რაც შეეხება ცხოველების გამოსახულებებს, გარკვეული ადგილი თემატიკაში, მათაც აქვთ დათმობილი, მაგრამ ადრეული პერიოდისაგან განსხვავებით ისინი (ცხენები, ძაღლები, ირმები, ანტილოპები, ფრინველები, მწერები — ხოჭო და ბუზი) მარტო არიან ხოლმე გამოხატულნი⁸.

როგორც ჯ. რიხტერი აღნიშნავს, ეპოქის ისეთი სახელმძღვანელო სკულპტორების სტილი, როგორებიც იყვნენ მირონი, ფიდიასი, პოლიკლეტი, პრაქსიტელი, სკოპასი და ლისიპოსი, გავლენას ახდენდა ზოგიერთ გლიპტიკურ ნახელავზე. ამასთანავე იმასაც ხაზს უსვამს, რომ გემების მჭრელები, ისევე რო-

² უცხო მასალებზე იმ უცხოური გამოცემების მიხედვით ვმსჯელობთ, რაც ჩვენთვის მისაწვდომი იყო (იხ. მითითებული ლიტერატურა).

³ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 154.

⁴ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 212.

⁵ G. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გვ. 76.

⁶ Richter, დასახ. ნაშრ., იქვე.

⁷ Richter, დასახ. ნაშრ., იქვე.

⁸ Richter, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.

გორც ვაზათმხატვრები, არსებითად დამოუკიდებელი ოსტატები იყვნენ. მათი ხელოვნება შემოქმედებას წარმოადგენდა და არა მიმბაძველობას⁹.

ფიჭვნარის ყველა ბეჭედს ტიპიური ანტიკური — კლასიკურ ხანაში, ბერძნულ სამყაროში გავრცელებული ფორმა აქვს. — კერძოდ, ძვ. წ. V და IV საუკუნის დასაწყისისა. ეს არის რკალშეკრული, მეტ-ნაკლებად შევიწროებული ოვალურფარაკიანი ბეჭდები (იხ. ანალიზი, გვ. 16—30), რომელთა ინტალიოები ბერძნული კლასიკის ნიმუშებს წარმოადგენენ. ამათგან ყველაზე ადრეული № 6 სამარხში აღმოჩენილი ელექტრუმის ბეჭედი. ხსენებული ბეჭდის ტიპი, ისევე როგორც № 77³), ვერცხლის ინტალიო-ბეჭედი (იხ. სურ. 2), არის ერთადერთი არქაული ფორმა, რომელიც მთელი V საუკუნის განმავლობაში შემორჩა, და ჯ. ბორდმანის კლასიფიკაციის მიხედვით კლასიკური ბეჭდების I და II ტიპს მიეკუთვნება¹⁰.

1. 1967 წლის არქეოლოგიური კამპანია, IV უბანი, თხრილი III, ორმოსამარხი № 6 (ბერძენ მოახალშენთა სამაროვანი)¹¹, საველე № 62. ინვ. № 19708₆ (ინახება აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილებაში.).

ბეჭედი-ინტალიო, ელექტრუმისა, ლითონი ბაცი ყვითელი ფერისაა¹². ოვალური მოყვანილობის საკმაოდ სქელი ფირფიტის ფარაკი ბოლოებისკენ შევიწროებულია. იგი თითქმის უშუალოდ გადადის ვიწრო და ქვევითკენ ჩამოგრძელებულ რკალში¹³. რკალი ქვედა ნაწილში მკვეთრად ფართოვდება — გასქელებულია და ამასთანავე შებრტყელებულიც. ამიტომ რკალის შიდაპირზე, ზედა ნაწილში გამოყვანილი წახნაგი იმ ადგილებში, სადაც ბეჭდის „ბრტყელი“ ნაწილი იწყება, ქრება. უფრო ზუსტად — ნაკლებად მკვეთრია. ერთი შეხედვით რკალი მრგვალ-ბრტყელია. ბეჭდის ფარაკს შეუმჩნევლად ამოზნექილი პირი აქვს, პირისა და ზურგის შემაერთებელი წახნაგი მცირედ დაქანებულია ზურგის მიმართულებით და ამასთანავე ორნამენტირებულია. იგი ოვების წყებითაა შემკული (ორნამენტი ამჟამად ადგილ-ადგილ შემორჩენილია)¹⁴. (სურ. 1, ტაბ. VIII, 32).

პირზე გამოხატულია ნახევრად წამოწოლილი¹⁵ ქალის ფიგურა, რომელსაც გარკვეული ნიშნებით აფროდიტედ მივიჩნევთ (იხ. ტაბ. II, 1). იგი მოკლესახელოებიანი, ნახევრად გამჭვირვალე, მრავალნაოჭიანი კვართით არის შემოსილი. გულამოდებული კვართი კისერს ქვემოთ, საკმაოდ ღრმად, მრგვალდაა ამოჭრილი; თეძოებთან მცირედ გადმოფენილი ქსოვილი რბილ ნაკეცს ქმნის. თეძოებსა და ნაწილობრივ ფეხებზე, ნაკუთალამდე, ჰიმატიონი აქვს შემოხვეული. ჰიმატიონი რელიეფური წინწკლებითაა დაჭრელებული, ოქროქსოვილი-

⁹ Richter, Greek Art in Miniature, გვ. 77.

¹⁰ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 217.

¹¹ ორმოსამარხში ხის კუბო ყოფილა ჩადგმული (იხ. საველე დღიური).

¹² ბეჭედი სამარხის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა. როგორც ჩანს, იქ, სადაც მიცვალებულის მარცხენა ხელი უნდა ყოფილიყო.

¹³ შესაძლებელია რკალი მირჩილულია ფარაკთან და კარგადაა შემდგომ პოლირებული.

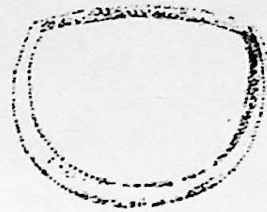
¹⁴ და ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი კარგი შენახულია. ფარაკის პირი ოდნავ გადახეხილია, ხანგრძლივი ტარების შედეგი უნდა იყოს:

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — 21 მმ, ღიაბ. — 16 მმ, პირის სიგრძე — 18 მმ, პირის განი — 9 მმ, ფარაკის სისქე — 2 მმ, რკალის სისქე — 3—2 მმ.

¹⁵ ერთი შეხედვით დახრილ ფიგურად შეიძლება იქნეს მიჩნეული.

სა უნდა იყოს (სავარაუდებელია, რომ ოსტატი ხსენებულ მხატვრულ ხერხს საგანგებოდ ოქროქსოვილის გადმოსაცემად იყენებს).

ქალღმერთს ყურს უკან გადაწეული, შუბლსა და საფეთქელზე ოდნავ ჩამოშლილი თმა კეფაზე, დაბლა ნასკვად აქვს შეკრული. ვარცხნილობაზე ორ წყებად, ვიწრო ტენიაა შემოჭერილი, რომელიც ნასკვზეა შემორტყმული და

სურ. 1.

დამაგრებული. ღვთაების მარჯვენა ხელი არ ჩანს. მხოლოდ მხართანაა აღნიშნული; მაგრამ იმგვარადაა გადმოცემული, რომ მისი მდგომარეობის წარმოდგენა სავსებით შესაძლებელია: როგორც ჩანს, წამოწოლილი აფროდიტე იდაყვს ეყრდნობოდა. ქალღმერთს წინ გაწვდილი მარცხენა ხელი მასთან მოფრენილი პატარა ეროსის ხელისათვის წაუვლია. ეროსი პროფილში მარცხნივ, ზურგითაა გამოხატული. იგი ინტალიოს მარჯვენა არეშია მოთავსებული.

აფროდიტეს თავი პროფილში მარჯვნივ არის მოცემული, ხოლო ტორსის ზედა ნაწილი (წელს ზევით) $3/4$ მარჯვნივ მობრუნებული. ღვთაების მზერა ეროსისკენ არის მიმართული. ფართოდ გაღებული თვალის კაკალი რბილი რელიეფითაა გადმოცემული. ქუთუთოები წმინდა ღარებითაა შემოფარგლული. ცხვირი და პირი აფროდიტეს აღარ უჩანს. გადაშლილია, მაგრამ დახვეწილი ღაწვებისა, რბილი, შეუმჩნეველი რელიეფით გადმოცემული ყვრიმალის ძვლისა და მაღალი, ნათელი შუბლის მიხედვით შესაძლებელი ხდება დავასკვნათ, რომ მას ღამაში სახის ნაკვთები აქვს. თავისა და კისრის აღნაგობაც პარმონიულად ერწყმის სხეულის უზადო პროპორციებს. აფროდიტესთან მიფრენილი ეროტი ღვთაებას გვირგვინს უნდა აწვდიდეს (ამჟამად გამოხატულების აღნიშნული ადგილი ბუნდოვანია, რადგან ინტალიო ამ ადგილას გაცვეთილია). მჭრელს ფეხის ტერფები არც აფროდიტესათვის და არც ეროტისათვის არ გამოუხატავს, მაგრამ ეს იმდენად ოსტატურად არის გადაწყვეტილი, რომ სრულებით არ ამცირებს ნახელავის ღირსებას მხატვრული თვალსაზრისით. ქალღმერთის ღამაზად მოყვანილი მაღალი წვივები საღმრთო კოჭებთან ქრება, შეუმჩნეველად.

ინტალიოზე რომ აფროდიტეა გამოხატული ამაზე, უპირველეს ყოვლისა, გამოხატული ქალის ტიპი — მისი გარეგნობის დამახასიათებელი ნიშნები მეტყველებს (სავსე, ღამაში აღნაგობის ზედმიწევნით პროპორციული სხეული). თვით კომპოზიციაც ამგვარ განსაზღვრას ადასტურებს. „დამატებით პერსონაჟს“ ეროტი წარმოადგენს.

ეროტის პატარა ფრთა და თმები ფაქიზად არის შესრულებული. მისი სხეულიც პროპორციულია. სახე შედარებით სუმარულადაა გადმოცემული¹⁶.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება არაღრმად და მკაფიოდ, თითქმის ერთ სიბრტყეში არის ამოჭრილი. სუფთა და ზედმიწევნით ფაქიზი ნახელავია, დახვეწილი კვეთით შესრულებული.

მჭრელი კარგად არის დაუფლებული ადამიანის სხეულის ანატომიას. — ქალღმერთის სხეულის პროპორციები ღამაში და მოქნილია, ზუსტად დაცუ-

¹⁶ აქვე უნდა შევნიშნოთ — ინტალიო ეროსის თავთან მცირედ გადაშლილია. ადვილი დასაშვებია, რომ ზემოაღნიშნული „სუმარულობა“ ამის შედეგითაა.

ლი; მთელი ფიგურა პლასტიკურია. დიდი ოსტატობითაა შესრულებული აგრეთვე თმა და ქსოვილი. მჭრელი სრულყოფილად აღწევს ქსოვილის გამჭვირვალობის გადმოცემას. ტანზე მომდგარ კვართში ზომიერად გამოსჭვივის სხეულის ნაკვთები. ხოლო კოპლებიან ჰიმაციონს, ღრმა და ფართო ტალღოვან ნაკეცებად დაცემულს, ეტყობა, რომ იგი ან კილიტებითაა დაფარული, ან ოქროქსოვილისაა.

ღვთაების თმა და კვართი ბრინჯაოს წმინდა ნემსით არის ამოჭრილი, ჰიმაციონის „კოპლები“ ძალიან წმინდა, წამახული საჭრისით; ხოლო თვალი — პატარა bouterolle-სებრი საჭრისით. ეროსის სხეული ასევე პროპორციულია, მაგრამ თავი შედარებით სუმარული ნაკვეთია. თმა და ფრთის ძირი პაწია წერტილების წყებისაგანაა შედგენილი. — ზედმიწევნით წვრილწვერიანა წამახული საჭრისით უნდა იყოს ამოჭრილი. მკლავის ნაწილიც იდაყვამდე ამგვარი წერტილების რამდენიმე წყებითაა შემოვლებული. პირი და ნაწილობრივ გამოხატულება გაპრიალებულია: აფროდიტეს სახე, წელს ქვევით სხეული და წვივები. ქსოვილის ნაკეცები, აფროდიტეს მაღალი მკერდი, თმა, ჰიმაციონის კოპლები და ეროტი, მთლიანად, ჩამუქებულია, რაც მჭრელის გარკვეულ მხატვრულ ხერხს წარმოადგენს. ოსტატი შესანიშნავად ფლობს ყველა საჭრისს, მისი ნახელავი მაღალმხატვრული კვეთით გამოირჩევა, ამასთანავე იგი სხეულის ანატომიის დიდ ცოდნასაც ამჟღავნებს. — ყველა ფორმა ზორც-შესხმული და ცოცხალია. მოძრაობა და პოზა ძალდაუტანებელი, თავისუფალია. ნახატი ერთიანად ფაქიზი და დახვეწილია.

აფროდიტე (Ἀφροδίτη) თავდაპირველად ნაყოფიერების ღვთაებად იყო მიჩნეული და, როგორც ჩანს, იგი აღმოსავლური წარმოშობისა უნდა იყოს¹⁷.

შარავანდელით მოსილი, მაღალი, ტანადი, ფაქიზი სახის ნაკვთებით, რბილი თმებით იგი ციური სილამაზისა და დაუჭკნობელი სიჭაბუკის განსახიერებაა (სწორედ ასეთად არის ღვთაება წარმოდგენილი ფიჭვნარის ინტალიოზე).

ქალღმერთის დაბადების შესახებ ორი ვერსია არსებობს: პირველის მიხედვით იგი ზევსისა და დიონეს ქალიშვილია; მეორესი — ურანოსისა (ღვთაების სპერმისაგან წარმოიშვა) — ზღვის ქაფიდან წარმოიშვა¹⁸. ზღვიდან ამოსვლისთანავე აფროდიტე ზეფირებმა კუნძულ კითერაზე გააფრინეს, შემდეგ კვიპროსის სანაპირომდე. იქ იგი ყმაწვილ ორებმა მიიღეს, ოქროქსოვილით შემოსეს და შეამკეს; იმათვე გააცილეს იგი უკვდავებთან¹⁹.

ფილოსოფოსების, სახელდობრ პლატონის აზრით, ორი განსხვავებული აფროდიტე არსებობდა, ერთი ის, რომელიც ურანოსისაგან (ცისაგან) იშვა. —

¹⁷ D. Osborne, Engraved Gems, New York, 1912, გვ. 219.

¹⁸ P. Grimal, Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine, § Aphrodite (Ἀφροδίτη), გვ. 39b.

იმის გამო, რომ აფროდიტე უეცრად წარმოიშვა ზღვის ქაფისაგან, მას ანადიომენე — Ἀναδιόμηνη შეარქვეს (Тренчени-Вальдапфель Имре, Мифология, Москва, 1959, стр. 193).

¹⁹ Grimal, დასახ. ნაშრ., გვ. 39 b. აფროდიტეს პირველი ტაძარი კუნძულ კითერაზე იქნა აგებული (Тренчени-Вальдапфель Имре, დასახ. ნაშრ., გვ. 193). სესტოსში, ჰელესპონტის ნაპირზე, აფროდიტეს ტაძარი არსებობდა. ქალღმერთი ზღვაოსნობის მფარველადაც ითვლებოდა (Osborne, Gems, გვ. 220).

აფროდიტე ურანია, წმინდა სიყვარულის ქალღმერთი და დიონეს ქალიშვილი²⁰. მეორე — აფროდიტე-პანდემა (ანუ აფროდიტე-სახალხო) ხორციელი სიყვარულის ღვთაება²¹.

აფროდიტე-ურანია, ციური აფროდიტე, მუდამ შემოსილია. ჩვეულებრივად ასე წარმოგვიდგება ქალღმერთი ადრეული ხანის ხელოვნებაში, ასეთივეა იგი გემებზედაც; ამასთანავე მისი გამოხატულება ერთიანად მოკრძალებულია. ჩვეულებრივ გემებზე ბერძნულ ხელოვნებაში გავრცელებული აფროდიტეა წარმოდგენილი. ეს სახე იყო გემების მკრელეების „სულის ჩამდგმელი“. ელინისტურ ხანაში აფროდიტეს სამოსი უკვე ძალიან თხელია — გამჭვირვალე, ანდა სულ არ არსებობს; წამოსასხამი მხოლოდ ფეხებზეა აქვს შემოხვეული, სხეულის სხვა ნაწილი შეუმოსავია. ხშირად იგი წარმოგვიდგება მთლად ტიტველი, თითქოს წყლიდან ამოსული ანდა ზღვიდან დაბადებული მოდიოდეს²².

ბერძნულ და ბერძნულ-რომაულ ხელოვნებაში არსებობს აფროდიტეს მრავალნაირი გამოხატულებები, რომლებიც საყანრო სცენებად უნდა იყოს წოდებული. ეროსი და მისი ატრიბუტები (როგორიცაა: მშვილდ-ისარი, კაპარჭი, ჩირაღდანი და პეპელა) აფროდიტესთან ერთად სხვადასხვა სახით — სხვადასხვა კომპოზიციაში არის ხოლმე გამოხატული. აფროდიტეს სახე ანტიკური ეპოქის საუკეთესო ოსტატების ერთ-ერთი საყვარელი თემათაგანი იყო. ასევე ფართოდაა დმერთქალი წარმოდგენილი თავის ვაჟიშვილთან ერთად, გლიპტიკურ ძეგლებზედაც (ჭრილა ქვებსა და ლითონის საბეჭდავ-ბეჭდებზე)²³.

ფიჭვნარის ინტალიოზე წარმოდგენილ სცენას პირდაპირი ანალოგია, ჯერ-ჯერობით, გემებსა და ჭრილაფარაკიან ბეჭდებს შორის ვერ მოვუძებნეთ. აფროდიტესა და ეროტს, მსგავს კომპოზიციაში, არც სახვითი ხელოვნების სხვა ძეგლებს შორის მივაკვლიეთ პარალელს. ამდენად ნივთის ანალიზისას საერთო სტილს, კომპოზიციას ზოგადად, ცალკეულ დეტალებსა და კვეთის ტექნიკას ვეყრდნობოდით.

მსგავს ძალდაუტანებელ პოზაში გამოხატულ წამოწოლილი ქალის ფიგურებს კლასიკური ხანის ოქროს ჭრილაფარაკიან ბეჭდებზე ვხვდებით, სახელ-

²⁰ აფროდიტეს სიმბოლური დაბადება ბუნებაში მარად მეორდება — ეს არის მარგალიტის შესანიშნავი წარმოქმნა. ბუნების „ბერძნული გაგებით“ ამას შემდეგნაირად ხსნიან: ქარიშხლის დროს ნიჟარა გაიხსნება და მიიღებს ელვას; ზღვის შეხვედრა ციურ ცეცხლთან მარგალიტს, რომელიც ნიჟარაშია, სიცოცხლეს ანიჭებს. მარგალიტს, რომელიც წმინდა და რბილი სხივით კიაფობს, რომელიც მზის, მთვარის და ვარსკვლავთა სხივებითაა გამსჭვალული. სადაც ეს მითი არ იცინა, იქ სიყვარულის ღვთაებას ზევსისა და დიონეს ქალიშვილად მიიჩნევენ (Тренчени-Вальдапфель Имре, დასახ. ნაშრ., იქვე).

²¹ პ. გრიმალი აღნიშნავს, რომ ამგვარი ინტერპრეტაცია უძველესი მითებისათვის უცხოა (Grimal, დასახ. ნაშრ., გვ. 39b).

²² Osborne, Engraved Gems, გვ. 220.

²³ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 291, 734, 736, 741, 742:—Furtwängler, Die antiken Gemmen, IX, 4. 48, X, 13;—G. Lippold, Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit, Stuttgart, ტბ. 25, 1;—E. Coche de la Ferté, Les bijoux antique, Paris, 1956, ტბ. 21, 4. ყველა ზემოხსენებული ინტალიოს კომპოზიცია განსხვავებულია ფიჭვნარის ეულ ინტალიოსაგან.

დობრ იმ ბეჭდებზე, რომლებიც ძვ. წ. V საუკ. შუა წლებით თარიღდებიან და V საუკ. ბოლომდე არსებობენ²⁴.

შემოსილ აფროდიტეს, როგორც აღვნიშნავდით, ადრეული ხანის ძეგლებზე ვხვდებით. მსგავსი კვართი მრგვლად ამოღებული გულით²⁵, ტანსა და ხელებზე მომდგარი (ანუ ვიწროსახელოიანი) ადრეკლასიკური ხანის გემებზე ხშირად გამოხატულ სამოსს წარმოადგენს. ფაქიზად ნაკვეთი ქსოვილის ნაკეცები დექსამენის თანამედროვე ოსტატების ნახელავთან ამჟღავნებს ახლო მსგავსებას, სახელდობრ, ძვ. წ. V საუკუნის ნახელავთან. ჰიმატიონის ქსოვილის შესრულების მანერა, კერძოდ „კოპლებიანი“ სახის (რასაც ჩვენ ოქროქსოვილად მივიჩნევთ), გამოსახვის ტექნიკა ადრეკლასიკური ხანის (ძვ. წ. V ს. შუა წლები — IV საუკუნის დასაწყისი) ოქროს ბეჭდებს შორის გვხვდება. კერძოდ: ამგვარ ქსოვილშია გახვეული ნიკე (ლონდონში დაცულ, ქერჩში აღმოჩენილ ინტალიონზე)²⁶, თეტიდა ჰიპოკამპზე ამხედრებული (ბოსტონის ინტალიონზე)²⁷, აფროდიტე (ბოსტონის ინტალიონზე)²⁸.

აფროდიტეს თმის ვარცხნილობა მოდაში ბერძენ ქალთა შორის ძვ. წ. V საუკუნის შუა წლებში ჩანს გავრცელებული იმ გამოხატულებების მიხედვით, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია, რაც ძირითადად ვაზათმხატვრობაში²⁹, გემებსა და მონეტებზეა შემონახული. მსგავსი თმის ვარცხნილობა ძვ. წ. V საუკ. შუა წლებისა და IV საუკ. დამდეგის გემებსა და ჭრილაფარაკიან ბეჭდებზე გვხვდება³⁰. ამათგან ყველაზე ახლოა ძვ. წ. V საუკ. შუა და უკანასკნელი მეოთხედით დათარიღებულ მასალებთან.

იგივე დროით თარიღდება თვით ბეჭდის ფორმაც. ზემოაღწერილი ბეჭდის ტიპი კლასიკური ხანის ხელის სამკაულთა იმ ჯგუფში თავსდება, რომელსაც ჯ. ბორდმანი II ტიპში აერთიანებს³¹ და სახელდობრ ძვ. წ. V საუკ. შუა წლე-

24 შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 418, ტაბ. 683. (კურონში აღმოჩენილი ოქროს ბეჭედი); აგრეთვე F. Marshall, *Finger Rings Greek, Etruscan and Roman*, ტაბ. 11, 61 (IV საუკ. დათარიღებული ოქროს ბეჭედი კვიპროსიდან).

25 შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გამ. 451 (პერსეფონას სამოსი. კვიპროსი. ქალცედონი); 472 (ქალის სამოსი. საბერძნეთი. მთის ბროლი). იხ. აგრეთვე Furtwängler, *Gemmen*, ტაბ. IX 32; XIV, 20; — Lippold, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 59, 10.

26 Boardman, დასახ. ნაშრ., გამ. 724 (ძვ. წ. IV საუკ. დასაწყისის ბეჭედი).

27 Boardman, დასახ. ნაშრ. გამ. 686 (ძვ. წ. V საუკ. უკანასკნელ მეოთხედის ბეჭედი); 742. — Hoffmann-Davidson, *Greek Gold*, № 111; — Furtwängler, *Antiken Gemmen*, ტაბ. IX, 72.

28 Boardman, დასახ. ნაშრ., გამ. 666 (ძვ. წ. V საუკ. შუა წლები — V საუკ. უკანასკნელი მეოთხედი).

29 შდრ. А. А. Передольская, *Краснофигурные аттические вазы в Эрмитаже, Ленинград, 1967*. ანალოგიური თმის ვარცხნილობა კლასიკური სტილის (ზოგადად ძვ. წ. 450—425 წწ.) ვაზებზე გვხვდება. ტაბ. CLII, 5 (პელიკა); ტაბ. CLIV, 3, 6 (პელიკები) დაახლოებით 430 წ. თარიღდება ხსენებული თმის ვარცხნილობა ერთ-ერთი გავრცელებული ტიპთაგანია. იგი ოლიმპიის სკულპტურაში გვხვდება. ანალოგიური ვარცხნილობა აქვს ვენერა მილოსელსა და აფროდიტე კნიდელს (იხ. Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, § Coma, გვ. 1360, გამ. 1819).

30 შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გამ. 666 (აფროდიტე), 686 (თეტიდა), 741 (აფროდიტე).

31 შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 217 (ტაბულა), ტიპი II, გვ. 212. ძვ. წ. V საუკ. შუა წლებით არის დათარიღებული. აგრეთვე, იმავე ტიპის, F. Marshall-ის მიერ გამოცემული ოქროს ბეჭდები, იხ. მისი *Finger Rings*, გვ. 10, გამ. 43 (ოქროს ბეჭედი ტარკვინიდან) და ბეჭდები №№ 44—47.

ბით ათარიღებს. ბეჭდის აღნიშნულმა ტიპმა ძვ. წ. V საუკუნის ბოლო წლებამდე იარსება.

ფიჭვნარის ინტალიოზე გამოხატული სილამაზის ღმერთქალი აფროდიტე ურანიას უნდა წარმოადგენდეს. ღვთაების ამგვარ განსაზღვრას შემდეგი ნიშნები უწყობს ხელს: აფროდიტე ჩვენს ინტალიოზე ზემიწიერი გარეგნობისაა, სახის სათნო გამომეტყველებისა, ამასთანავე მთლად შემოსილი (იხ. აღწერილობა, გვ. 16—17); სხეულის არც ერთი ნაწილი არ აქვს ღმერთქალს მთლად გაშიშვლებული.

ბეჭედი შინაარსის მიხედვით (ფარაკზე „ქალთა სიმბოლოა“ — ემბლემა, წარმოდგენილი) ქალის კუთვნილებას შეადგენდა³². ამგვარ განსაზღვრას ხელს უწყობს თვით ბეჭდის ფორმაც — მსუბუქი და დახვეწილი (ნივთი წონითაც მსუბუქია, ამდენად ადვილი მოსახმარი და სატარებელი)³³.

მხატვრულ-სტილისტური თვალსაზრისით ინტალიო კლასიკური ხანის ძეგლთა იმ წრეში თავსდება, რომლის მჭრელი ოსტატი დექსამენეს თანამედროვედ უნდა იქნეს მიჩნეული. „დექსამენეს თანამედროვეთა“ მოღვაწეობა ძვ. წ. V საუკ. შუა წლებიდან იწყება და ხსენებული პერიოდის საუკეთესო ნახევარი გემების უმეტესი ნაწილი საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედს მიეკუთვნება³⁴. კვეთის თავისებურებაცა და ოსტატობაც (დახვეწილი პროპორციები, ფაქიზად მოდელირებული ტანი, მოხდენილი ფორმები) ძვ. წ. V საუკუნის შუა წლების ბერძნული კრილაფარაკიანი ოქროს ბეჭდებისათვის დამახასიათებელ მანერაშია შესრულებული. (იხ. ტექნიკა, გვ. 17—18).

ამრიგად, არსებული ანალოგიების, თმის ვარცხნილობის, ჩაცმულობის, ტექნიკისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით ინტალიო-ბეჭედი ძვ. წ. V საუკუნის შუა წლებით თარიღდება (უფრო კი მეორე ნახევრის პირველი მეოთხედით)³⁵.

2. ბერძენ მოახალშენთა სამაროვანი, 1967 წლის არქეოლოგიური კამპანია, სააღაპო მოედანი. კვადრატი მე-7, III საკონტროლო თხრილი. საველე № 77³.

ბეჭედი-ინტალიო ვერცხლისა, ფრაგმენტირებული. მრგვალი და ვიწრო რკალი ქვედა ნაწილში ოდნავ გასქელებულია, იგი ფარაკის მიმართულებით შეუმჩნევლად ვიწროვდება; თვით ფარაკთან ყველაზე წვრილია. ოვალური მოყვანილობის ფარაკი თხელი ფირფიტისგან არის გაკეთებული (რკალთან მიჩილულია, თუ ერთიანადაა ჩამოსხმული ჯერ ვერ გავარკვევით, რადგან ლითონი დაზიანებულია)³⁶. ფარაკი ბოლოებშევიწროებულია (შდრ. ვანის ოქროს ბეჭდების ფორმას; აგრეთვე: ფიჭვნარის ბეჭდებს — №№ 325, 326). (სურ. 2).

³² ცნობილია, რომ ქალებისათვის განკუთვნილ კრილაფარაკიან ბეჭდებზე გარკვეული ემბლემები გვხვდება. მათ შორის გავრცელებულია: ქალის სახე, აფროდიტე, ეროსი (Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 236).

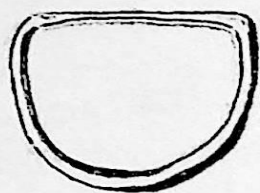
³³ არსებობს მოსაზრება, რომ კრილაფარაკიან ბეჭდებს ქალები უფრო თავიანთი განძეულობის (ძვირფასეულობის) დასაცავად — დასაბეჭდად იყენებდნენ, ვიდრე საბეჭდავებად (იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 236).

³⁴ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 195.

³⁵ ამავე სამარხიდან წარმოსდგება ელექტრუმის ქიზიკინი ნიმფა კლიტესა და თინუსის გამოხატულებით (№ 60 მუზ. ინვ. 197085). ა. კახიძე სამარხეულ სხვა ინვენტარს ძვ. წ. 460—450 (თუ 445) წწ. ათარიღებს.

³⁶ დაცულობა: რკალი ოთხად არის გატეხილი. ფარაკი ცალკეა; ვერცხლი რეკრისტალიზირებულია.

ფარაკის პირზე გამოხატულია მსრბოლი ცხოველი, პროფილში მარჯვნივ, რომელსაც მთელ ტანზე მოზრდილი ფორეჯი აქვს დაყრილი. ფორეჯი პაწია

სურ. 2.

კოპების საშუალებითაა გადმოცემული (ინტალიოზე გულ-ამოღებული, მოზრდილი წერტილებია). სხეულის აღნაგობის მიხედვით ცხოველი კურდღლად უნდა იქნეს მიჩნეული, მაგრამ მისი ფორეჯიანი ტანი იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ შესაძლოა მჭრელს ინტალიოზე ჭრელი ირმის ნუკრის გამოხატვა განუზრახავს³⁷. (ტაბ. II,₂).

ცხოველი რბოლის იმ მომენტშია წარმოდგენილი, როცა იგი უკანა ფეხებით ეხება დედამიწას (ნიადაგის ზოლი არ ჩანს), ხოლო წინა ფეხები მიწის ზემოთ აქვს გაჭიმული. ცხოველის მთელი სხეული ერთ სიბრტყეშია მოცემული, ყოველგვარი მოდელირების გარეშე. მეტად გრძელი ყურები უკან აქვს გადაყრილი; პატარა თავზე ოდნავ ამოღრმავებულ უბეში ჩამჯდარი, რელიეფური მოზრდილი წერტილით გამოხატული თვალი მკაფიოდ გამოირჩევა. ფარაკის ბოლოებზე, ნუკრის (?) მკერდის წინ და უკანა ფეხებს უკან, პალმეტებია ამოჭრილი. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ და ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება საჭრისით არის ამოჭრილი, არაღრმად. ბრტყელი კვეთით შესრულებული ნახელავია. ცხოველის სხეული ერთ სიბრტყეშია ნაკვეთი (იმავე სიღრმეზეა „ამოღებული“ თავიც), ცალკეული ფორმები დაუმუშავებელია. სხეულს მხოლოდ ბეწვზე (თუ ბალანზე) დაყრილი ფორეჯი, ოსტატის შიერ საგანგებოდ ჩამუქებული, გულამოღებული წერტილები აცოცხლებს. ფორეჯის ამოსაჭრელად წვეტიანი, წამახული საჭრისია გამოყენებული.

მიუხედავად იმისა, რომ კვეთა ერთგვარი სუმარულობით ხასიათდება (ცალკეული დეტალები თუ ფორმები საგანგებოდ დამუშავებული არ არის) გამოხატულებას გარკვეული პლასტიკურობა გააჩნია. ოსტატს გამოყენებული აქვს შენდები იარაღი: ბრინჯაოს ნემსი, წვეტიანი-წამახული საჭრისი და, შესაძლოა, მომრგვალებული ფორმის საჭრისიც (ფეხების ამოსაჭრელად). წამახული საჭრისივეა ნახმარი თვალისათვის.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის დიამ. — 18 მმ, ბეჭდის სიმაღლე — 22 მმ, ფარაკის სიგრძე — 17 მმ, ფარაკის განი — 8 მმ, ფარაკის სისქე $1\frac{1}{2}$ მმ, რკალის დიამ. — 3 მმ.

³⁷ ჩვენ ჯერჯერობით „ფორეჯიანი“ კურდღლის არსებობის შესახებ ცნობას ვერსად მივაკვლიეთ, რაც შეეხება ჭრელ ირემს — ჩემთვის ამჟამად მისი ორი სახეობაა ცნობილი: ერთი მათგანი ფურირემია, (*Dama platyceros*), მეორე — „ღერძისებრი“ რქებიანი (*Axis Deer*) ირემი. ფურირემის ერთ-ერთ სახესხვაობას ფორეჯიანი „ჯიში“ წარმოადგენს; მას მოყვითალო ან მოწითალო-ყავისფერი ტყავი აქვს, რომელზედაც თეთრი ლაქები აყრია. მის სამშობლოდ ხმელთაშუა ზღვისპირეთის ქვეყნები ითვლება. „ღერძისებრი“ რქებიანი ჭრელი ირემი ინდოეთსა და ცეილონზე ბინადრობდა. მოყავისფრო ტყავზე თეთრი ლაქები აყრია, რქებს მცირე განშტოებები აქვს. მის ნუკრს აპრეხილი მოკლე კუდი და აცქვეტილი, უკან გადაყრილი ყურები აქვს. (იხ. Donald F. Hoffmeister, A golden Nature guide, Zoo Animals, New York, გვ. 70, 72, 74).

ვიდრე საბოლოოდ დავადგენდეთ სახელდობრ რა ცხოველია გამოხატული ბეჭედზე, პირობითად მას მაინც ნუკრს ვუწოდებთ.

ტყავის დაწინააღმართის ამგვარი ტექნიკა კლასიკური ხანის ბერძენ მჭრელთა ნახელავში გვხვდება. სახელდობრ, ლითონის ინტალიო-ბეჭდებს შორის, ჩვენი დაკვირვებით, ძირითადად ეს ხერხია გამოყენებული „ვიწრო ჩარჩოებით შემოფარგლულ“ გამოხატულებებისათვის. — სახელდობრ: ირმების ტყავის³⁸ დასაჭრელბლად, (ჩვენი ვარაუდით, ასეთ შემთხვევებში მჭრელებს ფორეჯიანი ირმის ჯიში ჰყავთ ხოლმე გამოხატული)³⁹ ვეფხისა და ცნობილია შემთხვევა, როცა თხისა⁴⁰ და ვერძის⁴¹ ტყავიც ანალოგიური ხერხითაა შესრულებული. აღნიშნული ტექნიკა ლითონის ინტალიოებზე თავს იჩენს ძვ. წ. V საუკ. მეორე მეოთხედიდან (Boardman, Greek Gems and Finger Rings, № 660) იშვიათი გამონაკლისის სახით, ამ ხერხს ძვ. წ. IV საუკუნით დათარიღებულ ბეჭდებს შორისაც ვხვდებით. აღსანიშნავია, რომ საერთოდ ხსენებული ტექნიკა არცთუ ფართოდ გავრცელებული ჩანს (გამოცემული მასალების მიხედვით ვასკვნით)⁴² და უპირატესად დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოებსა თუ ცენტრებს უკავშირდება: ბერძნულ-პუნიკურსა⁴³ და სირაკუზულს⁴⁴.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ტყავის „დაჭრელების“ ანალოგიურ მანერას (შესრულების ტექნიკას), იშვიათი გამონაკლისის სახით, გეომეტრიული და ადრეარქაული პერიოდის ჭრილა ქვებს შორისაც ვხვდებით. სახელდობრ, ხსენებული ხერხი თხებისა და ვერძების ტყავის გამოსახატავად არის გამოყენებული⁴⁵. მსგავსი ტექნიკით შესრულებული საწმისი კვიპროსულ მონეტებს შორისაცაა ცნობილი⁴⁶.

რაც შეეხება, სახელდობრ, ჩვენს ბეჭედზე ამოჭრილ გამოხატულებას პირდაპირი ანალოგიები ვერ მოვუძებნეთ თანადროულ ჭრილა ქვებსა და ფარა-

³⁸ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გამ. 680 (ბოსტონის სახვითი ხელოვნების მუზეუმი. ოქროს ბეჭედი. ძვ. წ. V საუკ.); — Hoffmann—Davidson, დასახ. ნაშრ., გვ. 252. გამ. 109a—109b, ძვ. წ. VI საუკ. ბოლოთი დათარიღებს. — Boardman, დასახ. ნაშრ., გამ. 694, (ოქროს ბეჭედი. „შვიდი ძმის ყორღანიდან“. ლენინგრადი. ძვ. წ. V საუკ. მეორე ნახევარი); — Л. Галаннина, Н. Грач, И. Торнеус, Ювелирные изделия Эрмитажа (Особая кладовая) „альбом“, Ленинград, 1967, გამ. 40.

³⁹ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, კვლავ № 694 ბეჭედს ვუთითებ.

⁴⁰ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ. ტაბ. 660 (თაროსის მე-12 სამარხში მოპოვებული ოქროს ბეჭედი. ძვ. წ. V საუკ. მეორე მეოთხედი).

⁴¹ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 785 (სირაკუზა, გელა. ოქროს ბეჭედი, ძვ. წ. IV საუკ.).

⁴² მსგავს ტექნიკას — კერძოდ „ლაქებდაყრილ“ ირმებს ადრეანტიკური ტორევეტიკის ზოგიერთ ნიმუშებზეც ვხვდებით. სახელდობრ, ძვ. წ. VII საუკუნით დათარიღებულ პრენესტეში მოპოვებულ ვერცხლის თასს ვგულისხმობთ (იხ. G. Becatti, Oreficerie antiche. Dalla minoiche alle barbariche, Roma, MCM LV, გვ. 172, ტაბ. XXXIX, 218).

⁴³ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 215, ტაბ. 660.

⁴⁴ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 228, ტაბ. 785.

⁴⁵ შდრ. Boardman, Archaic Greek Gems ტაბ. XXXV, 518 (ძვ. წ. V საუკ. მეორე მეოთხედი. თეთრი იასპი, სკარაბეოდი. „იონიური კუნძულები“, ბრიგის ნახელავი); — Lippold, Gemmen und Kameen des Altertums, ტაბ. 91, 9; — Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 395. შესრულების ანალოგიური მანერა იხ. აგრეთვე Boardman, Archaic Greek Gems, ცხვრის თავი (ნაწილობრივ). ტაბ. XXXIV, 516 (ქალცედონი, პელოპონესი, არკადია, დიმიტანა. ერმოტიმოს ნახელავი); ვერძის თავი, 519 (სარდიონი, ცენტრალური საბერძნეთი).

⁴⁶ იხ. E. Babelon, Traité des Monnaies Grecques et Romaines, ტაბ. 26, 127, 1—8; — British Museum Catalogue. Cyprus, ტაბ. 9, 10.

კიან ბეჭდებს შორის⁴⁷. მაგრამ კვეთის მანერა და გამოხატულების საერთო სტილი იმდენად მეტყველია, რომ ბეჭდის დათარიღებასა და განსაზღვრას აადვილებს.

პირველ რიგში შევეხებით ბეჭდის ფორმას: ბოლოებზევიწროებული ოვალურფარაკიანი, ქვედა ნაწილში ოდნავ გასქელებული მრგვალი და ვიწრო-რკალიანი ბეჭდები (იხ. აღწერილობა, გვ. 21) წარმოადგენს კლასიკური ხანის ბეჭდების „I ტიპს“. ეს არის ბეჭდის ერთადერთი არქაული ფორმა, რომელიც სრული სახით, მხოლოდ ძვ. წ. V საუკუნის შუაწლებამდე შემორჩა კლასიკურ ხანაში⁴⁸.

ფარაკის „ბოლოებზე“ ამოჭრილ პალმეტებს ანალოგია ეტრურიაში მოღვაწე ბერძენ მჭრელთა ნახელავში ეძებნება⁴⁹.

შედარებითი ანალიზის საფუძველზე: კვეთის თავისებურების, სტილის ხასიათისა და აგრეთვე ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ინტალიო-ბეჭედი ძვ. წ. V საუკუნის შუახანას მიეკუთვნება. ხოლო წარმოშობით, ეჭვგარეშე, ერთ-ერთ დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოს უკავშირდება⁵⁰.

3. ბერძენ მოახალშენთა სამაროვანი, 1967 წლის არქეოლოგიური კამპანია, IV უბანი, IV თხრილი, ორმოსამარხი (ხის კუბოთი)⁵¹ № 2. საველე № 2.

ბეჭდის კრილა ფარაკი⁵² ბრინჯაოსი. ოვალური მოყვანილობის, ბოლოებისკენ შევიწროებულ, ბრტყელპირიან ფარაკს ზურგი შედარებით სქელი, „მაღალი“ აქვს. უფრო ზუსტად: ზურგის ცენტრალური ნაწილი შემალლებულია და რბილი წახნაგით არის შემოფარგლული; შემოფარგლული ნაწილი ოვალური მოყვანილობისაა, ბრტყელი ზედაპირით, პირამდე მკვეთრად დაქანებული (ბეჭდის პირი იგულისხმება). რკალისაგან მხოლოდ უმნიშვნელო კვალია შემორჩენილი, უშუალოდ ფარაკთან (ანუ რკალის ძირი), მაგრამ ერთის დადგენა მაინც შესაძლებელი ხდება: რკალი წვრილი ყოფილა, როგორც ჩანს შიდაპირზე წახნაგი დაჰყვებოდა; ზედაპირი გლუვი უნდა ჰქონოდა.

პირზე ამოჭრილია მოზარდის თავი, პროფილში მარჯვნივ. (ტაბ. II, ვ). იგი პორტრეტს წარმოადგენს, მოზარდი ქალიშვილისას თუ ჭაბუკის ჯერჯერობით საბოლოოდ დადგენილი არ გვაქვს (ამაზე ქვემოთ გვექნება საუბარი). მოზარდს

⁴⁷ მსრბოლი კურდღელი არცთუ იშვიათი თემაა კლასიკური ხანის სიცილიურ მონეტებზე, სახელდობრ, იხ. R. Regling, Die Griechischen Münzen der Sammlung Warren, Berlin, 1906, ტაბ. VI, 260, 262, 267; Grose, Greek Coins, I, ტაბ. 78, 1—14 (სიცილია, მესანა, ძვ. წ. 480—461 ტეტრადრაქმები); ტაბ. 79, 1—7 (მესანა, ტეტრადრაქმები); V. Head, Historia Numorum, გვ. 153 (მესანა, ძვ. წ. 480—461, მსრბოლი კურდღელი). სტილისტურად ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი მონეტები განსხვავდება ფიჭვნარის ინტალიისაგან.

⁴⁸ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 212, 217.

⁴⁹ Boardman, Archaic Finger Rings, ტაბ. 5, 8; მისივე, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 429 (ვერცხლის ბეჭედი, ძვ. წ. 500 წ. დათარიღებული).

⁵⁰ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 660, 785 და ა. შ.

⁵¹ შემონახულია რკინის ლურსმნები.

⁵² ფარაკი ნაპოვნია მიცვალებულის კისრის არეში, მძივებთან ერთად.

დაცულობა: ბეჭდისაგან დარჩენილია დაზიანებული ფარაკი. პირის კიდე ისე აქვს შემოჭრებული, რომ გამოხატულების ნაწილიც შიგ მოყოლია. ლითონი არაკეთილშობილი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული, რის გამოც მყიფეა და იშლება; ზოგან ლითონი ფენა-ფენაა ასული. რკალისაგან, უშუალოდ ფარაკის წვერთან შემორჩენილია პაწია ნაწილი.

ზომები: ფარაკის სიგრძე — 16 მმ, განი — 10 მმ.

დამახასიათებელი, საკმაოდ მკვეთრი, და ამავე დროს სწორი სახის ნაკვთები აქვს, იგი მაინცდამაინც არ გამოირჩევა სილამაზითა და მომხიბვლევლობით. — ფართო ამობერილი შუბლი უშუალოდ გადადის დიდი ზომის მაღალ, მკვეთრად შემოფარგლულნესტოებიან, სწორ ცხვირში. ცხვირის ძვალი მკრთალადაა გამოხატული; პატარა, მსუქანი ბაგეები თითქოს ოდნავ გაპოხილი აქვს. მსუქანი, წინ წამოწეული ნიკაპი, სახეს შედარებით ლამაზი დაწეები ოდნავ აფაჩიხებს. ფართოდ გაღებული თვალი მაღლა ზის თვალის ღრმა ფოსოში, რაც ფართო ჩაღრმავებული სამკუთხედიტაა გადმოცემული. გუგა თვალის კაკალზე გულამოდებული წერტილიტაა აღნიშნული, რაც ერთობ აცოცხლებს გამომეტყველებას; ხოლო კილოები — ორმაგი ფაჩიზი ხაზებით. მოზარდი სივრცეს გასცქერის. შუბლტან „კოპივით“ შეკეცილი, ყურზე გადაწეული და ამასტანავე ნაწილობრივ საფეთქელზე ჩამოვარცხნილი ტმა ერთ კონადაა შეკრული თხემზე. ტმა სწორი სქემატური ხაზებითაა გადმოცემული. მოზარდი ყურის ბიბილო მკაფიოდ გამოირჩევა ტმებში. სქელ კისერზე ხვანჩი მსუბუქი რელიეფიტაა გამოყოფილი. თავისუფალი არე ფარაკზე მხოლოდ მოზარდის კეფის გასწვრივან დატოვებული. სხვამხრივ გამოხატულება კიდიდან-კიდემდე ავსებს ინტალიოს პირს და ანაბეჭდზე მკაფიო რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: გამოხატულება არაღრმად და მკაფიოდ არის ამოჭრილი; გულმოდგინე, ზუსტი კვეთით შესრულებული კარგი ნახელავია. ოსტატი დახელოვნებული მჭრელი ჩანს იმისდა მიუხედავად, რომ მისი პორტრეტი ერთგვარად სქემატურ ხასიატს ატარებს. სქემატურობა ძირიტადად ტმის გადმოცემაში მელავნდება და ამდენად, მთლიანობაში გამოხატულებას სქემატურს ვერ ვუწოდებტ. — დამახასიათებელი სახის ნაკვთები კარგად არის მიგნებული და გადმოცემული.

გამოხატულების ამოსაკვეთად რამდენიმე, უფრო სწორად, სამი საჭრისია გამოყენებული: ბრინჯაოს ნემსი, წამახული საჭრისი და ფართო მომრგვალებულპირიანი საჭრისი. კვეტის დამთავრების შემდეგ ნახატი კარგად არის დამუშავებული და მოპირკეთებული. გამოხატულება ფარაკზე გარდიგარდმოა ამოჭრილი.

იყო ტუ არა გაპრილებული ფარაკი გამოხატულებიტურტ ნაჭედი ტუ ჩამოსხმული ბეჭედი, ამეამად ძნელი დასადგენია, რადგან ლიტონს, როგორც აღვნიშნეტ, არაკეთილშობილი პატინის ფენა გადაკვრია.

ინტალიოზე ამოჭრილი მოზარდის სახის ნაკვთების დამახასიათებელი ნიშნებისა და ინდივიდუალური თვისებების მიხედვით შესაძლებელი ხდება დავასკვნატ, რომ ოსტატმა რომელიდაც გარკვეული, ჩვენთვის უცნობი მოზარდის რეალისტური პორტრეტი გამოხატა და არა წარმოსახული სახე ადამიანისა. ტმის ვარცხნილობის ტიპმა საშუალება მოგვცა გაგვერკვია, რომ ინტალიოზე მოზარდი ბავშვია გამოხატული⁵³.

როგორც ცნობილია, ბერძენტა ტმის ვარცხნილობის მოდაში გამოყოფილია ორი დიდი პერიოდი⁵⁴. სახელდობრ, პირველი პერიოდი ბერძენ-სპარსელ-

⁵³ Daremberg—Saglio, Dictionnaire, fas. VIII, Coma (Κόμη), გვ. 1358—1365.

⁵⁴ Daremberg—Saglio, დასახ. ნაშრ., გვ. 1354.

თა ომამდელ ხანას (ანუ ძვ. წ. V საუკუნემდე) მოიცავს; როცა ბერძენთა თმის ვარცხნილობის მოდაში აღმოსავლეთის დიდი გავლენა შეიმჩნევა.

მეორე პერიოდის დასაწყისიდან ძველი თმის ვარცხნილობის თავისებური ხასიათი, განუჩევილად — მამაკაცთა თუ ქალთა შორის, თანდათანობით ქრება. ქალები ხელს იღებენ თმის ჩაშლილ სიმეტრიულ კულულებად დახვეულ „დალაგებაზე“. ჩნდება ახალი, თავისუფალი და საკმაოდ მრავალფეროვანი ვარცხნილობა, ინერგება ახალი მოდა (ისევე როგორც ტანსაცმლის, იარაღის, საჭურვლისა და სამკაულის მიმართ)⁵⁵. დროთა ვითარებაში ვარცხნილობა სახეს იცვლის, ყოველ ახალ პერიოდს ვარცხნილობაშიც სიახლე შეაქვს.

ქალებისა და ქალიშვილების თმის ვარცხნილობაში გარკვეული განსხვავება არსებობს. ზოგიერთ ვარცხნილობას მხოლოდ ქალიშვილები ატარებდნენ, სახელდობრ: ავარცხნილი და თხემზე ერთ კონად შეკრული თმა⁵⁶ (ანუ ქოჩრიანი ვარცხნილობა). ხსენებული ვარცხნილობა ჯერ კიდევ ძვ. წ. V საუკ. შუა წლებამდე გვხვდება, უპირატესად სირაკუზულ მონეტებზე გამოხატულ ქალთა შორის⁵⁷; აგრეთვე ტერინას ძვ. წ. V საუკ. უკანასკნელი მეოთხედით დათარიღებულ სტატერებზე⁵⁸. ვარცხნილობის ტიპი სინქრონულ გემებზედაც გვხვდება⁵⁹, კერძოდ ლენტინელოში (სირაკუზას მახლობლად) მოპოვებული.

ხსენებულმა ვარცხნილობამ დიდი პოპულარობა ხელახლა უფრო გვიან მოიპოვა. იგი ფართოდ იყო გავრცელებული ძვ. წ. IV საუკუნეში⁶⁰. ქოჩრიან ვარცხნილობას (მცირეოდენი განსხვავებით) ბავშვებს შორისაც ვხვდებით. სახელდობრ ეტრუსკ ბავშვებს შორის⁶¹.

ეტრურიაში როგორც მამაკაცთა ასევე ქალთა შორის, მეტი მოწონებით ბერძნული, ყველაზე ძველი ვარცხნილობა სარგებლობდა. ამას გარდა, ვხვდებით, აგრეთვე, თხემზე ერთ კონად შეკრული თმის „ქოჩრიან“ ვარცხნილობასაც (ქალების, მოზარდების, გენიებისა და განსაკუთრებით ეროსების გამოსახულებებზე)⁶².

სახელდობრ, ჩვენ მიერ განხილულ ინტალიოზე მოცემული ვარცხნილობა, სპეციფიკური დეტალების მიხედვით (თმის კონა უფრო კვანძს წააგავს, „კვანძიდან გამოსკვნილი“, შუბლთანაც შემოკეცილია და კოპივით ადევს შუბლის ძვალს), ბავშვებისთვის შემოღებულ ტიპს წარმოადგენს⁶³. ვარცხნილო-

⁵⁵ იხ. Daremberg—Saglio, დასახ. ნაშრ. გვ. 1354.

⁵⁶ იხ. Daremberg—Saglio, § Coma, გვ. 1361, გამ. 1822.

⁵⁷ შდრ. Grose, Greek Coins, v. I, ტაბ. 93, 9 (ტეტრადრაქმა—ძვ. წ. 418—413).

⁵⁸ შდრ. Grose, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 62, 15 (ძვ. წ. 425—400 წწ.).

⁵⁹ შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 314 (აქატის სკარაბეი, ძვ. წ. V საუკუნე); — Walters, Gems, ტაბ. IX, 509. — Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 447, 448. (ძვ. წ. V საუკ. შუა წლები); — Furtwängler, Gemmen, ტაბ. XIV, 37; — H. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos Greek, Etruscan and Roman, London, 1926, ტაბ. IX, 509, 510.

⁶⁰ Daremberg—Saglio, გვ. 1361; — შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 632 (ძვ. წ. IV ს. II ნახევარი. ქალტედონის სკარაბეოიდი, ქალის გამოხატულება); M.-L. Vollenweider, Une nouvelle bague en or au Musée d'art et d'histoire de Genève, Genava, XII, 1964, ტაბ. I, 1 (ძვ. წ. IV საუკ. II ნახევარი. არტემიდა).

⁶¹ Daremberg—Saglio, § Coma, გვ. 1363, გამ. 1843.

⁶² Daremberg—Saglio, გვ. 1362—1364.

⁶³ Daremberg—Saglio, გვ. 1358, გამ. 1809, გვ. 1365, 1843.

ბა და საკუთრივ თმის ბეწვის გადმოცემის მანერა ძვ. წ. IV საუკ. დასაწყისი-სათვის არის დამახასიათებელი⁶⁴.

შედარებამ, გლიპტიკურ და ნუმიზმატიკურ მასალებთან, დაგვანახა, რომ ჩვენი ინტალიო, სტილისტურად თუ კვეთით, ახლო მსგავსებას ავლენს დასავლურ-ბერძნულ ნახელავთან. ჩვენი ვარაუდით, იგი დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოს უკავშირდება, შესაძლებელია სირაკუზულს. ხოლო ჯერჯერობით საბოლოოდ დადგენილი არ გვაქვს მოზარდი ქალია თუ ჭაბუკი⁶⁵.

4. „ნაპურვალა“, ადგილობრივი მოსახლეობის სამაროვანი, 1967 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ამონაყარ მიწიდან. საველე № 172.

ჭრილა ფარაკი, ბრინჯაოს ბეჭდისა. ფარაკი ბრინჯაოს თხელი ფირფიტადან არის გაკეთებული, ოვალური მოყვანილობისაა, ბოლოებში ვიწროებული და ბრტყელი. ჩანს ბეჭედს წვრილი რკალი ჰქონია (ამჟამად მისგან უმნიშვნელო ნაწილია შემორჩენილი, უშუალოდ ფარაკთან), გარედან მკაფიოდ გამოყვანალი წახნაგი დაჰყვებოდა (სურ. 3).

ფარაკი ორი, ოქროსა და ვერცხლის, „ბურთულით“ არის შემკული; ბურთულები ინტალიოზე პირის კიდესთან, ერთმანეთის მოპირდაპირე მხარეზეა ჩასმული — ფარაკშია ჩაჭედილი. ოქროს სამსჭვალ ბირთვი, რომელიც ზომით ვერცხლისას აღემატება, ფარაკის ზურგშია გასული⁶⁶.

სურ. 3

ბრტყელ პირზე ყალყზე შემდგარი, თითქოს გადასახტომად მომზადებული, ნიამორი თუ კრეტული თხაა გამოხატული, პროფილში მარჯვნივ — ვაცია. ვაცი ძლიერი და ღონიერი აღნაგობისაა, ამასთანავე ლამაზი. იგი ისეთი „მედიდური“ შესახედაობისაა, რომ „ნიამორთა წინამძღოლად“, „მეფედ“ შეიძლება მივიჩნიოთ (ტაბ. III, 4).

ნიამორს დიდი ზომის, ღრმად ჩაღარული, გახრილი და უკან გადაგდებული რქა აქვს (რქა ერთი უჩანს). რქის ძირი გასქელებულია, იგი უშუალოდ თხემიდან იწყება. გრძელი წვერი ტალღებად ეცემა კისერზე, ხოლო კოხტა ყური ფაქიზადაა შემოფარგლული. მოგრძო დრუნჩხე ფართო და ღია ნესტო მკაფიოდაა გამოხატული, თვალი რელიეფური წერტილითაა აღნიშნული.

კოხტა თავი მაღალი და ღონიერი კისრისაგან პაწია რელიეფური წერტილების ორი წყებით არის გამოყოფილი. ასეთივე წერტილების ერთი წყებით არის გარშემოვლებული — გამოყოფილი კისრის ძირი ტორსისაგან. ხსენებული წერტილები, იმავე დროს, ბალნის აღსანიშნავადაც არის გააზრებული. კე-

⁶⁴ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 596 (დიომედი), 597 (ტიტველი მამაკაცი).

⁶⁵ ა. კახიძე სამარხს ინვენტარის მიხედვით IV საუკ. მეორე მეოთხედით ათარიღებს.

⁶⁶ ზომები: ფარაკის სიგრძე — 22 მმ, განი — 18 მმ, სისქე — 3—2 მმ.

დაცულობა: ბეჭდისაგან მხოლოდ ფარაკია დარჩენილი. ლითონი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული ისე, რომ ნიამორის უკანა ფეხები დაზიანებულაა, არ ჩანს. პირზე ძირითადად კეთილშობილი პატინაა, ზურგს — არაკეთილშობილი პატინა გადაკვრია. ზოგან ფენა-ფენადაა ქცეული.

ფიდან მოყოლებული კისრისა და მთელი ზურგის გასწვრივ ბალანი ფაქიზი ჭდეებისგან შედგენილი უწყვეტი რელიეფური ზოლითაა გადმოცემული. ნიამორი მკერდფართოა, კუნთიანი სხეული აქვს, მრგვალი ფორმები; კოხტად მოყვანილ ფეხებს ლამაზი ჩლიქები აბოლოებს.

შესანიშნავად დაცული პროპორციები იმაზე მეტყველებს, რომ მჭრელი ძალიან კარგად არის დაუფლებული ცხოველის სხეულის ანატომიას. სახსრებში მოხრილი წინა კიდურების მოხდენილი მდგომარეობა და მოძრაობის დინამიკურობა მჭრელის ხელოვნებას ღირსებას მატებს.

ნიამორის თავს უკან, ზურგის — უფრო კი წელის — გასწვრივ მნათობია გამოხატული. მნათობის გამოსახულება შემდეგნაირად გამოიყურება (ჩვენ მას ფარაკიდან აღვწერთ, რადგან იგი თავისებურადაა გააზრებული): ფარაკში ჩასმულია ოქროს რელიეფური ბირთვი — სამსჭვალე სფერული თავით (2 მმ დიამეტრისა), რომელსაც გარს ავლია წიწვისებური რკალი — გვირგვინი, რაც სხივებს უნდა გამოხატავდეს და ერთიანად კი მზეს. მეორე მსგავსი ბირთვი, მხოლოდ ვერცხლისა, მოთავსებულია ნიამორის ფეხებს შორის, მუცლის გასწვრივ. აღნიშნულ ბირთვს რკალი არა აქვს შემოვლებული, იგი ალბათ მთვარის სიმბოლოა (ვერცხლის ფერიც მშვიდ და მქრქალ ბზინვას იძლევა).

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, კიდით კიდემდე. ანაბეჭდზე მკაფიო და დაბალ რელიეფს იძლევა.

ტ ი ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება საჭრისით არის ამოჭრილი, არაღრმად. ზედმაწევნით სუფთა და ფაქიზი ნახელავია. მაღალი ოსტატობით შესრულებული გამოხატულება ყურადღებას იპყრობს უზადო კვეთით — ზუსტი, დახვეწილი ხელით. ოსტატის მაღალ დონეზე დეტალების გულმოდგინებითა და ცოდნით დამუშავება მეტყველებს, — ფორმათა ძალიან რბილი და ფაქიზი მოდელირება, ნიამორის სხეულის პროპორციული აღნაგობა.

ყურადღებას იპყრობს ბალნის გადმოცემის ოსტატური მანერაც. — მიუხედავად იმისა, რომ მჭრელმა ბალანი თავისებურად, აქა-იქ აღნიშნა, მაინც გარკვეულ მხატვრულ ეფექტს აღწევს. ოქროსა და ვერცხლის ბირთვების — სამსჭვალეების გამოყენებაც, ნაწილობრივ მხატვრული ხერხის თავისებურებას უნდა მივაწეროთ.

გამოხატულების ამოსაჭრელად რამდენიმე საჭრისია გამოყენებული: ბრინჯაოს ნემსი, მომრგვალებულ-ფართობირიანი საჭრისი (სხეულის ფართო ფენების ამოსაჭრელად). წამახული საჭრისი (თვალის, ბალნის ამოსაჭრელად), საჭრისი პატარა სწორკუთხოვანი წვერით (ფეხებისა და ჩლიქების ამოსაჭრელად). გამოხატულება კარგად არის დამუშავებული — გაკრიალებული და „მოპირკეთებულია“, საჭრისების კვალი ნახელავს არ ეტყობა.

პირველ რიგში გვინდა შევეხოთ ბეჭდის ფარაკში „ჩატედილ“ ბურთულებს, რომლებიც ამასთანავე მნათობთა გამოსახატავადაცაა გამოყენებული. როგორც აღნიშნული გვქონდა (იხ. აღწერილობა) მნათობთა „დისკოები“ სფეროსებრი მოყვანილობისანი არიან, ანუ სფერულთავიან სამსჭვალეებს წარმოადგენენ და ანაბეჭდზე ყოველი მათგანი ღრმა ღრუს იძლევა, და არა რელიეფურ გამოსახულებას.

მნათობთა დისკოების სფეროებით (მაღალ რელიეფში) გამოხატვის მაგალითს ბერძნულ არქაულ გემებზე — სახელდობრ, ეტრურიაში აღმოჩენილ

აქატის სკარაბეიზე ვხვდებით⁶⁷. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ გამოსახულება ანაბეჭდზე იძლევა რელიეფს, ამდენად, ქვაზე — „ლრუს“.

ადრეანტიკური ხანის საბერძნეთში (როგორც ჩანს საბერძნეთის გარკვეულ ნაწილში, მ. ლ.) მეტ-ნაკლებად გავრცელებული იყო ფარაკიანი ბეჭდები, რომლებშიც ლითონის სამსჭვალეები იყო ჩაჭედებული⁶⁸. ხსენებული ხერხი თუ ჩვეულება უპირატესად ბრინჯაოს ბეჭდებს შორისაა გავრცელებული. სამსჭვალეებად კი ოქროსი ან ვერცხლის „დიდთავიანი“ ლურსმნებია გამოყენებული⁶⁹. სამსჭვალეები თვით ფარაკში და მის გარედაც არის ხოლმე ჩასმული⁷⁰.

როგორც ცნობილია, ბერძნები ზოგიერთ ბეჭედს სასწაულმოქმედ ძალას ანიჭებდნენ⁷¹. მათ სწამდათ, რომ ბეჭდებს, ისევე როგორც ჭრილა ქვებს შესწევდათ ძალა დაეცვათ ადამიანი ავი თვალისაგან და ყოველგვარი უბედურებისაგან. ასეთსავე ძალას აწერდნენ ბერძნები სამსჭვალეებს (ლურსმნებს). ხოლო ამ ორი საგნის შერწყმა ნივთს, ერთიანად, მაგიურ თვისებას მატებდა⁷².

ამრიგად, ნაპურვალას სამაროვანში აღმოჩენილი ბეჭდის ფარაკზე სამსჭვალეები, პირველ რიგში, უდავოდ, მაგიური მნიშვნელობით გაკეთდა. ამასთანავე ისინი, ოსტატმა, მნათობებადაც — მზისა და მთვარის გამოსახატავადაც გამოიყენა. სფერულთავიანი სამსჭვალეების ამ შემთხვევაში მაგიური მნიშვნელობით გამოყენებაზე ისიც მიუთითებს, რომ ისინი თვით ფარაკიდან „იკითხება“, ხოლო ანაბეჭდზე — „ფოსოს“ იძლევა.

ზემოხსენებულიდან გამომდინარე ვასკვნით, რომ ჩვენი ბეჭედი-ინტალიო ავი თვალის საწინააღმდეგო მაგიას წარმოადგენდა. მ ა ს ა ვ გ ა რ ო ზ ი ს დ ა ნ ი შ ე ნ უ ლ ე ბ ა ჰ ჯ ო ნ დ ა⁷³.

შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა „თხის“ ჯიშის დადგენა. ბეჭდის ფარაკზე კრებული თხა არის გამოსახული⁷⁴. გარეული თხის გამოსახულებებს ჯერ კიდევ გვიანმინოსური და მიკენური პერიოდების გლიპ-

⁶⁷ Boardman, Archaic Greek Gems. Schools and Artists in the Sixth and Early Fifth centuries B. C., ტაბ. XXVIII, 384.

⁶⁸ F. Marshall, Catalogue of Finger Rings, გვ. XXXIII; Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 157.

⁶⁹ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 157, 231.

⁷⁰ იხ. М. И. Максимова, Резные камни, Античные города Северного Причерноморья, Очерки истории и культуры, I, М.—Л., 1955, გვ. 439, გამ. 1 (ონიური ვერცხლის ბეჭედი, ძვ. წ. VI საუკ., ოლბიონიდან); Boardman, Archaic Finger Rings, გვ. 6; Boardman, Greek Gems and Finger Rings გვ. 157, 215.

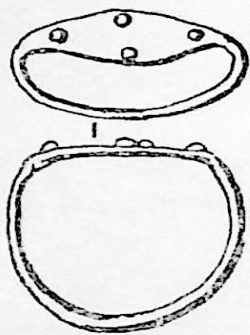
⁷¹ Daremberg—Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, II. fasc. G. Humbert, „Anulus“ ou „Annulus“, გვ. 294. ზოგიერთ ბეჭედს ატარებდნენ როგორც თილისმასა და თავის დასაცავ საშუალებას (*φάρμακτα τελεσμήνοια*), (Amuletum, Magia). იქვე; F. Marshall, Finger Rings, გვ. XXXIII.

⁷² М. И. Максимова, დასახ. ნაშრ., გვ. 439; Marshall, დასახ. ნაშრ., იქვე.

⁷³ ფიქვნარში, ბერძენ მოახალშენთა და ადგილობრივი მოსახლეობის სამაროვნებში, სახელდობრ, ძვ. წ. V საუკ. 30-იან წლებით დათარიღებულ სამარხებში (№ 12, 1968 წ. გათხრილი; № 23, 1972 წ. გამოვლენილი) გვხვდება სადაფარაკიანი ვერცხლის ბეჭდები, რომლებიც ოქროსა და ელექტრუმის პაწია ბირთვებითაა შემკული (№№ 173, 325, 326). — ოვალურ-ფარაკებს, ჯვარედინად, ოთხი მხრივ: თავსა, ბოლოსა და ცენტრში, კიდევ თითო ბირთვი აქვს ჩასმული (სურ. 4) იმ ყაიდაზე როგორც ეს ოლბიონის ბეჭედზეა.

⁷⁴ თხის ჯიშის შდრ. Walters, Catalogue of the Engraved Gems, ტაბ. II, 60, 61 (გვიან მინოსური და მიკენური), ტაბ. IV, 161, გეომეტრიული პერიოდი); Boardman, Archaic Greek Gems, ტაბ. XXVII, 374 (არქაული, VI საუკ. მეორე ნახევარი).

ტიკაში გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი⁷⁵. ხსენებული მოტივი ფართოდ ვრცელდება მომდევნო პერიოდებისა და კერძოდ კლასიკური ხანის გლიპტიკაშიც. ხოლო რაც შეეხება ჩვენს ინტალიოზე წარმოდგენილ მოტივს — ყალყზე შემდგარ თხას — ანალოგია კლასიკური ხანის სკარაბეოიდებს შორის ეძებნება, სახელდობრ, პარიზის ცისფერი ქალცედონის სკარაბეოიდზე ამოჭრილ გამოსახულებასთან⁷⁶. ორივე თხა, ფიჭვნარისა და პარიზისა, ზუსტად ერთნაირ მდგომარეობაში არიან გამოხატულნი. ორთავეს ერთნაირი მძიმე სხეული, მოყვანილი ფეხები, წაგრძელებული, მკვეთრად გამოხატული დრუნჩი აქვთ. რქებიც ერთნაირად მოხდენილი და აზიდულია იმ განსხვავებით, რომ ფიჭვნარისეულ ინტალიოზე თხას ერთი რქა უჩანს, უფრო სქელი და დაღარული. ამას გარდა, განსხვავებულია ტყავი და წვერი ცხოველებისა: ფიჭვნარისეულ თხას გრძელი, ლამაზად ჩახვეული წვერი აქვს; უბანლო ტანი, უფრო ზუსტად პარიზის ინტალიოზე ბალანი წმინდა შტრიხებითაა გადმოცემული. ფიჭვნარისეულზე თავისებურად პირობითად, წერტილების სახით არის აქა-იქ აღნიშნული (იხ. აღწერილობა გვ. 27—28).

სურ. 4

ჩვენი გამოხატულების შესწავლის შედეგად დავინახეთ, რომ იგი სტილისტურად გემების იმ ჯგუფს უკავშირდება, იმ ჯგუფთან ამჟღავნებს მსგავსებას, რომლებიც ძვ. წ. V საუკ. მიწურულით თარიღდება და რომელთა რქოსან თუ ჩლიქოსან ცხოველთა გამოსახულებებისათვის ტიპიურია: წყლტუ მძიმე სხეული მოყვანილი ფეხები ხაზგასმით გამოხატული სახსრებითა და ჩლიქებით; მოხდენილად აზიდული რქა, საკმაოდ წაგრძელებული, მკვეთრად გამოხატული დრუნჩითა

და რელიეფური თვალით⁷⁷. ინტალიო კლასიკურ, სახელდობრ, „დექსამენეს შემდგომ პერიოდად“ წოდებულ ხანას მიეკუთვნება და დექსამენეს სტილისაგან განსხვავებით ტენდენცია ჩანს დეტალების სუბარულად გადმოცემისადმი.

ბეჭდის ფარაკისა და რკალის უმნიშვნელო ნარჩენის მიხედვით აღდგენილი ფორმა ბეჭდების იმ ტიპს უკავშირდება, რომელიც ძვ. წ. V საუკ. მეორე ნახევარშია გავრცელებული, ხოლო სტილისა და კვეთის მანერის მიხედვით იგი უფრო ძვ. წ. V საუკ. ბოლო წლების ნახელავი უნდა იყოს. ჯერჯერობით სახელოსნოს სადაურობა საბოლოოდ დადგენილი არა გვაქვს. ერთი კი აღსანიშნავია: ბრინჯაოს ინტალიო-ბეჭდების მნიშვნელოვანი ნაწილი დასავლეთიდან წარმოსდგება.

ხაზგასასმელია შემდეგი: სტილისტურად და ასევე თხის ჯიში ძალიან ახლო მსგავსებას პოულობს, უფრო ზუსტად — ანალოგიად მოსატანია კ. რეგ-

⁷⁵ იხ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 441 (ძვ. წ. V საუკ.), 442 (ძვ. წ. V საუკ. ბოლო — IV დამდეგი) — მთის ბროლის სკარაბეოიდები; 443 (ძვ. წ. V საუკ.) სარდიონის სკარაბეოიდი; Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 571 (ძვ. წ. V საუკუნის ქალცედონის სკარაბეოიდი)., G. Richter, Animals in Greek Sculpture, New Haven, 1930, გამ. 128, 131, გვ. 70.

⁷⁶ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 205, სურ. 210.

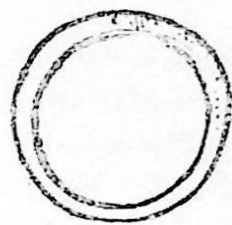
⁷⁷ შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გამ. 435, 436, 441 და ა. შ.

ლინგის მიერ გამოცემული თრაკიული მონეტის ტიპი თხის გამოსახულებით⁷⁸ (კოხტად აზიდული რქა, ხვეული წვერი, ბალანის გამოხატვის მანერა წყლტუ სხეული, ფეხები ჩლიქებითურთ სავსებით ერთ სტილშია ნაკვეთი). ესოდენ ახლო მსგავსება არ არის საკვირველი ჩვენი ბეჭდის გამოსახულებასა და მონეტებს შორის, რადგან ეს ის პერიოდია, როცა მონეტებისა და გემების ემბლემები თუ გამოხატულებები ძალიან ახლო კავშირშია ერთმანეთთან არა მარტო იკონოგრაფიულად, არამედ სტილისტურადაც⁷⁹. ხოლო ადრეანტიკურ ხანაში, როგორც ცნობილია, ზოგიერთი ცნობილი თუ განთქმული მჭრელი ხშირად მონეტებსაც ჭრიდა ხოლმე.

ფიჭვნარში აღმოჩენილ მასალებიდან ყველაზე ადრე გამოვლენილი ინტალიო-ბეჭედი 1965 წლის არქეოლოგიური კამპანიის დროს გათხრილი ელინისტური სამაროვნის № 14 ორმოსამარხიდან წარმოსდგება⁸⁰.

5. ბეჭედი-ინტალიო ვერცხლისაგან არის გაკეთებული. ბრტყელი და ვიწრო, გარედან ოდნავ ამოზურცული რკალი ზედა ნაწილში გამსხვილებულია.

ბეჭდის გამსხვილებული ნაწილი ფარაკის მაგივრობას ასრულებს (იგი უშუალოდ აა გადასული რკალში); ინტალიოს ამოზურცული პირი აქვს. ბეჭედი რკალშეკრულია, თითქოს ოდნავ ქვევით ჩამოგრძელებული⁸¹. რკალის შიდა მხარე შეუმჩნევლად ჩადრეკილია (სურ. 5; ტაბ. X, 33).

სურ. 5

პირზე გამოხატულია ფრინველი, პროფილში მარჯვნივ, ბოლოგაშვერილი და ფრთამოკეცილი. შედარებით დიდი თავი დაბალი კისრისაგან მკაფიოდ არის გამოყოფილი, ზედმიწევნით პატარა ნისკარტი „მოკაუჭებული“ შტრიხითაა აღნიშნული, ხოლო თვალი — პაწია სწორი ხაზით. ფრთის ძირი უშუალოდ მომრგვალებული მკერდიდან იწყება, მაგრამ ოდნავ შესამჩნევი რელიეფითაა მისგან გამოყოფილი. ბოლოს ნაკრტენი სწორი, მკაფიო რელიეფური ხაზებითაა გამოხატული. ნაკრტენი აქა-იქ მცირედ დაშტრიხულია. (ტაბ. III, 5).

ფრინველის ზურგს ზემოთ, თავის გასწვრივ, პატარ-პატარა „სფეროებისაგან“ შედგენილი ვარდულისებრი სახეა (ცენტრში მოზრდილი სფეროა, მის ირგვლივ — ექვსი მომცრო) ამოჭრილი, რომელიც ციურ მნათობს უნდა გამოხატავდეს. იქვე მარცხენა არეში, ფრინველის ბოლოსთან, დელფინი

⁷⁸ K. Regling, Die Griechischen Münzen der Sammlung Warren, ტაბ. XII, 465 (Rv. გამოსახულია მიმავალი თხა მარჯვნივ). მიმავალი თხის გამოსახულებები იხ. აგრეთვე №№ 473, 475, 476; Grose, II ტომი, ტაბ. 143, (21 - 25. სამხრ. თრაკიის ვერცხლის ტეტრადრაქმები) Rv. ყველაზე ახლო ტიპია სტილისტურად 20 - 22. (22 ტეტრობოლია); იხ. აგრეთვე G. Hill, Select Greek Coins, pl. LVI, 2.

⁷⁹ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 201, 237.

⁸⁰ მადლობას მოვახსენებთ ალ. რამიშვილს, რომელმაც მასალა გადმოგვცა დასამუშავებლად.

⁸¹ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე — 21 მმ, დიამ. — 16 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი ფრაგმენტირებული, მაგრამ აღდგენილია. ლითონი რეკრისტალიზირებული იყო. თერმიულად დამუშავდა და გადარჩა.

ყირაზე გადადის (თავდაყირაა გამოხატული). ფეხით — რაღაც ბირთვი ჩანს. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ, მაგრამ ძალიან მკაფიო რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: არაღრმა გამოხატულება ამჟამად დატვიფრული ნახელავის შთაბეჭდილებას ახდენს. ეს გარემოება იმითი არის გამოწვეული, რომ ლითონი თერმულად დამუშავდა და ამის შედეგად, ზოგიერთი დეტალი (კვეთის ტექნიკური მხარე იგულისხმება) შესუსტდა და „გაუფერულდა“⁸².

ინტალიო საჭრისით არის ამოჭრილი; სქემატური კვეთით შესრულებული კარგი ნახელავია. გამოყენებულია: ფართო, მომრგვალებულპირიანი საჭრისი, ბრინჯაოს ნემსი და bouterolle-სებრი საჭრისი (ბირთვისა და ვარდულისებრი სახის ამოსაკვეთად).

ფრინველების გამოსახულებები ანტიკურ გლიპტიკაში, ისევე როგორც ვაზათმხატვრობასა და ოქრომჭედლობაში, ერთ-ერთი გავრცელებული თემა-თავანია უძველესი ხანიდან⁸²⁻⁸³. ისინი როგორც ჭრილა ქვებზე, ასევე ლითონის საბეჭდავებსა და ინტალიო-ბეჭდებზე გვხვდება. ხშირად რომელიმე ფრინველი დამოუკიდებელი სახითაა წარმოდგენილი საბეჭდავსა თუ გემაზე; ამასთანავე — ფართოდაა მისი სახე შესული „რთულ კომპოზიციებში“: ხან როგორც რომელიმე ღვთაების საღმრთო ფრინველი, ღვთაების ატრიბუტი; ზოგჯერ მისი განსახიერება და ა. შ.

ის რომ ფრინველი „მნათობსა“ და დელფინთან ერთად არის წარმოდგენილი ინტალიოზე, ეს, ერთგვარად, საბაბს გვაძლევს სიუჟეტში სიმბოლური ხასიათის გამოსახულება დავინახოთ. ჯერჯერობით პირდაპირი ანალოგია ზემოთ აღწერილ ინტალიოს ვერ შევუძრჩიეთ, მაგრამ ცალკეული დეტალების განხილვა შინაარსის გახსნაში დაგვეხმარება, ამდენად ეს საჭიროდ მიგვაჩნია.

მიუხედავად იმისა, რომ გამოხატულება გარკვეული სქემატურობით ხასიათდება, თითქოს მაინც შესაძლებელი ხდება ფრინველის ჯიშის დადგენა. ფრთებისა და კუდის მოხაზულობის მიხედვით, იგი სხვაზე მეტად, ფრინველთა იმ ჯგუფთან პოულობს მსგავსებას, რომელიც წყლისა და ჭაობის ფრინველებად არიან ლიტერატურაში განსაზღვრული⁸³. სახელდობრ კი გედთან⁸⁴.

გედი ბერძნულ მითოლოგიაში მრავალ სხვადასხვა მითთანაა დაკავშირებული. იგი ხან ღვთაების ატრიბუტი, სიმბოლო ან განსახიერებაა, ხან „გარდაქცევის“ მთავარი „პერსონაჟი“ და ა. შ.⁸⁵.

⁸² ბეჭდის თერმულად დამუშავებამდე მისი ხელის ხლება საშიში იყო, ვინაიდან ლითონი ძლიერ რეკრისტალიზაციას განიცდიდა.

⁸²⁻⁸³ იხ. G. Perrot et Ch. Chipiez, Histoire de l'art dans l'antiquité, Grèce archaïque, vol. VII, Paris, 1898, წიგნები XII და XIII.

⁸³ Perrot et Chipiez, Histoire de l'art, ტ. VII, გვ. 157, 201, 211.

⁸⁴ პროტოტიპი ხსენებული გამოხატულებისა გეომეტრიული სტილის ეპოქის მოხატულ ვაზებზე უნდა ვეძიოთ შდრ. Perrot et Chipiez, დასახ. ნაშრ., ტ. VII, გვ. 157—211. შდრ. სტოკჰოლმის გეომეტრიული სტილის ეპოქის ბრინჯაოს დისკოზე გამოხატულ წყლის ფრინველებს. Perrot—Chipiez, დასახ. ნაშრ., გვ. 201, გამ. 79.

⁸⁵ გარდაქცევასთან დაკავშირებით იხ. Grimal, Dictionnaire de la Mythologie..., სტატიები: *Ἐλκνη*, გვ. 178-179; *Νέμεσις*, გვ. 312; *Κύκλιος*, გვ. 108-110, *Φύλιος*, გვ. 375; *Λήδα* გვ. 255, გვ. 312.

მაგრამ ყველაზე მჭიდროდ იგი აპოლონს უკავშირდება: როცა აპოლონი სამყაროს მოველინა, კუნძულ დელოსზე (იგი ხსენებულ კუნძულზე ერთადერთი პალმის ხის ძირში დაიბადა) საღმრთო გედები მოფრინდნენ და კუნძულს შვიდჯერ შემოუარეს⁸⁶, ზევსმა მაშინვე დაასაჩუქრა თავისი ვაჟიშვილი: ოქროს მიტრით, ჩანგითა და გედებით შებმული ეტლით და უბრძანა, რომ დელფოში წასულიყო. მაგრამ გედებმა აპოლონი ჯერ თავიანთ ქვეყანაში — პიპერბორეელებთან გააფრინეს... ამიტომაც, რომ გედი (Κύχιδες) აპოლონის სავარელი საღმრთო ფრინველია⁸⁷.

ზღვის ცხოველებიდან აპოლონის საღმრთო ცხოველია დელფინი, იმასთან დაკავშირებით, რომ აპოლონის მთავარი სამლოცველო-ტაძარი დელფოში იმყოფებოდა⁸⁸.

ანტიკურ მითოლოგიაში დელფინი ადამიანის მეგობრად და მშველელად არის ცნობილი. მას მრავალი გმირი და ქალი გადაურჩენია ქარიშხლის დროს; ღვთაებებისათვის დახმარება აღმოუჩენია (იხ. §§ 'Αρίας, Τηλέμαχος, Ίκάδιος, Grimal, Mythologie, გვ. 51, 224, 441).

რაც შეეხება ვარდულს, რომელიც შვიდი სფეროსაგან არის შედგენილი, — ხომლის სიმბოლოა. პლეადის სიმბოლო ვარდულის სახით გამოხატული, სავსებით ისეთივე, როგორიც ფიჭვნარის ინტალიოზეა ამოჭრილი სამხრეთ სირიის ძვ. წ. VIII საუკ. დათარიღებულ მთის ბროლის სკარაბეოიდის პირზე გვხვდება (M.-L. Vollenweider, Scaux, Cylindres et Intailles, I, Genève 1967, გვ. 115, ტაბ. 60, 1, 145). ხსენებულ ინტალიოზე რთული კომპოზიციაა წარმოდგენილი⁸⁹ და, რა თქმა უნდა, იგი ანალოგიის სახით არ გვაქვს მოტანილი. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვარდულის გამოსახულების ახსნა გვაინტერესებს.

ანალოგიური ვარდული ცნობილია აგრეთვე ჰ. ვუოლტერსის მიერ გამოცემულ ჰემატიტის სკარაბეოიდის მიხედვით. სკარაბეოიდი ეგვიპტეშია ნაპოვნი (ამჟამად ბრიტანეთის მუზეუმში ინახება), (იხ. H. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos. Greek, Etruscan and Roman in the British Museum, London, 1926, გამ. 308)⁹⁰.

სავსებით ასეთივე ვარდული კოპენჰაგენის გეომეტრიული სტილის ლარნაკზეა გამოხატული (შდრ. A. Furtwängler, Kleine Schriften, II, 1913, ტაბ. 24, გამ. 2).

⁸⁶ Grimal, დასახ. ნაშრ., §'Απόλλων, გვ. 41-43; — Osborne, Gems, გვ. 207-210.

⁸⁷ აპოლონის საღმრთო ფრინველებს აგრეთვე მიეკუთვნებიან: ქორი, მიმინო და ყვავი.

⁸⁸ Grimal დასახ. ნაშრ. §§ Apollon, გვ. 40-43 ab; Delphos, გვ. 119; Ίκάδιος, გვ. 224.

იკადიოსი, თქმულების თანახმად, აპოლონისა და ნიმფა ლიკიას ვაჟიშვილი იყო. იგი აზი-აში დაიბადა. ქვეყანას, სადაც იგი გაჩნდა, დედის სახელი (ლიკია) მისცა. შემდეგ იტალიაში გაემგზავრა, გზაში ქარიშხალში მოხვდა. დელფინმა იგი პარნასის ძირთან მიაღწერა. აქ იკადიოსმა ქალაქი დელფო დააარსა „დელფინის“ — ძეგლის მისი გადამრჩენელის მოსაგონებლად.

⁸⁹ ხსენებულ სკარაბეოიდზე ფრინველიც არის ჩართული კომპოზიციაში, მაგრამ აქ უაჩი-რია გამოხატული.

⁹⁰ ხსენებულ ვარდულებთან დაკავშირებით იხ. H. Frankfort, Stratified Cylinder Seals from the Diyala Region, Chicago, 1955. The University of Chicago Oriental Institute Publication, vol. LXXII; მისივე, Cylinder Seals, London, 1965.

ამრიგად, შეკრებილი მასალის მიხედვით ჯერჯერობით შესაძლებლად არ მიგვაჩნია თუნდაც ვარაუდით გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ ინტალიოზე ჩვენ აპოლონის კულტთან დაკავშირებულ ატრიბუტებთან გვაქვს საქმე. მაგრამ ამ „სიმბოლოთა“ მნიშვნელობის მოლად უგულვებელყოფაც არ იქნებოდა სწორი.

ბეჭდის სიუჟეტის გარკვევისათვის ჩვენ კვლავ ვაგრძელებთ მეცადინეობას.

ბეჭდის ფორმა და კვეთის სტილი ნივთის კარგად დათარიღების საშუალებას იძლევა. — ფრინველის სხეული და განსაკუთრებით ფრთები, სტრუქტურულად, იმ ჯგუფის ინტალიოთა გამოხატულებებთან ამჟღავნებს მსგავსებას, რომლებიც ძვ. წ. IV საუკუნის ე. წ. „უხეში სტილის“ ნახელავადაა მიჩნეული. ყველაზე ახლო პარალელები ამ მხრივ „ფიჭვნარის ფრინველს“ ხსენებული ჯგუფის ძვ. წ. IV საუკუნის მიწურულისა და III საუკ. დამდეგით დათარიღებულ ბერძნულ ინტალიოთა შორის ეძებნება⁹¹.

რაც შეეხება ბეჭდის ფორმას, იგი ბერძნული ბეჭდების იმ ტიპს მიეკუთვნება, რომელიც ჯ. ბორდმანმა „XVI ტიპად“ გამოჰყო. ბეჭდის ხსენებული ტიპი (იხ. აღწერილობა, გვ. 31) ძირითადად, ძვ. წ. IV საუკუნეშია გავრცელებული⁹². იგი, აგრეთვე, ადრეელინისტურ ხანაში, სახელდობრ, ძვ. წ. III საუკ. ადრეულ პერიოდშიც კვლავ მოღაშია⁹³. ოდნავ შესამჩნევ ცვლილებას ფორმაში „ფარაკისებრი“ ნაწილი განიცდის, რაც მისი ზომის მეტ-ნაკლები სხვაობით იფარგლება⁹⁴.

ნახელავისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით ინტალიო-ბეჭედს ძვ. წ. IV საუკ. მიწურულითა და III საუკ. დასაწყისით ვათარიღებთ⁹⁵.

როგორც მასალის ანალიზიდან ჩანს, ფიჭვნარში მოპოვებული ჭრილაფარაკიანი ბეჭდები კლასიკური ხანის „კლასიკურ“ ნიმუშებს წარმოადგენენ. ამათგან მხატვრულობის თვალსაზრისით, კვეთის დახვეწილი ტექნიკით, ნახატიისა და კომპოზიციის პარმონიული შერწყმით, აგრეთვე თვით ბეჭდის ფორმის სიმსუბუქით № 6 სამარხში აღმოჩენილი აფროდიტეს გამოსახულებიანი ბეჭედი გამოირჩევა.

⁹¹ იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 207, 294.

⁹² Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 217.

⁹³ შდრ. F. Marshall, Catalogue of Finger Rings, გვ. 24, გამ. 126; — Richter, History of Greek Art in Miniature, გვ. 134.

⁹⁴ Richter, Greek Art in Miniature, გვ. 134, გამ. m.

⁹⁵ ამავე სამარხში მოპოვებულია სინოპური მონეტები — ტრიბოლები, რომელთაც გ. დუნდუა ძვ. წ. III საუკუნით ათარიღებს (იხ. გ. დუნდუა, საქართველოში აღმოჩენილი სინოპური მონეტები, „მაცნე“, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1971, № 1, გვ. 146).

საჭიროდ მიგვაჩნია დამატებით შევნიშნოთ, რომ ხუთი სფეროსაგან შედგენილი ვარდულები დამდების სახით, როგორც სინჯი, ძვ. წ. 520—480 წწ. დათარიღებულ ეგინის მონეტებზე გვხვდება (იხ. E. Babelon, Traité des Monnaies Grecques et Romaines, II, II-e partie, Les pays du Centre Helléniques, გვ. 661).

აფროდიტეს მჭრელი საუკეთესო ბერძნული კლასიკური სკოლის წარმომადგენელი ჩანს, რომლის მოღვაწეობა, უდავოდ ბერძნული გლიპტიკის აღმავლობის პერიოდს ემთხვევა — ეპოქას, როცა ანტიკურმა ხელოვნებამ გაფურჩქვნის უმაღლეს სტადიას მიაღწია. ეპოქას, რომელიც შექმნეს სახელგანთქმულმა ოსტატებმა ფიდიასმა, პოლიგლოტმა და დიდი ღვაწლი შეიტანეს მის აყვავებაში: დექსამენემ, სოსიასმა, ათენადემ, ონატასმა.

ზემოხსენებული იმაზე მიუთითებს, რომ ბეჭედი მდიდარი ფენის წარმომადგენლის კუთვნილებას შეადგენდა⁹⁶. გამოხატულების შინაარსისა და ბეჭდის ფორმის მიხედვით — ქალისას⁹⁷. ბერძნული მცირე ხელოვნების თანადროულ ძეგლებთან შედარებამ დაგვანახა, რომ ფიჭვნარის ინტალიოსათვის შერჩეული თემის კომპოზიცია ერთ-ერთი უნიკალურთაგანი თუ არა, ზედმიწევნით იშვიათია გლიპტიკურ ძეგლებს შორის. და ისიც უდავოდ უნდა იყოს, რომ იგი დამოუკიდებელი შემოქმედების ნაყოფია.

მისი მჭრელი, უეჭველად ბერძენი, მაღალი რანგის ოსტატია. მაგრამ ვიდრე კომპოზიციის წარმომავლობის დასადგენად ძიებას დავასრულებთ, ვფრთხილობთ იგი რომელიმე გარკვეულ სკოლას (ატეკურსა თუ იონიურს) დავუკავშიროთ.

ფიჭვნარის სამაროვანში მოპოვებული სხვა ინტალიო-ბეჭდები (როგორც ბერძენ მოახალშენთა, ასევე ადგილობრივი კოლხი მოსახლეობის სამარხებში მოპოვებული) „დიდი საბერძნეთის“ სახელოსნო ცენტრებიდან, დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოებიდან უნდა იყოს გამოსული და, ბერძენი მჭრელების მიერ შესრულებული⁹⁸.

ძირითადი დანიშნულება ბერძენ მოახალშენთა სამაროვანის № 2 სამარხიდან წარმომდგარი ინტალიო-ბეჭდისა, რომლის ჩვენამდე მოღწეულ ფარაკზე ვაცი ნიამორია ამოჭრილი, ფიჭვნარში აღმოჩენილ სხვა კრილაფარაკიანი ბეჭდებისაგან განსხვავებით, ავგაროზი უნდა ყოფილიყო. ამის დამადასტურე-

96 იგივეს ადასტურებს მიცვალეზულისათვის ჩატანებული მაღალი ღირებულების სხვა ნივთებიც: ვერცხლის თასი, ელექტრუმის ქიზიკინი ნიმფა კლიტესა და თინუსის გამოხატულებით წითელფიგურიანი ლეკითოსი და ა. შ. (იხ. საველე დავთარი № 2, 1967 წ.).

97 ამის შესახებ იხ. გვ. 21.

98 ცნობილია, რომ ბერძენი მჭრელი ოსტატები დროებით ჩადიოდნენ ან გადასახლდებოდნენ ხოლმე დასავლეთში. ისინი იქ სკოლებს აარსებდნენ. აღნიშნულ სკოლებში შემუშავებული იყო თავისებური ხასიათის სტილი (იგივე ვითარებასთან გვაქვს საქმე ხელოვნების სხვა დარგებშიც). რაც შეეხება ბეჭდების ფორმებს — ბერძნულ სამყაროში გავრცელებული ტიპებია აქაც შესული. მასალების შესწავლამ გამოავლინა, რომ ვერცხლის ბეჭდების უმეტესი ნაწილი, საერთოდ სხვებთან შეფარდებით, დიდი საბერძნეთის დასავლეთის მხარეს ყოფილა შემონახული და ისინი დასავლეთშივეა ნაკეთები (იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 226).

ბელ მეტყველ საბუთს⁹⁹, როგორც ზემოთაც აღვნიშნავდით (იხ. გვ. 28—29) ფერადი ლითონის სფერულთაგებიანი სამსკვალეები წარმოადგენს.

⁹⁹ ფიქვენარში 1967—68 წწ. აღმოჩენილ №№ 1—4 კრილაფარაკებიან ბეჭდების შესახებ დაიბეჭდა ქ. რამიშვილის თეზისები „ადრეანტიკური ხანის გლიპტიკური ძეგლები ფიქვენარიდან“ (იხ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო კონფერენცია. მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბ., 1970, გვ. 55—56). თეზისებში გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრების გამო რიგი შენიშვნები ვვაქვს, რომელთაგან ზოგის აღნიშვნა საჭიროდ მიგვაჩნია. პირველ რიგში შევეხებით ვერცხლის ბეჭედზე გამოხატული ცხოველის შესრულებას ტექნიკას. ქ. რამიშვილი „ცხოველის ბეჭდის წინწყლებით გამოხატვას“, „რომელიც ანაბეჭდზე ბურცობებს ქმნის“ ე. წ. ბერძნულ-სპარსულ გლიპტიკის თავისებურებად მიიჩნევს (იხ. თეზისები, გვ. 55). აღსანიშნავია, რომ ლიტერატურაში არც ერთი ბერძნულ-სპარსული ფარაკიანი ბეჭედი არ არის ცნობილი, რომელზედაც თუნდაც მსგავსი ტექნიკით შესრულებული ანუ წამახული საჭრისით ამოჭრილი — „დაჭრელებული“ ტყავი ჰქონდეს ცხოველს. ანალოგიური ტექნიკით ნაკვეთი ყველა ინტალიო-ბეჭედი დასავლურ-ბერძნული წარმოშობისაა“ (იხ. გვ. 38). რაც შეეხება გემებს, როცა ტყავზე ლაქები რამდენადმე გარკვეულ რელიეფს იძლევა, ასეთ შემთხვევაში, bouterolle-ი ან bouterolle-სებრი საჭრისია ხოლმე გამოყენებული. ხოლო წარმომავლობით, ხსენებული გემებიც არქაულ-ბერძნული და დასავლურ-ბერძნულია (იხ. Boardman, *Schools and Artists in the Sixth and Early Fifth Centuries B. C.*, გვ. 130—131), ბრინჯაოს კრილა ფარაკში თილისმის მნიშვნელობით ჩაჭედილ სფერულთაგებიან ოქროსა და ვერცხლის სამსკვალეებს ქ. რამიშვილი „ინკრუსტაციად“ თვლის და დასძენს, რომ „ბეჭდის ასეთი ორნამენტაცია, ბერძნული გლიპტიკისათვის დამახასიათებელი არ უნდა იყოს“. აქედან გამომდინარე შემდეგს ასკვნის: ბეჭედი... ორი სტილის (ბერძნულისა და აღმოსავლურის) შერწყმის მკაფიო მაგალითი“-აო (იხ. თეზისები, გვ. 56).

ცნობილია, რომ ბეჭდის ფარაკში სფერულთაგებიანი სამსკვალეების ჩასმა სახელდობრ ბერძნული ჩვეულებაა. ბერძნები ლურსმნებსა თუ სამსკვალეებს, როგორც აღვნიშნული გვექონდა, მაგიურ ძალას ანიჭებდნენ და ხსენებული წესის დაცვით მაგიას ძალას მატებდნენ (იხ. გვ. 29; Marshall, *Finger Rings Greek, Etruscan and Roman*, გვ. XXXIII; Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, გვ. 157, 231; М. И. Максимов, *Резные камни, Античные города Северного Причерноморья*, I, გვ. 439). ამას გარდა, „ფარაკის პირი ინკრუსტირებულად“ თუნდაც იმიტომ ვერ ჩაითვლება, რომ სფერული თავების სიმაღლე საგრძნობლად აღემატება ფარაკის, პირის, დონეს.

ამრიგად, ქ. რამიშვილის განსაზღვრა საფუძველს მოკლებულია.

დაბოლოს ფიქვენარში 1976—68 წწ. განმავლობაში არც ერთი გემა ანუ კრილა ქვა არ აღმოჩენილა. ყველა ნივთი ინტალიოა, ლითონზე ამოჭრილი.

2. გ უ ა ღ ი ხ უ

1954 წლის არქეოლოგიური კამპანიის განმავლობაში გუადიხუს სამაროვნის რამდენიმე ორმოსამარხში (№№ 16, 17, 18, 21, 81) ჭრილაფარაკიანი ბრინჯაოს ბეჭდების საკმაოდ დიდი რაოდენობა იქნა აღმოჩენილი¹.

ხსენებულ სამაროვანში აღმოჩენილ ინტალიო-ბეჭდების ჯგუფს, რომელსაც ჩვენ, ზოგადად, ძვ. წ. V—IV სს. ვათარილებდით, ვარაუდით მცირეაზიულ სახელოსნო ცენტრებს ვუკავშირებდით². მასალის ამგვარი დათარიღება გაპირობებულია პირველ რიგში ბეჭდების ფორმითა და გამონახულებების საერთო სტილით. ბეჭდის ეს ფორმა (მხრებთან ოდნავ გამსხვილებული, მკრთალ-წახნაგიანი რკალი ოვალური მოყვანილობის ფარაკში გადადის. აღწერილობა დაწვრილებით იხ. გვ. 38—45) ძვ. წ. V საუკ. ბოლო წლებიდან — IV სს. ანტიკურ სამყაროში გავრცელებულსა და კარგად ცნობილ ბეჭდების ერთ-ერთ ტიპს იმეორებს³. რაც შეეხება სტილს, ამ მხრივ ნახელავი განვითარებული ბერძნული სტილისა და მისი გავლენით შექმნილი წრის გლიპტიკურ ძეგლებთან პოულობს საერთოს; — გარკვეულ კავშირშია ხსენებული ხანის სხვა მხატვრულ ნახელავთანაც.

ხსენებულ ბეჭდებს, ჩვენ, ერთი სახელოსნოდან გამოსულ ნახელავად მივიჩნევდით და კვეთის თავისებურების მიხედვით ორ სხვადასხვა ხელს ვაკუთვნებდით⁴.

ახალმა მეცადინეობამ (ბეჭდების ახალი თვალსაზრისით შესწავლამ) სხვაგვარად წარმოგვიდგინა მათი წარმომავლობისა და დაჯგუფების საკითხი. საქმე აქ მარტო „ორ ხელს“ კი არ უნდა ეხებოდეს, არამედ სხვადასხვა სახელოსნოსა და, შესაძლებელია, სხვადასხვა წარმოშობასაც კი.

გუადიხუს ინტალიოთა სტილი და დამუშავების ტექნიკა იმდენად თავისებურია, რომ ისინი განსაკუთრებული ხასიათის ნახელავად უნდა გამოვეყთ. ეს არის განცალკევებული ჯგუფი ჭრილაფარაკიანი ბეჭდებისა, რომლის მსგავსი სტილისტურად და შინაარსობრივად საქართველოს ტერიტორიაზე სხვა არ შეგვხვედრია. აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ჯერჯერობით პირდაპირ ანალოგიებს ვერც უცხო მასალებს შორის მივაკვლიეთ⁵.

1 М. М. Трапш, Древний Сухуми, „Труды“, 2, Сухуми, 1969, გვ. 242-268.

2 მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 45—46, 59.

3 შდრ. J. Boardman, Greek Gems and Finger Rings. ტიპები V-VII, გვ. 217.

4 მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 59 (ხსენებული ბეჭდები ჩვენ ზოგადად გვქონდა შესწავლილი).

5 მასალები შედარებული გვაქვს სახელმწიფო ერმიტაჟში, სახვითი ხელოვნების მუზეუმსა და მოსკოვის ისტორიულ მუზეუმში დაცული, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში მოპოვებულ (სახელდობრ: პანტიკაპეონი, ქერსონესი, ფანაგორია, ტირამბა, კეპი, და ა. შ.) ჭრილაფარაკი

გადავდივართ მასალის განხილვაზე: № 21 სამარხში ბრინჯაოს რვა ინტალიო ბეჭედი აღმოჩნდა. ბეჭდების ზომებში (ძირითადად მათი დიამეტრი გვაქვს მხედველობაში) მცირე განსხვავებაა (იხ. აღწერილობა). მოყვანილობა ყველა ბეჭდისა ერთია; შინაარსი — სხვადასხვა:

1. თხრილი III, ორმოსამარხი 21. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ფირუზისფერი პატინით. ბეჭდის ვიწრო რკალი მხრებთან მკვეთრად ფართოვდება და უშუალოდ გადადის ოვალურ ინტალიოში. რკალს გლუვი ზედაპირი აქვს, შიდაპირზე ორი წახნაგი დაჰყვება. ბეჭედი ინტალიოსთან შევიწროებული და გასქელებულია.

პირზე გამოხატულია არწივი, რომელიც სამსხვერპლოზე ზის, პროფილში მარცხნივ. არწივი ფრთებმოკეცილია, თავი უკან აქვს მიბრუნებული, ბოლო — გაშვერილი. კისერზე აღნიშნული ბუმბული მოკლე-მოკლე ხაზ-ღარე-ბითაა გადმოცემული; ნაკრტენი სხეულზე — წერტილებითაა აღნიშნული, ხოლო ბოლო სწორი ხაზებით.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება არაღრმად და მკაფიოდაა ნაკვეთი. გაბედუ-

კიან ბეჭდებთან (აღნიშნულ მასალებზე მუშაობის ნებართვისათვის მადლობას მოვახსენებთ მეცნიერ თანამშრომლებს: ქ. გორბუნოვას, ნ. კუნიას, ნ. საროკინას, ა. კოროვინასა და ი. მარჩენკოს).

აღსანიშნავია, რომ ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ინტალიო-ბეჭდების დიდი ფონდი სპეციალური კვლევის საგნად (ძალიან მცირე გამოჩენის გარდა) არ გამხდარა. ამიტომ ნახელავი, ბუნებრივია, „სკოლებისა“ თუ „სახელოსნო ცენტრების“ მიხედვით გამოყოფილი არ არის. ეს სავსებით კანონზომიერებაა, რადგან ჯ. ბორდმანის უკანასკნელი შრომების გამოქვეყნებამდე (იხ. დასახ. ნაშრომები) მასალის ამ თვალსაზრისით კლასიფიკაცია, ბორდმანისეული სრულყოფილი სახით არავის უცდია.

მიუხედავად ზემოხსენებულისა, ჩატარებულ სამუშაოს არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ძიებისათვის. დგინდება, რომ კოლხეთში აღმოჩენილი იმპორტული ინტალიო-ბეჭდების ტიპის ანალოგიური მასალები (რომ აღარაფერი ვთქვათ საკუთრივ ადგილობრივად მიჩნეულ ინტალიოთა ჯგუფებზე. ჩვენ მიერ შესწავლილ მასალებს ძირითადად გუადიხუსა და ბატნაოხორუს ეგულისხმობთ) ზემოთ ჩამოთვლილ არქეოლოგიური ძეგლების განათხარ კომპლექსებში დღემდე არ აღმოჩენილა. ამას გარდა, ჩვენი საბეჭდავების ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის მასალებთან შედარება დაგვეხმარება ხსენებული საბეჭდავების გავრცელების არეალის დადგენაში.

უცხოური მასალებიდან შეჯერებული გვაქვს: An. Pierides, Jewellery in the Cyprus Museum, 1971, წიგნი 5; H. Hofman und V. von Clear, Antiker Gold und Silbershmuck, Maintz am Rhein, 1958, § Fingerringe, გვ. 165-186; B. Segal, Museum Benaki Athen, Katalog der Goldschmiede-Arbeiten, Athen, 1938;—L. Breglia, Catalogo delle Oreficerie del Museo Nazionale di Napoli, § IV Anelli;—C. Waldstein, The Archaeological Museum of Heraeum, v. II, Boston—New York, 1905; სტატია ბრინჯაოს ბეჭდების შესახებ — H. Fletcher De Con; R. Raddotz, Die Schatzfunde der Iberischen Halbinsel, Berlin, 1969 (Museo Arqueológico Nacional, Madrid).

ბეჭდები სამარხის შუაგულში გროვად იდო (იხ. M. Tpanu, დასახ. ნაშრ., გვ. 253).

ლი ხელით შესრულებული კარგი ნახელავია⁷. ძირითადად გამოყენებულია ბრინჯაოს ნემსი და ფართოპირიანი საჭრისი⁸.

2. ორმოსამარხი 21, თხრილი III. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ნაცრისფერი პატინით დაფარული. ვიწრო, გარედან და შიგნიდან წახნავიანი რკალი ოვალური მოყვანილობის ფარაკში — ინტალიოში გადადის. ფარაკი თავსა და ბოლოში შევიწროებული — წაწვეტებულია. ინტალიოს ბრტყელი პირი აქვს (სურ. 6).

პირზე გამოხატულია ტახტზე მჯდომარე გვირგვინოსანი ადამიანის ფიგურა, პროფილში მარჯვნივ. „გვირგვინოსანი“ გრძელი, ნაოჭიანი კაბითა და ჰიმატიონით არის შემოსილი. ჰიმატიონი მხრებზე აქვთ წამოსხმული, ფეხებს უფარავს. გვირგვინი „სხივებიანია“ (ტაბ. VII, 6).

სურ. 6

თავი სახითურთ ძალიან სუმარულად არის გადმოცემული, ამდენად ძნელი გასარკვევია ქალისა თუ მამაკაცის გამოხატულებასთან გვაქვს საქმე. სახის ნაკვთებისა და ტანის აღნაგობის მიხედვით მამაკაცი უნდა იყოს; იგი წელში მოხრილია, მარჯვენა ხელში ხის ტოტები უჭირავს (შესაძლოა რაღაც ინსიგნიას მნიშვნელობითაც კი). ნიადაგის ზოლი მკაფიოდ არის გამოხატული (ერთი პირობა სავარძლის ფეხის ნაწილად — გამირად მივიჩნიე).

გამოხატულება სქემატურობით ხასიათდება, რაც განსაკუთრებით ხაზგასმით ქსოვილის, სახელდობრ ნაოჭების გადმოცემაში მუდგნდება⁹.

ანალოგიური ფორმის დაბალზურგიან ტახტსა თუ სკამს ვერ მივაკვლიეთ. დასაჯდომელი ერთგვარ მსგავსებას ძვ. წ. V — ადრე IV საუკუნეებით დათარიღებულ სკამებთან — *Kλίσμας*-ებთან პოულობს (შდრ. საბეჭდავ-ბეჭდებზე გამოხატულ სკამებს: Richter, *A History of Greek Art in Miniature*, გამ. 274, 276; მისივე, *Ancient Gems*, გამ. 37).

ვერც ხის ტოტებს ვუძებნით შესატყვის პარალელს, ამდენად რა სახის ატრიბუტია — ძნელი სათქმელია¹⁰. რაც შეეხება გვირგვინს — იგი აღმოსავლურ გვირგვინებად წოდებული თავსამკაულის ტიპისაა და რამდენადმე ტიარას გვაგონებს (შდრ. Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, 877, 878).

7 დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი კარგად არის შენახული. ლითონი ფირუზისფერი კეთილშობილი პატინით არის დაფარული. ეს ერთგვარად ხელს უშლის იმის დადგენას თუ რამდენი სახის საჭრისი აქვს ნახმარი ოსტატს.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — 22 მმ, დიამ. — 16 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 9 მმ, განი — 8 მმ.

8 ნაკრტენის წერტილოვანი გადმოცემა ძვ. წ. VI საუკ. შუა წლებით დათარიღებულ სტეატიტის სკარაბეიზე გვხვდება (იხ. J. Boardman, *Island Gems*, London, 1963, 347; მისივე, *Archaic Greek Gems*, 344), იგი კუნძულებზე მოღვაწე ოსტატთა ნახელავს მიეკუთვნება და სტილისტურად გუადახუხ ბეჭდისაგან განსხვავდება.

9 დ ა ც უ ლ ო ბ ა: რკალს 1/3 მოტეხილი აქვს, ნაკლულია. ლითონი ნაცრისფერი პატინით არის დაფარული, კერძოდ ყველაზე მეტად გამოხატულებაა პატინიზირებული.

ზ ო მ ე ბ ი: ინტალიოს სიგრძე — 15 მმ, განი — 11 მმ, რკალის განი — 3 მმ.

10 მ. ტრაპში ტოტს ხის ტოტად მიიჩნევს, ხოლო გვირგვინს — დაფნის გვირგვინად. გამოხატულებას ქალად საზღვრავს. იხ. დასახ. ნაშრ., გვ. 255.

ტექნიკა: გამოხატულება ხელით არის ამოჭრილი, არაღრმად მაგრამ მკაფიოდ. კვეთა სუმარულობითა და სქემატურობით ხასიათდება; ტლანქი ნახელავია. — მჭრელი სხეულის ანატომიას დაუფლებული არ ყოფილა (ტორ-სის ზედა ნაწილი მძიმე აქვს, მხრებში ჩავარდნილი კისერი, დიდი თავი). იგი ვერც ქსოვილის გადმოცემას ახერხებს. — სახელდობრ, ნაკეცები მეტად მოუხეშავია. გამოხატულების ამოსაჭრელად ძირითადად ნახმარია ფართოპირიანი და სწორკუთხოვანი საჭრისები.

გვირგვინი იმაზე მიუთითებს, რომ ტახტზე მჯდომარე ფიგურა წარჩინებული პიროვნება, ანდა ღვთაება უნდა იყოს. რაც შეეხება ხის ტოტებს, ჩვენი ვარაუდით, მას მცენარეულ სამყაროსთან აკავშირებს.

3. ორმოსამარხი, 21. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ცისფერი პატინით დაფარული. წვრილი რკალი, რომელსაც მომრგვალებული კონტურიანი წახნაგი დაჰყვება. ოვალურ ფარაკში — ინტალიოში გადადის. ინტალიოს ბრტყელი პირი აქვს (ერთიანად კი ბეჭედი იმეორებს მე-5 და მე-6 ბეჭდის ტიპს)¹¹.

პირზე გამოხატულია ფრთოსანი არსება — მასში შერწყმულია ცხოველის სხეული და ადამიანის — ქალის თავი. არსება სფინქსს წარმოადგენს, თავისებურად გააზრებულსა და წარმოსახულს. მას ლომის (?) სხეული აქვს, საკმაოდ მძიმე და მოუქნელი. ფრთოსანს განსხვავებული და საკმაოდ ორიგინალურად შესრულებული ფრთა აქვს: ნაკრტენის ნაწილი წერტილებითაა გადმოცემული; ნაწილი—სქემატური, რელიეფური წვრილი ზოლებით. ფრთა დიდი ზომისაა, ძლიერი. ზედა ნაწილი მომრგვალებულია, ქვედა—მკვეთრად სწორხაზოვანი.

სფინქსი „ნიადაგზე“ ზის, რომელიც თევზის მოყვანილობისაა. მარჯვენა ტორით „ნიადაგს“ ეყრდნობა, მარცხენა — სახის წინ აღუმართია. ზევით ავარცხნილი თმა არსებას კეფაზე კონად აქვს შეკრული (შდრ. ამავე სამარხის ბეჭედზე ფრთოსანი ქალღმერთის თმის ვარცხნილობას, გვ. 44)¹². თმის ბლუჯები (თუ თვით თმა) ურთიერთგადამკვეთი ხაზებით არის გადმოცემული. სფინქსის გულმკერდი და მხრები ორი რკალური ზოლით არის გადასერილი, რომლის ქვემოთ ფაფარი იწყება, სწორი რელიეფური ზოლების ხშირი წყებისაგან შედგენილი (ტაბ. IV, 7).

აღსანიშნავია ერთი მეტად თავისებური და განსხვავებული დეტალი, რაც ასხვავებს გუადიხუს სფინქსს სხვა ამ სახის გამოხატულებებისაგან. როცა ინტალიოს ანაბეჭდს ვუყურებთ ისეთი შთაბეჭდილება გვექმნება, რომ არსებას ზურგზე რომელიღაც მტაცებლის პირაშკმული თავი აქვს გამოზმული; იგი უშუალოდ ფაფარის გაგრძელებას, მის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს¹³. როგორც ჩანს ჩვენი სფინქსის სახით რთულ სინკრეტულ არსებასთან გვაქვს საქმე, რომლის გარკვევა დროს მოითხოვს.

¹¹ განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ ზემოაღწერილ ბეჭედს უფრო ვიწრო რკალი აქვს და უფრო თხელი ინტალიო.

¹² თმის ვარცხნილობა შდრ. Richter, Gems, 1956 წლის გამოცემა, № 180. სარდიონის სკარაბეის სფინქსის გამოხატულებით (ძვ. წ. IV საუკ. დასაწყისი).

¹³ თვით თავი, საერთო იერით, ცერბერის მეტად მკრთალად გამოსახულ ტიპს გვაგონებს (იმ განსხვავებით, რომ აქ იგი ერთთავიანია).

გამოსახულება სხვა მხრივაც იმსახურებს ყურადღებას: არსებისათვის „საყრდენ ნიადაგად“ მჭრელს სელაპის (თუ თინუსის) გამოხატულება გამოუყენებია. „ნიადაგის“ ამგვარად გამოსახვა, უფრო მკაფიოდ, მოცემულია ამავე სამარხში აღმოჩენილ № 4 ბეჭედზე. სხვა მსგავსი კომპოზიცია გლიპტიკურ მასალებს შორის ჩვენ, ჯერჯერობით არ გვევლინება (ჯ. ბორდმანის მიერ სპეციალურად გამოყოფილ სფინქსების გამოსახულებებს შორის გუადიხუს ფანტასტიკურ არსებას შორეული ანალოგიაც კი არ ეძებნება. იხ. Boardman, *Greek Gems*, თავი IV)¹⁴.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ღრმად და მკაფიოდაა ამოჭრილი, კვეთა გარკვეული სტილიზაციით ხასიათდება; ამასთანავე სქემატური და ნაწილობრივ სუმარულიც არის. ფრთის ზედა ნაწილის ამოსაჭრელად *bouterolle*-ისებრი საჭრისია გამოყენებული (ანუ *bouterolle*-ითაა „დაჭრელებული“). ამას გარდა მჭრელს ნახმარი აქვს ბრინჯაოს ნემსი და ფართო, მომრგვალებულპირიანი იარაღი. სხეულის ცალკეული ნაწილები ერთმანეთისაგან მკვეთრად არის გამოყოფილი. ტლანქი, მაგრამ გულმოდგინე ნახელავია¹⁵.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სფინქსთან დაკავშირებული ზოგიერთი თქმულების მოტანა — სფინქსი (Σφινξ) მდებრობითი სქესის ურჩხულია; მას ქალის თავი აქვს; მკერდი, თითები და კუდი ლომისა, ფრთებითაა შემკული. იგი ექიდნასა და გერიონის ძაღლის ორთროსის ვაჟიშვილადაც არის ცნობილი (ამ შემთხვევაში ნემსის ლომის ძმაც არის)¹⁶.

აგრეთვე ზოგი თქმულების მიხედვით მის მამად ურჩხული ტიფონია მიჩნეული¹⁷. ამას გარდა ზოგი ვერსიით სფინქსი თებეს მეფე ლაიოსის უკანონო ქალიშვილადაა აღიარებული¹⁸.

ხომ არ შეიძლებოდა დაგვეშვა, რომ გუადიხუს სინკრეტული არსების სიმბოლური მნიშვნელობის დადგენისათვის ეაკთან (Αἰακός) დაკავშირებული მითების მოშველიება დაგვეხმარებოდა.

¹⁴ ჩვენ ანალოგიური ტიპის სფინქსებს ვერც მცირეაზიულ მონეტებს შორის მივაკვლიეთ (ამ თვალსაზრისით შევისწავლეთ აულოკის მიერ გამოცემული მცირეაზიული მონეტების კორპუსი იხ. V. Aulock, *Sammlung V. Aulock Syllog Nummorum Graecorum Deutschland*, Berlin, 1960—66, Heft: 4, 6, 10—13.

აღსანიშნავია, რომ დამატებითი ელემენტის სახით, სიმბოლური მნიშვნელობით, თუ გარკვეული ემბლემისა, სელაპი ფოკეის მონეტებზე, ხოლო თინუსი კიზიკინებზე გვხვდება (იხ. A. H. Зограф, *Античные монеты*, МИА, № 16, М.—Л., 1951, გვ. 60, 61, ტაბ. II 16—18 (სტატერები ძვ. წ. 450—400) და ტაბ. IX, 1—11 (ძვ. წ. 500—450, 450—400 და 400—350 დათარიღებული მონეტები).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ი ს სა ხ ი თ: ტორაწეული სფინქსი პანტიკაპეონის (გლინიშჩე, ყორღანი, სამარხი № 51) მასალებს შორისაა წარმოდგენილი. სახელდობრ, ძვ. წ. V საუკ. დათარიღებულ ინტალიო-ბეჭედზეა ამოჭრილი (№ II 1859.28. სახელმწიფო ერმიტაჟი). სტილისტურად გუადიხუსა და „გლინიშჩეს“ სფინქსები სავსებით განსხვავებულნი არიან. საერთო მათ თმის გარცხნილობაში აქვთ. ორივე ერთი ყაიდის გარცხნილობითაა წარმოდგენილი. კვეთის მანერაც განსხვავებულია.

¹⁵ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი კარგად არის შენახული; ლითონი პატინით არის დაფარული. ზ ო მ ე ბ ი: დიამ. — 29 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 16 მმ, განი — 10 მმ.

¹⁶ Grimal, დასახ. ნაშრ., § Sphinx, 428 a.

¹⁷ იხ. Grimal, იქვე.

¹⁸ იხ. Grimal, გვ. 428 b.

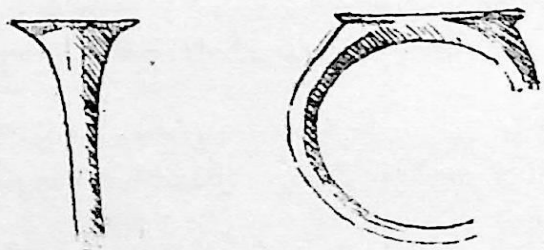
ეაკი, ზევსისა და ნიმფა ეგინას ვაჟი, ფსამათეს, ნერეის ქალიშვილს ეტროფოდა. ფსამათე გაურბოდა მითიური ბერძენი გმირის სიყვარულს და სელაპად გარდაიქცა. როცა ვაჟიშვილი შეეძინა — მას, დედის „გარდაქცევის“ მოსაგონებლად, სახელად ფოკოსი დაარქვეს (იხ. Grimal, Mythologie, § Éaque, *Alaxb*, გვ. 131 a).

სხვა მითის მიხედვით ეაკი ტროას კედლის აგებაში მონაწილეობდა, აპოლონისა და პოსეიდონთან ერთად. როცა კედლის აგება დამთავრდა, ქალაქის გალავანზე სამი გველი აცოცდა, ორი მათგანი, რომლებიც პოსეიდონისა და აპოლონის მიერ აგებულ კედლებზე აცოცდნენ, იქვე დაწყდნენ; მესამემ — ქალაქში შეაღწია, რადგან მან მომაკვდავის მიერ აგებული კედლიდან გაიკვლია გზა (იხ. Grimal, დასახ. ნაშრ.. გვ. 131 b).

აპოლონმა ამის გამო შემდეგი იწინასწარმეტყველა: რომ ტროას ორჯერ აიღებდნენ. და, რომ პირველად ამას ეაკის შთამომავალნი შეძლებდნენ.

ჩვენ კვლავ ვაგრძელებთ მეცადინეობას ამ რთული სიუჟეტის გარკვევისათვის.

4. ორმოსამარხი № 17, თხრილი III. საბეჭდავი-ბეჭედი ბრინჯაოსი, ოვალური მოყვანილობისა, ბრტყელი. იგი წინ აღწერილი ბეჭდების ტიპისა უნდა ყოფილიყო. (სურ. 7).

სურ. 7

პირზე გამოხატულია უკანა თათებზე მჯდომარე ცხოველი, პროფილში მარჯვნივ, ლომი უნდა იყოს. მარჯვენა ტორი აწეული აქვს, თავის წინ. მარცხენა წინა თათით „ნიადაგს“ ეყრდნობა. საყრდენ ნიადაგად თინუსია გამოყენებული (შდრ. № 3 ბეჭედს)¹⁹. ლომს დიდი ფაფარი აქვს, რამდენიმე წყება ჭდეული ხაზით გადმოცემული. ყელზე თითქოს საყელო

უნდა ჰქონდეს შებმული. მოკლე კუდი ზევით აუწევია (ტაბ. IV, გ).

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე მაღალ რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: გამოხატულება ღრმად არის ამოჭრილი, ერთ სიღრმეშია ნაკვეთი. შინაგანი ნახატი დაუმუშავებელია. ტლანქი და ამავე დროს გულმოდგინედ შესრულებული ნახელავია²⁰.

გლიპტიკურ მასალებს შორის ანალოგიურ კომპოზიციას ვერ მივაკვლიეთ.

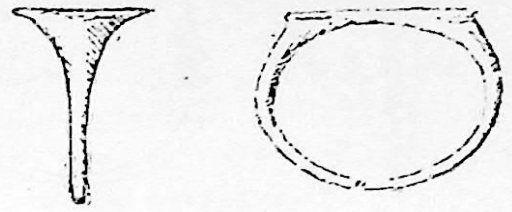
5. ორმოსამარხი 21, თხრილი III. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, მომწვანო-ფირუზისფერი პატინით დაფარული. ვიწრო და გლუვი რკალი მხრებთან

¹⁹ ერთი პირობა იმის გამო, რომ კისერზე ლომს (?) საყელო აქვს შებმული, „მცველ“ ძალად მივიჩნიეთ. ამჟამად თავის ადგილას პატინის სქელი ფენაა გადაკრული, ამიტომ გამოხატულება ბუნდოვანია.

²⁰ დაცულობა: ბეჭედს რკალი მოტეხილი აქვს, ლითონი პატინით არის დაფარული. ზომები: ინტალიოს სიგრძე — 19 მმ, განი — 12 მმ.

მსხვილდება და ოდნავ ფართოვდება, თითქოს მას მომრგვალებულკონტურიანი წიბოც დაჰყვება. იგი ოვალური მოყვანილობის ფარაკში — ინტალიოში გადადის. ინტალიო ბრტყელია (სურ. 8).

პირზე გამოხატულია მუხლმოდრეკილი ფრთოსანი ფიგურა, პროფილში მარჯვნივ, რომელიც რაღაც საქმიტაა გართული. იგი მარჯვენა მუხლზეა დაჩოქილი, ხელში გაურკვეველი საგანი უჭირავს; სუმარულად გადმოცემული თავი დაბრილი აქვს. ნიადაგის ზოლს მსხვილი ხაზი გამოხატავს (ტაბ. IV, 9). გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე მკაფიო რელიეფს იძლევა²¹.

სურ. 8

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ღრმადია ნაკვეთი. გულმოდგინედ შესრულებული ტლანქი ნახელავია; აგრეთვე გარკვეული სქემატურობითა და სუმარულობით ხასიათდება. ამასთანავე საჭრისები გაბედულადაა ნახმარი — კვეთას შეჩვეული ხელითაა შესრულებული.

ფრთები სწორხაზოვანი კვეთითაა მოცემული, აქა-იქ ოდნავ გაბრილი თუ საგანგებოდ „აცდენილი“ ხაზებით.

ყველაზე ახლო მსგავსებას ფრთოსანი ფიგურა ეროსების გამოსახულებებთან პოულობს²². სახელდობრ, ძვ. წ. 445—450 წწ. დათარიღებულ სარდიონის სკარაბეიზე ამოჭრილი ეროსი (იხ. G. Richter, *Ancient Gems from the Evans and Beatty Collection*, New York, MCMXLIII, 20) ასეთივე დიდი ფრთებითა და ანალოგიური თმის ვარცხნილობითაა გამოხატული. თმის ვარცხნილობა შდრ. აგრეთვე: Richter, *Gems*, 90.

პოზა შდრ. ტარენტუმში აღმოჩენილ, ძვ. წ. IV საუკ. ოქროს ჭრილაფარაკიან ბეჭედზე ამოჭრილ ნიკეს გამოხატულებას (იხ. G. Beccatti, *Oreficerie antiche*, Roma, 1964, LXXXIV, 336). ჯ. ბორდმანი ტარენტუმში აღმოჩენილ ბეჭედს ძვ. წ. V საუკ. მიწურულით ათარიღებს და დასავლურ-ბერძნულ ნახელავად მიიჩნევს (იხ. Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, გვ. 227, 300, № 758). შდრ. აგრეთვე G. Richter, *A History of Greek Art in Miniature*, I, გვ. 91, 292. Cabinet des Médailles-ში დაცული სარდიონის სკარაბეიზე ამოჭრილ ნიკეს გამოხატულებას, რომელიც კოჭაობს. ინტალიო (იგი ოქროს „მბრუნავ“ ბეჭედშია ჩასმული) ძვ. წ. V—IV სს. თარიღდება. ამრიგად — ჯ. რიხტერის მიერ გამოცემულ ინტალიოს სიუჟეტზე დაყრდნობით ვვარაუდობთ, რომ გუადიხუს ეროტიც უნდა კოჭაობდეს.

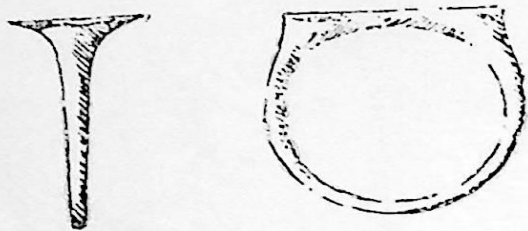
6. ორმოსამარხი № 21, თხრილი III. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი; ვიწრო, გარედან გლუვი, შიგნიდან ერთწახნაგიანი რკალი მხრებთან ფართოვდება და მსხვილდება. მხრებთან რკალს შეუმჩნეველი წახნაგი დაჰყვება, იგი უშუ-

²¹ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: პირის კიდეები ადგილ-ადგილ ამოტეხილია, ლითონი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — 22 მმ, დიამ. — 28 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 20 მმ, განი — 14 მმ, რკალის განი — 2 მმ.

²² მ. ტ რ ა პ შ ი ქ აბუკად მიიჩნევს, იხ. M. Трапш, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 255.

ალოდ გადადის ოვალური მოყვანილობის ჭრილაგამოხატულებიან ნაწილში — „ფარაკში“ (სურ. 9).

სურ. 9

პირზე რთული კომპოზიციისაა გამოხატული: ტიტველი ფრთოსანი ქალის ფიგურა სვეტზე ზის. მას მძიმე და მოუქნელი, ულამაზო აღნაგობის სხეული აქვს. მხრებში ოდნავ მოხრილია. მარჯვენა გაშვებული ხელი მუხლზე უდევს. მარცხენა ხელის გულზე ფრთაგაშლილი ფრინველი უდგას (ტაბ. IV, 10).

ფრთოსანი ქალი ღვთაება უნდა იყოს; რომელი — ჯერჯერობით დასადგენია. ქალღმერთს ფრთა ნახევრად გაშლილი აქვს ისე, რომ კუთხეს ქმნის (დამახასიათებელი თვისება გუადიხუს ბეჭდების სტილისათვის). გრძელი, ზევით ავარცხნილი თმა კონადაა შეკრული (შდრ. ეროსისა და „სფინქსის“ თმის ვარცხნილობებს)²³. თვალი, ნიკაპი, ცხვირი და პირი სხვადასხვა ზომის სფერულაწერტილებითაა აღნიშნული²⁴.

ფრინველი პროფილში მარჯვნივ დგას, თავი სუმარულად აქვს გადმოცემული. დიდი ფრთა მისი სხეულის ზომას არ შეესაბამება.

როგორც ქალღმერთის, ასევე ფრინველის ფიგურა ერთ სიბრტყეშია (საღრმეში) ნაკვეთი, ყოველგვარი მოდელირების გარეშე. სხეულის ცალკეული ფორმები დამუშავებული არ არის. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე მაღალ რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ღრმადაა ნაკვეთი. ტლანქი, ამასთანავე გულმოდგინე და მკაფიო ნახელავია. კვეთის სტილი საერთო სქემატურობითა და ფორმების სუმარული გადმოცემით ხასიათდება.

გამოყენებულია: ბრინჯაოს ნემსი, ფართოპირიანი საჭრისი, პატარა ზომის bouterolle-ი.

ოსტატის მისწრაფებაა რაც შეიძლება ნაკლები თავისუფალი არე დატოვოს გამოხატულების გარშემო.

როგორც ცნობილია, ქალღმერთებს ზორის ფრთებით დაჯილდოებული არაერთი ღვთაებაა ბერძნულ მითოლოგიაში მოხსენიებული. ამათგან ზოგი მთავარ ღვთაებათა რიგს ეკუთვნის — ნიკე, ათენა-ნიკე, ნემეზიდა; სინკრეტულ ღვთაებებიდან: ფორტუნა-იზიდა. ზოგი მეორეხარისხოვანია: ერისი, ირისი, ერინიები და ა. შ.

გუადიხუს ინტალიოს შინაარსის გასარკვევად ნიკესთან (Νίκη — გამარჯვე-

²³ მსგავსი თმის ვარცხნილობა მოდამია ძვ. წ. V საუკუნიდან, შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, 314 (ლენტიხელოში მოპოვებული ინტალიო); — Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 447, 448, ძირითადად ხსენებული ვარცხნილობა დასავლურ-ბერძნულ გემებზეა გავრცელებული. ამას გარდა — სირაკუზულ მონეტებზედაც ხშირია. იხ. Kraay-Himmer, გამ. 90.

²⁴ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: რკალი ქვედა ნაწილში გატეხილია, ლითონი პატინითაა დაფარული. ზ ო მ ე ბ ი: სიმაღლე — 32 მმ, დიამ. — 19 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 19 მმ, განი — 14 მმ, რკალის განი — 3 მმ.

ბის სიმბოლო, ღვთაებათა პირველ შთამომავლობას აკუთვნებენ)²⁵, ერისთან ('Epic — განხეთქილების განსახიერება, ფრთოსან გენიად წარმოდგენილი²⁶) და ნემეზიდასთან (Néméσις — ბედის განსახიერება, აგრეთვე შურისძიების (მისაგებელის) ღვთაება²⁷) დაკავშირებული ძველი ბერძნული თქმულებების მოშველიება დაგვჭირდება.

7. ორმოსამარხი № 21, თხრილი III. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი. ვიწრო, გარედან წახნაგიანი რკალი ოვალური მოყვანილობის ფარაკში — ინტალიოში გადადის, რომელიც ბოლოებისკენ ვიწროვდება (ანუ წაწვეტებულ ოვალს წარმოადგენს). რკალს შიდაპირზე ერთი წახნაგი დაჰყვება²⁸.

პირზე გამოხატულია ცხენი, პროფილში მარჯვნივ. იგი ოთხით მიდის. წინა ორი ჩლიქი ჰაერში აქვს გაშვებული, უკანა ფეხები სახსრებშია მოხრილი, ძუა აწეული იმგვარად, რომ კუთხეს ქმნის.

გამოხატულება ზედმიწევნით სქემატურადაა შესრულებული. ფორმათა საერთო მოხაზულობა კუთხოვანია. თავი ძალიან სუმარულად არის გადმოცემული, თვალი აღნიშნული არ არის. მთელი სხეული ერთ სიბრტყეშია მოცემული, შინაგანი ნახატი დამუშავებული არ არის. ფეხები ტორსთან შედარებით არაპროპორციულად წვრილია. ნიადაგის ზოლი მხოლოდ უკანა ფეხებთან არის აღნიშნული მოკლე, სწორი ხაზით.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება საკმაოდ ღრმადაა ნაკვეთი, მაგრამ ანაბეჭდზე შედარებით დაბალ რელიეფს იძლევა. კვეთა სუმარულობითა და სქემატურობით ხასიათდება. ხოლო რაც შეეხება მის დამახასიათებელ თავისებურებებს კვლავ შესასწავლია.

8. ორმოსამარხი № 21. საბეჭდავი-ბეჭდის ფრაგმენტი, ბრინჯაოსი, ნაცრისფერი პატინით დაფარული. ბეჭდის რკალი უშუალოდ გადადის ოვალური მოყვანილობის ინტალიოში. ბეჭედი ისეთივე ფორმისა უნდა ყოფილიყო, როგორიცაა № 1 ბეჭედი, მაგრამ უფრო დიდი ზომისა. ჩანს მას წვრილი რკალი ჰქონია, მხრებთან ფართოვდებოდა. ინტალიოს ბრტყელი პირი აქვს; ასეთივე ზურგი, რომელზედაც ორი წახნაგია გამოყვანილი²⁹.

პირზე გამოხატულია დაბალ სკამზე მჯდომარე ქალის ფიგურა, პროფილში მარჯვნივ, რომელსაც ხელში გრძელი, ორღულაიანი საკრავი უჭირავს და უკრავს (ტაბ. IV, 11). თმა დამკვრელს ზევით ავარცხნილი და კეფაზე კონად შეკრული აქვს (მდრ. წინაღწერილ ბეჭდებზე გამოხატულ ფიგურათა თმის

²⁵ Grimal, Mythologie, გვ. 316 a.

²⁶ Grimal, დასახ. ნაშრ., გვ. 147 a, b.

²⁷ Grimal, დასახ. ნაშრ., გვ. 312 a.

²⁸ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: რკალის ნახევარი ჩამოტეხილია, ნაკლულია. ლითონის ცისფერი პატინით არის დაფარული.

ზ ო მ ე ბ ი: ინტალიოს სიგრძე — 25 მმ, განი — 10 მმ, რკალის განი — 3 მმ.

²⁹ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: რკალი ბეჭედს მოტეხილი აქვს. ლითონი პატინით არის დაფარული (ბეჭედი ცეცხლში უნდა იყოს ნამყოფი).

ზ ო მ ე ბ ი: ინტალიოს სიგრძე — 14 მმ, განი — 10 მმ.

ვარცხნილობას), გრძელსახელოებიანი ქიტონი აცვია. წელს ქვემოთ ჰიმატიონი აქვს შემოხვეული ისე, რომ ფეხებიც შიგაა გახვეული. მუხლები ძალიან მოუხრია, ფეხის ტერფები უკანაა წაღებული, დაბალ სკამზე უსვენია. თვით სკამს გახრილი, რკალისებრი ფეხები აქვს. იგი *Κλίσμα* წარმოადგენს.

დამკვრელის სახე ძალიან სუმარულად არის გადმოცემული, თვალი წერტილითაა აღნიშნული. ამჟამად გამოხატულება მკაფიო არ არის, რაც იმიტომ უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ლითონი პატივითაა დაფარული. შესაძლოა ცეცხლშიც არის ნამყოფი.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ რელიეფს იძლევა, რომელიც თავის დროზე მკაფიო იქნებოდა.

ტექნიკა: გამოხატულება არ არის ღრმად ნაკვეთი. კარგი ნახელავია. სტილი შდრ. მე-5 და მე-6 ბეჭდებს.

ანალოგიური *Κλίσμα*-ები ძვ. წ. V და ადრე IV სს. გემებზე გვხვდება (შდრ. Richter, *Gems*, 1965 წლის გამოცემა, XV, 85, 84; Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*, ტაბ. 676, 717). შდრ. აგრეთვე Richter, *A History of Greek Art in Miniature*, გამ. 274, 275. ჯ. რიხტერის მიერ გამოცემული ორივე ინტალიო ოქროს ჭრილაფარაკიან ბეჭდებს წარმოადგენს ძვ. წ. გვიან V და ადრე IV საუკუნით დათარიღებულს.

ტანსაცმელი შდრ. იმავე გემებს. ასევე თმის ვარცხნილობა — შდრ. რიხტერისეულ № 85 ინტალიოზე გამოხატული ქალის ვარცხნილობას.

საკრავი, რომელიც დამკვრელს უჭირავს, ანტიკურ სამყაროში არსებულ ორმაგლულიან ფლეიტას წარმოადგენს (შდრ. В. К. Стешко-Кухтина, *Древнейшие инструментальные основы грузинской народной музыки. I, Флейта Пана*, Тбилиси, 1936, გვ. 82—83, 92—93)³⁰.

9. ორმოსამარხი 17, თხრილი III. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ნაკლული. ბეჭდისაგან დარჩენილია ფარაკი მხრებითურთ. ინტალიოს ოვალური და ბრტყელი პირი აქვს. დარჩენილი ფრაგმენტის მიხედვით შესაძლებელი ხდება დავასკვნათ, რომ ბეჭედი ისეთივე ტიპისაა, როგორიც 1—4 საბეჭდავები, მხოლოდ, თითქოს, უფრო მომცრო ზომისა.

პირზე გამოხატულია ძლიერი, გრძელნაკრტენიანი ფრთით შემკული რომელიღაც ფრინველი. მას სქელი და მძიმე ტანი აქვს, ფართო კისერი, შედარებით პატარა თავი; მოკლე გაშლილი ბოლო (ტაბ. IV, 12).

ფრთა ფრინველს უშუალოდ ზურგზე აქვს „მიბმული“; ფრთის ძირი თითქმის კისერთან იწყება (და არა ფერდიდან, როგორც ეს ჩვეულებრივ არის ხოლმე გადმოცემული. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ გუადიხუს ყველა ბეჭდის ფრთოსან არსებათა ფრთა-ნაკრტენი ერთი სტილითაა შესრულებული. არც ერთ შემთხვევაში არ არის ფრთა ორგანულად დაკავშირებული სხეულთან. იგი, ყოველთვის, საგანგებოდ მიმაგრებული „ატრიბუტის“ სახითაა წარმოდგენილი). ფრთა ზევითაა ამართული — გაშლილ მდგომარეობაში, „შვეულად“, მაგრამ მიუხედავად ამისა ფრთოსანი უძრავ მდგომარეობაშია. გამოხატულე-

³⁰ მ. ტრაპში მამაკაცად მიიჩნევს დამკვრელს, იხ. დასახელ. ნაშრ., გვ. 255.

ბა, სახელდობრ, თავი და სხეული ფრინველისა იმდენად სუმარულად არის შესრულებული, რომ მისი გარკვევა ჭირს³¹.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ღრმადაა ამოჭრილი. სქემატური და საკმაოდ ტლანქი კვეთით. მთელი სხეული ერთ სიღრმეშია ამოჭრილი, შინაგანი ნახატი დაუმუშავებელია.

მჭრელი ცდილობს გამოხატულების პირი მთლიანად შეავსოს. კვეთისათვის ოსტატს ფართოპირიანი საჭრისი და ბრინჯაოს ნემსი აქვს გამოყენებული.

როგორც ჩანს რომელიღაც მითიურ არსებასთან დაკავშირებული ფრთოსანია ამოჭრილი ბეჭდის ფარაკზე, რაზედაც მისი ძლიერი ფრთები მეტყველებს. ჩვენ კვლავ ძიების პროცესში ვართ³².

10. ორმოსამარხი 18. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ფრაგმენტირებული³². ბეჭდისაგან დარჩენილია ოვალური ფარაკი რკალის პატარა ნატეხებითურთ. ფარაკ-ინტალიოს ბრტყელი პირი აქვს, იგი სხვა ბეჭდებთან შედარებით უფრო დაბალი (თუ თხელი) არის. ბეჭედი თავისი ფორმით, როგორც ჩანს გუადიხუს სამარხებში მოპოვებული საბეჭდავი-ბეჭდების ტიპს იმეორებს.

პირზე გამოხატულია მაღალზურგიან სკამზე, თუ ტახტზე მჯდომი ქალის ფიგურა, პროფილში მარცხნივ. იგი კვართითა და ჰიმატიონით არის შემოსილი; ფეხები მუხლიანად წამოსასხამში აქვს გახვეული და დაბალ სკამზე უსვენია. ხელში რაღაც გაურკვეველი საგანი უჭირავს, ხის ტოტებს გვაგონებს (შდრ. ტაბ. 6 გამოხატულებას). იმის გამო, რომ ლითონი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული, გამოხატულება ბუნდოვანია (ტაბ. IV, 13).

ქალის ფიგურა ტახტზე გამართულად ზის, ზურგით ტახტის ზურგზეა მიყრდნობილი, თავი ოდნავ წინ წაუხრია, თითქოს რაღაცას დასცქერის. ნიადაგის ზოლი გრძელი ხაზით არის აღნიშნული.

მიუხედავად იმისა, რომ გამოხატულება მკაფიოდ არ ჩანს, მაინც შესაძლებელი ხდება იმისი გარჩევა, რომ იგი სავსებით განსხვავდება, როგორც სა-

31 მ. ტრაპუს იგი იხვად აქვს განსაზღვრული (იხ. M. Трапш, დასახ. ნაშრ., გვ. 246).

დაცულობა: ბეჭედი ნაკლულია.

ზომები: ბეჭდის დიამ. — 18 მმ — 15 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 12 მმ, განი — 8 მმ.

32 შენიშვნის სახით: როგორც ცნობილია ძვ. წ. IV საუკუნის იტალიურ მოხატულ ვაზების ერთ წყებაზე გამოხატულ ფრინველთა ჯიშის დადგენა დიდ სიძნელესთან არის ხოლმე დაკავშირებული (იხ. Morin-Jean, Le dessin des animaux en Grèce d'après les vases peints, Paris, 1911, გვ. 230). რაც იმითი აიხსნება, რომ მხატვრები, როგორც ჩანს, ორნითოლოგიას სათანადო კურადლებას არ აქცევდნენ.

ამას გარდა — ხსენებულ ძეგლებზე ფრინველები ალეგორიული მნიშვნელობითაც არიან წარმოდგენილი. — ხომ არ შეიძლებაო გუადიხუს ფრინველიც ალეგორიულ ფრინველებთან დაგვეკავშირებინა.

33 ნივთი თავდაპირველად № 18 სამარხში აღმოჩენილად იყო ცნობილი. ამჟამად ი. ტრაპუსის მიერ გამოცემულ მასალებს შორის არ ჩანს (იხ. M. Трапш, დასახ. ნაშრ., გვ. 242—255), ხოლო ხსენებულ სამარხში მოპოვებულად სულ სხვა საბეჭდავი-ბეჭედი მოხსენიებული — კერძოდ, ცხოველის გამოხატულებიანი (იხ. M. Трапш, დასახ. ნაშრ., გვ. 247).

ერთი იერით, ასევე სტილით № 2 ბეჭედზე ამოჭრილ გვირგვინოსანი მამაკაცის ფიგურისაგან. ჯდომის პოზა ქალისა ბევრად უფრო მსუბუქი და მოხდენილია. ფორმები შედარებით დახვეწილი, ფიგურა პლასტიკურია.

ტექნიკაზე, გარდა იმისა, რომ არაღრმად ნაკვეთი ინტალიოა, ვერაფერს ვიტყვით პატინის სქელი ფენის გამო. ოსტატის მისწრაფებაა გამოსატულებით შეავსოს ინტალიოს მთელი პირი³⁴.

ამრიგად, როგორც დავინახეთ, გუადიხუს სამაროვანში აღმოჩენილი საბეჭდავი-ბეჭდები³⁵ ყველა რეალურია. თითქმის ყველას ერთნაირი მოყვანილობის ფარაკები აქვთ — მაღალი და მძიმე. ამდენად რამდენად მიზანშეწონილი იქნება ამგვარი ტიპის ტრილა ნაწილის ფარაკად განსაზღვრა ჯერ კიდევ დასადგენია. ამგვარი ფარაკები შეიძლება მიჩნეულ იქნეს თვალბუდის მიმბაძველობად.

³⁴ ჯერ კიდევ დასადგენია სავარძლის ტიპი — სკამია თუ ტახტი (ეს იმ შემთხვევაში მოხერხდება თუ ნივთი ქიმიურ გაწმენდას გაუძლებს). ამას გარდა — დასადგენია რა ატრიბუტი უჭირავს ხელში ქალს. ამის შემდეგ შესაძლებელი გახდება გარკვევა ღვთაებაა ფარაკზე ამოჭრილი თუ მომავლადი ადამიანი.

³⁵ რამდენიმე ბეჭედი ამ სამაროვნიდან ჩვენ ხელთ არ გვქონია. — არ იყო მათი შესწავლის შესაძლებლობა (იხ. М. Трапш, დასახ. ნაშრ., ტაბ. XXV, 6, 10, 11, 3). ამდენად, ვიდრე მათ სპეციალურად არ დავამუშავებთ, არ მიგვაჩნია მიზანშეწონილად ხსენებულ საბეჭდავებზე მსჯელობა.

შენიშვნის სახით: მ. ინაძე ნაშრომში „Причерноморские города древней Колхиды“ (Тбилиси, 1968, стр. 181) გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ დიოსკურიაში მოპოვებულ საბეჭდავ-ბეჭდებს საცვლელი ეკვივალენტის მნიშვნელობა ჰქონათ. „При отсутствии монет в некрополе Диоскурии, здесь обращает внимание обилие бронзовых перстней-печатей античной работы (в некоторых погребениях их найдено по нескольку штук). Указанное обстоятельство наводит на мысль, что эти перстни имели меновое назначение и в данном случае использовались в качестве монеты“. თავისი მოსაზრების დასაბუთებლად ავტორი უთითებს ქსენოფონტეს ცნობას (Анабазис, IV, 7, § 27). ავრეუვე დ. ხახუტაიშვილის მიერ გამოთქმულ შეხედულებას (ქსენოფონტეს ქვემოთოცენილი ცნობის გამო. Анабазис, IV, 7, § 27). შკვითინი გამცილებლის მიერ ბერძნებს შორის ბეჭდების შეკროვების თაობაზე ხახუტაიშვილი დასაშვებად თვლის, რომ „... შკვითინებში საცვლელი (სავაჭრო) ეკვივალენტის ძირითად ან ერთ-ერთ სახეობას ბეჭდები წარმოადგენდა“. (იხ. დ. ხახუტაიშვილი, იბერიის ჭალაქთა ისტორიის საკითხები. თბილისი, 1966, გვ. 144). მაგრამ მ. ინაძე არ ითვალისწინებს იმ ვითარებას, რომ ანაბაზისში ლაპარაკია ბეჭდებზე (δαქτυλუს) და არა საბეჭდავებზე იხ. § 27. „После этого эллины отпустили вожака домой, подарив ему из общественного имущества коня, серебряную чашу, персидскую одежду и 10 дарников, но он преимущественно просил перстней и набрал их много у солдат“. (მ. მაქსიმოვას თარგმანი, 1951 წლის გამოცემა).

ის, რომ სამარხებში ზოგჯერ რამდენიმე ცალი საბეჭდავი-ბეჭედი აღმოჩენილი, არ არის საკმარისი იმისი მტკიცებისათვის, რომ ხსენებულ ნივთებს მონეტების მაგივრად საცვლელ ეკვივალენტად იყენებდნენ. ცნობილია, რომ ადრეანტიკურ პერიოდში გამოჩენილი პირების ერთი ნაწილი მრავალ ბეჭედს ხმარობდა (ხელის სამკაულადაც კი). იხ. Dargemberg et Saglio, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, Paris, 1887, II fas., § Annulus, გვ. 293 - 294. თანდათანობით ეს ჩვეულება, როგორც ჩანს, უფრო ფართოდ შედის ყოფაში. ამის თვალსაჩინო მაგალითს ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთზე გამოვლენილი მრავალრიცხოვანი სამარხეული მასალა წარმოადგენს.

არც ძველ ავტორებთან ჩანს ცნობები საბეჭდავი-ბეჭდების მონეტის მაგივრად გამოყენების თაობაზე.

დ. ბ. შელოვი (რომელსაც ამ საკითხთან დაკავშირებით კონსულტაციისათვის მივმართეთ) იზიარებს ჩვენს დამოკიდებულებას მ. ინაძისა და დ. ხახუტაიშვილის შემოხსენებულ მოსაზ-

სტილისტურად, როგორც ზემოთაც აღვნიშნავდით, სავსებით განსხვავებულ ნახელავ ინტალიოებთან გვაქვს საქმე. ამათგან, ჩვენი ვარაუდით შესაძლებელი იქნება გვირგვინოსანი ფიგურიანი № 2 ბეჭდის ცალკე გამოყოფა. იგი მთელ ამ თავისებურ მასალაში, რომელიც სტილისტური თვალსაზრისითაც და შინაარსობრივადაც რთულ კომპლექსს შეადგენს, განცალკევებული ჩანს.

კიდევ ერთხელ გვინდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, თუ რა შეიძლება მივიჩნიოთ ძირითად დამახასიათებელ და განსხვავებულ თვისებად გუადიხუს სამაროვანზე აღმოჩენილი ინტალიო-ბეჭდების ნახელავში. ისინი (ძალიან უმნიშვნელო გამონაკლისის გარდა და ისიც ნაწილობრივ) თანადროულ ანტიკურ გეგმებისაგან იკონოგრაფიულადაც და სტილისტურადაც თვალსაჩინოდ განსხვავებულნი არიან. უფრო ზუსტად — მათთვის პირდაპირი ანალოგიების შერჩევა მრავალრიცხოვან გემათა შორის საკმაოდ გაძნელდა (რა თქმა უნდა ამ მიმართულებით ჩვენი მუშაობა არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს). ხომალთულებით ჩვენი მუშაობა არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს). ხომალთულებით ჩვენი მუშაობა არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს). ხომალთულებით ჩვენი მუშაობა არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს).

მას შემდეგ რაც ჩვენ გლიბტიკურ მასალებს შორის გუადიხუს ბეჭდებისათვის ანალოგიებსა თუ შორეულ პარალელებს ვერ მივაკვლიეთ, მოგვიხდა მცირე ხელოვნების სხვადასხვა ძეგლის მოშველიება მათი წარმოშობის გასარკვევად. ამ მხრივ, ერთადერთ საგულისხმო წყაროდ მონეტები აღმოჩნდა. სახელდობრ: 1. — კიზიკის მონეტებზე ძირითადი სამონეტო ტიპის გვერდით თინუსი დამატებითი ემბლემის სახითაა წარმოდგენილი³⁶.

როგორც ცნობილია თინუსი კიზიკის ვაჭრობაში ყველაზე მნიშვნელოვანი საგანი იყო. ამიტომ კიზიკის მიერ „ევქსინის პონტოზე“ დაწესებული მეზღუდრობის სიმბოლოდ (რომელიც აგრეთვე აღგილობრივი ვაჭრობის პროდუქტსაც „ანსახიერებდა“ — მ. ლ.) თინუსი ითვლებოდა³⁷.

ამრიგად, თინუსის გამოხატულებიანი ყველა მონეტა, რა სახისაც არ უნდა იყოს მისი სამონეტო ტიპი, კიზიკურია³⁸ (იხ. E. Babelon, დასახ. ნაშრ., იქვე).

რების გამო. მისი ცნობით ფულადი მიმოქცევისადმი მიძღვნილ ისტორიულ ნაშრომებსა და ნუმისმატიკურ ლიტერატურაში ბეჭდებს საცვლელი ეკვივალენტის — ფულის — მნიშვნელობას არავინ აწერს. ხოლო ხარონის ობოლად წარმოდგენილია ერთი და არა რამდენიმე მონეტა.

რაც შეეხება იმას, რომ შკვითინი გამცილებელი უპირატესად ბეჭდებს აგროვებდა, არ ნიშნავს იმას, რომ ბეჭდები შკვითინებში ფულად მიმოქცევაში იყო. ეს, დ. შელოვის აზრით, სხვა ფაქტორებით აიხსნება და ქსენოფონტეს ამ „ყრუ ცნობიდან“ ბეჭდების ფულად მნიშვნელობასთან დაკავშირება, და მით უფრო ამ შეხედულების განვრცობა სხვა ტომებსა და ხალხებზე შეუძლებლად მიაჩნია.

³⁶ იხ. E. Babelon. *Traité des Monnaies Grecques et Romaines II. Première partie.* გვ. 150; შდრ. K. Regling. *Die Griechischen Münzen der Sammlung Warren.* ტაბ. XXXIV, XXXV.

³⁷ იხ. Babelon, დასახ. ნაშრ., იქვე.

³⁸ ა. ზოგრაფი თინუსის გამოხატულებას ქალაქის (კიზიკის) ე. წ. „მეტყველ“ ემბლემად — *παρρηγοῖον* მიიჩნევს. იგი აღნიშნავს, რომ კიზიკში ქალაქის *παρρηγοῖον* დამატებითი სიმბოლოს მნიშვნელობამდეა დაყვანილი. მაგალითად ისეთი სტატერები მოჰყავს, რომლებზედაც თინუსი სიუჟეტურად უკავშირდება ცხოველების, ადამიანების და სხვათა მრავალრიცხოვან გამოხატულებებს (იხ. A. Зограф. *Античные монеты*, стр. 60, 64).

№ 21 სამარხში აღმოჩენილ ინტალიოზე ამოჭრილი სფინქსი თინუსზე ზის (იხ. ტაბ. IV, 7). თინუსი ამ შემთხვევაში ნიადაგის მნიშვნელობითაა გადმოცემული. საგულისხმოა, რომ კიზიკური მონეტების დიდ ჯგუფზე თინუსი სწორედ „ნიადაგადაა“ გამოყენებული, საყრდენის „როლს ასრულებს“; მასზე მიმავალი ცხოველები, მჭდომარე არსებები და სხვა სახეებია წარმოდგენილი³⁹.

იგივე კომპოზიცია მეორდება № 17 ორმოსამარხში მოპოვებულ ინტალიო-ბეჭედზე, იმ განსხვავებით, რომ ამ საბეჭდავზე სფინქს ტორაწეული ლომი ცვლის (იხ. ტაბ. IV, 8). როგორც ვხედავთ, ჩვენი საბეჭდავები თემატიკურად მჭიდროდაა დაკავშირებული კიზიკის მონეტებთან. კიდევ მეტიც — მათი წარმომავლობის განსაზღვრის შესაძლებლობას მხოლოდ კიზიკინებთან დაპირისპირება იძლევა. მასალის ანალიზმა, საბეჭდავებისა და მონეტების ერთმანეთთან შედარებამ დაგვარწმუნა, რომ ბეჭდები კიზიკის აქამდე უცნობ სახელოსნოში შესრულებული⁴⁰ ნახელავია ან კიზიკთან უშუალოდ დაკავშირებული მჭრელის მიერაა ნაკვეთი⁴¹.

II. მეორე რთული სიუჟეტი, რომელიც კვლავ ნუმიზმატიკური მასალებით გაირკვა, ეს არის № 21 სამარხში აღმოჩენილი ინტალიო-ბეჭედი მდედრობითი ფრთოსანი ღვთაების გამოსახულებით (იხ. ტაბ. IV, 10). ღვთაების ნიკესთან დაპირისპირებამ დაგვანახა, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სხვა ღმერთთან (იგი არც სხვა ფრთოსან ღვთაებათა, გენიათა და ნიმფების მრავალრიცხოვან ტიპს ანსახიერებს). ამას, უპირველეს ყოვლისა, მისი მთავარი ატრიბუტი — ფრინველი მოწმობს (ფრთოსანი არსება ერთი პირობა სფინქსადაც კი წარმოვიდგინეთ), მაგრამ ამასთანავე, იგი ნიკეს გარკვეული ნიშნებით ენათესავება.

დიდი საბერძნეთის მონეტებიდან ჩვენი ყურადღება ტერინას სტატერებმა მიიპყრო⁴². ამ მონეტების ერთ-ერთ ტიპზე წარმოდგენილია ფრთოსანი ქალღმერთის ფიგურა ფრინველით ხელში იონიური სვეტის კაპიტელზე ანდა Cippus-ზე მჭდომარე⁴³. იგი ტერინა-ნიკეს, გამარჯვების ქალღმერთს ასა-

³⁹ შდრ. Regling, Die Griechischen Münzen der Sammlung Warren, ტაბ. XXXIV, 1488, 1494—1495; 1514, 1515; ტაბ. XXXV, 1544—1553 და ა. შ.

⁴⁰ კიზიკში ქვის საჭრელი სახელოსნოს არსებობის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში საკითხი ჯერ არ დასმულა.

⁴¹ ჯ. ბორდმანს გამოცემული აქვს ლენინგრადში დაცული ქერჩში მოპოვებული, ძვ. წ. V საუკ. უკანასკნელი მეოთხედით დათარიღებული ოქროს საბეჭდავი-ბეჭედი, რომლის პირზე გამოსახულია თინუსზე ამხედრებული ჭაბუკი. ავტორის ბეჭედს „III ტიპს“ აკუთვნებს, ხოლო მის წარმოშობაზე არაფერს ამბობს (იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 682). იგივე ბეჭედს გაკვრივ იხსენიებს მ. მაქსიმოვაც ერმიტაჟის კრილა ქვების გამოფენის „მეგზურში“ (Античные резные камни). არც ერთი ავტორთაგანი არ იძლევა შინაარსის ანალიზს. ჩვენ ვხედავთ ვარაუდით საკუთარი მოსაზრების გამოთქმას ბეჭდის წარმოშობასთან დაკავშირებით. ქერჩში მოპოვებული საბეჭდავიც კიზიკის „სახელოსნოსთან“ დაკავშირებულ ნახელავთა წრეს უნდა ეკუთვნოდეს.

⁴² Head, Hist. Num., გვ. 113—114; გამ. 63—64.—K. Regling, Terina, Berlin, 1906 (Winkelman's programm, 66);—A. Hands, Coins of Magna Graecia, London, 1909.

⁴³ Enciclopedia Italiana, vol. XXI, Monetazione, გვ. 909b—915a;—Regling, Griechischen Münzen der Sammlung Warren, ტაბ. IV, 183; 66—68;—Head, Hist. Num., გვ. 113—114, გამ. 63—64.

ხიერებს; ქალაქ ტერინას ღვთაებად მიჩნეულს⁴⁴. ზოგი მკვლევარი მას ქალაქის ნიშნად უწოდებს⁴⁵.

ამრიგად, ძიების შედეგად იმ დასკვნამდე მივდივით, რომ გუადიხუს საბეჭ-
დავზე მჭრელს ქალაქ ტერინას მფარველი ღმერთი, ტერინა, წარმოუსა-
ხია. როგორც ირკვევა ტერინა-ნიკეს მოტივი გლიპტიკაში ზედმიწევნით იშვი-
ათი გამოჩენილია. ვიმეორებთ: მრავალრიცხოვან გემა-საბეჭდავთა შორის
გუადიხუს ტერინას მსგავსი არ შეგვხვდრია. აღნიშნული ტიპი მხოლოდ ტე-
რინას ძვ. წ. V საუკ. უკანასკნელი მეოთხედითა და IV საუკ. დამდეგით (425—
400 წწ.) დათარიღებულ სტატერებზეა გავრცელებული. აქედან გამომდინარე
ჩვენს საბეჭდავს სამხრეთ იტალიის ბერძნულ სკოლას (ბრუტიუმის ტერიტო-
რიაზე არსებულს, შესაძლოა თვით ტერინაშიც) ვუკავშირებთ. ინტალიო სტი-
ლისტურადაც დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოების ანალოგიურ ნაკეთობას-
თან ამჟღავნებს ახლო ნათესაობას⁴⁶.

რომ გუადიხუს საბეჭდავი-ბეჭდები და ტერინას მონეტები ერთმანეთთან
ესოდენ მჭიდრო თემატიკურ კავშირშია, რამდენადმე კანონზომიერიცაა.—კლასი-
ციური ხანის ლითონის საბეჭდავ-ბეჭდებს, გემებსა და მონეტებს შორის ამ
მხრივ ძალიან ახლო ნათესაობაა, რომელიც სწორედ დიდი საბერძნეთის მონე-
ტებთან შეიმჩნევა. აღნიშნული ვითარება იმ პერიოდს ემთხვევა, როცა სამხ-
რეთ იტალიასა და სიცილიაში სტუდიოებში (studio) ბერძნეთა აქტიური მოღვა-
წეობა შესამჩნევია (Boardman, გვ. 200). არსებობს ისეთი კატეგორიის ნივთე-
ბი, ლითონის ინტალიო-ბეჭდები (ძირითადად) და მონეტები, რომლებიც ჯ. ბორ-
დმანის აზრით ერთი და იგივე ოსტატების მიერაა ნაკვეთი⁴⁷. თავისი მოსაზ-
რების დასადასტურებლად მკვლევარს კლასიკური ეპოქის ცნობილი გემების
მჭრელების — ოსტატების — ფრიგილოსისა და ოლიმპოსის სახელმოწერილი
გემები და მონეტები მოჰყავს⁴⁸. ამას გარდა: ათენში, ამ დროს, საზომ-საწყავის
„დასაღუქად“ განკუთვნილ ოფიციალურ საბეჭდავებზე. როგორც წესი, მო-

⁴⁴ Enciclopedia Italiana, v. XXI., გვ. 915a; — Head, დასახ. ნაშრ., იქვე.

⁴⁵ Head, Hist. Num., გვ. 113. ჯ. ბეკატისა და ჯ. ბორდმანის მიერ გამოცემულ (Ore-
ficerie antiche, 335; Greek Gems and Finger Rings, 239) ტარენტუმში აღმოჩენილ ერთ-ერთ
ოქროს ბეჭედზე გამოხატულია „ფროთოსანი ნიშნა“ კადუციითა და ფრინველით ხელში. ამ ტი-
პის ფროთოსან ღვთაებებს მკვლევრებიც ნიკედ საზღვრავდნენ. ამჟამად ბეჭდებზე ამოჭრილი
ანალოგიური ჯგუფის ფროთოსანი ფიგურების გარკვევა, ტერინასთან კავშირში, შესწავლის სა-
გნადაა ქცეული (სამწუხაროდ, ჩვენთვის ხელმიუწვდომელი შეიქნა ამ საკითხისადმი მიძღ-
ვნილი ჯ. ბორდმანის მიერ მოხსენიებული Pozzi-ს სპეციალური ნაშრომი, რომელიც „Klearchos“-
ში დაბეჭდილია).

⁴⁶ იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 226, 227.

⁴⁷ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 238.

⁴⁸ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 200, 201.

ძვ. წ. გვიან V საუკ. დასავლურ-ბერძნული ქალაქების (სირაკუზა, თურია, ტერინა) მო-
ნეტების რიგი ფრიგილოსის შემოქმედებას ეკუთვნის, მის ავტორობას ხელმოწერა ადასტუ-
რებს. იხ. ფრიგილოსის ნახელავი მონეტები: A. Зограф, Античные монеты, ტაბ. VII, 2, გვ. 87.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ: კატანიის მახლობლად მოპოვებული ძვ. წ. IV საუკ. გემა, რომე-
ლიც ქალაქის ოფიციალური საბეჭდავი იყო ჰერაკლესა და ლომის ბრძოლის გამოხატულე-
ბით, იმეორებს სირაკუზული მონეტის ტიპს. როგორც ირკვევა მონეტაცა და საბეჭდავიც
ერთი ოსტატის — ევენეტის ნახელავია (იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ. გვ. 201, ტაბ. 528).
და ბოლოს არქაული პერიოდის ცნობილი ოსტატის სოსიას გემები დასავლურ-ბერძნული
მონეტების ანალოგიურია.

ნეტების ემბლემები იყო გადმოღებული⁴⁹. ათენის აგორაზე აღმოჩენილ ჭურჭელზე შემორჩენილი თიხის ანაბეჭდები იმდენად ახლოა სინქრონულ მონეტებთან, რომ ჯ. ბორდმანის ვარაუდით ძეგლების ეს ჯგუფიც ერთი ხელის ნაკეთობაა⁵⁰.

არსებული მასალების მიხედვით ძნელია იმისი მტკიცება, თუ სახელდობრ რა დანიშნულების საბეჭდავებია ზემოხსენებული გუადიხუს ბეჭდები. ამ მიმართულებით ჩვენ ვაგრძელებთ კვლევას.

⁴⁹ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 201.

⁵⁰ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 237. ანაბეჭდების მიხედვით საბეჭდავები მრგვალი, ცილინდრისებრი უნდა ყოფილიყო, ლითონისა.

* შენიშვნის სახით: პ. ვუოლტერსის მიერ მოყვანილი პლატონის ცნობის თანახმად, მხოლოდ ეთიოპელები ხმარობდნენ ჭრილა ქვებს (*λιθοι ἔγχεγλυσμένοι*) მონეტებად (იხ. H. Walters, Catalogue of the Engraved Gems, გვ. XXX; მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები II. არმაზისხევსა და ბაგინეთზე აღმოჩენილი გლიპტიკური ძეგლები, გვ. 3).

3. ე შ ე რ ა

1968 წლის არქეოლოგიური კამპანიის განმავლობაში ეშერაში, მდ. გუმისთას მარჯვენა ნაპირზე, გამოვლინდა მამაკაცის მდიდრული სამარხი („მეომარი-ქურუმის სამარხად“ წოდებული)¹. სამარხეული კომპლექსი ჭრილაფარაკიან ბრინჯაოს ბეჭედსაც შეიცავს, რომელიც ჩვენი კვლევის საგნადაა ქცეული.

ინტალიო-ბეჭედი, ბრინჯაოსი, ნაკლული. ბეჭდისაგან დარჩენილია ფარაკი მხრებითურთ. ინტალიო ოვალური მოყვანილობისაა, ბრტყელი და საკმაოდ მაღალი (საბეჭდავი სქელფარაკიანი ბეჭდების ჯგუფს მიეკუთვნება). როგორც ჩანს ბეჭედი ქვევით უნდა ყოფილიყო ოდნავ ჩამოგრძელებული, რკალი შედარებით წვრილი უნდა ჰქონოდა².

პირზე პეპლოსით შემოსილი ქალღმერთის ფიგურაა გამოხატული. იგი ზურგიდან ჩანს, პროფილში მარცხნივაა მიმართული. ქალღმერთს ბეჭები უკან გადაუყრია და დიდი ნაბიჯი გადაუდგამს. მას ზევით ავარცხნილი და თხემზე კონად შეკრული ვარცხნილობა აქვს გაკეთებული. თმები თითქმის ცალკეული ზოლებითაა გადასერილი. თვალი რელიეფურადაა გამოხატული. მაღალი კისერი ღაწვებისა და ნიკაპისაგან საკმაოდ მკაფიოდაა გამოყოფილი³. (ტაბ. III, 14).

ქალღმერთს წინ გაწვდილ ხელში ანთებული ჩირაღდანი (თუ ჯამისებრი დიდი ჭრაქი) უნდა ეჭიროს. ალის ენები წვეტიანი სამკუთხედების სახითაა გადმოცემული. მარცხენა ხელი არ უჩანს. მხრებზე მოკლე ქლამიდა გადაუგდია, რომლის ბოლო ჰაერში ფრიალებს. მხრებზე ქალღმერთს მომრგვალებული ფრთა უნდა ჰქონდეს გამობმული, ხოლო მკერდზე, რომელიც ღეროვანი (თუ წვრილფოთლოვანი) მცენარე ჩანს. ნიადაგის ზოლი თევზიფხურა-

¹ იხ. Г. Шамба, Об одном раннеэллинистическом захоронении представителя древнеабхазской знати из с. Эшера, «Известия» I, Абхазского института языка, литературы и истории, Тб., 1972 გვ. 98—109.

² ბეჭედი დასამუშავებლად გ. შამბამ გადმოგვცა, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებო. გ. შამბა სამარხს ძვ. წ. IV—III სს. მიენიოთ ათარიღებს: ხოლო ბეჭედზე ამოჭრილ გამოხატულებას „ქალის ფიგურად“ საზღვრავს. რაც შეეხება ნახელავს — „ბერძნულ-სპარსული წრის“ ძეგლებს უკავშირებს. — ამგვარ განსაზღვრას ჩვენ არ ვიზიარებთ.

³ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე (დაახლოებით) — 20 მმ, დიამ. — 15 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 17 მმ, განი — 12 მმ.

დაკულობა: ბეჭედი ნაკლულია. ფარაკის ნაპირები შემომტვრეულია; ლითონი პატინის ფენით არის დაფარული.

დაა გამოხატული. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ და მკაფიო რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: გამოხატულება არაღრმად არის ამოჭრილი; კვეთა გარკვეული სქემატურობით ხასიათდება, ამავე დროს ერთგვარი სიზუსტით გამოირჩევა. ქალღმერთის ფიგურა მოხდენილად დგას, პროპორციები ოსტატს კარგად აქვს დაცული. კვეთისათვის გამოყენებული უნდა იყოს: ბრინჯაოს ნემსი სხვადასხვა წვერისა და ფართობიანი საჭრისი.

ანალოგიური ტიპის ბეჭდები ძვ. წ. IV საუკ. მეორე ნახევრით თარიღდება⁴. მათი სახესხვაობა ძვ. წ. IV საუკ. ბოლო წლებშიც გვხვდება (შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გვ. 75, გამ. C).

თმის ვარცხნილობა შდრ. ჟენევის მუზეუმში დაცულ ოქროს ბეჭდის ფარაკზე ამოჭრილ არტემიდას ვარცხნილობას (M.-L. Vollenweider, Une nouvelle bague en or au Musée d'art et d'histoire de Genève, Genava, XII, 1964 გვ. 55); მისივე, Cylindres, Seaux et Intailles, I, ტაბ. 84, 5, № 220). ბეჭედი ძვ. წ. IV საუკ. მეორე ნახევრით თარიღდება, სახელდობრ 330 წლით.

მხრებზე „გამოზნული“ ფრთების მიხედვით ჩვენი ბეჭდის ფარაკზე გამოხატული ქალღმერთი ფსიქეად უნდა განისაზღვროს⁵. მაგრამ მის მკერდზე დამაგრებული მცენარეული სახე (პურის თავთავებს რომ მოგვაგონებს), რომელიც ფსიქეას ატრიბუტებს შორის არ გვხვდება, ღვთაების სინკრეტულობაზე მეტყველებს.

როგორც ვიცით ლამპარი (თუ ჩირაღდანი) დემეტრას ატრიბუტადაც (იხ. Grimal, დასახ. ნაშრ. §. Déméter) არის ცნობილი, თუ განხილული ბეჭდის ქალღმერთის გულმკერდზე დამაგრებულ მცენარეს პურის თავთავებად მივიჩნევდით, მაშინ შეიძლებოდა იგი ნაყოფიერების დიდ ღმერთქალთან — დემეტრასთან დაგვეკავშირებინა.

მაგრამ ჩვენთვის დემეტრა ფსიქეას ატრიბუტით (ე. ი. ფრთებით) არ არის ცნობილი, ამდენად ქალღმერთის განსაზღვრას დადგენილად ვერ ჩავთვლით. სავსებით დასაშვებია, რომ ამ შემთხვევაში ზოგიერთი თავისებური დეტალი თვით მჭრელის მდიდარი ფანტაზიის შედეგად არის შეტანილი ნახატში (ამიტომ სიუჟეტის დასაზუსტებლად ჯერ კიდევ ძიებაა საჭირო).

⁴ შდრ. J. Boardman, Finger Rings, ტიპი VI, გვ. 214, 217;—Richter, Ancient Gems, ბეჭედი 37.

გუადიხუს ტერინასა და ფსიქეას ერთნაირი ვარცხნილობა აქვთ.

⁵ P. Grimal, Mythologie, § Psyché, გვ. 400a—401b.

4. დაბლაგომი

დაბლაგომში 1971—1972 წლებში არქეოლოგიური ძიებისას გამოვლენილ სამარხულ ინვენტარში ორი კრილაფარაკიანი ბეჭედი წარმოდგენილი¹. ერთი მათგანი, კრამიტით გადახურულ ხის სამარხში აღმოჩენილი, ოქროსაგან არის გაკეთებული; მეორე, № 7 ქვევრსამარხიდან, ბრინჯაოსია². ხსენებული ბეჭდები როგორც ფორმით, ასევე კვეთის თავისებურებითა და სტილით, ერთმანეთისაგან სავსებით განსხვავებული არიან. ოქროს ბეჭედს ტიპური ანტიკური, კლასიკურ ხანაში გავრცელებული, ფორმა აქვს. ბრინჯაოს ბეჭედი რკალ-გახსნილი ბეჭდების იმ ადგილობრივ ჯგუფს მიეკუთვნება, რომელიც ძველ კოლხეთში, მეტ-ნაკლებად სახეშეცვლილი, ძვ. წ. IV და ადრე III საუკუნეებში გვხვდება. სახელდობრ: დაბლაგომში (1936 წელს გათხრილ ქვევრსამარხების კომპლექსებში), დაფნარსა და ქვედა მესხეთში. ხოლო ტიპი ბეჭდისა სხვაზე მეტ მსგავსებას ქვედა მესხეთის ბეჭდებთან იჩენს³.

1. ნაციხვარა (ბორცვი, დასავლეთის ფერდი), 1972 წლის არქეოლოგიური კამპანია, კრამიტით გადახურული ხის სამარხი⁴, საველე № დგ — 12/11.

ბეჭედი-ინტალიო, ღია ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული⁵. მრგვალ-ფარაკიან ბეჭედს ვიწრო, გარედან წახნაგამოყვანილი რკალი აქვს. რკალი შიგნიდან ბრტყელია, იგი მხრებთან ოდნავ ფართოვდება და ამასთანავე ჩადრეკილია ისე, რომ ერთი შეხედვით მხრებვიწრო ბეჭდის შთაბეჭდილებას (რომელიც ერთიანად მხრებდაქანებულ ბეჭდებს გვაგონებს) ახდენს (მხრებთან რკალის განი 5 მმ, ქვედა ნაწ. — 3 მმ).

ფარაკის კიდე არც თუ მაინცდამაინც თანაბრადაა შემოკეთებული, ამიტომ ოვალურ-მრგვალი მოყვანილობის ფარაკების ტიპს გვაგონებს (ცალი

¹ ბეჭდები დასამუშავებლად ვ. თოლორდავამ გადმოგვცა, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ.

² ბეჭდები სხვადასხვა სამაროვნებზე გათხრილ სამარხებიდან წარმოსდგება. კრამიტით გადახურული სამარხი იმ ტერიტორიაზეა გამოვლენილი, სადაც 1936 წელს ქვევრსამარხები აღმოჩნდა.

³ ქვედა მესხეთის ბეჭდების შესახებ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, I, გვ. 97—99.

⁴ სამარხი მიწაში იყო ჩაჭრილი.

⁵ ბეჭედი მიცვალებულისგან მოშორებით სხვა ოქროს სამკაულებთან ერთადაა ნაპოვნი, სამარხის ცენტრალურ ნაწილში. ადვილი დასაშვებია, რომ სამკაულები იქვე აღმოჩენილ კოლოფში (ზარდაშხაში) იყო თავის დროზე მოთავსებული, რომლისგანაც, ამეამად მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი.

მხარე, თითქოს, ოდნავ წაწვეტებულიც კი არის). ფარაკის ზურგი ჩადრეკილია, რკალისაგან იგი არაღრმა ღარითაა გამოყოფილი (შიდაპირზე რკალი ფარაკთან 7 მმ-ია)⁶. წახნავი რკალს ცენტრალურ ნაწილზე დაჰყვება და სხვადასხვა „სიმკვეთრის“ (არათანაბარი) რელიეფით გამოირჩევა⁷ (სურ. 10; ტაბ. IX, 34),

სურ. 10

ფარაკის ბრტყელ პირზე ამოჭრილია არწივი, რომელიც ბჭყალებით კურდღელს ზურგში ჩაფრენია, პროფილში მარჯვნივ. არწივი ფრთებმოკეცილია და მიუხედავად იმისა, რომ მსხვერპლი კლანჭებში უჭირავს, იგი მის ზურგზე მჯდომს უფრო ჰგავს, იმგვარადაა გამოხატული. კურდღელი რბენის მომენტშია გადმოცემული, უფრო ზუსტად: რბენისას არის მსხვერპლად ჩაგდებული⁸ (ტაბ. III, 15).

ფრინველთა მეფეს დიდი, მოკაუჭებული ნისკარტი დაღებული აქვს; თავი ოდნავ წინ წაუღია, რომელზედაც მკაფიოდ გამოირჩევა რელიეფური თვალი. ნაკრტენით შემოსილი ძლიერი ფრთები საკმაოდ მკვეთრადაა სხეულისაგან გამოყოფილი, ხოლო ბუმბულით დაფარული სქელი კისერი, თითქმის სხეულის სიღრმეზეა ნაკვეთი (ბუმბული მოკლე-მოკლე ხაზების რამდენიმე წყებითაა შესრულებული). მოკლე, ოდნავ აკეცილი ბოლო „პირშეკრული“ რელიეფური რკალებითაა გადმოცემული, ფეხებზე ბუმბული პირობითადაა აღნიშნული, კლანჭებს სწორი ხაზები გამოხატავს.

კურდღელს თავი აუწევია, ნიადაგს (ამ შემთხვევაში მას ფარაკის კიდე წარმოადგენს) უკანა ფეხებით ეხება. დიდი ზომის თვალს, პატარა დრუჩნს, სქელ კუდსა და წინა თათებს რელიეფური „რგოლები“ გამოხატავს. კურდღლის ტორსი თითქმის ერთ სიღრმეშია (სიბრტყეში) ნაკვეთი (განსხვავებული „რელიეფითაა“ შესრულებული კისერი), მოდელირების გარეშე (გავა ძალიან მკრთალადაა გამოყოფილი ტორსის დანარჩენი ნაწილისაგან). სხეულის ცალკეული ფორმები დამუშავებული არ არის.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირსა და ნაწილობრივ პირის კიდეც ეხება, თითქოს ჩარჩოშიაო ჩასმული, იმგვარად არის ფარაკზე მოთავსებული: კურდღელი ფეხებით ებჯინება ინტალიოს კიდეც; არწივის გასწვრივ—თავ-კისერთან, ფრთის ზედა ნაწილთან, ბოლოსთან, სივრცის ძაფისებრი ზოლია დატოვებული. ოსტატის მისწრაფებაა რაც შეიძლება ნაკლები თავისუფალი არე დატოვოს გამოხატულების ირგვლივ.

ტექნიკა: ინტალიო საჭრისით არის ამოჭრილი, არცთუ ისე ღრმად, — ამასთანავე სხვადასხვა სიღრმითა და მკაფიოდ (არწივის ფრთის ნაწილი და კურდღლის ტორსი ღრმადაა ნაკვეთი. შედარებით ღრმადაა ამოჭრილი აგრეთ-

⁶ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე — 20 მმ, დიამ. 17—16 მმ, ფარაკის დიამ. — 16 მმ, რკალის განი—5—4 მმ, სისქე — 2 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი კარგი შენახულია. პირს ხმარების კვალი ეტყობა.

⁷ რკალი ფარაკთან ქვევიდან მიდგმულსა ჰგავს.

⁸ საულისხმოა, რომ არწივი დაბლაგომის ინტალიოზე ფრთაგაშლილი არ არის, ის ცაში არ ფრენს, მსხვერპლი არ გაუტაცია.

ვე ცხოველისა და ფრინველის თვალეზი). კარგი ნახელავია, — კვეთას დაუ-
ვლებული ხელით შესრულებული. ოსტატს რამდენიმე საჭრისი აქვს გამოყენე-
ბული: ბ რ ი ნ ჯ ა ო ს ნ ე მ ს ი (ნახატის კონტურის გარდა — არწივის ნის-
კარტის, ნაკრტენის, ბუმბულისა და გამოხატულების საბოლოოდ დამუშავები-
სათვის), ფ ა რ თ ო პ ი რ ი ა ნ ი ს ა ჭ რ ი ს ი (ფართო მასების ამოსაღებად),
ს ა ჭ რ ი ს ი მ ო მ რ გ ვ ა ლ ე ბ უ ლ ი წვერიითა და პატარა bouterolle-ი.
bouterolle-ი მჭრელს ფრინველისა და კურდღლის თვალეზის, კურდღლის
დრუნჩის, კუდისა და წინა თათებისთვის გამოუყენება.

აქა-იქ ნახელავს აცდენილი საჭრისის კვალი ეტყობა. რატომღაც მჭრელს,
ზოგან, გამოხატულება ბოლომდე აღარ დაუმუშავებია — არ გაუკრიალებია.
გამოხატულების ფონი პოლირებულია, მაგრამ არა ისეთი გულმოდგინებით,
როგორც მაგალითად ვანის ინტალიო-ბეჭდებისა.

კვეთის სტილი გარკვეული სიმკაცრით ხასიათდება და შესაძლებელია ერთ-
გვარად, სუმარულადაც კი იქნეს მიჩნეული, სახელდობრ, კურდღლის გამოხა-
ტულებას ეხება, რომლის შინაგანი ნახატი ოსტატს არ დაუმუშავებია.

არწივის თავდასხმა, ანდა არწივის მიერ კურდღლისა თუ ნუკრის გატა-
ცება ერთ-ერთი შედარებით იშვიათი თემათაგანია ბერძნულ-კლასიკური ხანის
გლიპტიკაში, ასევეა ე. წ. ბერძნულ-რომაულ⁹ გემებს შორისაც. ამასთანა-
ვე ხსენებული მოტივები ფართოდაა გავრცელებული კლასიკური ხანის საბერ-
ძნეთისა და დასავლეთის მონეტებზე.

მსხვერპლი ხშირად დამარცხებულია, — ასეთ შემთხვევებში არწივს იგი
თავდაყირა უჭირავს კლანჭებში. გარდა კურდღლისა და ნუკრისა როგორც გე-
მებზე, ასევე მონეტებზე მსხვერპლს დელფინი და გველი წარმოადგენენ ხოლ-
მე. კომპოზიცია ამ ტიპის გემებსა და მონეტებზე, უმნიშვნელო გადახრებით,
თითქმის ერთია¹⁰.

კლასიკური ხანის გემებს შორის არწივის მიერ კურდღელზე თავდასხმის
მოტივი ჩვენთვის მხოლოდ ჯ. ბორდმანის მიერ გამოცემული ჰერაკლეიონში
მოპოვებული სკარაბეოიდისა¹¹ და მის მიერვე მოხსენიებულ, ლენინგრადში და-
ცულ „ცეცხლში ნამყოფი“ სკარაბეოიდის მიხედვითაა ცნობილი¹². რაც შეეხე-

9 პ. ფოსინგის მიერ გამოცემულია აქატისა და პასტის რამდენიმე გემა, რომელიც კა-
ტალოგის „ბერძნულ-რომაულ“ გემათა განყოფშია მოთავსებული (იხ. Thorvaldsen Museum
Catalogue of Engraved Gems and Cameos, Copenhagen, MCM XXIX, გვ. 200—201).

არც ერთი გემის გარკვეული თარიღი ავტორის მიერ მოცემული არ არის. ზოგადად,
ისინი, ძვ. წ. I საუკუნითაა დათარიღებული. წიგნში წარმოდგენილი ტაბულების მიხედვით,
ჩვენთვის მათი სტილისტური განსაზღვრა ჭირს (გამოხატულებები არ არის მკაფიოდ გამო-
სული).

არწივი მკვდარი კურდღლით იხ. აგრეთვე A. de Ridder, Collection de Clerq,
v. VII, Pierres Gravées, Paris, 1911, 2872.

¹⁰ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გამ. 493, 495, 755;—OAK, 1870-71 წწ..
ტაბ. VI, 16;—OAK, 1869 წ., გვ. XIII;—Fossing, Engraved Gems and Cameos, ტაბ.
XVII, 1441 - 1445;—Walters, Gems, ტაბ. XXVIII, 2436;—Head, Historia Numorum,
გვ. 420, 421, 359;—Grose, Catalogue of Greek Coins, v. I, ტაბ. 65, 15-17 და ა. შ.

¹¹ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 289, ტაბ. 495 (ცხოველი მკვდარია.
ხოლო კურდღელია თუ ნუკრი ავტორს გარკვეული არა აქვს, რადგან ინტალიო ნაკლულია).

¹² Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 414, აღწერილობა 328. როგორც ჩანს ჯ. ბორდ-
მანს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს სახელმწიფო ერმიტაჟში თემირ-გორაზე, მიცვალებულ-

ბა კრილაფარაკიან ლითონის ბეჭდებს მსგავსი თემა — ფრინველი, რომელიც კურდღელს კორტნის — წარმოდგენილია საბერძნეთიდან წარმოშობილ ძვ. წ. IV საუკუნის შუა წლებით დათარიღებულ ვერცხლის ერთ-ერთ ინტალიოზე¹³. ჯერჯერობით საბეჭდავ-ბეჭდებს შორის სხვა უფრო ახლო ანალოგიას ვერ მიაკვლიეთ.

ხსენებული თემა, როგორც აღნიშნული გვექონდა, დიდი საბერძნეთის ზოგიერთ ოლქებისა და ქალაქების მონეტებზე ხშირად გვხვდება. სახელდობრ: აგრიგენტისა¹⁴ და ლოკრის¹⁵. იგი ელიდის¹⁶ მონეტების ემბლემაცაა. სიცილიურ მონეტებზე კურდღელი მკვდარია და არწივი მას მუცელში ჩაფრენია. პელოპონესისაზე — გატაცებულსა თუ გასაგლეჯად დაქვრივ ცხოველს ფრინველი ზურგზე ჰყავს დამცხრალი. დაბლაგომის საბეჭდავი-ბეჭდის წარმომავლობის გასარკვევად ზემოხსენებულ დეტალს, თითქოსდა მცირემნიშვნელოვანს, არსებითი მნიშვნელობა აქვს. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ზოგიერთი ცნობის მოტანა ზევსის კულტისა და მისი საღმრთო ფრინველის — არწივთან — დაკავშირებით.

ელიდა, პელოპონესის ჩრდილო-დასავლეთი მხარე, რომლის დედაქალაქად ელიდა (Elis) ითვლებოდა ოლიმპიელი ზევსისადმი იყო მიძღვნილი — ხელთდასხმული¹⁷. ბერძნები საყოველთაოდ ოლიმპიელ უზენაეს ღვთაებას მთელი ელინური მოდგმის შემძლებელ მფარველად, ოლიმპიის მეფედ და ღმერთების მამად აღიარებდნენ¹⁸.

ზევს ოლიმპიაში ორი მნიშვნელობით ცემდნენ თაყვანს: პირველი — როგორც ცის ღვთაებას სტიქიის მბრძანებელს — მეუფეს; ღვთაებას, რომელსაც ძალუძს წვიმა მოიყვანოს, მეხი ჩამოაგდოს. მეორე — იგი გამარჯვებების დამრიგებლად, მიჩნეული უმთავრესად თამაშობათა გამარჯვებებისა¹⁹. სტიქიის მბრძანებლის სიმბოლო მეხია. თამაშობათა გამარჯვებების დამრიგებელი ღვთაებისა — ნიკე. ნიკე გვირგვინით ხელში²⁰. ოლიმპიელი ზევსის სიმბოლო იყო აგრეთვე არწივი რომელსაც კლანჭებში კუ, გველი, კურდღელი ანდა რომელიმე სხვა ცხოველი ეჭირა; — წინამოსწავება გამარჯვებისა²¹. — მსხვერპლზე გამარჯვებული არწივი ძლევაშობილი ზევსის ფრინველად ითვლებოდა, რომელიც თამაშობების ბრძოლას განასახიერებდა.

თა კრემაციის ადგილზე (ნარჩენებს შორის) აღმოჩენილი სკარაბეოიდი (ინვ. № Т. Г. 7.). მ. მაქსიმოვა არწივის მიერ გატაცებულ ცხოველს ახალგაზრდა ფურირემად მიიჩნევს. იხ.

Античные резные камни, Путеводитель по выставке, Ленинград, 1926, стр. 45.

¹³ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 422.

¹⁴ Grose, Catalogue of Greek Coins, v. I (Western Europe, Magna Graecia, Sicily). Cambridge, 1923, ტაბ. 65, 15-17; ტაბ. 66, 2, 4-6; — Head, Hist. Num., გვ. 121.

¹⁵ P. Gardner, The Types of Greek Coins, Cambridge, 1882, ტაბ. 6, 33.

¹⁶ Grose, დასახ. ნაშრ., v. II (Peloponesus), 225, 8, 10, 16; Head, დასახ. ნაშრ., გვ. 420, გამ. 227, 228; Regling, Griechische Münzen der Sammlung Warren, ტაბ. XXI, 914, 919.

¹⁷ Babelon, Monnaies Grecques et Romaines, II, IIe partie, (Les pays du Centre Hellénique), გვ. 897; — Head, Hist. Num., გვ. 420.

¹⁸ E. Babelon, დასახ. ნაშრ., გვ. 883.

¹⁹ E. Babelon, დასახ. ნაშრ., გვ. 897.

²⁰ E. Babelon, დასახ. ნაშრ., გვ. 898.

²¹ Head, Historia Numorum, გვ. 420 (Διὸς τέρας ἀλγιστόν, II., XII).

ცნობილია, რომ ბერძნების რწმენით ჰაერში მონავარდე არწივის, ან არწივის მსხვერპლთან ჭიდილისას, გამოჩენა გამარჯვების მომასწავებელი ნიშანი იყო²². ხოლო როცა ცხოველი არწივის კლანჭებს გაუსხლტებოდა — დამარცხებისა²³ (Babelon, დასახ. ნაშრ., გვ. 98).

მას შემდეგ, რაც ოქსილოსმა, გადმოცემის თანახმად, ელიდა გაამაგრა და დედაქალაქად აქცია, ელევლებმა ოლიმპიურ თამაშობებში უპირატესობა მოიპოვეს, პიზანელებს პირველობა ჩამოართვეს და მოკლე ხანში, ამ მხრივ, ყველაზე დიდი სახელი მოიხვეჭეს მთელს საბერძნეთში. — ისინი გახდნენ მთავარი შემაკავშირებელი ძალა, რომელიც ბერძნებს ერთმანეთთან აერთიანებდა. მიუხედავად არსებული შინაომებისა მათ ბერძნული გუნდებიც კი დაასარსეს²⁴.

იმის გამო, რომ ელიდა ზევსისადმი იყო ხელთდასხმული ოლიმპიელი ზევსის ტაძარში საყოველთაოდ განთქმული თამაშობანი ეწყობოდა. — ამ ვითარებამ ასახვა მონეტებზედაც პოვა. ელიდას მონეტების ტიპებად გამოყენებულია თვით ზევსის, ანდა იმ სიმბოლოთა გამოსახულებები, რომლებიც მის თაყვანსაცემად მოწყობილ თამაშობებთან იყო დაკავშირებული²⁵. ერთ-ერთ ასეთ ემბლემად ელიდას კლასიკური ხანის მონეტებისათვის, კერძოდ ძვ. წ. V საუკ. ვერცხლის სტატერებისათვის²⁶ (471—421 წწ.) გამოყენებული იყო არწივი, რომელიც კურდღელს ჩაფრენია.

ხსენებული მოტივი, როგორც ვთქვით, აგრიგენტის (Αγρίγας) მონეტების ემბლემაცაა (ვიმეორებთ: სიცილიურ მონეტებზე მსხვერპლი ზურგზეა დანაცხებული). ეს იმიტო აიხსნება, რომ არწივი ზევს ატაბირიოსის, — როდოსელი უზენაესი ღვთაების, საღმრთო ფრინველად ითვლებოდა, რომლის ცნობილი ტაძარი აგრიგენტში იყო აგებული²⁷. აღნიშნული მოტივი ვერცხლის ნახევარდრაქმებსა და ტეტრადრაქმებზეა წარმოდგენილი²⁸ (ძვ. წ. 413—406; 338—287).

ამრიგად, ფრთებმოკეცილი არწივი, რომელსაც კლანჭები კურდღლს

²² შეიწყნარა რა აგამემნონის თხოვნა ზევსმა გამარჯვების ნიშნად ბერძნებს არწივი გამოუგზავნა, რომელსაც კლანჭებში ნუკრი ეჭირა (ილიადა, VIII სიმღერა, 246—250):

«... З намень е дал, да спасется аргвиский народ, не погибнет: Быстро орла испослал, между вещей вернейшую птицу. | Мчащий в когтях он еленя, рождение быстрых ланн, | Близ алтаря велепного Зевсова бросил еленя» (перевод И. И. Гнедича, Москва — Ленинград, 1935).

²³ ილიადა, XII სიმღერა, 218—226.

«... В знаменье птица явилась, Свыше летящий орел, рассекающий войнство слева, Мчащий покрытого кровью огромного змея живого; Но его упустил ол, гнезда своего не достигнул».

²⁴ Babelon, დასახ. ნაშრ., გვ. 882; — Страбон, VIII, 357, 389; X, 463; Grimal, დასახ. ნაშრ., § Oxylos, (Ὀξύλος) გვ. 335.

²⁵ Babelon, დასახ. ნაშრ., გვ. 897.

²⁶ Head, Historia Numorum, გვ. 420—421; — Grose, Catalogue of Greek Coins, vol. II, გვ. 427—430, გამ. 225—8, 10, 16; Regling, დასახ. ნაშრ. 914, 918.

²⁷ ზევსის ტაძარი აგრიგენტში ტირან ფალარისის (565—549) მიერაა აგებული (E. Babelon, დასახ. ნაშრ., III-me partie, Grande Grèce—Sicile, გვ. 1549).

²⁸ ო. Grose, Catalogue of Greek Coins, v. I, ტაბ. 65—15, 16, 17; 66—2, 4, 5, 6; 67—3, 5; — Head, დასახ., ნაშრ., გვ. 121.

ზურგში ჩაუსვია და მის გასაგლეჯად მომზადებულია — ელიდას მონეტების ემბლემას წარმოადგენს (იხ. გვ. 59).

დაბლაგომის ინტალიოზე ამოჭრილი გამოხატულება, კომპოზიციის გააზრებითა²⁹ და თავისი შინაარსით, ყველაზე ახლო ანალოგიას ელიდას მონეტებს შორის პოულობს და ამდენად მას ოლიმპიელი ზევსის სიმბოლოდ, — „თამაშობებში გამარჯვების მომასწავებელ ნიშნად“ მივიჩნევთ.

ინტალიოსათვის შერჩეული თემა და კვეთის სტილი საშუალებას იძლევა დავასკვნათ, რომ მისი მჭრელი იმ ბერძენი ოსტატების წრეს ეკუთვნის, რომლებიც აგრეთვე დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოებთანაც იყვნენ დაკავშირებული.

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ მფლობელი თვით ირჩევდა ხოლმე საბეჭდავისათვის მფარველი ღვთაებისა თუ სხვა რამ გამოსახულებას, მაშინ დასაშვებად მიგვაჩნია — მისი მფლობელი ოლიმპიელი ზევსის თაყვანისმცემლად ვაღიაროთ³⁰. აგრეთვე: ბერძნების სათაყვანებელი უზენაესი ღვთაების სიმბოლო, რომელიც გამარჯვებას განასახიერებდა შესაძლებელია მის მფლობელს წარმატების ნიშნად საჩუქრის ან ჯილდოს სახით ჰქონდა მიღებული³¹. შინაარსის მიხედვით, ჩვენი აზრით, ბეჭედი მამაკაცისათვის განკუთვნილ საბეჭდავს უფრო შეეფერება.

ბეჭედი თავისი ფორმის მიხედვით იმეორებს კლასიკურ ხანაში, კერძოდ ძვ. წ. IV საუკ. ბერძნულ სამყაროში მოდაში შემოსულ ტიპს. ტიპს, რომელიც ძვ. წ. 400 წლიდან IV საუკუნის ბოლომდეა გავრცელებული³². ხსენებული ბეჭდები ჯ. ბორდმანს კლასიკური ბეჭდების IV ტიპში აქვს გამოყოფილი. ამას გარდა — დაბლაგომის ბეჭედი, ნაწილობრივ, უფრო ზუსტად: მისი ფარაკი რკალში — („მხრებში“) გადასვლის ნაწილითურთ, იმეორებს VIII ტიპის (ბორდმანისეული კლასიფიკაციით) ბეჭდებსაც. აღნიშნული ტიპის ხელის სამკაული ძვ. წ. IV საუკ. შუა წლებიდან ამავე საუკუნის ბოლო წლებამდეა ხმარებაში³³.

ინტალიოზე წარმოდგენილი სიუჟეტი (იგი როგორც ლითონის ასევე ქვის ინტალიოებზე ძვ. წ. IV საუკ. დათარიღებულ ნივთებზე გვხვდება)³⁴ და კვეთის სტილი³⁵ ქრონოლოგიურად კარგად ეთანხმება თვით ბეჭდის ფორმას. ყველა ნიშნის გათვალისწინების საფუძველზე საბეჭდავ-ბეჭედს ძვ. წ. IV საუკ. მეორე

²⁹ კომპოზიციის თვალსაზრისით შეიძლება სხვაზე მეტად, შესაძარებლად მოვიტანოთ ჯ. ბორდმანის მიერ გამოცემული ძვ. წ. IV საუკ. ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭედი, რომლის ფარაკზე გამოხატულია არწივი კლანკებში დელფინით — სინოპური მონეტების ემბლემა — იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 755).

³⁰ ზემოხსენებული მოსაზრება ვარაუდის სახით გვაქვს გამოთქმული, მისი მტკიცებისათვის საკმარისი მასალები არ გავაჩნია.

³¹ იხადება კითხვა: თუ ვინ უნდა ყოფილიყო ბეჭდის მფლობელი ბერძენი თუ კოლხი (უცხო მხარეში ნამყოფი).

³² შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 214, 217.

³³ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., იქვე.

³⁴ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 414, 422.

³⁵ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 300, ტაბ. 755.

ნახევრით ვათარილებთ³⁶ და კლასიკური ხანის ე. წ. ჩვეულებრივი („უხეში“) სტილის, კარგად შესრულებული, ინტალიოთა წრეს ვაკუთვნებთ.

2. — 1971 წლის არქეოლოგიური კამპანია, შემთხვევით აღმოჩენილი ქვევრსამარხი № 12, საველე № 41. ბეჭედი-ინტალიო, რკალგაქსნილი, ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისგან გაკეთებული. ვიწრო და ბრტყელი, პირი პირზე გადასული რკალი ზევითკენ ოდნავ ფართოვდება და უშუალოდ გადადის ამოკვეთილგამოხატულებიან ნაწილში. აღნიშნული ნაწილი ბეჭედს შედარებით ფართო აქვს და თითქმის შეუმჩნევლად ამოზნექილი; გახსნილი ბოლოები სწორადაა წაკვეთილი³⁷ (სურ. 11).

36 შესაძლებელია ბეჭედი ძვ. წ. IV საუკ. უკანასკნელ მეოთხედში ამოჭრილი საბეჭდავია, მაგრამ ამჟამად, მასალების სიმცირის გამო, თავს ვიკავებთ მისი უფრო ვიწრო ჩარჩოებით დათარიღებისაგან.

3. თოლორდავა სამარხს ძვ. წ. III საუკუნის პირველი ნახევრით ათარიღებს.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ი ს ს ა ხ ი თ: დასასრულ ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ყურადღება მივაქციოთ მეოთხე „შვიდმისეულ“ ყორღანში (Семидмисеуль курган) მოპოვებულ ხის თასისათვის განკუთვნილ გარსაკრავ ოქროს ბალთას (ძვ. წ. VI საუკუნის პირველი ნახევარი), რომელზედაც ჩვენთვის საინტერესო მოტივია გამოხატული: არწივი კურდღელს ზურგზე აზის და კისერს უკორტნის (იხ. Е. О. Прушевская. Торевтика. Античные города Северного Причерноморья, I, М.—Л., 1955, გვ. 338, გამ. 17). ავტორი ნივთის სადაურობის განსაზღვრას რთულ საკითხად თვლის და დასძენს: „... На первый взгляд бляха производит впечатление греческого изделия. Однако эта вещь не греческая, а лишь отражающая греческое влияние на местного мастера (იხ. დასახ. ნაშრ., გვ. 336). მკვლევარი არ იხილავს სიუჟეტის წარმომავლობას. მას, როგორც ჩანს, არც იკონოგრაფიული თვალსაზრისით შეუსწავლია ნივთი. ამიტომ, ნაშრომში, შედარებითი თუ სტილისტური ანალიზის ცდა არ ჩანს.

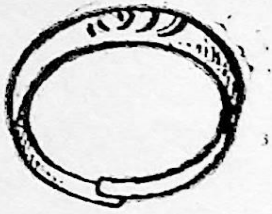
მიუხედავად იმისა, რომ ხელთ მხოლოდ გარსაკრავი-ბალთის ე. პრუშევსკაიას შრომაში მოცემული რეპროდუქცია გაგვაჩნია, თავს უფლებას ვაძლევთ მისი სადაურობის შესახებ ვარაუდი გამოვთქვათ. — ნივთის დაპირისპირებამ ელიდისა და აქეის სინქრონულ მონეტებთან (ფრინველთა გამოხატულებიანი მონეტები იგულისხმება), დაგვანახა, რომ ისინი სტილისტურად მჭიდროდ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. რაც ძირითადად, არწივებისა თუ სხვა ფრინველთა შებუმბლვის (ანუ ფრთების, ნაკრტენის და ბოლოს) გადმოცემის ერთნაირი მანერით ხასიათდება (ფრთების ნაკრტენი შედგენილია ორ წყებად დალაგებული, მეტ-ნაკლებად შეკვეცილი, რელიეფურად გამოხატული პარალელური ხაზებისაგან. ამგვარადვე შესრულებული მომრგვალებული ბოლო მარაოსებრადაა გაშლილი და სხეულისაგან რელიეფური რკალით მკვეთრად გამოყოფილი) (შდ. Re gl i n g , Griechischen Münzen der Sammlung Warren, ტაბ. XX, 902, 903; XXI, 910, 913, 914, etc.). იგივე ფორმის ფრთებს ვხვდებით აგრეთვე კლასიკური ხანის, ძვ. წ. V საუკ. შუა წლებით დათარიღებულ, მთის ბროლის ბერძნულ სკარაბეოიდზე (იხ. Richter, History of Greek Art in Miniature, 452; სახელდობრ, მამლის ფრთები გვაქვს მხედველობაში). ზემოხსენებულის საფუძველზე, ამასთანავე მოტივის გათვალისწინებით, ბალთას ბერძენი ოსტატის მიერ შესრულებულ ოქრომჭედლობის ნიმუშებს ვაკუთვნებ. ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში გადმოსახლებული ბერძენის ნაკეთობაა გარსაკრავი, თუ საბერძნეთის (შესაძლოა პელოლოპონესის) რომელიმე სახელოსნოში დამზადებულ იმპორტს წარმოადგანს ამას, ვიმედოვნებთ, სპეციალისტები გაარკვევენ.

ამას გარდა: პ. ფოსინგს მოტანილი აქვს ცნობა, რომ აღნიშნული სიუჟეტის გამოხატვის მაგალითი კრაქზედაც არის ცნობილი. იგი უთითებს ნიესენის 1911 წელში გამოცემულ კოლექციას Lamp Sammlung Niessen, pl. 82, №1907 (იხ. F o s s i n g , დასახ. ნაშრ., გვ. 200—1441).

37 ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — 19 მმ, დიამ. — 18 მმ, „უარაკის“ განი — 7 მმ.

და ც უ ლ ო ბ ა: ლითონი პატინას დაუზიანებია, — მყიდვე გამხდარა; კრილა ნაწილს პირის კიდე ჩამოტეხილი აქვს.

პირზე, საკმაოდ სქემატურად, გამოხატულია ლომი, პროფილში მარცხ-
ნივ, მიმავალი. იმის გამო, რომ ლითონი პატინით არის დაფარული გამოხა-
ტულება ბუნდოვანი გამხდარა, მაგრამ ზოგიერთი დე-
ტალების გარკვევა მაინც შესაძლებელია. ლომი პირა-
შკმულია, თხემზე „წამომჯდარი“ ყურები წინ წახრილი
აქვს; ფაფარი რელიეფური წერტილების ერთი წყები-
თაა აღნიშნული. კუდი ზევით უნდა ჰქონდეს აწეული.
მტაცებელის ფეხები სახსრებისა და თათების გარეშეა
გამოსახული. სხეულის შინაგანი ნახატი დაუმუშავებე-
ლია, იგი ფართო, ორი დაუნაწევრებელი მასისაგან
არის შედგენილი—ამიტომ მოუქნელი და გახევებულია.

სურ. 11

ტექნიკა: მიუხედავად იმისა, რომ პატინის ფენამ ინტალიოც დაფა-
რა, კვეთის ტექნიკის შესახებ გარკვეული დასკვნის გამოტანის საშუალება მა-
ინც არსებობს. არაღრმად და ბრტყელი კვეთით შესრულებული ინტალიო სი-
ფაქიზეს მოკლებული ნახელავია. კვეთის სტილს საერთო სუმარულობა ახასია-
თებს. მშრალი და უსიცოცხლო გამოხატულება, ამასთანავე, გულმოდგინედაა
ამოჭრილი, კვეთას შეჩვეული ხელი ეტყობა.

მჭრელს სამი საჭრისი მაინც აქვს ნახმარი: ფართოპირიანი, — სხეულის
ფართო მასების ამოსაჭრელად, ბრინჯაოს ნემსი, და წამახული საჭრისი ფაფა-
რისათვის.

ჩვენს ინტალიოზე, როგორც ყველა რიგით ნახელავში განსაკუთრებულს
ვერაფერს ვამჩნევთ, მაგრამ ერთი თითქოსდა უმნიშვნელო დეტალი აღსანი-
შნავია: ლომი ოსტატს თხემზე წამოზრდილი, უჩვეულოდ აცქვეტილი ყურე-
ბით შეუმკია³⁸. გამოსახვის ხსენებული მანერა იმ ზომამდე იშვიათია, რომ არა
ფაფარი და ტორსის გარემოხაზულობა — მტაცებელს რომელიმე სხვა მხეცად
(მაგ. ტურად, მგლად) მივიჩნევდით.

ანალოგიური ფორმის ბეჭდები, რომლებსაც ჩვენ რკალგახსნილ რგოლებს
ვუწოდებთ რადგან ისინი ერთიანი ფირფიტისგან არიან გაკეთებული, საქარ-
თველოში მხოლოდ ძველ კოლხეთში გვხვდება. სახელდობრ, ქვედა მესხეთის
ბრინჯაოს საბეჭდავი-ბეჭდები³⁹ და ზემოთ აღწერილი ბეჭედი ერთი ტიპისანი
არიან.

კვეთის მანერა და გამოხატულების სტილიც ქვედა მესხეთის ინტალიო-
ბეჭდებთან ამჟღავნებს მსგავსებას. კერძოდ: მამაკაცისა და დაბალ სვეტზე
მჯდომარე მუხლმოყრილი ადამიანის გამოსახულებიან ინტალიოებთან⁴⁰. ბეჭ-
დის ფორმისა და კვეთის მანერის მიხედვით ნივთი ძვ. წ. III საუკუნეს მიე-
კუთვნება⁴¹. ლომების მრავალრიცხოვან გამოხატულებათა შორის, სტილისტუ-

³⁸ ჩვენთვის მსგავსი მანერით შესრულებული ყურების მხოლოდ ერთი მაგალითია ცნო-
ბილი როდოსში აღმოჩენილი კლასიკური ხანის ქალცედონის სკარაბეოიდის მიხედვით (იხ.
G. Richter, History of Greek Art in Miniature, 378, ძვ. წ. V საუკ. მეორე ნახევარი).

³⁹ ბეჭდები მოპოვებულია № 1 ქვევრსამარხში 1961 წელს. სამარხში სამი ბეჭედი აღმოჩ-
ნდა (იხ. მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიტიკური ძეგლების კორპუსი I,
გვ. 47, 97—99).

⁴⁰ შტრ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, ტაბ. V, 63, 64.

⁴¹ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 91—99.

რი თვალსაზრისით, ანტიკურ მასალებში, ჩვენს გამოსახულებას პარალელები არ ეძებნება. ბეჭედი ამ მხრივ მჭიდროდ უკავშირდება კოლხეთში აღმოჩენილ, ლითონის ადგილობრივ ინტალიო-ბეჭდებს, რის საფუძველზეც ადგილობრივი მჭრელის ნახელავად ვსაზღვრავთ.

ჩვენი ვარაუდით, დაბლაგომის ინტალიოს მჭრელის ხელობაზე ერთგვარი გავლენა არქაული ხანის დასავლურ-ბერძნულ (დასაშვებია — სიცილიის პროვინციულსაც) სახელოსნოებიდან გამოსულ ნიმუშებს მოუხდენია⁴². რადგან ამ სახელოსნოებში ნაკვეთი ზოგიერთი ინტალიოს შესრულების ტექნიკა (მხედველობაში გვაქვს ფაფარის გადმოცემის მანერა) მკრთალად, მაგრამ მაინც ასახულია მის ნახატში.

მხატვრული ღირებულებით ბეჭედი არ გამოირჩევა, იგი არც შინაარსობრივად იპყრობს ყურადღებას, და ალბათ „რიგითი მომხმარებლისათვის“ განკუთვნილ საბეჭდავს წარმოადგენდა. ამისადა მიუხედავად ინტალიო-ბეჭედს, როგორც ადგილობრივ ნახელავს, ძველი საქართველოს გლიპტიკის განვითარების ისტორიისათვის, კერძოდ — კოლხეთში, ადრეანტიკურ ხანაში, სპეციალური სახელოსნოს არსებობის საკითხების კვლევისათვის ვარცხევული ადგილი ენიჭება.

ამრიგად, დაბლაგომის სამაროვნებში გამოვლენილ მცირერიცხოვან საბეჭდავ-ბეჭდებს შორის (სულ ხუთი ნივთია ჩვენთვის ცნობილი) უმრავლესობა, სახელდობრ ქვევრსამარხებში მოპოვებული, ადგილობრივი მჭრელების მიერაა ნაკვეთი. 1936 წელში აღმოჩენილი მასალები⁴³ უფრო ადრეულიცაა (ძვ. წ. IV საუკ. თარიღდება) და ამასთანავე როგორც ფორმით, ასევე სტილით განსხვავდება ჩვენ მიერ განხილული ბეჭდისაგან (იხ. გვ. 55, 61)⁴⁴. რაც შეეხება საბერძნეთიდან შემოტანილ იმპორტს — ამჟამად მხოლოდ ოქროს-ფარაკიანი ბეჭდითაა დამოწმებული.

42 შდრ. დასავლეთში ნაკეთებ ლომის ფაფარს (მთის ბროლის სკარაბეოიდი) — Boardman, *Archaic Greek Gems*, 373, გვ. 125; Becatti, *Oreficerie Antiche*, LXXXV, 303 (იხ. მგლის ტყავი. ოქროს საბეჭდავი - ბეჭედი ანგელო მუქსაროს ნეკროპოლიდან) ძვ. წ. VII საუკ. პროვინციული სიცილიური ნახელავია (იხ. Richter, *Greek Art in Miniature*, გვ. 71, ტაბ. 202).

43 მ. ლორთქიფანიძე, *კორპუსი I*, გვ. 86—87.

44 იქვე.

ვ. თოლორდავა № 12 სამარხს ძვ. წ. III. საუკუნის მიწურულით ათარიღებს კრამიტით გადახურული სამარხის კომპლექსის ნაწილს იგი. ძვ. წ. IV საუკუნის გვიანდელ ხანას აკუთვნებს (იხ. მისი: არქეოლოგიური გათხრები დაბლაგომში 1970—71 წწ. და მდიდრული სამარხი დაბლაგომიდან, ვანი II).

5. დ ა ფ ნ ა რ ი

დაფნარში მოპოვებული კრილაფარაკიანი ბეჭდები, ყველა, ბრინჯაოსაგან არის გაკეთებული¹. ამათგან ერთი ნაწილი ქვევრსამარხებიდან (№ 3 და № 11) წარმოდგება (1967—1968 წწ. არქეოლოგიური კამპანია), მეორე — შემთხვევით აღმოჩენებს წარმოადგენს².

ამ მცირერიცხოვან ჯგუფში სამი განსხვავებული ტიპის ბეჭედი წარმოდგენილი. კერძოდ: რკალშეკრული ფარაკიანი ბეჭედი, რკალგახსნილი ფარაკიანი ბეჭედი და მთლიანი რგოლი. ხოლო მათ შორის სახესხვაობების გამოყოფა შესაძლებელი — ფარაკის მოყვანილობისა, რკალის ტიპისა; ფარაკისა და რკალის ერთიმეორესთან „მიმართებით“.

რკალგახსნილი ბეჭდები ჩვენში აღმოჩენილი მასალების იმ ჯგუფს უკავშირდება, რომლებიც ადგილობრივი ფორმის ბეჭდებად გვაქვს განსაზღვრული. სახელდობრ — ისინი დაბლაგომის ქვევრსამარხებში გამოვლენილ, ძვ. წ. IV საუკ. დათარიღებულ ინტალიო-ბეჭდებსა და ერთგვარად ქვიანას სამაროვანში (ცხინვალის ნაცარგორა) მოპოვებულ საბეჭდავ-ბეჭდებს ენათესავება³.

დაფნარის ინტალიოთა ძირითადი შემადგენლობა, სტილისტურად დიდ მსგავსებას იჩენს (უფრო ზუსტად — სტილისტური ერთგვარობით ხასიათდება) დაბლაგომის საბეჭდავი-ბეჭდების გამოხატულებებთან⁴. აგრეთვე — კვეთის მანერა და შესრულების ტექნიკა სავსებით ერთნაირი ჩანს (იგულისხმება ადგილობრივი მასალები).

კვეთა გამოირჩევა სქემატიზმითა და ხაზოვანი სტილით. ნახატი უმეტესად გრაფიკული ხასიათისაა. გამოხატულება, როგორც წესი, ბრტყლადაა ნაკვეთი. ყველა შემთხვევაში ინტალიოს (ფარაკის) პირი მთლიანადაა შევსებული, პირის კიდეებამდე. ბეჭდები, მეტწილად, ლითონის თხელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული. ფარაკები ბეჭდებს სხვადასხვა მოყვანილობისა აქვთ: მრგვალი, ოვალური და მართკუთხედის ფორმისა. გვხვდება, აგრეთვე, „ფიგურული“ — შეკრილგვერდებიანი ფარაკიც⁵. ხსენებული ბეჭდები ზოგადად ძვ. წ. IV—III სს. მიეკუთვნება.

¹ კრილაფარაკიანი ბეჭედი დაფნარში, ჯერჯერობით, 1967—1968 წწ. 7 ცალია მოპოვებული.

² მაღლობას მოვახსენებთ ანტიკური არქეოლოგიის განყოფილების თანამშრომელს ნ. კილურაძეს, რომელმაც მასალა გადმოგვცა დასამუშავებლად.

³ მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 46, 86—87, სურ. 42; გვ. 43, სურ. 32 a, b.

⁴ შდრ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, ტაბ. IV, გამ. 43, 44, 45. გვ. 86—87.

⁵ ე. წ. ფიგურულფარაკიანი ბეჭედი, ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბეჭდებიდან, მხოლოდ დაფნარიდანაა ცნობილი.

ინტალიო-ბეჭდებს შორის, დაფნარის მასალებში, მკვეთრად მხოლოდ ერთი ბეჭედი გამოირჩევა, როგორც სტილით ასევე ფორმით. — ეს არის ბრინჯაოს წვრილრკალიანი და ოვალურფარაკიანი ტიპური ანტიკური ფორმის, ძვ. წ. IV საუკუნის პირველ ნახევარში გავრცელებული, ბეჭედი (აღწერილობა იხ. გვ. 71) ანტიკური წარმოშობის გლიპტიკურ ძეგლებზე გავრცელებული სიუჟეტი⁶. სტილისა და კვეთის მანერის მიხედვით ინტალიო-ბეჭედი, უდავოდ, იმპორტულ ნივთად უნდა იყოს მიჩნეული (დაწვრილებით ანალიზი იხ. გვ. 71—73). გადავდივართ ბეჭდების ანალიზზე:

1. 1968 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 11, საველე № 68/9. ბეჭედი-ინტალიო, ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისგან გაკეთებული; ფრაგმენტირებულია. მრგვალფარაკიან ბეჭედს ვიწრო და ბრტყელი რკალი ჰქონია. ამჟამად რკალისაგან უმნიშვნელო ნატეხია დარჩენილი, მაგრამ ბეჭდის საერთო მოხაზულობის მიხედვით შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ იგი პირხსნილ რკალიანი ბეჭდების ჯგუფს მიეკუთვნება⁷.

ბრტყელ პირზე, არაღრმად და ხაზოვანი კვეთით გამოხატულია ხუთქიმიანი მნათობისებრი სახე. იგი ხუთი ტოლფერდა სამკუთხედისაგანაა შედგენილი, ცენტრსა და ფერდებს შორის „წიწვოვანი“ ორნამენტით შემკული. ამას გარდა — ფერდებს შორის მოთავსებული არეების ნაწილი ოდნავ შესამჩნევად წერტილების წყებით არის შევსებული, რომელიც ერთიანად „ბაღურა ორნამენტის“ შთაბეჭდილებას ახდენს. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

წიწვოვანი ორნამენტი ყველაზე მეტად და მკაფიოდ „მნათობის“ შუაგულშია გამოყენებული. მცენარეული ორნამენტის დეკორის სახით გამოყენება საქართველოში აღმოჩენილ კრილაფარაკიან ბეჭდებში იშვიათი მოვლენაა. უფრო სწორად — ერთეულ შემთხვევებში გვხვდება.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ზედმიწევნით ხაზოვანი კვეთითაა შესრულებული, ძალიან ზედაპირულად და არაღრმად. იმდენად, რომ ერთი შეხედვით „ამოკაწრული გამოხატულების“ შთაბეჭდილებას ახდენს. გამოხატულების ამოსაჭრელად გამოყენებულია, როგორც ჩანს, ლითონის წმინდაპირიანი ნემსი.

მიუხედავად იმისა, რომ გამოხატულება წმინდა ხაზებისგან არის შედგენილი იგი არ გამოირჩევა სიფაქიზით, — ტლანქია. ნახელავი შესრულების პრიმიტიული დონით ხასიათდება.

ტოლფერდა სამკუთხედებისაგან შედგენილი, ვარსკვლავისებრი, გეომეტრიული სახე, ერთგვარად განსხვავებული ტიპისა, დაბლაგომის №21 ქვევრსამარხში (1936 წლის არქეოლოგიური კამპანია) მოპოვებულ ბეჭედზეა წარმო-

⁶ ანალოგიური მასალა იხ. ბეჭდის აღწერილობასთან.

⁷ ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — (ამჟამად ვერ დავადგენთ), ფარაკის დიამეტრი — 17 მმ, რკალის განი — 6 მმ.

დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭდისაგან დარჩენილია ინტალიო—ფარაკი რკალის მცირე ნატეხითურთ. ლითონი პატინითაა დაფარული, დაზიანებულია.

დგენილი⁸. დაფნარის გამოსახულებასა და დაბლაგომის „ვარსკვლავს“ შორის განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ დაბლაგომის მნათობი ექვსქიმიანია, მჭიდროდ შეკრული გარეგანი კონტურებით. ქიმები ერთიმეორესთან სწორი ხაზებითაა შეერთებული, ხოლო თვით ხაზები კონად იყრის თავს მნათობის ცენტრში — შუაგულში (ტაბ. VII, ა).

მნათობი წერტილოვანი ორნამენტის მჭიდრო არშიით არის გარშემოვლებული. წერტილოვანი სალტე ფარაკის კიდემდე აღწევს. ტ ე ქ ნ ი კ ა ც მცირედ განსხვავებულია, სახელდობრ — კვეთის მანერა: უფრო ღრმად ნაკვეთი (თუმცა დაბლაგომისეული მნათობიც სქემატური სახეა) და მკაფიოდ გამოხატულია⁹.

საერთო ნიშნები ამ ორი ნივთისა, რაც მეტად საგულისხმოა დაფნარის ინტალიო-ბეჭდის წარმომავლობის დასადგენად, ისაა, რომ ორივე ხაზოვანი კვეთის სტილითაა შესრულებული. მნათობთა გარეგნული იერი ერთნაირია, განსხვავებული უცხო, ანალოგიური გამოხატულებებისაგან (შდრ. H. Walters, Catalogue of the Engraved Gems., ტაბ. VI, 296).

2. 1968 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 11, საველე № 68/7. ბეჭედი-ინტალიო ფურცლოვანი ბრინჯაოსაგანაა გაკეთებული. ბეჭედი ნაკლულია, ამდენად ფორმის ზუსტი აღდგენა ძნელია. „ფიგურული“ ფარაკი თითის გასწვრივ არის წაგრძელებული (რკალთან შეფარდებით გარდიგარდმოა მოთავსებული)¹⁰. ვიწრო და ბრტყელი რკალი უშუალოდ ფარაკში გადადის. ადვილი შესაძლებელია, რომ რკალი პირხსნილი იყო (ბეჭდის ფრაგმენტის საერთო იერი და ლითონის სისქე გვაგარაუდებინებს მისი ხსენებული ტიპისადმი მიეკუთვნებას)¹¹.

ბრტყელ პირზე გამოხატულია ფრჩხელი, პროფილში მარცხნივ. თავი ძალიან ბუნდოვნად ჩანს, საკმაოდ გრძელი კისერი უნდა ჰქონდეს. დიდი გაშლილი ბოლო რელიეფური ზოლებითაა გადმოცემული; გრძელი, სწორი ხაზებით შესრულებულ ფეხებს სქელი ბრტყალები აბოლოებს. შედარებით დიდი ზომის ფრთა შვეული ფართო ხაზისა და რამდენიმე ჰორიზონტალურისაგან არის

⁸ მარგ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, კორპუსი I, გვ. 86—87, ტაბ. IV (ბეჭედი ძვ. წ. IV საუკუნით გვაქვს დათარიღებული).

დაბლაგომის ბეჭედი გამოცემული აქვს ბ. კუფტინს, იხ. — Материалы к археологии Колхиды II, Тбилиси, 1950, გვ. 44—45 (იგი ქვევრსამარხების ინვენტარს ზოგადად ძვ. წ. VI-IV სს. ათარიღებს).

⁹ დაფნარის № 11 ქვის სამარხშივეა მოპოვებული ფიგურულფარაკიანი ინტალიო-ბეჭედი № 68 და მართკუთხედის ფორმის ფარაკიანი ბეჭედი № 68/8.

¹⁰ კილურაძე სამარხს ძვ. წ. III საუკუნით ათარიღებს.

¹¹ მსგავსი ფარაკი, ჯერჯერობით, ზემოხსენებული ბეჭდით არის ქართულ მასალებს შორის წარმოდგენილი.

სამთავროში ჭრილა ქვებით შემკული ბეჭდებიდან მხოლოდ ერთი ანალოგიური შემთხვევაა დადასტურებული: — № 600 ქვაყუთში (№ უბანი, 1947 წლის მონაპოვარი) აღმოჩენილი ვერცხლის ბეჭდის რკალზე, სარდიონის გემით შემკული ბუდე გარდიგარდმოა დარჩილული (იხ. მ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები I, სამთავროს სამაროვანში მოპოვებული გემების კატალოგი, თბილისი, 1954, ტაბ. 3, გამ. 587).

¹¹ ზ ო მ ე ბ ი: ფარაკის სიგრძე — 16 მმ, რკალის განი — 7 მმ.

და ც უ ლ ო ბ ა: ლითონი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული. ბეჭედი ნაკლულია-

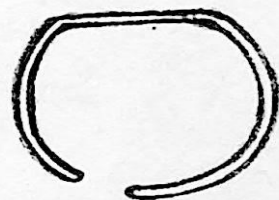
შედგენილი. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე ძალიან დაბალ რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება საჭრისით არის ამოჭრილი, როგორც ჩანს — ბრინჯაოს ნემსით. არაღრმად—ბრტყელი კვეთით შესრულებული ნახელავი სქემატურია. ნახელავი ერთიანად პრიმიტიული შესრულების დონით ხასიათდება, ამასთანავე გულმოდგინე ნამუშევარია. გამოხატულება, მთლიანობაში, სუმარულია — ერთიანი, დაუნაწევრებელი სიბრტყითაა გადმოცემული.

სტილისტურად და კვეთის თავისებურების მიხედვით დაფნარის ფრინველი პირდაპირ მსგავსებას პოულობს დაბლაგომის ფარაკიან ბეჭდებზე (ქვევრსამარხი № 1 და ქვევრსამარხი № 24; 1936 წლის არქეოლოგიური კამპანია) გამოხატულ ფრინველებთან¹². — „შვეულად“ გადმოცემულია ფრთის მოყვანილობა, ნაკრტენის მიმართულება ბოლოსა და ფრთაზე; ფეხების სამ-სამი ბრტყალით დაბოლოება იმგვარად, რომ ხის საყრდენს მეტად ჰგავს ვიდრე სხეულის ნაწილს (ამ მხრივ გამოხატულება № 24 ქვევრსამარხში მოპოვებულ ბეჭედს უფრო ემსგავსება)¹³.

ისევე, როგორც დაბლაგომის ფარაკიან ბეჭედთა გამოხატულებებს, დაფნარის ხსენებული ბეჭდის ინტალიო ხაზოვან-სიბრტყობრივი სტილით გამოირჩევა¹⁴. ჩვენი ვარაუდით დაფნარის ინტალიო-ბეჭედი და დაბლაგომის ორი ზემოხსენებული ბეჭედი ერთი სახელოსნოდან გამოსული ნახელავია. ამის დასაბუთებლად ჩვენ კვლავ ვაგრძელებთ მეცადინეობას ამ მიმართულებით, მაგრამ ხსენებული სამი ნივთის ერთიანი სტილი იმდენად თვალნათლად ჩანს, რომ ჩვენი, ვარაუდით გამოთქმული, მოსაზრება ეჭვს არ უნდა იწვევდეს.

3. 1968 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 11, საველე № 68/8. ბეჭედი-ინტალიო, ფრაგმენტირებული, ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისაგანაა გაკეთებული. ბრტყელი რკალი მართკუთხედის მოყვანილობის ფარაკში გადადის. რკალი, უშუალოდ ფარაკთან, გადასვლის ადგილზე, ოდნავ შესამჩნევად ფართოვდება (სურ. 12).

სურ. 12

ბეჭედი ნაკლულია, ასევე ფარაკიც; ლითონი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული, ამიტომ — ფორმის ზუსტი აღდგენა და გამოხატულების გარკვევა ძნელია. ჩანს ბეჭედი დიდი ზომისა ყოფილა, ფრაგმენტების მოყვანილობის მიხედვით იგი პირხსნილ რკალებიანი ბეჭდების ჯგუფს უნდა მიეკუთვნებოდეს.

გამოხატულება, როგორც აღვნიშნეთ, არ იკითხება პატინის სქელი ფენის გამო¹⁵. მხოლოდ ერთი დეტალის გარკვევა ხდება შესაძლებელი: გამოხა-

¹² შდრ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, ტაბ. IV, 43, 45.

¹³ შდრ. მარგ. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრ., ტაბ. IV, 45.

¹⁴ დაბლაგომში აღმოჩენილი ქრილაფარაკიანი ბეჭდები, სტილისტური თვალსაზრისით, ძველ საქართველოში მოპოვებული მასალებისაგან განსხვავდება რიგი დეტალებით, რაც მათი განცალკევებით გამოყოფის საშუალებას გვაძლევს.

¹⁵ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი იმდენად შეჭმულია და დაზიანებული კოროზიისაგან, რომ მისი ქიმიურად გაწმენდა საზიფათოა.

ზ ო მ ე ბ ი: ფარაკის სიგრძე — 16 მმ, დაახლ. დიამ. — 21 მმ.

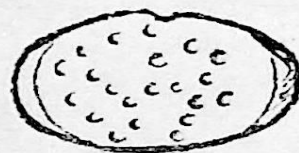
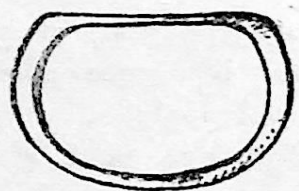
ტულება ჩასმული იყო ჩარჩოში. ჩარჩო ჭდეებისგან შედგენილ რელიეფურ ხაზს წარმოადგენს, რომელიც პირის კიდეზეა ამოჭრილი.

ძალიან პირობითად, იმ ბუნდოვანი კონტურის მიხედვით, რომელიც კოროზირებულ ფარაკზეა შემორჩენილი, ჩვენ გამოხატულებაში ვხედავთ მჭდომარე ადამიანის ფიგურას¹⁶.

საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებულ ფარაკიან ბეჭდებს, როგორც წესი, ოვალური და მრგვალი მოყვანილობის ინტალიოები აქვთ ხოლმე. მართკუთხედის ფორმის ფარაკები გამონაკლისს შეადგენს¹⁷.

ტ ე ქ ნ ი კ ა ზ ე ვერაფერს ვიტყვით ლითონის ცუდი მდგომარეობის გამო.

4. 1967 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 3. ბეჭედი-ინტალიო, ბრინჯაოსგან გაკეთებული. ოვალური მოყვანილობის ბრტყელი და დიდი ფარაკი, ოდნავ გვერდებისკენ განზიდულ რკალს უერთდება¹⁸. რკალი საკმაოდ ფართოა და ბრტყელი; უშუალოდ ფარაკთან მცირედ გაფართოებული¹⁹ (სურ. 13; ტაბ. X, 35).

სურ. 13

ბეჭდის ბრტყელ ფარაკზე ზედმიწევნით სადა სახეა ამოჭრილი. ინტალიოს მთელი პირი გაბნეული წერტილების დიდი რაოდენობითაა დაფარული. წერტილები ანაბეჭდზე შეუმჩნეველ რელიეფს იძლევა, პატარა ქინძისთვის ოდენას, ხოლო თვით ფარაკზე—ოდნავ გულამოღებული წერტილებს წარმოადგენს (სურ. 13).

ინტალიოს ხასიათის მიხედვით აღწერილ ბეჭედს ჩვენ ვერ მივიჩნევთ საბეჭდავად. რაც შეეხება პუნქტირით დატანილ „სახეს“, შესაძლებლად მიგვაჩნია იგი, ვარაუდით, წარწერის ცდად განვსაზღვროთ (პუნქტირით შესრულებული წარწერა იხ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, 486).

ტ ე ქ ნ ი კ ა: წერტილები ნემსისებრი საჭრისითაა ამოჭრილი, საკმაოდ ზედაპირულად.

ბეჭედს ტიპიური ანტიკური ფორმა აქვს. სახელდობრ, ძვ. წ. IV საუკუნეში ბერძნულ ბეჭდებს შორის ერთ-ერთ გავრცელებულ ტიპს წარმოადგენს.

5. 1967 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 3, ინტალიო-ბე-

16 ამავე სამარხიდან არის მოპოვებული ბეჭდები: 68/9 და 68/7.

17 აღმოსავლეთ საქართველოში იხ. თეთრწყაროში მოპოვებული ბრინჯაოს საბეჭდავი ბეჭედი (ძვ. წ. VI საუკ. დასაწყისი). შდრ. მარგ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, კორპუსი I, გვ. 41, სურ. 30; აგრეთვე — უფრო მკვეთრად გამოხატული ფარაკით, იხ. უფლისციხეში „ბამბები“ (1960 წელს გათხრილი) № 4 ორმოსამარხის ბეჭედი (ძვ. წ. V—IV საუკ.). შდრ. მ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 102, რიგითი № 70 (სავ: № 54).

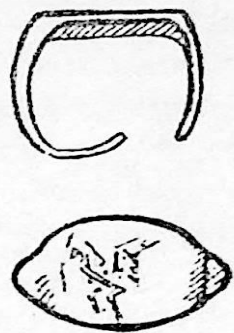
18 ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — 22 მმ., დიამ. — 21 მმ, ფარაკის სიგრძე — 22 მმ, ფარაკის განი — 16 მმ, რკალის განი — 7 მმ.

და ც უ ლ ო ბ ა: ლითონი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული, მყიფეა, ფარაკისა და რკალის ნაპირები შემოკბილულია.

19 ამავე სამარხიდან არის № 5 ბეჭედი. ნ. კილურაძე სამარხს ძვ. წ. IV—III სს. ათარიღებს.

ქედი. ბრინჯაოსაგან გაკეთებული²⁰. ვიწრო, პირხსნილი რკალი უშუალოდ ფარაკთან მკვეთრად ფართოვდება და ოვალურ ინტალიოში გადადის. ინტალიო-ფარაკი თხელი ლითონის ფირფიტისაა, ბრტყელი. ბეჭედი პატარა ზომისაა²¹ (სურ. 14, ტაბ. X, 36).

პირზე, პროფილში მარცხნივ, გამოხატულია ფრთოსანი „არსება“, რომელსაც მისი თავისა, ნისკარტისა და სხეულის აღნაგობის მიხედვით ფრინველად ვერ მივიჩნევთ. — გამოხატულება სტილიზებული ჩანს. ჩვენი აზრით, ფარაკზე გრიფონი უნდა იყოს გამოხატული, შედარებით პატარა ფრთითა და ძლიერი ნისკარტით. იგი საკმაოდ მაღალ ფეხებზე დვას. სახსრებში მოხრილ ფეხებს პორიზონტალური ხაზებით გადმოცემულა ბრტყალები აბოლოებს. გრიფონს დაბალი კისერი აქვს; ფრთის ძირი უშუალოდ კისერთან იწყება. მომრგვალებული გულმკერდი და კისერი ნაკრტენითაა დაფარული, რასაც პატარ-პატარა წერტილ-ჭდეები გამოხატავს. გრიფონის წინ მცენარე (თუ ქვეწარმავალია?), ფეხქვეშ, მოშორებით ნახევარი მთვარე ჩანს, რქებით ქვევითკენ მიქცეული; ზურგზე პაწია ფრინველი უნდა აჯდეს (ტაბ. VII, 16).

სურ. 14

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ფარაკის პირს, ანაბეჭდზე ბრტყელ და დაბალ რელიეფს იძლევა²².

ტექნიკა გამოხატულება არაღრმა და უაღრესად ბრტყელი კვეთით არის შესრულებული. ნახელავი, ერთიანად, სქემატურობითა და ფორმათა სუმარული გადმოცემით ხასიათდება. მთელი სხეული ერთ სიბრტყეშია გაერთიანებული; გულმკერდია მხოლოდ ჭდე-წერტილებით გამოყოფილი, რელიეფის ყოველგვარი გრადაციის გარეშე. მჭრელს ბრინჯაოს ნემსი აქვს გამოყენებული, შესაძლებელია — bouterolle-სებრი საჭრისიც.

სტილისტურად ინტალიო მსგავსებას იჩენს დაბლაგომის მასალებთან (შდრ. № 1 და № 24 ქვევრსამარხებში აღმოჩენილ ფარაკიან ბეჭდებს. იხ. ჩვენი, კორპუსი I, ბეჭდები: 43, 45). კომპოზიციის თვალსაზრისითაც ზოგი რამ საერთო აქვს ბეჭდებს: დაფნარის გრიფონი და დაბლაგომის ფრინველი ერთნაირად არიან მოთავსებულნი მცენარის წინ (თითქმის თანაბარი მანძილითაც დაშორებული); ორივენი თავაწეულნი არიან. ორივეგან ნახევარი მთვარეა სივრცეში გამოსახული. — იმ განსხვავებით, რომ დაფნარის ინტალიოზე, როგორც ნათქვამი გვქონდა, ნახევარი მთვარე ფეხების გასწვრივ ჩანს. დაბლაგომისაზე — ფრინველის ზურგს უკან არის მოთავსებული.

იმის გამო, რომ დაბლაგომის საბეჭდავი-ბეჭდების დამუშავების პროცეს-

20 ამავე სამარხიდან არის ბეჭედი № 4.

12 ზომები: ბეჭდის სიმაღლე—15 მმ, დიამ. — 14 მმ, ფარაკის სიგრძე — 16 მმ, რკალის განი — 4 მმ.

დაცულობა: ლითონი ავთვისებიანი პატინით არის დაფარული, რის გამოც გამოხატულება დაბინდულია.

22 ამავე წესითაა შევსებული დაბლაგომის ბეჭდების ფარაკები გამოხატულებებით.

ში ჩვენ სათანადო მასალებს ვერ მივაკვლიეთ, ფარაკებზე ამოჭრილი გამოსახულებების შინაარსის ანალიზისაგან თავი შევიკავეთ. და მხოლოდ მათი დაწვრილებითი აღწერილობით დავკმაყოფილდით. (მხედველობაში გვაქვს სახელდობრ ფრინველის გამოხატულებებიანი ინტალიო-ბეჭდები, რომლებიც ამჟამად დაფნარის ზემოთ აღწერილი ბეჭდის განსაზღვრასთან დაკავშირებით გვაინტერესებს, იხ. ჩვენი, კორპუსი I, №№ 43, 45).

ამრიგად — ფრინველების წინ აღმართული ქვეწარმავლისა (?) და მცენარისათვის ახსნა არ მიგვიცია²³.

ადვილი დასაშვებია, რომ ხსენებული გამოხატულებების ახსნისათვის ერთ-ერთი ძველი აღმოსავლური მითის მოშველიება დაგვეხმარება. კერძოდ მითი ორი გოლიათის — დღისა და ღამის — შესახებ²⁴. ჩვენ ამ მიმართულებით ვაგრძელებთ მეცადინეობას, მაგრამ ზოგიერთი ცალკეული დეტალის ახსნას მაინც შევეცდებით.

დაფნარის ინტალიო-ფარაკზე გამოხატული გრიფონის თავი მოყვანილობითა და ნისკარტის ფორმით ძალიან ახლო მსგავსებას პოულობს ე. წ. „ცის მბრძანებლის“ გამოხატულებასთან (შდრ. Le Comte du Mensil' du Buisson, Les deux Géants du jour et de la nuit, გვ. 12, გამ. 7, 1)²⁵.

გრიფონის წინ აღმართული მცენარე თუ ქვეწარმავალი, შესაძლებელია „გველი ცისათა“ — (ციური გველი) იყოს (შდრ. du Buisson, დასახ. ნაშრ., გვ. 27, გამ. 19).

6. 1967 წელი, შემთხვევითი მონაპოვარი. ბეჭედი-ინტალიო, ბრინჯაოსი. ბეჭედი წარმოადგენს ერთიან რგოლს, ფართო მრგვალი რკალით. ზედა ნაწილში (ფარაკისა ან სათვალბუდე ადგილას) ბეჭედი გაფართოებულია, იგი სქელი ფირფიტისგან არის გაკეთებული. ბეჭედი ნაკლულია — ქვედა ნაწილი მოტეხილი აქვს, მაგრამ მიუხედავად ამისა ჩვენ შესაძლებლად მივიჩნევთ მისი ფორმის აღდგენას. ინტალიო რკალშეკრული ბეჭდის შემადგენელი (ზედა) ნაწილზეა ამოჭრილი, პირამობურცულია. ბეჭედი ქვევითკენ უნდა ყოფილიყო ოდნავ ჩამოგრძელებული (ტაბ. X, 37).

ინტალიოს პირი პატინის სქელი ფენით არის დაფარული, ამიტომ გამოხატულება ძნელი გასარჩევია. ადამიანის ფიგურა უნდა იყოს ამოჭრილი, რომელსაც მარცხენა ხელი წინ აქვს გაწვდილი. — ისეთ მდგომარეობაში თითქმის მშვილდი დაუჭიმავს²⁶.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: ვერაფერს ვამბობთ კვეთაზე, რადგან პატინა არ იძლევა ამის საშუალებას.

²³ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 86, 87.

²⁴ Le Comte R. du Mensil du Buisson, Le myth Oriental des deux Géants du jour et de la nuit, Archaeologia Iranica, Miscellanea in Honorem R. Ghirshman, Leiden, 1970, Iranica Antiqua, VIII, გვ. 1—33.

²⁵ იხ. E. Porada, Iran Ancien, გვ. 30, გამ. 13.

²⁶ ზომები: ბეჭდის დიამ. — 16 მმ, რკალის განი — 5 მმ, ინტალიოს სიგრძე — 11 მმ.

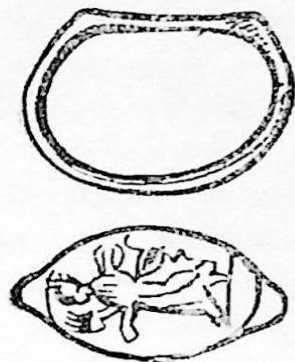
დაცულობა: ბეჭედი ნაკლულია. ლითონი პატინის სქელი ფენითაა დაფარული.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ დაფნარის საბეჭდავი-ბეჭდების ქიმიურად გაწმენდა სახიფათოა, რადგან ლითონი ანაბეჭდის ალების დროსაც კი იშლება და გამოხატულებები ზიანდება. შესაძლებელია მხოლოდ მათი გამაგრება.

ბეჭდის ტიპის მიხედვით ძვ. წ. III საუკუნე (ფიქვნარის № 5 ბეჭდის ვარიანტია).

7. 1967 წლის შემთხვევითი მონაპოვარი. საბეჭდავი-ბეჭედი, ბრინჯაოსაგან გაკეთებული²⁷. წვრილი, გარედან ბრტყელი და შიდა მხრიდან მკრთალწახნაგისანი რკალი უშუალოდ ფარაკის ძირთან შეუმჩნევლად ფართოვდება. რკალი თხელი ფირფიტის, ოვალური მოყვანილობის ფარაკში გადადის. ცალ მხარეს, ბოლოში, ფარაკი თითქოს შევიწროებული — წაწვეტებულია (სურ. 15; ტაბ. X, 38).

პირზე გამოხატულია გრძელი კვართითა და წამოსასხამით შემოსილი ფსიქეა, პროფილში მარჯვნივ, რომელიც სწრაფად მიემართება წინ ანთებული ჭრებით ხელში. დიდი ზომის, ჯამისებური ჭრაქი ფსიქეას მარცხენა ხელში უჭირავს, მარჯვენა ხელი წინ აქვს გაწვდილი. ქალღმერთს დიდი ნაბიჯი გადაუდგამს — მარცხენა ტერფით მიწას ებჯინება, მარჯვენათი მხოლოდ თითის წვერებით ეხება.

სურ. 15

თავი საკმაოდ სუბარულად არის შესრულებული, ამდენად ცალკეული დეტალების გარკვევა ძნელია. მკაფიოდაა გადმოცემული თმის ვარცხნილობა. ზევით ავარცხნილი თმა, ფსიქეას, თხემზე კონად აქვს შეკრული. კონად შეკრული თმის ბოლოები გადაშლილია. მომრგვალებული პატარა ფრთები ღვთაებას გაუშლია; სწრაფი მოძრაობისაგან მისი კვართის კალთაც გაშლილია, ხოლო შედარებით მოკლე წამოსასხამის ბოლო — ჰაერში ფრიალებს. სამოსის გამჭვირვალე ქსოვილი სქემატურადაა გადმოცემული; ნაკეცები და ნაოჭები სწორხაზოვანია (ტაბ. III, 17).

მიუხედავად იმისა, რომ ნახელავი არცთუ მაინცდამაინც ფაქიზი შესრულებით გამოირჩევა ფსიქეას ფიგურა ზედმიწევნით პროპორციულია.

ნიადაგის ზოლი სწორი და მკაფიო ხაზითაა აღნიშნული. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე მკაფიო რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: გამოხატულება არაღრმა და სქემატურია, ნაწილობრივ სუბარული შესრულებითაც ხასიათდება. კერძოდ — ფსიქეას თავი, ხელის მტევნები და ფეხის ტერფები. კვეთა ხაზოვანი და მკაფიოა, გულმოდგინე ნახელავია, რომელიც მხატვრული სოფაქიზით არ გამოირჩევა. გამოხატულების ამოსატრელად ნახმარია: წმინდა, ბრინჯაოს, ნემსი და საჭრისი მომრგვალებული წვერით, რომელსაც შედარებით ფართო პირი უნდა ჰქონოდა.

ფსიქეა — სული მოგვიანო ხანის ბერძნულ ისტორიასა და ხელოვნებაში პეპლის სახით გვევლინება, ხოლო პეპელას ფრთებიან ქალიშვილად — ძვ. წ. IV საუკუნიდან²⁸. ელინისტურსა და მომდევნო ხანის გამოხატულებებზედაც

²⁷ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე — 22 მმ, დიამ. — 15 მმ, ფარაკის სიგრძე — 22 მმ, განი — 15 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი კარგი შენახულია.

²⁸ იხ. Osborne, Engraved Gems, გვ. 223.

ამგვარადაა იგი წარმოდგენილი; თითქმის ყოველთვის შემოსილია (ზოგჯერ ნაწილობრივად), ფრთოსანია; უმეტესად პეპელას ფრთები აქვს გამობმული²⁹.

ფსიქეა (Ψυχή) — სულის სახელია; აგრეთვე ეს არის აპულეიოსის „მეტამორფოზების“ ერთ-ერთი „გარდაქცევის“ — ამბის გმირი ქალი³⁰. ფსიქეა მეფის ასული იყო, მას ორი და ჰყავდა. მეფის სამივე ქალიშვილი შეუდარებელი სილამაზით გამოირჩეოდა, ხოლო ფსიქეა ზემიწიერს ჰგავდა. მის სანახავად ყოველი მხრიდან მოდიოდნენ, მაგრამ ასულის ცოლად შერთვას ვრიდებოდნენ. მთხოვნელებს ფსიქეას სილამაზე აშინებდათ³¹.

იმედდაკარვულმა მამამ (იმით, რომ ქალს ვერასდროს გაათხოვებდა) მისანს მიმართა კითხვით როგორ მოქცეულიყო. მისანმა უპასუხა — რომ ქალიშვილი სადედოფლოდ უნდა მოერთოთ (თითქოს ქორწილისათვის გამზადებული) და კლდეზე მოეთავსებინათ, სადაც მას საშინელი ურჩხული მოაკითხავდა წასაყვანად.

ქალის მშობლები დადონდნენ, მაგრამ მაინც შემოსეს იგი და მგლოვია-რე ამალით, მთის წვერამდე მიაცილეს; იქ სადაც მისანმა მიუთითა, მარტო დატოვეს, თითონ კი სასახლეში დაბრუნდნენ. ფსიქეა სასოწარკვეთილებას მიეცა. უეცრად იგრძნო, რომ ქარმა წაიღო და ჰაერში გააქროლა. ქარს ქალი ფრთხილად „ეჭირა“, როცა იგი ღრმა ხეცს უახლოვდებოდა და რბილ მოღზე ჯდებოდა. შთაბეჭდილებებით დაღლილ ასულს ღრმად ჩაეძინა. გაღვიძებისას დაინახა, რომ ოქროსა და მარმარილოსაგან ნაგებ შესანიშნავი სასახლის ბაღში იმყოფებოდა. მან ოთახებს-მიაშურა, რომლის კარებები მის წინ თითონ იდებოდა. იქ მას მხოლოდ „ხმები“ შეხვდნენ, რომლებიც გზას ასწავლიდნენ. „ხმებმა“ აუწყეს, რომ მისი მონა-მორჩილნი არიან „არახორციელი“ ხმები. მთელი დღის მანძილზე საკვირველება საკვირველებას ცვლიდა: ტრაპეზის ღროს, როცა ასულს უხილავი ხმები ემსახურებოდნენ, ასევე „უხილავის“ ხმა შესანიშნავი სიმღერითა და ჩანგზე დაკვრით ატკბობდა. საღამო ხანს ფსიქეამ „ვილაცის ყოფნა“ იგრძნო — ეს მისი უხილავი მეუღლე იყო (ის, რომლის შესახებაც მისანმა იწინასწარმეტყველა). მეუღლემ არ გაუმჩილა თავის ვინაობა და გააფრთხილა: თუ ფსიქეა იხილავდა მას — სამუდამოდ დაჰკარგავდა. დრო ამგვარად გადიოდა... დღის განმავლობაში ფსიქეა უხილავი ხმების აშარა იყო სასახლეში, დამე — უხილავი მეუღლე ეახლებოდა ხოლმე.

ერთ დღეს მშობლები გაიხსენა, სინანულის გრძნობამ შეიპყრო და მეუღლეს, ცოტა ხნით, მშობლიურ სახლში დაბრუნების ნებართვა სთხოვა. ბევრი ურჩია მეუღლემ განზრახვაზე ხელი აეღო, ვინაიდან მის წასვლას საფრთხე მოჰყვებოდა, მაგრამ ვერ დაიყოლია. ფსიქეა კვლავ ქარმა გადაიტანა მთის წვერზე, ხოლო იქიდან თითონ ჩავიდა სახლში³². შვილის დაბრუნებასთან და-

²⁹ პეპელა ფსიქეას სიმბოლო იყო — მას ასახიერებდა. ამიტომ, ხშირად, გემებზე სივრცეში ანუ თავისუფალ არეზეა გამოხატული, რომელიმე ფიგურასთან ან თავთან, — სახის, ფსიქეასთან გაიგივებას ნიშნავდა.

ბერძნულ-რომაულ ხელოვნებაში იგი ხშირად პერმესის კვერთხის (caduceus) სახით არის ხოლმე გამოხატული. პერმესის „ფსიქოპომპური“ ხასიათის სიმბოლო.

³⁰ იხ. Апулей, *Метаморфозы* IV, 23—VI, 24.

³¹ იხ. Тренчени-Вальдапфель Имре, *Мифология*, Москва, 1959, გვ. 452-461; — Grimal, *Dictionnaire de la Mythologie*, § Psyché, 400a,b—401a.

³² იხ. Grimal, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 400.

ზოგიერთი ვერსიის მიხედვით ფსიქეას ღებმა თვითონ მოაგნეს.

კავშირებით მეფემ დიდი დღესასწაული გადაიხადა; დაკარგული დის სანახად უფროსი დებიც ჩამოვიდნენ.

ფსიქეას ბედნიერებამ და დიდმა სიმდიდრემ (მან დები ძვირფასი ნივთებით დაასაჩუქრა) დებს მისადმი შური აღუძრა. მათ ეჭვიც კი დაებადათ, რომ მათი „უხილავი სიძე“ ღმერთი უნდა ყოფილიყო და — გადაწყვიტეს უმცროსი დის დაღუპვა, რადგან ღმერთის მეუღლედ მიიჩნიეს. დებმა ვერაგულად გამოტყვეს ფსიქეა. ათქმევინეს, რომ საკუთარი მეუღლე არ იცის ვინ არის და როგორია, რადგან არასდროს უნახავს იგი. დარწმუნდნენ რა ფსიქეას დები თავისი ვარაუდის სისწორეში (ფსიქეას ღმერთი პყლია მეუღლედო) შემდეგი ურჩიეს: ოთახში ჭრაქი დაემალა, რათა როცა მის „უხილავ მეუღლეს“ ჩაეძინებოდა — სინათლის შუქზე გაერკვია როგორი შესახედაობა ჰქონდა „უხილავს“, რას წარმოადგენდა.

დაუბრუნდა ფსიქეა თავის სასახლეს და დების რჩევაც შეასრულა. ანთებული ჭრაქის სინათლეზე მეუღლე იხილა, — შესანიშნავი სილამაზის ჭაბუკი. მაგრამ ამ აღმოჩენამ იმდენად განაცვიფრა და აღელვა, რომ ჭრაქის მაღლა აწევისას ხელი აუკანკალდა და შიგ მოთავსებული ცხელი ზეთის წვეთი, უნებლიედ, ჭაბუკის მხარს დაადვენთა. მისანის მიერ მოხსენიებული მრისხანე ურჩხული ამური აღმოჩნდა, რომელიც ცხელმა ზეთის წვეთმა გააღვიძა — ღვთაება ზეწამოიჭრა და უეცრად გაქრა რათა აღარასოდეს არ დაბრუნებულიყო.

მითის თხრობის გაგრძელებას ჩვენ აღარ შევუდგებით, რადგან ჩვენთვის მხოლოდ ზემოხსენებული ნაწილია ამჯერად საინტერესო. დაფნარის გემაზე, როგორც აღნიშნული გვქონდა, ფსიქეას მარჯვენა ხელში ანთებული ჭრაქი უჭირავს, რაც საბაბს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ღვთაება³³ „უხილავი მეუღლის“ ვინაობის გარკვევის პროცესშია გამოხატული.

ბეჭდის ფორმის მიხედვით საბეჭდავი ძვ. წ. IV საუკუნით თარიღდება. იგი ბორღმანისეულ VII ტიპის სახესხვაობას წარმოადგენს (შდრ. Beardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 217). კვეთისა და სტილისტური თავისებურებებით საბეჭდავ-ბეჭედს დასავლურ-ბერძნულ ნახელავს ვაკუთვნებთ (შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 229, გამ. 242, 245; გვ. 227, გამ. 236, 239 და ა. შ.).

³³ ამურმა ფსიქეასთან ხელმოკრედ შეუღლების შემდეგ ზევს მისი უკვდავება გამოსთხოვა (იხ. Grimal, Mythologie, §Psyché, გვ. 401).

6. ბ ა ტ ნ ა ო ხ ო რ უ

ერთი შეხედვით ბატნაოხორუს სამაროვანში აღმოჩენილი ბეჭდები თითქმის სადა, დიდი ღირებულების ნივთებს არ წარმოადგენს¹. მაგრამ ნახელავის გულმოდგინე შესწავლის შედეგად დავრწმუნდით, რომ მათი სახით ჩვენ განსაკუთრებული მნიშვნელობის ბეჭდებთან გვაქვს საქმე. ინტალიოებთან, რომელთა საბოლოო გარკვევა (მათი წარმომავლობის გარდა, შეძლებისდაგვარად, მჭრელთა სადაურობაც უნდა დადგინდეს) შუქს მოჰფენს იონიის ერთ-ერთი უდიდესი სკოლისა და კოლხეთში არსებული სახელოსნოს ურთიერთობის საკითხს².

1971 წლის არქეოლოგიური კამპანიის განმავლობაში გათხრილ № 2 ქვევრ-სამარხში, სხვა ნივთებს შორის, აღმოჩნდა ორი, სავსებით ერთნაირი მოყვანილობის, ფარაკიანი ბეჭედი ჭრილა გამოხატულებებით. ბეჭდები ლითონის თხელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული. მათი საერთო ფორმის მიხედვით ვასკვნი, რომ ისინი პირხსნილი ბეჭდების ტიპს მიეკუთვნება, ხოლო პირი-პირზე იყო გადასული თუ პირი-პირთან ჰქონდა მისული — ამყამად ამისი ზუსტი დადგენა ჭირს, ვინაიდან ორივე ნივთი ნაკლულია.

ორივე ბეჭდის ფარაკი დიდი ზომისაა (დიამ. — 16 მმ), მრგვალი და ბრტყელი; რკალიც ბრტყელი და ფართო აქვს, რომელიც, როგორც ჩანს, ქვედა ნაწილისაკენ თანდათანობით ვიწროვდება. „ბოლოები“ რკალს სწორად წაკვეთილი უნდა ჰქონოდა.

ორივე ინტალიო ყურადღებას იპყრობს არა მარტო შინაარსობრივად (საქართველოს ტერიტორიაზე დღემდე მოპოვებულ გლიპტიკურ ძეგლებს შორის ანალოგიური, თანადროული, მასალები არ არის ცნობილი), არამედ შესრულების მაღალი დონით, რაც დახვეწილ კვეთაში მუღავნდება.

1. 1971 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 2. ჭრილაფარაკიანი ბეჭედი³ ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისგან არის გაკეთებული. დიდი ზო-

1 მასალის ერთი ნაწილი ბატნაოხორუდან ექსპედიციის ხელმძღვანელმა გ. გრიგოლიამ გადმოგვცა დასამუშავებლად, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ.

2 ჩვენ კვლავ ძიების პროცესში ვართ და შემოხსენებული მოსაზრება, მხოლოდ და მხოლოდ, წინასწარი ვარაუდის სახით გვაქვს გამოთქმული. მიუხედავად ამისა დასაშვებად მივგაჩნია ფრთხილად დავაყენოთ საკითხი, სახელდობრ ქიოსურ სკოლასთან ურთიერთობისა.

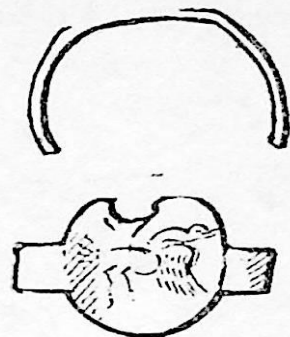
შემოხსენებულის მტკიცებისათვის ჯერ კიდევ მასალების შეკრებაა საჭირო და ამავე სამაროვნის სხვა ინტალიო-ბეჭდების დამუშავება.

3 ბეჭედი აღმოჩნდა სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, სამაჯურებთან ერთად. — იხ. საველე დავთარი.

მის (დიამ. — 16 მმ) მრგვალი და ბრტყელი ფარაკი მკვეთრად გადადის ფართო და ასევე ბრტყელ რკალში; ბეჭედს „დაშვებული მხრები“ აქვს, იგი პირ-ხსნილი უნდა ყოფილიყო. ხოლო პირი-პირზე იყო გადასული თუ პირი-პირთან ჰქონდა მისული — ამისი ზუსტი დადგენა ჰერს, ვინაიდან სამკაული ნაკლულია (რკალს ქვედა ნაწილი $1/3$ მოტეხილი აქვს). როგორც ჩანს რკალი, შუა ადგილიდან მოყოლებული, ქვევითკენ თანდათანობით ვიწროვდება და სწორად წაკვეთილი „ბოლოებით“ მთავრდებოდა (სურ. 16).

პირხსნილი ბეჭდების ზემოთ აღწერილი ტიპი საქართველოში დაბლაგომში აღმოჩენილი მასალების (სახელდობრ 1936 წლის № № 21 და 24 ქვევრსამარხების ინვენტარის) მიხედვითაა ცნობილი⁴.

არსებითი განსხვავება ბატნაოხორუსა და დაბლაგომის ჭრილაფარაკიანი ბეჭდების ფორმებს შორის ერთი შეხედვით თითქოს არ ჩანს.

სურ. 16

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რომ ბატნაოხორუს ქვევრსამარხში მოპოვებული თითის სამკაულის ერთიანი ფორმა უფრო დახვეწილი და სრულყოფილია.

ფარაკის პირზე, ზედმიწევნით ფაქიზი კვეთით, გამოხატულია ჰაერში აფრენილი ფრინველი (ტაბ. VIII, 18). ნისკარტისა, თავ-კისრის მოყვანილობისა, ფრთებისა (ნაკრტენის მიმართულებითა თუ განლაგებით) და ბოლოს ფორმის მიხედვით, ფრინველი ბატს წარმოადგენს, რომელიც სისინით მიფრინავს. ფრინველის წაგრძელებული კისერი რბილად გადადის მოგრძო თავში; დიდი ზომის ცხვირ-ნისკარტი მკაფიოდაა ამოჭრილი. გულამოღებული წერტილით გადმოცემული თვალი წვრილი რელიეფური ზოლითაა გარშემოვლებული. კისერზე ნაკეცები ოდნავ შესამჩნევი ჩაღრმავებებით არის აღნიშნული. შედარებით ღრმად ამოჭრილი გულ-მუცელი ანაბეჭდზედაც უფრო რელიეფურადაა გამოსახული. საერთოდ კი მთელი სხეული თითქმის ერთი სიღრმითაა ნაკვეთი — ერთ სიბრტყეში; მხოლოდ კუდის მიმართულებით იკლებს სიღრმეცა და, ამის გამო, ანაბეჭდზე — რელიეფიც. ფართოდ გაშლილ ფრთებს მომრგვალებულ-კუთხოვანი კონტური აქვს. ხოლო ზომისა და აღნაგობის მიხედვით — ძლიერი ფრინველის ფრთებს შეედრება. დიდი გულმოდგინებით შესრულებული ნაკრტენი შვეული რიგებითაა ქვევითკენ მიმართული. სახსრებში მცირედ მოხრილი ფეხები კოხტა მტევნებით ბოლოვდება.

უკან გაშვებული, გაშლილი ბოლო სწორი—რელიეფური ხაზებითაა გადმოცემული. ბოლო — ანუ ნაკრტენი სხეულისაგან მკვეთრადაა გამოყოფილი — წვრილი რელიეფური შვეული ხაზით.

ბატი ფრთებით, კიდიდან-კიდემდე, პირის ნაპირს ეხება; ნისკარტ-ცხვირიც უშუალოდ პირის კიდეზე აქვს მიბჯენილი. ფრინველი ფარაკის პირზე იმგვარადაა მოთავსებული, რომ მისი გულმკერდი ინტალიოს ცენტრალურ ნაწილში ხვდება. ფრინველის ირგვლივ, სივრცის მოცულობა ყველაზე მეტია მის თავს ზემოთ. შედარებით ნაკლებია ფეხებ ქვეშ. დაბალი და შედარებით

⁴ ზღარ. მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, თბილისი, 1969, გვ. 86—87. ბეჭდები გამოცემული აქვს ბ. კუჭუბინს იხ. Материалы к археологии Колхиды. II. Тбилиси, 1950, стр. 44—45.

ბრტყელი რელიეფით შესრულებული გამოხატულება ანაბეჭდზე მკაფიოდ სახეს იძლევა.

ტექნიკა: არაღრმად და მკაფიოდ ამოჭრილი გამოხატულება ფაქიზი და სრულყოფილი ოსტატობით გამოირჩევა. განსაკუთრებულადაა შესრულებული ერთიანად ფრთები ნაკრტენითურთ და ფრინველის თავი. ყოველი დეტალი: ნისკარტი, თვალი თუ თვით თავის მოხაზულობა საგანგებოა და მუშავებული.

შესანიშნავად აქვს გადმოცემული ოსტატს აგრეთვე აფრენის მომენტი და ფრინველის შემდგომი მდგომარეობა ჰაერში, ანუ ფრენის განგრძობა. ამ შემთხვევაში მჭრელი ავლენს თავს როგორც მაღალი ხელოვანი.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ნახატს დამაჯერებლობას მატებს — სახელდობრ სივრცის შეგრძნებას ჰქმნის — ამჟამად ლითონზე გადაკრული მოცისფრო-ფიროვანფერი პატინა. გამოხატულების ამოსატრელად რამდენიმე საჭრისია გამოყენებული: ბრინჯაოს ნემსი, საჭრისი მომრგვალებული წვერითა და საჭრისი სწორკუთხოვანი წვერით.

იყო თუ არა გაპრიანებული ლითონი — ამისი დადგენა შეუძლებელია მასზე გადაკრული პატინის ფენის გამო.

მფრინავი ბატის გამოხატულებები არცთუ იშვიათი თემაა ძველ ბერძნულ გლიპტიკურ ძეგლებზე. ასევე — ჭრილაფარაკიან ბეჭდებზეც ხშირადაა წარმოდგენილი ხსენებული სიუჟეტი.

2. 1971 წლის არქეოლოგიური კამპანია, ქვევრსამარხი № 2. ჭრილაფარაკიანი ბეჭედი ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული⁷. მიუხედავად იმისა, რომ ბეჭდისაგან ამჟამად დარჩენილია ფარაკი რკალის ნაწილითურთ — მხრებითურთ, და რამდენიმე პაწია ნატეხი, შესაძლებლად მივიჩნევ

სურ. 17

მისი ფორმის აღდგენას. სახელდობრ — იგი უნდა იმეორებდეს № 1 ბეჭდის ფორმას. ე. ი. წარმოადგენს პირხსნილი ბეჭდის ერთ-ერთ ტიპს, კერძოდ ფართო და ბრტყელრკალიანი ბეჭდისას, რომელსაც სწორად წავეთილი „ბოლოები“ უნდა ჰქონოდა (სურ. 17).

პირი პირზე იყო რკალი გადასული თუ პირი პირთან ჰქონდა მისული, ისევე როგორც № 1 ბეჭედს, ამ შემთხვევაშიც გაურკვეველი რჩება. ბეჭდის ფა-

⁵ და ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედს რკალის 1/3 მოტეხილი აქვს და აკლია. ფარაკის ნაწილი ჩამოტეხილია ისე, რომ გამოხატულება დაზიანებულია. ლითონი პრაია ფიროვანფერი პატინითაა დაფარული. ლითონი მყიფე და მსხვრევადია.

⁶ ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის დიამ. — 20 მმ. ფარაკის დიამ. — 16 მმ. რკალის განი — 6 — 5 მმ.

⁷ შ დ რ. Imhoof-Blümer und Otto Keller, Tier und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen, XXII, 30 (ბრატანეის მეზეუმის აქატის გემა. სტილისტურად განსხვავებულია); L. Stephani, Comptes Rendus, St. Petersburg, 1864, გვ. 182, V, 10 (ერმიტაჟი, ნიკობოლიდან); — Furtwängler, Antiken Gemmen X, 14, XIV, 2; — Lippold, Gemmen und Kameen, 95, 7; — G. Richter, Animals, გამ. 198; — Richter, A History of Greek Art in Miniature, 456; — Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 489; — O. Keller, Antike Tierwelt, B. I, 15.

⁷ აღმოჩნდა სამარხის ცენტრში, ჩრდილოეთით, სამაჯურთან ერთად; იხ. საველე დავთარი.

რაკი მრგვალი და ბრტყელი, დიდი ზომისა; იგი მკვეთრად გადადის „დაშვებულ მხრებში“. რკალი ქვედა ნაწილისკენ ვიწროვდებოდა (ასე ჩანს იმ ფრაგმენტების მიხედვით, რომლებიც ბეჭედს თან ახლავს). ბეჭედი სავსებით ისეთივე მოყვანილობისა უნდა ყოფილიყო, როგორც ამავე სამარხში მოპოვებული ტრილაფარაკიანი ბეჭედი ბატის გამოხატულებით (იხ. აღწერილობა, გვ. 75).

ფარაკის პირზე გამოხატულია ფრთოსანი რაში, პეგასი, პროფილში მარცხნივ; იგი მიფრინავს. მოქნილი და პროპორციული სხეული თითქმის ერთ სიბრტყეშია მოცემული. კოხტა თავი, აცქვეტილი ყური, დრუნჩი-პირი და რელიეფური წერტილით აღნიშნული თვალი გადმოცემის ერთგვარი პირობითობით ხასიათდება, ამასთანავე მკაფიო და ფაქიზია. ლამაზად მოხრილ მაღალ კისერსა და თავს დიდი ფაფარი შემოჰყვება, რომელიც მოკლე-მოკლე რელიეფური ხაზებისა და ჭდეებისაგან არის შედგენილი. კისერი ყოველგვარი გრადაციის გარეშე გადადის ტორსში, იგი თანაბარი რელიეფით არის გადმოცემული (ტაბ. VIII, 19).

წინა ფეხები რაშს წინ გაუშვებია — ჰაერს „აპობს“, უკანა — სახსრებში ოდნავ მოუხრია; ჩლიქები მორკალული ხაზებითაა შესრულებული. ძუა ქვევით აქვს ჩაშვებული.

რაშის სხეული ლამაზი აღნაგობისაა, პროპორციული. — შეუმჩნევლად გახრილი ზურგზე მაღალი ფრთა არის ამართული, ოდნავ მორკალული — თავისკენ წვერწახრილი და პარალელურ-ჰორიზონტალური ხაზების წყებისაგან შედგენილი. რაშს ქვემოთ ნახევარმთვარისებრი რკალია გამოხატული⁷⁻⁸, მუცლით პეგასისკენ მიმართული.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს ისე, რომ ფარაკის კიდე მის „ჩარჩოს“ როლს ასრულებს. თავის ნაწილი ყურებითურთ, ფრთის წვერი, ძუის ბოლო, უკანა ჩლიქები და ნახევარი მთვარის რქები უშუალოდ პირის კიდეს ებჯინება.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: არაღრმა და ბრტყელი კვეთით შესრულებული გამოხატულება მაღალი ოსტატობით გამოირჩევა. ნახელავი ფორმათა პლასტიკურობითა და კარგად დაცული პროპორციებით იპყრობს ყურადღებას. რაც იმას მოწმობს, რომ მჭრელი კარგადაა დაუფლებული ცხოველთა ტანის ანატომიას. ნახატის გარეგანი კონტური მდინარა ხაზითაა „შემოფარგლული“. — საჭრისი არსად არ ჩანს აცდენილი და პირველადი სამუშაოს კვალი გულმოდგინედ არის დამუშავებული.

აღწერილი ბეჭდის გამოხატულებას, ისევე როგორც ბატის გამოხატულებიან ინტალიო-ბეჭედს, შესანიშნავ ფონს უქმნის ლითონზე წარმოქმნილი ბაცი ფირუზისფერი პატინა.

გამოხატულების ამოსაჭრელად რამდენიმე საჭრისია გამოყენებული: ბრინჯაოს ნემსი, საჭრისი მომრგვალებული წვერითა და ძალიან წვრილთავიანი bouterolle-ისებრი საჭრისი — დრუნჩისა, თვალისა და ჩლიქების ამოსაჭ-

⁷⁻⁸ ანალოგიური „სიმბოლო“ გამოხატულია ყაზბეგის ერთ-ერთ საბეჭდავ-ბეჭედზე, იხ. მარგ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, თბილისი, 1969, გვ. 85, რიგითი № 40 (ბეჭედი ქართული ხელოვნების მუზეუმში ინახება. ინვ. № 287).

რელად. შინაგანი ნახატი აქა-იქ წმინდა წვერიანი საჭრისითაა დამუშავებული.

გაპრიალებული იყო ინტალიო თუ მქრქალი — ამის შესახებ ამჟამად ვერაფერს ვიტყვით პატინის ფენის გამო ლითონზე⁸.

ადრეანტიკურ კრილა ქვებსა და საბეჭდავებზე პეგასის დამოუკიდებელი სახე, მიუხედავად იმისა, რომ მას ბერძნულ მითოლოგიაში გარკვეული როლი ენიჭება⁹, არ ჩანს ფართოდ გავრცელებული (ჩვენ მიერ შესწავლილი მასალების მიხედვით ვასკვნით). ხოლო იმ მასალებს შორის, რომლებთანაც საშუალება გვქონდა ჩვენი ინტალიო შეგვედარებინა — ჯერჯერობით მხოლოდ ი. იმპოფის და ო. კელერის მიერ გამოცემული აქატის გემის მოტანა შეგვიძლია შორეული ანალოგიის სახით¹⁰.

ლითონის კრილაფარაკიან ბეჭდებზე, განსაკუთრებით არქაული ხანის საბეჭდავ-ბეჭდებზე (ძვ. წ. VI საუკ. ბოლო წლები, ძვ. წ. 500 წელი) ფრთოსანი ცხენები რთულ კომპოზიციებში არიან ჩართული¹¹.

პეგასი (Πήγασος) ბერძნული მითოლოგიის თანახმად ჯადოქრული რაშია, რომელიც პერსეოსის მიერ განგმირული მედუზას სხეულიდან წარმოიშვა, გადმოცემით იგი „ოკეანეს წყაროებთან“ — „სათავესთან“ დაიბადა. მისი სახელი ბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს და „წყაროს“ ნიშნავს (ზოგი ვერსიის მიხედვით იგი პოსეიდონისა და გორგონას შვილია). დაბადებისთანავე პეგასი ოლიმპოსზე აიჭრა სადაც იგი ზევს ემსახურებოდა — მეხს მიაართმევდა ხოლმე¹². ბელეროფონტის სიკვდილის შემდეგ პეგასი კვლავ დაუბრუნდება ღმერთებს (ზოგიერთი ვერსიის თანახმად რაში გმირს თვით ღმერთებმა მიჰგვარეს)¹³ და გადმოცემით, ცაზე იქნა მოთავსებული პეგასის თანავარსკვლავედის სახით.

სახელდობრ როგორი მნიშვნელობით არის გამოხატული განხილულ ინტალიოზე პეგასი, ვიდრე მის შესატყვისს გამოსახულებას მივაკვლევდეთ — ძნელი განსასაზღვრავია.

⁸ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: რკალისაგან დარჩენილია მხოლოდ მხრების ნაწილი და რამდენიმე პატარა ფრაგმენტი. ფარაკი აქა-იქ მცირედ შემოკბილულია; ლითონს გადაკრული აქვს პრიალა პატინის ფენა. ერთი შეხედვით თითქოს კეთილშობილ პატინას ჰგავს.

⁹ ო მ ე ბ ი: ფარაკის დიამ. — 16 მმ, რკალის განი — 8—5 მმ.

¹⁰ იხ. მითები პერსეოსისა და ბელეროფონტის შესახებ.

¹¹ შდრ. Imhoof u. Keller, Tier und Pflanzenbilder, XXVI, 15 (სტილისტურად განსხვავებულია. მითიური არსების მდგომარეობაც სხვაგვარია).

¹² იხ. Boardman, Archaic Finger Rings, ტაბ. 2, B II, 3, 4; ტაბ. P3, B II, 34, 35; ტაბ. 5, F8 (ამათგან 34 და 35 ეტრურიაშია ნაკეთები). ხსენებულ მასალებს ჩვენ შედარებითი ანალიზისათვის არ ვიყენებთ.

მფრინავი პეგასი ანტიკურ მონეტებზე (კორინთულ, სირაკუზულ, არკადიულ სტრატე-რებსა და დრაქმებზე) მრავლად გვხვდება შდრ. Imhoof u. Keller, დასახ. ნაშრ., VI, 28; XII, 13, 19; — A. Зорграф, Античные монеты, VIII, 1, 5, 6—13. ბატნაოხორუს პეგასის ტიპი სავსებით განსხვავებულია.

¹² იხ. Grimal, Mythologie, § Πήγασος, გვ. 351a—351b.

¹³ იხ. Grimal, იქვე.

დასასრულ გვინდა აღვნიშნოთ შემდეგი: ამჟამად ჩვენ ბეჭდების დათარიღება კვეთის მანერისა და სტილისტური თავისებურების მიხედვით შესაძლებლად მიგვაჩნია. ისინი როგორც ჩანს ძვ. წ. IV საუკ. მეორე ნახევრის ნახელავია. საფუძველს არ უნდა იყოს მოკლებული ჩვენი ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ორივე ბეჭედი-ინტალიო კოლხეთის ტერიტორიაზე არსებულ სახელოსნოდან გამოსული ნახელავია. ხოლო ადგილობრივი, კოლხი, ოსტატია მათი მჭრელი თუ უცხო — ამას მომავალი ძიება დაგვიდასტურებს.

7. 3 ა ნ ი

ვანში აღმოჩენილი გლიბტიკური მასალისა და ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდების შესწავლას ჩვენ სპეციალური გამოკვლევები დავუთმეთ იხ. „ვანის გლიბტიკური ძეგლები“, ხელთნაბეჭდი, 1967; „არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან“, ვანი II, 1975; „წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები № 6 სამარხიდან“, ვანი II. ამდენად, წინამდებარე ნაშრომში შესულ სხვა მასალებისაგან განსხვავებით, მათი ვრცლად განხილვა მიზანშეწონილად არ მივიჩნიეთ. ამჯერად მოშველიებული გვაქვს 1961, 1969 წწ. არქეოლოგიური კამპანიების განმავლობაში გამოვლენილი და 1917 წელს შემთხვევით ნაპოვნი ლითონის ფარაკიანი საბეჭდავი-ბეჭდები.

მასალა განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს. საყურადღებოა იგი შინაარსობრივადაც და შესრულების თვალსაზრისითაც; სტილისტური თავისებურებებითაცა და თავისი მნიშვნელობითაც. ხსენებული ძეგლების მიხედვით, მათი მხატვრულ-ისტორიული ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება იმის დადგენა, თუ რაოდენ განსხვავებული იყო პრივილეგირებული ფენის მატერიალური შესაძლებლობანი, — რამდენად მაღალი იყო ეკონომიური დონე ადგილობრივი საზოგადოებისა, ვისთან ჰქონდა მას კულტურული ურთიერთობა, და ბოლოს — რა ტიპისა თუ სახის საბეჭდავს იყენებდნენ ისინი ყოფაში.

ძეგლების შესწავლის შედეგად გაირკვა, რომ საბეჭდავი-ბეჭდების ერთი ჯგუფი იონიური სახელოსნოებიდან გამოსული ნახელავია. მასალაში (ერთეულების სახით) არქაული, ორიენტალიზირებული და კლასიკური ხანის ბერძნული ხელოვნების (ატიკის უცნობ სახელოსნოში ამოჭრილი) შესანიშნავი ნიმუშებია წარმოდგენილი¹. შესრულების ტექნიკის მხრივ — დახვეწილი და სრულყოფილი.

ბეჭდების ერთ წყებას (სამარხეული ინვენტარი იგულისხმება) ტიპიური არქაული ფორმა აქვს: ბოლოებზეაწვეტიებული ოვალური ფარაკი, რომლის ოდნავ განზიდული რკალი ქვედა ნაწილში გამსხვილებულია (იხ. ტაბ. VIII).

საბეჭდავი-ბეჭდების მეორე რიგი კლასიკურ ხანაში გავრცელებული ტიპით — დიდფარაკიანი ბეჭდებითაა წარმოდგენილი (იხ. ტაბ. IX, 44—48).

ამრიგად, ვანს იონიისა და ბერძნულ, პირველხარისხოვან, ქვისსაჭრელ სახელოსნოებთან ჰქონია უშუალო კავშირი. ხოლო ხსენებულ სახელოსნოებში შექმნილი ნაწარმოებები, მხატვრული და მატერიალური ღირებულებას

¹ იგულისხმება 1917 წელს „ახვლედიანთ ეზოში“ ნაპოვნი ბეჭედი.

თვალსაზრისით, როგორც ამას წინათაც აღვნიშნავდით, ხელმისაწვდომი იყო მაღალი ფენის, მხოლოდ დიდი შესაძლებლობების მქონე წარმომადგენლები-სათვის².

ვანში აღმოჩენილ ყველაზე ადრეულ გლიბტიკურ ძეგლებს იმპორტული ნახელავი წარმოადგენს, რომლის ძირითადი ნაწილი VI უბანზე 1961 წელს გათხრილი № 6 მდიდრულ სამარხიდან წარმოსდგება³.

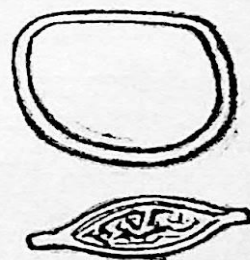
სამარხში მრავლად წარმოდგენილ მაღალმხატვრული ღირებულების კეთილშობილი ლითონების ნივთებსა და სამკაულებს შორის⁴, რომლებიც ჭედური ხელოვნებისა და ოქრომჭედლობის შედეგებს წარმოადგენს, ოქროს ოთხი საბეჭდავი-ბეჭედი და ქარვის ერთი ორმხრივი ინტალიონა ნაპოვნია. ბეჭდებს ტიპიური არქაული ფორმა აქვთ—ოვალური, ბოლოებზეაწვეტებული ფარაკი ოდნავ განზიდული და ქვედა ნაწილში გამსხვილებული რკალითურთ (იხ. სურ. 18—22).

ბერძნული არქაიზმის დამახასიათებელი ნიშნები, გარდა ბეჭდის ფორმისა, თვით გამოხატულებების შესრულების მანერასა და სტილშიც აშკარად ჩანს, რაც იმას უნდა მოწმობდეს, რომ ჩვენ არქაული გლიბტიკის ნიმუშებთან გვაქვს საქმე.

მდიდრულ სამარხში აღმოჩენილი საბეჭდავი-ბეჭდები ერთი ფორმისა და სხვადასხვა ზომისაა. სამი მათგანი დიამეტრის მიხედვით, სხვადასხვა თითებზე სატარებლად უნდა ყოფილიყო გამიზნული; მეოთხე, რომელიც თავისი სიდიდით შესამჩნევად აღემატება სამ დანარჩენს, ჩვენის ვარაუდით მამაკაცისათვის განკუთვნილ საბეჭდავსა თუ სამკაულს წარმოადგენდა⁵. გადავდივართ ცალკეული ნივთების დახასიათებაზე:

1. საველე № 3—61/662₄₁. ბეჭედი-ინტალიონი, ფარაკიანი, ღია ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული. მრგვალი, ქვედა ნაწილში გამსხვილებული რკალი ფარაკის მიმართულებით შეუმჩნევლად წვრილდება და ოვალური მოყვანილობის წაწვეტებულბოლოებიან ფარაკში გადადის (იხ. სურ. 18; ტაბ. VIII, 39).

პირზე ჩვენთვის უცნობი კომპოზიციისა გამოხატული, — წვეროსან ადამიანისებურ არსებასა თუ ღვთაებას, რომელიც მუცელზეა გართხმული, თავს „ესხმის“ მტაცებელი. არსებაცა და მტაცებელიც პროფილში მარცხნივ არიან მიმართული. წვეროსანი ფიგურა ისეთ მდგომარეობაშია გამოხატული, რომ მოცურავე ადამიანად ანდა წყლის

სურ. 18

2 იხ. მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები № 6 სამარხიდან.

3 სამარხის აღწავლისა და მისი მოპოვების ვითარების შესახებ იხ. რ. ფუთურიძე, ნ. ხოშტარია, ა. ქყონია, ვანის ნაქალაქარის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში 1961—1963 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური თხრის შედეგები, ვანი I, გვ. 111 - 117; Н. В. Хоштариа, Археологические раскопки в Вани (предварительные сообщения), კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, II, თბ., 1962, გვ. 65-80.

4 იხ. ნ. ხოშტარია, დასახ. ნაშრ.

5 იხ. მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები № 6 სამარხიდან.

6. მ. ლორთქიფანიძე

ღვთაებად უნდა იქნეს მიჩნეული. — იგი გულდაღმა წევს; წინა კიდური, რომელიც აღნაგობით ხელის მტევანს წარმოადგენს (ხუთი თითით ბოლოვდება), ზევით აქვს აღმართული და ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, რომ თითქოს წყალს მიაპოვსო. ფეხები (თუ ქვედა კიდურები) მუხლებში ოდნავ მოუხრია და ტერფები ზევით აუქნევია; თავი უკან გადაუგდია — თითქოს წყლის ზედაპირზე უჭირავს; თვალი პირობითად, შეუმჩნეველი ჩაღრმავებით არის აღნიშნული. ნისკარტისებრი ცხვირი აქვს, მოკლე კისერი. თავზე, თითქოს ჩაფხუტი ახურავს. ღვთაების ზურგს ზემოთ მოთავსებულ მტაცებელ ცხოველს გრძელი აცქვეტილი ყურები და მოკლე კუდი აქვს. ოდნავ გაბრტყელებული თავი სუმარულადაა გადმოცემული; ცხოველი ადამიანს დასცქერის (იხ. ტაბ. V, 20).

გამოხატულების ირგვლივ, პირის კიდესთან (1 მმ მანძილზე), ღარია ამოღებული, რომელიც ლურჯი ფერის მინისებრი პასტითაა ამოვსებული, აღნიშნული სალტე გამოხატულების ჩარჩოს წარმოადგენს.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება არაღრმად და საკმაოდ მკაფიოდ არის ნაკვეთი. კვეთა სქემატიზმითა და სუმარულობით ხასიათდება, ამასთანავე ნახატში გარკვეული ოსტატობა ჩანს და გაბედული, ასე ვთქვათ, პროფესიონალური ხელი. — მჭრელს, გარდა კონტურის დასატანი ნემსისა, ორი სახის საჭრისი აქვს გამოყენებული: საჭრისი სწორკუთხოვანი წვერითა და მომრგვალებულ პირიანი საჭრისი⁶.

სიუჟეტის საბოლოო გარკვევისათვის ჩვენ კვლავ ვაგრძელებთ კვლევას. შესაძლებლად მიგვაჩნია მოცურავის წყლის ღვთაებად — მდინარის ღმერთად განსაზღვრა⁷. — მისი დაკავშირება „საზარელნიკაპიან მდინარის ღმერთთან“, რომელსაც ფილოსტრატე უმცროსი — IV (ახ. წ. II—III სს.) იხსენიებს⁸.

რაც შეეხება კომპოზიციას⁹ ოსტატმა ცხოველის ფიგურა, როგორც ჩანს, მხოლოდ ცარიელი არის შევსების მიზნით გამოსახა, რაც არქაული ხანის გლიპტიკისათვის ჩვეულებრივი მხატვრული ხერხია.

ამოჭრის მანერისა და სტილისტური თავისებურების მიხედვით — (ნახატით შევსებულია ინტალიოს მთელი პირი, გამოხატულებას ნაცვლად ნაკვეთი „არშიისა“ მინისებრი პასტის ჩარჩო აქვს გარშემოვლებული; კვეთა ზუსტია) ინტალიო არქაული ეპოქის ნახელავს წარმოადგენს¹⁰. ამასვე ადასტურებს ბექდის ფორმა, რომლის მიხედვით საბეჭდავი-ბეჭედი ძალიან კარგად თარიღდება, სახელდობრ, ძვ. წ. V საუკუნის დასაწყისით¹¹.

⁶ ზომები: ბეჭდის დიამ. — 16 მმ, ფარავის სიგრძე — 13 მმ, განი — 5 მმ.

დაცულობა: მინანქარი გამოფიტულია და აქა-იქ ამოცვენილი.

⁷ მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები.

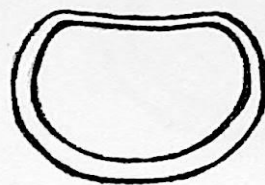
⁸ ავ. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი, თბილისი, 1964, გვ. 450—451.

⁹ ფიგურის მდგომარეობა და სტილი შდრ. Furtwängler, Antiken Gemmen, ტაბ. XV, 36, 37, 38.

¹⁰ შდრ. Richter, Catalogue of Engraved Gems, II გამოცემა, ტაბ. V, 29; ტაბ. VI, 35 და ა. შ.

¹¹ შდრ. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, გვ. 8—28.

2. საველე № 3—61/662₂₉. ბეჭედი-ინტალიო, ფარაკიანი, ღია ყვითელი ოქროსაგან გაკეთებული, მრგვალი, ქვედა ნაწილში საგრძნობლად გამსხვილებული რკალი ზევიტკენ (ფარაკის მიმართულებით) მკვეთრად წვრილდება და ოვალური მოყვანილობის წაწვეტებულობოვებიან ფარაკში გადადის. ფარაკი ბრტყელი და საკმაოდ სქელი ფირფიტისაა (იხ. სურ. 19, ტაბ. VIII, 40).

სურ. 19

პირზე მტაცებელი ცხოველია გამოხატული, პროფილში მარჯვნივ, კატის ოჯახისა უნდა იყოს. მტაცებელი პირაშკრულია, ვრძელი და მოქნილი სხეული აქვს, წელვიწროა, კოხტა თათებიანი მაღალი ფეხებით. ბალანი, რომლითაც მთელი სხეულია დაფარული, გულმკერდიდან გავამდე, მორკალულ-რელიეფური და ამოღარული ერთიანი ზოლებითაა გადმოცემული (ტაბ. I, 21).

ტექნიკა: გამოხატულება არაღრმად, ამასთანავე ზედმიწევნით მკაფიოდ და ფაქიზად არის ამოჭრილი. მიუხედავად იმისა, რომ იგი თითქმის ერთ სიბრტყეშია ნაკვეთი შინაგანი ნახატი იმგვარადაა დამუშავებული, რომ მჭრელი სკულპტურულობას აღწევს. კვეთა უაღრესად ზუსტია და სუფთა, პროპორციები სრულყოფილი, პოზა — მოქნილი.

ბეჭედი, ისევე, როგორც წინ განხილული ინტალიო, ტიპური არქაული ნიმუშია და ძვ. წ. V საუკუნის დასაწყისით თარიღდება¹². ამასვე ადასტურებს კვეთის მანერა და სტილი. ხოლო რაც შეეხება სიუჟეტს ცხოველთა გამოხატულებები ერთ-ერთი გავრცელებული თემათაგანია არქაულ გლიპტიკაში¹³. იონიურია.

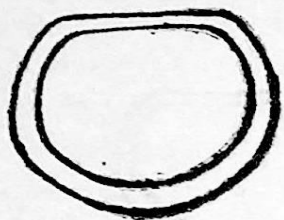
3. სავ. № 3—61/662₂₇. ასევე შესანიშნავს და უზადო ნახელავს წარმოადგენს ამავე სამარხში მოპოვებული მესამე საბეჭდავი-ბეჭედი ღია ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული.

ოვალური მოყვანილობის ბოლოებწაწვეტებული ფარაკი უშუალოდ გადადის მრგვალ და საკმაოდ მასიურ რკალში. რკალი ქვედა ნაწილში უფრო მსხვილია, ვიდრე სამხრეთთან, ფარაკის მიმართულებით კი შეუმჩნევლად წვრილდება. ბეჭედი გვერდებისკენ განზიდულია, მაგრამ ისევე, როგორც ორი წინ განხილული ინტალიო-ბეჭედი, ამასაც წაგრძელებული ნივთის იერი აქვს. (სურ. 20, ტაბ. VIII, 41) ფარაკის ზურგი ოვალური და ბრტყელია. ბეჭედი ჩამოსხმული უნდა იყოს, შემდეგ კი ჭედვითაა დამუშავებული.

¹² შდრ. შრ. Marshall, დასახ. ნაშრ., გვ. 8, 9 გამ. 43, 44, 45.

¹³ შდრ. Furtwängler, Die antiken Gemmen, II, ტაბ. V, 62, 63. Imhoof-Blümer und Keller, Tier und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen, ტაბ. I-I; — Walters, Catalogue of the Engraved Gems, გვ. XXXII; იხ. მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები № 6 სამარხიდან.

პირზე წინა ფეხებზე წაჩოქილი ნიამორია გამოხატული¹⁴, პროფილში მარცხნივ. გამოხატულებას გარს ავლია წერტილოვანი რკალი, რომელსაც წაწვეტებული ოვალის ფორმის ჩარჩოს სახე აქვს. ეს ჩარჩო ინტალიოს გამოჰყოფს ფარაკისაგან, იგი რელიეფური წერტილების წყებისაგან არის შედგენილი (ტაბ. I, 22).

ტექნიკა: გამოხატულება არაღრმად და ძალიან მკაფიოდ არის ამოჭრილი. იგი ზუსტა და ზედმიწევნით ოსტატური კვეთით გამოირჩევა. ოსტატს რამდენიმე სახის საჭრის გამოუყენებია.

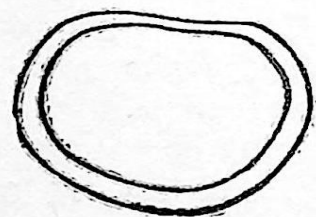

სურ. 20

განსაკუთრებული სიზუსტით დაცული პროპორციები, სიცოცხლით აღსავსე სხეულის მოქნილობა, ფორმის პლასტიკურობა — ეს არის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნები, რომლითაც ჩვენ მიერ განხილული საბეჭდავი-ბეჭედი გამოირჩევა. სტილისტურად მსგავს ძეგლებთან შედარების შედეგად, სახელდობრ, არქაული პერიოდის იონიურ გემებთან¹⁵, აგრეთვე თვით ბეჭდის¹⁶ ფორმის მიხედვით, ჩვენ შესაძლებლად მივიჩნევთ. ვანის ინტალიო-ბეჭედი ძვ. წ. V საუკუნის დასაწყისით დავათარილოთ. იონიურია.

4. სავ. № 3—61/662₂₈. სამარხში მოპოვებული მეოთხე ინტალიოც ფარაკიანი საბეჭდავი-ბეჭედი. ღია ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული. მრგვალი და საკმაოდ სქელი რკალი ფარაკის მიმართულებით შეუმჩნევლად წვრილდება და ოვალური მოყვანილობის, წაწვეტებულბოლოებიან ფარაკში—ინტალიოში გადადის (სურ. 21, ტაბ. VIII, 42).

პირზე გარეული თხა არის გამოხატული, პროფილში მარჯვნივ, მიმავალი. გრძელი, შუბლთან ამართული და ზურგის პარალელურად გახრილი რქა აქვს. საკმაოდ გრძელ წვერს პაწია მორკალული ხაზი გამოხატავს, დიდი ზომის თვალს — რელიეფური წერტილი. თხას მაღალი ფეხები აქვს, მკაფიოდ გამოხატული ჩლიქებით. გამოხატულებას გარს ავლია ორი წყებისაგან შედგენილი წერტილოვანი რკალი, რაც გამოჰყოფს ინტალიოს ფარაკისაგან (ტაბ. I, 23).

სურ. 21

ტექნიკა: გამოხატულება არაღრმად და ამასთანავე ზედმიწევნით მკაფიოდ არის ამოჭრილი, თავი საკმაოდ ბრტყელი კვეთითაა შესრულებული, ფაქიზად და ზუსტად.

¹⁴ შდრ. Ihoof-Blumer und Keller, Tier und Pflanzenbilder, ტაბ. XVII, 41.

¹⁵ სტილისტურად შდრ. Walters, Catalogue of Engraved Gems, გამ. 445, 446, 452 და შდრ.;—Furtwängler, Antiken Gemmen, ტაბ. IX, 17; — Walters, The Art of the Greeks, London, 1926, ტაბ. 90, 30.

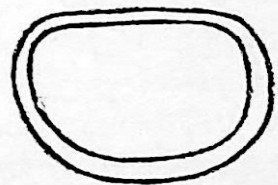
¹⁶ შდრ. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, გვ. 8, 38.

განხილულ ბეჭედს პირდაპირი ანალოგია ეძებნება ბრიტანეთის მუზეუმში დაცულ კოლექციებს შორის, სახელდობრ, არქაული ხანის ოქროს საბეჭდავ-ბეჭდებს შორის¹⁷. ანალოგიურია არა მარტო ფორმა ნივთისა, არამედ იმდენად ემთხვევა კომპოზიციას¹⁸, სტილი და ამოჭრის მანერა ამ ორი ბეჭდისა, რომ ჩვენი ვარაუდით ისინი ერთი ცენტრიდან გამოსული ნახელავია. და მათი მჭრელი ერთი და იგივე პიროვნება უნდა ყოფილიყო. საბეჭდავი-ბეჭედი კარგად თარიღდება ძვ. წ. VI საუკ. ბოლო წლებით. იონიურია.

1969 წლის კამპანიისას გამოვლენილი წარჩინებული კოლხი ქალის № 11 სამარხის კუთვნილი ბეჭედიც არქაულ ბერძნულ გლიპტიკას უკავშირდება შესრულების მანერითა და საერთო სტილით. იგი თავის გარეგნული ფორმითაც იმეორებს № 6 მდიდრული სამარხის ბეჭდებს და ტიპიც ერთია (შდრ. სურ. 18—21).

5, საველე № 3—69/104 ინტალიო-ბეჭედი მუქი ყვითელი ფერის ოქროსაგანაა გაკეთებული. ქვედა ნაწილში გამსხვილებული მრგვალი რკალი ზევიტყენ წვრილდება და წაწვეტებულბოლოებიან ფარაკს უკავშირდება (სურ. 22, ტაბ. VIII, 43).

ფარაკის პირზე ფანტასტიკური-სინკრეტული არსებაა ამოჭრილი, ლომკაცი, რომელიც ახსნას ძნელად ექვემდებარება¹⁹. ლომკაცში შერწყმულია ლომის პროტომა წინა კიდურებითურთ და ადამიანის ტორსი ფეხებითურთ. არსება კუზიანია. წინა კიდურებისა და ფეხების მიხედვით ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ლომკაცი მიცურავს. გამოხატულება ორმაგ წერტილოვან ჩარჩოშია ჩასმული (ტაბ. V, 24).

სურ. 22

ტექნიკა: კვეთა სქემატურობითა და ფორმათა სუმარული გადმოცემით ხასიათდება. ნახატი სტილიზებულია. თვალში საცემია ქვედა კიდურების სისქე-სიდიდის შეუსაბამობა. არაღრმად ამოჭრილი გამოხატულება სხვადასხვა სიღრმითაა ნაკვეთი.

მჭრელს რამდენიმე საჭრისი აქვს გამოყენებული: ბრინჯაოს ნემსი, წამახული საჭრისი, საჭრისი მომრგვალებული წვერითა და პატარა bouterolle-ი.

¹⁷ შდრ. Marshall, Catalogue of the Finger Rings. გვ. 8, 36.

¹⁸ მცირეოდენი განსხვავება ამ ორ ინტალიოს შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ბრიტანეთის მუზეუმის ბეჭედზე დამატებითი პატარა მცენარე და ნახევარი მთვარეა გამოხატული (იხ. მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები).

¹⁹ ინტალიო-ბეჭდის შესახებ დაწვრილებით იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭედი ვანიდან.

ზომები: ბეჭდის დიამ. — 14—17 მმ, ფარაკის სიგრძე — 17 მმ, განი — 17 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი კარგი შენახულია.

აღწერილ საბეჭდავ-ბეჭედზე წარმოდგენილი სინკრეტული არსება გარე-
გნული იერით ძალიან თავისებური და განსხვავებულია. მას ჯერჯერობით,
ვერც პირდაპირი და ვერც შესაბამისი ანალოგია ვერ ეძებნება სინკრეტულ არ-
სებათა და ურჩხულთა მრავალრიცხოვან გამოხატულებათა შორის. სახელდობრ,
ბერძნულ არქაულ გლიპტიკაში ფართოდ გავრცელებულ ცხოველისთავიან ადა-
მიანის ფიგურებს შორისაც ვერ მივაკვლიეთ შესატყვის გამოხატულებას. იქ
მრავლადაა წარმოდგენილი ჯიქის, ტახის, ხარის, ირმის, ძაღლის, კურდღლის,
და ა. შ. პროტომაშეზრდილი ადამიანის ფიგურები²⁰. (როგორც ცნობილია, ამ
გამოხატულებათა გავრცელებას აღმოსავლურ-ბერძნულ ხელოვნების ძეგ-
ლებზე ხელი შეუწყო იმან, რომ ბერძნებისათვის ეგვიპტური ცხოველის-
თაგვებიანი ღვთაებები კარგად იყო ცნობილი²¹). ამას გარდა, ზემოხსენებული
გემების ერთი სერია ოდისევსა და მის გრძნებით შეკრულ თანამგზავრებს
უკავშირდება²².

ვანის საბეჭდავ-ბეჭედზე ანოჭრილი გამოხატულების გასარკვევად ზოგიერ-
თი ძველი ბერძნული თქმულების გათვალისწინება დაგვჭირდა²³⁻²⁴. — გრძნე-
ულ ქალად ცნობილი კირკეს, მზის ასულსა და კოლხეთის მეფის აიეტის დას,
გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი როგორც „ოდისეაში“²⁵, ასევე არგონავ-
ტების შესახებ არსებულ თქმულებებში²⁶.

კირკეს გარემოს აღწერისას აპოლონიოს როდოსელი იხსენიებს ადამიან-
თა და სხვადასხვა ცხოველთა შერწყმულ სხეულებს²⁷. ამ შერწყმულსხეულე-
ბიანი არსებებით იყო გარშემორტყმული გრძნეული ქალი, როცა იგი პირ-
ველად იხილეს არგონავტებმა. თქმულების მიხედვით კირკე — „მბრძანებე-
ლი აიეტის და“ (ასე იხსენიებს მას აპოლონიოს როდოსელი)²⁸, არგონავტების
კოლხეთში ლაშქრობასთან უშუალოდაა დაკავშირებული. სახელდობრ, ოქ-
როს საწმისის მოტაცების შემდგომ მომხდარ ამბებთან. ზემოხსენებულიდან
გამომდინარე კირკეს შესახებ არსებული მითები თუ ლეგენდები, ჩვენი აზ-
რით, კოლხეთისა და კოლხებისათვის ისეთივე ნაცნობი და შეთვისებული უნ-
და ყოფილიყო, როგორც თქმულებები მედეასა და პრომეთეზე. კირკეს გარ-
კვეული დამოკიდებულება აქვს კოლხურ გარემოსთან, სხვას გარდა — „მჭიდ-
რო ნათესაური“ ურთიერთობა აკავშირებს მასთან²⁹, რაც საბაბს გვაძლევს ვი-
ვარაუდოთ, რომ მის ჯადოსნურ წრეში მოქცეული სახეები შეიძლებოდა კოლ-

²⁰ იხ. Furtwängler, Antiken Gemmen, ტაბ. 8, 13; ტაბ. 7, 44; ტაბ. 67, 7; მისივე, Beschreibung der Geshnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1896, ტაბ. 4, 18; Boardman, Archaic Greek Gems, 577; 576; 293, 589; გვ. 104, 155, 157; — Fossing, Engraved Gems and Cameos, ტაბ. II, 83; — Lippold, Gemmen und Kameen, ტაბ. 80, 11.

²¹ იხ. Boardman, Archaic Greek Gems, გვ. 105.

²² იხ. Fossing, დასახ. ნაშრ., გვ. 41, ტაბ. II, 8; — Furtwängler, Antiken Gemmen, I, ტაბ. 18, 44.

²³⁻²⁴ ამის შესახებ დაწვრილებით იხ. ჩვენი არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-
ბეჭდები ვანიდან.

²⁵ იხ. Одиссея X, 133—574.

²⁶ Аполлоний Родосский, Аргонавтика, IV, 559—754 (გრ. წერეთლის თარგმანი. 1964 წლის გამოცემა).

²⁷ გრ. წერეთელი ამასთან დაკავშირებით შემდეგს ამბობს: «У Аполлония ее (კირკესი—მ. ლ.) свитой являются первоначальные порождения земли, созданные землей еще до при-
нятия ею окончательного вида, — не звери, не люди, но смесь разных тел. Тут на Аполлония безусловно сказалося влияние Эмпидокла» დასახ. ნაშრ., „При-
мечания“, 672.

²⁸ Ап. Род., Аргонавтика, IV, 685.

²⁹ ძველ ბერძენ ავტორთა მიერ კირკე აიეტის დად არის აღიარებული.

ხეთის (ან კოლხეთისათვის განკუთვნილი უცხო მხრიდან შემოტანილი) სახვითი ხელოვნების ძეგლებზედაც ასახულიყო. ამდენად, ჩვენ, სავსებით დასაშვებად მიგვაჩნია — კოლხი წარჩინებული ქალის სამარხში ჩატანებულ საბეჭდავ-ბეჭედზე ამოჭრილი ლომკაცი კირკეს ჯადოქრობასა და მის გარემოსთან დამოკიდებული შინაარსის მქონე ციკლის გამოხატულებებს დავუკავშიროთ. ამრიგად, ხსენებული მითიური პერსონაჟის არჩევანი შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო.

თავისთავად, ინტალიოზე ამოჭრილი მოტივი — ცხოველისა და ადამიანის შერწყმული პროტომა, არ წარმოადგენს რაიმე განსაკუთრებულსა და უჩვეულოს ბერძნული ხელოვნებისათვის. საერთო იერით იგი, თითქოს, შეიძლება მიჩნეული იქნას ბერძენი მჭრელის ნახელავად, მაგრამ ნახატისა და კვეთის ხასიათი რამდენადმე განსხვავებულია წმინდა ბერძნული არქაული სტილისაგან; კერძოდ: ლომკაცის სხეული ანატომიური თვალსაზრისით არასწორადაა გადმოცემული. უზუსტობანი ამ მხრივ საკმაოდ მკვეთრია (მარცხენა ფეხი ზედმიწევნით დაწვრილებულია; ტორი, მხარში, მეტად გამსხვილებული და უხეროდაა დაკავშირებული სხეულთან იხ. ტაბ. V, 24), გამოხატულება შესრულებულია თითქმის ყოველგვარი მოდელირების გარეშე (იხ. აღწერილობა, გვ. 85). ხოლო არქაული ხანის ოსტატები შესანიშნავდ არიან დაუფლებულები სხეულის ანატომიას, მათ ნახელავში სხეულის სხვადასხვა ნაწილები ერთმანეთთან ჰარმონიულადაა შერწყმული, ფორმა რბილი და ხორცშესხმულია³⁰.

სტილისტურად და კვეთის თავისებურებით ზემოაღწერილი ინტალიო ძალიან ახლო დგას, უკეთ რომ ვოქვათ, — იმეორებს, № 6 სამარხში აღმოჩენილ „საზარელნიკაპიანი მდინარის ღმერთის“ გამოხატულებას (შდრ. ტაბ.)³¹. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ „ვანის მდინარის ღმერთს“ პარალელები ბერძნული ხელოვნების ძეგლებზე გავრცელებულ ზღვისა და წყლის მრავალრიცხოვან ღვთაებათა თუ ურჩხულთა შორის არ ეძებნება (იგი არც ძველი აღმოსავლეთის მასალებში ჩანს)³².

ვანის მდინარის ღმერთი თავისებურად — ახლებურად გააზრებული ტიპი უნდა იყოს. სავარაუდებელია, რომ წყლის ღვთაების ხსენებული სახე ბერძნული ორიენტალიზირებული ხელოვნების გავლენით ჩამოყალიბდა³³.

³⁰ იხ. G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité. La Grèce archaïque*, Paris, 1903, ტ. VIII;—M. Collignon, *L'archéologie grecque*, Paris, 1903, გვ. 144.

³¹ მ. ლორთქიფანიძე, ვანის გლიბტიკური ძეგლები, ხელნაბეჭდი.

³² ხსენებული ღმერთი ფილოსტრატე უმცროსის (IV) მიხედვით (სურათები 8, „მოთამაშენი“) „ფაზისში ლერწმნარში“ ბინადრობს (იხ. აკ. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი, თბილისი, 1964, გვ. 450—451), В. Латышев, *Scythica et Caucasica*, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе, I, СПб., 1883—1900, в. I, стр. 348.

დაწვრილებით იხ. ჩვენი, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები.

³³ უახლოეს უცხოურ გამოცემებშიც კი ვერ მივაკვლიეთ რაიმე მსგავს არსებას (იხ. K. Shepard, *The Fish-tailed Monster in Greek and Etruscan Art*, New York, 1940; H. Frankfort, *Cylinder Seals. A Documentary Essay on the Art and Religion in the Ancient Near East*, London, 1939, და ა. შ.).

წყლის ღვთაების მხატვრული ტიპის წარმოშობას ძველ აღმოსავლეთს უკავშირებენ. საბერძნეთში იგი პირველად ორიენტალიზირებული (აღრეული პერიოდის) ძეგლებზე ჩნდება (იხ. Shepard, დასახ. ნაშრ., გვ. 92).

ორივე გამოსატულებათაში ყურადღებას იპყრობს თუ როგორაა გადაწყვეტილი მისწრაფება მოძრაობისადმი. იგი ორივეგან პირობითობით ხასიათდება: ძალიან წინ გაშვებული კიდურების საშუალებითაა გადმოცემული.

ვანის ზემოხსენებული საბეჭდავი-ბეჭდების გამოსახულებათა შედარებითმა ანალიზმა სხვადასხვა სახელოსნოებიდან გამოსულ ნახელავთან (კვეთის მანერა, სტილი, შინაარსი)³⁴, დაგვარწმუნა იმაში, რომ ისინი ახალ, დღემდე ჩვენთვის უცნობ, ადგილობრივ სახელოსნოდან მომდინარეობენ. სახელოსნოდან, რომელსაც უდავოდ ბერძენი მჭედლები ხელმძღვანელობდნენ, სახელდობრ, ისინი, ვინც მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული აღმოსავლურ-ბერძნულ სკოლებთან და მის ხელოვნებასთან.

ფორმის მიხედვით წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავი-ბეჭედი კარგად თარიღდება კვიპროსსა და მარიონში აღმოჩენილი ანალოგიური მასალებით ძვ. წ. V საუკუნის დასაწყისით, სახელდობრ, ძვ. წ. 500 წლით³⁵.

ვანის საბეჭდავი-ბეჭდების, მცირე, მაგრამ მეორე მნიშვნელოვანი ჯგუფი კლასიკურ ხანას მიეკუთვნება. ჩვენ ამ ჯგუფის განხილვას წარჩინებულ კოლხი მეომრის სამარხით (1969 წლის არქეოლოგიური კამპანია, სამარხი № 9) ვიწყებთ: სამარხში ოთხი საბეჭდავი-ბეჭედი მოპოვებული: ორი ოქროსი და ორი ვერცხლისა.

წარჩინებული კოლხის საბეჭდავს შორის განსაკუთრებულ ინტერესს ოქროს საბეჭდავი-ბეჭდები იმსახურებს, რომელთაგან ერთი გამორჩეულია და ამდენად ჩვენ მასზე შევაჩერებთ ყურადღებას.

6. სავ. № 3—69/292. მუქი ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული საბეჭდავ-ბეჭედს წაზნაგებიანი რკალი აქვს. რკალი უშუალოდ ფარაკთან მსხვილდება და ოდნავ ფართოვდება. ფარაკი დიდი ზომისაა, ოვალური, დაწახნაგებული-ამობურცული ზურგით (სურ. 23, ტაბ. IX, 44)³⁶.

ბეჭდის ფარაკზე გრძელსახელოებიანი კვართითა და ჰიმატიონით შემოსილი ხანში შესული, ულამაზო, გოროზი და მედიდური იერის ქალია გამოხატული, რომელიც უზურგო ტახტზე *Θρῶνιδ*-ზე ზის³⁷. მას ჰიმატიონში გახვე-

³⁴ შდრ. იონიურს, ბერძნულ-ფინიკიურს, „აღმოსავლურს“, ეტრუსკულს, სამხრეთ იტალიურსა და ა. შ. იხ. Boardman: Archaic Greek Gems; Archaic Finger Rings და South Italian Finger Rings; — Furtwängler, Antiken Gemmen, (თავი — არქაული გლიპტიკის შესახებ); Richter, Gems, II გამოცემა (თავი არქაული გლიპტიკის შესახებ); — Richter, Greek Art in Miniature (§ არქაული გლიპტიკის შესახებ) და ა. შ.

³⁵ იხ. Boardman, Archaic Finger Rings, გვ. 25.

ძვ. წ. V საუკ. შუა ხანით ათარიღებს ოთ. ლორთქიფანიძე ამავე სამარხში მოპოვებულ ოქროს დიადემას (იხ. მისი, მასალები ძვ. წ. V ს. კოლხეთის მხატვრული კულტურის ისტორიისათვის (ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების მიხედვით) თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, B 1(138), თბ., 1971, გვ. 55).

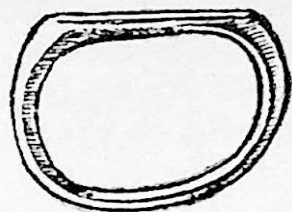
³⁶ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე — 22 მმ, დიამ. — 19 მმ, ფარაკის სიგრძე — 19 მმ, განი — 15 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი კარგადაა დაცული.

³⁷ ბეჭდის შესახებ დაწვრილებით იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან.

ულ მარჯვენა ხელში ფიალა უჭირავს; მუხლზე დადებულ მარცხენა ხელში — პალმის ტოტი. მის ზურგს უკან ასეთივე ჯიშის მცენარეა აღმართული. მაღალ კისერს გრძელსაკიდებიანი ორმაგი მანიაკი უმკობს, ყურზე მანიაკის ტიპის გრძელსაკიდებიანი საყურე უკეთია, ხოლო ფეხებზე საწვივე რგოლები აქვს შეცმული. სირაკუზელი ქალების მსგავსად დავარცხნილ თმას ბადურა თავსამკაული უმშვენებს.

ქალის ფიგურის უკან, ამოჭრილია, ერთსტრიქონად, ბერძნული წარწერა ΔΕΔΑΤΟΣ დ ე დ ა ტ ო ს (ტაბ. VI, 25).

ტექნიკა: მკაფიოდ ნაკვეთი გამოხატულება სხვადასხვა სიღრმითაა ამოჭრილი. კვეთა სქემატიზმით ხასიათდება, რაც განსაკუთრებით ქსოვილისა და თმის შესრულებაში მჟღავნდება. — ქსოვილის ნაკეცები და თვით სამოსიც, ძირითადად ვერტიკალური და ჰორიზონტალური სქემატური ხაზების საშუალებითაა გადმოცემული.

სურ. 23

მკრელს რამდენიმე სახის საჭრისი აქვს გამოყენებული — საკმაოდ გაბეღულად. ძირითადად ნახმარია ბრინჯაოს ნემსი (ორი სახისა — ერთი ძალიან წმინდაწვერიანი ყოფილა) და საჭრისი მომრგვალებული საჭრელი წვერით; bouterolle-სებრი და ფართოპირიანი საჭრისები.

მკდომარე ქალის ფიგურა ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული თემათაგანია ძვ. წ. V საუკ. მიწურულისა და IV საუკ. ბერძნულ ფარაკიან ბეჭდებზე³⁸. აღნიშნული რიგის ბეჭდებზე სხვადასხვა საქმით გართული ქალია ხოლმე წარმოდგენილი (იგი ან წერს, ან უკრავს, ხან ცხოველებს ეთამაშება; ყვავილები, თითისტარი ან ფრინველი უჭირავს)³⁹. ჩვენი ბეჭდის ფარაკზე ამოჭრილი ქალის გამოხატულება ანალოგიებს ვერ პოულობს.

მტკიცება იმისა თუ სახელდობრ ვინ არის გამოხატული ბეჭდის ფარაკზე ჯერჯერობით ძნელია. ერთი უდავოა — საბეჭდავ-ბეჭედზე არაბერძენი ქალია წარმოდგენილი. სახე არა უბრალო მომაკვდავისა, არამედ გარკვეული სახე ღვთაებისა ანდა ღმერთქალთან გატოლებული დიდგვაროვანისა. ერთ-ერთი ატრიბუტის — მცენარის ტოტების მიხედვით იგი მ ც ე ნ ა რ ე უ ლ სამყაროს-თან დაკავშირებული ღვთაება უნდა იყოს.

ნახელავში აშკარად ჩანს მკრელის მისწრაფება ნატურალიზმისაკენ. ოსტატის არ ალამაზებს მის მიერ შექმნილ სახეს, როგორც ეს ბერძნული წარმოშობის ბეჭდებისთვისაა დამახასიათებელი. პირიქით, იგი ხაზს უსვამს მის მიერ წარმოდგენილი სახის ყველა ინდივიდუალურ თავისებურებას. მკრელისათვის, როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში მთავარი ადამიანის გარეგნული იერი კი არ არის, არამედ მისი მნიშვნელობა და ღირსება.

³⁸ იხ. M. - L. Vollenweider, Catalogue Raisonné des Sceaux, Cylindres et Intailles, გვ. 161.

³⁹ იხ. Walters, British Museum Catalogue of Gems, გამ. 533; — Genava, XII, 1964, ტაბ. II, 5, გვ. 62; — Becatti, Oreficerie antiche, ტაბ. LXXX, 324; — Marshall, Finger Rings გამ. 1036; — Richter, Gems, II გამოცემა, გვ. 17; — Richter, A History of Greek Art in Miniature, 274, 278. და ა. შ.

წარჩინებული კოლხი მეომრის საბეჭდავი-ბეჭდის ფუნქციონალური დანიშნულების გარკვევისათვის, აუცილებელია დადგინდეს — როგორი მნიშვნელობით იყო ამოჭრილი ბეჭდის ფარაკზე წარწერა. როგორც ცნობილია, საბეჭდავებსა და გემებზე გამოხატულებასთან ერთად ამოჭრილი წარწერები სხვადასხვა ხასიათისაა. წარწერა ძირითადად ან ბეჭდის მფლობელის სახელის აღმნიშვნელია ან ოსტატის ხელმოწერაა; არის შემთხვევები, როდესაც წარწერას განმარტებითი ხასიათი აქვს — გამოხატული მითოლოგიური პერსონაჟის ან გმირის სახელს წარმოადგენს⁴⁰ (ამგვარი წარწერები ხანდახან უშუალოდ ინტალიოდან იკითხება).

მჭრელის ხელმოწერა გემა-საბეჭდავებზე, ბეჭდის მფლობელის სახელისაგან განსხვავებით, კომპოზიციასთან არ არის ორგანულად დაკავშირებული; იგი, როგორც წესი, პატარა ზომის, წმინდა ასოებით არის შესრულებული, ოსტატი ცდილობს, რომ მისი ხელმოწერა ნაკლებად შესამჩნევი იყოს⁴¹. მჭრელის სახელი უფრო ხშირად ნომინატივში გვხვდება⁴² (როცა ოსტატი ხელმოწერას გენეტივში იძლევა, ყოველთვის ἔργον — „ნახელავია“ უმატებს).

ძვ. წ. VII საუკუნიდან მოყოლებული ბერძნებმა, ძველ აღმოსავლეთში გავრცელებული ჩვეულების მიხედვით, გემებზე საბეჭდავის მფლობელის სახელის ამოჭრა დაიწყეს⁴³. ბეჭდის მფლობელის სახელი ყოველთვის კომპოზიციის ნაწილს შეადგენს და, თავიდანვე, მჭრელის მიერ ისეა გააზრებული, რომ ყურადღება მიიპყროს. — მუდამ თვალსაჩინო ადგილზეა მოთავსებული, ამასთანავე დიდი ზომის ასოებით შესრულებული და შედარებით მკვეთრად მოხაზული — ღრმად ამოჭრილია⁴⁴.

საბეჭდავის მფლობელის სახელის გარდა, მჭრელები იგივე წესს იცავენ ჭრილა ქვასა და საბეჭდავზე გამოხატული პიროვნების სახელის აღსანიშნავად. ორივე შემთხვევაში — მფლობელისა თუ გამოხატული პიროვნების — სახელი „ხაზგასმულია“. ზემოაღნიშნულის საილუსტრაციოდ ჩვენში აღმოჩენილი გვიანანტიკური ხანის ჭრილა ქვების მოტანა შეიძლება, სახელდობრ: ასპავრუკ ერ-

⁴⁰ მაგ. ძვ. წ. 400—380 წ. დათარიღებულ ოქროს საბეჭდავ-ბეჭედზე კასანდრას გამოხატულებით, ამოჭრილია ბერძნული წარწერა — *Κασάνδρα*. (იხ. Richter, *Gems*, II გამოცემა, გვ. 22, ტაბ. XIV, 80) ერთ-ერთ არქაულ გემაზე კასტორისა და პოლიდევკეს გამოხატულებით ვკითხულობთ — «*Διτταΐοι*» — განმარტებითი წარწერებს შორის (უცხოურ ლიტერატურაში „აღწერილობით წარწერას“ უწოდებენ) იშვიათ მაგალითს წარმოადგენს (იხ. Osborne, *Gems*, გვ. 43, ტაბ. VIII, 2). განმარტებით წარწერებთან დაკავშირებით იხ. Boardman, *Archaic Greek Gems*, გვ. 174, მსგავსი მაგალითები იხ. აგრეთვე Osborne, დასახ. ნაშრ., გვ. 120, 127.

⁴¹ იხ. Richter, *Gems*, II გამოცემა, გვ. XXXII. გემები ცნობილი ოსტატების ხელმოწერით იხ. A. Furtwängler, *Studien über die Gemmen mit Künstlerinschriften*, *Kleine Schriften*, II, Berlin, 1888 - 1889, გვ. 147—291; — Richter, *A History of Greek Art in Miniature*, გვ. 14—19.

⁴² ნომინატივში მოცემულ სახელებს ზოგჯერ ახლავს „*ἐπί*“ „გააკეთა იგი“. (იხ. Richter, *Gems*, I გამოცემა, გვ. XX XVI; — მ. ლორთქიფანიძე, ქვის მჭრელის პლატონის ნახელავი ახ. წ. III საუკუნისა, საქართველოს მუზეუმის „მოამბე“ XVII—B, თბ., 1953, გვ. 245—246.

⁴³ იხ. E. Babelon, *La gravure en pierres fines*, Paris, 1894, გვ. 97—98; — მ. ლორთქიფანიძე, ქვის მჭრელის პლატონის ნახელავი, გვ. 245.

⁴⁴ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, ქვის მჭრელი პლატონის ნახელავი, გვ. 246; — არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან.

ისტავის საბეჭდავი-ბეჭდისა, ასპავრუკ ერისთავის ბალთაში ჩასმული კარპაკი-სა და ზევახის გამოხატულებანი, წარწერით დამოწმებული გემისა; სამთავრო-ში მოპოვებული „კოვაკის“ საბეჭდავისა, დაბოლოს — ალექსანდრე მაკედონე-ლის პორტრეტისანი გემისა, ოსტატი პლატონის ხელმოწერით⁴⁵.

წარწერის — ΔΕΔΑΤΟΣ — სტრუქტურის, უფრო სწორად — ბოლოკიდურის მიხედვით დასტურდება, რომ ჩვენ მამაკაცის საკუთარ სახელთან გვაქვს საქმე; იგი, ჩვენი ვარაუდით, არაბერძნული წარმოშობისაა. ჩვენ მიერ შესწავლილ ეპიგრაფიკულ მასალებში პირთა მრავალრიცხოვან სახელებს შორის⁴⁶, ჯერჯერო-ბით „დედატოსი“ არ შეგვხვედრია⁴⁷. ვინაიდან ინტალიოზე ქალის ფი-გურაა გამოხატული — წარწერა არ შეიძლება განმარტე-ბითი ხასიათისა იყოს. ეჭვგარეშეა, რომ დედატოსი არც მჭრელის სა-ხელია, რომელმაც კოლხი მეომრის საბეჭდავი-ბეჭედი გააკეთა, ამის დასაბა-ზუთებლად ყველაზე უკეთ თვით წარწერის შესრულების მანერა მეტყვე-ლებს (იხ. ტაბ. VI, 25).

ჩვენი საბეჭდავის წარწერა ძალიან თვალსაჩინოა, იგი ისეა გააზრებული, რომ კომპოზიციაში თანაბარი მნიშვნელობითაა შესული, ამასთანავე მკვეთრად გამოირჩევა და ადვილად იკითხება ერთი შეხედვისთანავე; ზემოხსენებულიდან გამომდინარე ვასკვნით, რომ მფლობელის სახელთან გვაქვს საქმე.

წარწერა ისეა ჩაფიქრებული, რომ, პირველ რიგში, მაყურებელს თვალ-ში ΔΕΔΑΤΟΣ-ი ეცემა, რაც იმას უნდა გულისხმობდეს, რომ მფლობელის სახელს ამ შემთხვევაში პირველხარისხოვანი მნიშვნე-ლობა ჰქონდა. მისი სახელი დასმულ ბეჭედზე ყურადღების ცენტრ-ში უნდა მოქცეულიყო.

ამრიგად — საბეჭდავის მფლობელი ვინმე დედატოსი ყოფილა. როგორც ჩანს, დიდად წარჩინებული და უფლებამოსილი პირი (ჩვენ თავს უფლებას ვაძლევთ ვარაუდით გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ სა-მარხში დაკრძალული კოლხი მეომარი დედატოსია. სხვაგვარად ძნელი ასახს-ნელი იქნებოდა, თუ რატომ მოხდა სამარხში მფლობელის სახელიანი საბეჭ-დავი). ფარაკზე მისი სახელის ამოკვეთა გარკვეული მოსაზრებით იყო გა-მოწვეული: ხსენებული ბეჭედი მის ინსიგნიას წარმოად-გენდა — ოფიციალური საჭიროებებისათვის განკუთვნილ უფლებრივ საბეჭდავს. დედატოსის უფლებებსა და წარჩინებულო-

45 იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს მუზეუმის გემები II, არმაზისხევ-სა და ბაგინეთზე აღმოჩენილი გლიბტიკური ძეგლები, თბილისი, 1958, გვ. 18, 56, 59—60; 52; ჩვენ ივე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმების გემები, I, თბილისი, 1954, გვ. 30; ჩვენ ივე, ქვის მჭრელის პლატონის ნახელავი, გვ. 243—250; ძველი საქართველოს გლიბტი-კური ძეგლები, I, გვ. 54—55, 128.

46 L. Zgusta, Kleinasiatische Personennamen. Prag, 1964; Monumenta Asia Minoris Antiqua, Manchester, 1928, I—VIII; W. Pape, Wörterbuch der griechischen Eigennamen. Neu Bearbeitet von G. E. Benseler, Braunschweig, 1884; L. Robert, Etudes anatoliennes, Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure, Paris, 1937.

47 თავისი აღნაგობით იგი ყველაზე ახლო მსგავსებას მცირეაზიულ სახელთა შორის პო-ულობს, კერძოდ კაპადოკიურ სახელთან Δαδατης Καππαδοίς (იხ. Zgusta, დასახ. ნაშრ., გვ. 683).

ბაზე, სხვას გარდა სამარხში ჩატანებული საბეჭდავი-ბეჭდების რაოდენობა მეტყველებს (იხ. გვ. 88)⁴⁸.

საბეჭდავი-ბეჭდის თარიღს კარგად საზღვრავს თვით ბეჭდის ტიპი, რომელიც ძვ. წ. IV საუკ. პირველ ნახევარს მიეკუთვნება⁴⁹. ამავე თარიღს ადასტურებს თრონოსის ტიპი⁵⁰ და ღვთაების თმისვარცხნილობა⁵¹. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ სამარხში ფილიპე II მაკედონელის მონეტაა (ძვ. წ. 353—336 წწ.) მოპოვებული. და ბოლოს — წარწერაში სხვაზე უკეთ დამთარიღებელ ელემენტს „Σ“ წარმოადგენს, რომელიც მოხაზულობის მიხედვით ძვ. წ. IV საუკ. პირველი ნახევრით დათარიღებულ წარწერებში გვხვდება (იგულისხმება საკუთარსახელიანი გემები)⁵².

დედატოსის ბეჭდის მკრელის ნახელავი, მიუხედავად იმისა, რომ კარგად არის შესრულებული კვეთას დაუფლებული ოსტატის მიერ, საერთო სტილით განირჩევა ანტიკური თანადროული გამოხატულებებისაგან ზოგიერთი პრიმიტიული თვისებებით, რაც ხსენებული პერიოდის — ძვ. წ. V—IV სს. ანტიკური, კერძოდ, ბერძნული ხელოვნებისათვის უცხოა.

ზოგადად მთელი გამოხატულება გარკვეული სქემატიზმით ხასიათდება. მასში, ერთგვარად, მკაცრი არქაული სტილის გლიპტიკის ნაწილობრივი გავლენა ჩანს (პოზის შებოჭილობა, ამასთანავე, ოსტატი ცდილობს გააცოცხლოს ფიგურა სამოსის საშუალებით. — უკეთ, შეძლებისდაგვარად აქვს დამუშავებული ქსოვილი) და ბერძნულ კრილა ქვების იმ ჯგუფს უკავშირდება, რომელიც გარდამავალ ეპოქას — მკაცრი სტილიდან თავისუფალზე მიეკუთვნება; მაგრამ ამასთანავე ინდივიდუალური თვისებებიც საკმარისად გააჩნია იმისათვის, რომ იგი არაბერძენი ოსტატის ნახელავად მივიჩნიოთ.

⁴⁸ კიდევ ერთხელ გვინდა ხაზი გავუსვათ იმას, რომ საბეჭდავებს მათი მფლობელი უეკველად სხვადასხვა დანიშნულებით იყენებდა, რაც მისი პიროვნების მნიშვნელობაზე მიუთითებს.

აქ ჩვენ არ შევეუდგებით იმის ჩამოთვლას, თუ რაოდენ ძვირფასი და მაღალმხატვრული ღირებულების ნივთები ჩაუტანებიათ მეომრისათვის სამარხში. შევნიშნავთ მხოლოდ: საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს დამარხვის წესი. უკეთ — სამარხის იარაღით (თანაც ასეთი რაოდენობით) შემოფარგვლა. მსგავსი შემთხვევა, ჩვენ, არამცთუ ჩვენში სხვა ცნობილ ძეგლებს შორისაც არ გვხვდება. ეს ფაქტიც დაკრძალული პიროვნების განსაკუთრებით მაღალ მდგომარეობაზე მეტყველებს.

⁴⁹ შდრ. Hoffmann—Davidson, Greek Jewellery, გამ. 108, 109, 111.

⁵⁰ შდრ. G. Richter, The Furniture of Greeks, Etruscans and Romans, London, 1966, გვ. 21—23; მისივე, Ancient Furniture, Oxford, 1926, გამ. 69, 77, 291, 294.

ასეთივე უზურგო თრონოსია გამოხატული Richter, Gemis, II გამოცემა, გვ. 91, ტაბ. LI, 408.

⁵¹ დედატოსის ბეჭედზე გამოხატულ ქალღმერთს თმის ვარცხნილობა ბერძენი და სირაკუზელი ქალების მოდის მიხედვით აქვთ გაკეთებული; სახელდობრ, ძვ. წ. V საუკ. მიწურულსა და ახ. წ. IV საუკ. დასაწყისში გავრცელებული (შდრ. Bacatti, Oreficerie antiche გვ. 187, №328;—Vollenweider, Catalogue Raisonné des Sceaux, cylindres et Intailles, I, 218, 219; — Ch. Seltman, Greek Coins, London, 1955, ტაბ. XXII; II; A. H. Зорпач, Античные монеты, ტაბ. VI, 16, VII, 5, 7;—G. Richter, Unpublished Gems in various Collections, AJA, 1957, 61, №3, ტაბ. 80, 2).

⁵² შდრ. A. Furtwängler, Studien über die Gemmen mit Kuchstlerinschriften, Kleine Schriften; II, გვ. 190—196, 201—204. დაწვრილებით იხ. ჩვენი, არქაული და „არქაიზირებული საბეჭდავი-ბეჭდები...“

არც ასოების მსგავსი ასიმეტრიული განლაგებაა ბუნებრივი იმ პერიოდის წარმომავლობით ბერძენი და იონიელი მჭრელებისათვის, რაც ზემოხსენებული მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს.

ამრიგად, ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე ჩვენ ვასკვნით, რომ დედატოსის საბეჭდავი ადგილობრივ სახელოსნოში, ადგილობრივი—კოლხი ოსტატის მიერაა შექმნილი.

7. სამარხი № 9, წარჩინებული მეომრისა, საველე № 3—69/293.

საბეჭდავი-ბეჭედი, მუქი ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული, დიდი ზომის ფარაკიან ბეჭედს ვიწრო, წახნაგებიანი რკალი აქვს, რომელიც ფარაკის მიმართულებით მსხვილდება. რკალი უშუალოდ ფარაკთან ანუ სამხრეთთან გაფართოებულია. რკალი ოთხწახნაგოვანია მის ზედაპირზე გამოყვანილი წიბო მკვეთრკონტურიანია, ამასთანავე იგი მხრებთან ქრება (ცალ მხარეს წახნაგი უფრო მეტად გასდევს მხარს). (სურ. 24; ტაბ. IX, 45).

საბეჭდავი-ბეჭდის პირზე გამოხატულია მხედარი, პროფილში მარჯვნივ, რომელსაც მარჯვენა ხელში შუბი მოუმარჯვებია სატყორცნელად. იგი რქოსან ცხენზე ზის, მარცხენა ხელი ავშარასთვის წაუვლია. ცხენი ოთხით მიდის, — ზედ ამხედრებული მხედარი კი თითქოს შეტევაზეა გადასული (ტაბ. VI, 26).

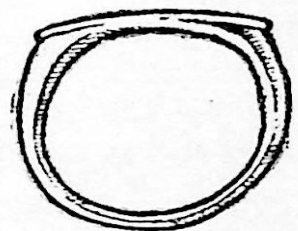
ცხენი — მარტორქა ტორსის აგებულებით ჯორს მეტად ენათესავება, ვიდრე ცხენს. — პირუტყვის მძიმე ტორსი, ყოველგვარი მოდელირების გარეშე, ერთ სიბრტყეშია ამოჭრილი ერთი სიღრმით ანუ თანაბარი სიღრმითაა ნაკვეთი. მას ფართო გავა და ამობერილი გულმუცელი აქვს. მკერდი ყოველგვარი გრადაციის გარეშე, უშუალოდ გადადის ღონიერსა და დაბალ კისერში, რომელიც სისქით ტანს უტოლდება. პატარა თავი კისრისაგან მკაფიოდაა ავშარით გამოყოფილი.

ცხენს კისერზე, ავშარას ქვემოთ, შებმული აქვს უცნაური ატრიბუტი, რომელიც პირველი შეხედვით შეიძლება მიჩნეული იქნეს დიდი ზომის ეყვანად. „ეყვანის“ გულმოდგინე დაკვირვების შედეგად ირკვევა, რომ ჩვენ საქმე გვაქვს არა უბრალო სამკაულთან ან ნივთთან, არამედ გარკვეულ ატრიბუტთან. სახელდობრ: იგი წარმოადგენს ფართოშუბლიანი მელოტი მამაკაცის, დიდი თავის ნილაბს, პაჭუა ცხვირით, გრძელი ულვაშებით; დიდი წინ წამოწეული წაწვეტებული ყურით.

ყურადღებას იპყრობს თავისებური შესრულებითა და ტიპით უნაგირი. მას უზანგი არ ახლავს (—მხედრის ფეხის ტერფი ცხენის მუცლის ქვეშაა ამოდებული), ხოლო საძუე გავაზეა დამაგრებული. ერთიანად კი ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ მხედარი უბელო ცხენზე ზის.

წელს ზემოთ მხედარი, სამი მეოთხედით, პირდაპირ არის შემოტრიალებული. მას ზონარივით ქამარი აქვს მკერდს ქვემოთ შემოჭერილი. სხვა რა სამოსი აცვია — გარკვევა თითქმის შეუძლებელია, რადგან ნახატის ამ მხარისათვის მჭრელს სათანადო ყურადღება არ მიუქცევია.

მხედარს დიდი თავი აქვს; მოკლე, მხრებში ჩავარდნილი კისერი, მოზრდილი ცხვირი და მძიმე ნიკაპი. სახე ზედმიწევნით სუმარულადაა შესრულებული.

სურ. 24

აღნიშნულია მხოლოდ გამობერილი ლოყა და, მცირეოდენი ჩაღრმავებით, თვალი. პირი, ორი სავებით შეუმჩნეველი, პაწია შტრიხითაა მინიშნებული. მხედარს კონუსური მოყვანილობის თავსაბურავი ახურავს, შესაძლებელია მუზარადი იყოს.

ტექნიკა: გამოხატულება ღრმად არის ნაკვეთი. ანაბეჭდზე მაღალ რელიეფს იძლევა. ტლანქი ნახელავია, ამასთანავე გულმოდგინე და გაბედული ხელი ჩანს ოსტატისა.

კვეთა სქემატურობითა და სუმარულობით ხასიათდება. ფიგურები მოკლე და მძიმე პროპორციებით გამოირჩევა. მჭრელი არცთუ კარგადაა დაუფლებული ადამიანის სხეულის ანატომიას. იგივე ითქმის პირუტყვის შესახებაც. თუმცა, თითქოს, პროპორციები ამ შემთხვევაში უკეთ არის დაცული. მხედრის კიდურები ტორსთან შეფარდებით შეუსაბამოდ წვრილია; განსაკუთრებით ხელები, — ჯოხებსა ჰგავს. ხოლო ხელისმტევანი — რამდენიმე წაწვეტებული მოკლე ხაზით არის გადმოცემული (შდრ. მდინარის ღმერთის ხელისმტევანს. იხ. ტაბ. V, 20).

გამოხატულების ამოსაჭრელად ძირითადად გამოყენებულია: ბრინჯაოს ნემსი, საჭრისი მომრგვალებული წვერით და საჭრისი სწორკუთხოვანი წვერით.

სიუჟეტის საბოლოო განსაზღვრა გარკვეულ სიძნელესთან არის დაკავშირებული იმ ატრიბუტის მიხედვით, რომელიც „მარტორქა-ცხენს“ აქვს შებმული და, უდავოდ, უშუალო კავშირშია მხედრის გამოხატულებასთან. ამას გარდა — ჯერ კიდევ დასადგენია სახელდობრ რა პირუტყვი გამოხატა მჭრელმა, წარმოსახვით, ინტალიოზე. — რქოსანი ცხენია თუ რქოსანი ვირი, — კლავდიუს ელიანუსის ცნობით „სკვითიის ქვეყანაში“ რომ ბინადრობს⁵³.

პირუტყვის კისერზე შებმული ატრიბუტი, როგორც აღნიშნული გვექონდა, მელოტი მამაკაცის ნიღაბს წარმოადგენს. გამოხატულების შედარების შედეგად სხვადასხვა ნიღბებთან (კომიკურთან, ტრაგიკულთან, მცენარეულ წვერიანთან, რომელიც თავის მხრივ დიონისეს უკავშირდება; დიონისეს, სატირისა და სილენის ნიღბებთან)⁵⁴ ირკვევა, რომ ჩვენს ინტალიოზე წვერიანი სატირის ნიღაბია ამოჭრილი⁵⁵. ნიღაბი საერთო იერით მსგავსებას პოულობს სილენის ნიღაბთან.

⁵³ იხ. *Albiarcs, Περὶ ζῴων*, X, 40. — „სკვითიის ქვეყანაში არიან რქოსანი ვირები. მათი რქის ყანწებში ინახავენ არკადიულ წყალს სტიქისად წოდებულს...“ (თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, II, თბილისი, 1969, კლავდიუს ელიანუსი, ცხოველთა ბუნების შესახებ, გვ. 163).

⁵⁴ იხ. *Darembert—Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*. O. Navarre-ის სტატია. *Persona - Πρὸσωπον*, გამ. 5586 — 5594. აგრეთვე, ჩვენი, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან.

⁵⁵ შდრ. სიცილიაში აღმოჩენილ ძვ. წ. IV საუკ. დასავლურ-ბერძნულ ოქროს ბეჭედს სატირის თავის რელიეფური გამოხატულებით (იხ. *Hoffmann—Davidson, Greek Jewellery*, გვ. 246, გამ. 104. შდრ. აგრეთვე ნიღბების გამოხატულებებს ქრილა ქვებზე: *Fossing, Thorvaldsen Museum Catalogue of Gems*, №№ 4, 288, 293, 1828, 682, 294, 297, 1251-1253, 1988-1989, 1569, 18, 1248—1259, 1238—1247 და ა. შ. (ტრაგიკული, კომიკური, დიონისეს, პანის, სატირისა და სილენის ნიღბებია).

სატირის გამოხატულებები იხ. *K. Zahn, Ausstellung von Schmuckarbeiten aus Edelmetall aus den Staatlichen Museen zu Berlin*, Berlin, 1923, გვ. 38, გამ. 14 (ძვ. წ. IV საუკ. სიცილიაში მოპოვებული); — *Becatti, Oreficerie antiche*, №321; ტიპისათვის იხ. *Marshall, Finger Rings*, №213.

ჩვენი ვარაუდით, „მარტორქა-ცხენის“ კისერზე შებმული სატირის ნილაბი, — დიონისეს ამალის — ერთ-ერთი პერსონაჟის სახით, მეღვინეობის უზენაეს ღვთაებას, გასაოცარი მისტერიების წინამძღოლს — დიონისეს უკავშირდება. შესაძლებელია თვით მას ანსახიერებდეს.

ჩვენ ჯერ ვერ მივაკვლიეთ სათანადო მასალებს შინაარსის გასახსნელად (ამ მიმართულებით ძიებას კვლავ ვაგრძელებთ). — რქოსანი ცხენი და შუბოსანი მხედარი უცხო არ არის საქართველოში აღმოჩენილ საბეჭდავ-ბეჭდების თემატიკაში (რქიანი ცხენების მოტივი ცნობილია ორი საბეჭდავი-ბეჭდის მიხედვით: ქვიანას სამაროვანის, ცხინვალის ნაცარგორასთან⁵⁶ და ყანჩაეთიდან)⁵⁷. მაგრამ ხსენებული გამოხატულებების არსებობა არ არის საკმარისი იმ რთული კომპოზიციის გარკვევისათვის, რომელიც ოსტატმა წარმოგვიდგინა დედატოსის მეორე, ოქროს, საბეჭდავზე (ვფიქრობთ, ეს საბეჭდავიც, ოფიციალური დანიშნულების — უფლებრივი იყო. — მას ერთიანად (მასალა, გამოხატულება) „პარადული“ ხასიათი აქვს)⁵⁸.

საკითხის გარკვევას ისიც ართულებს, რომ გლიპტიკურ ძეგლებსა და საბეჭდავებზე წარმოდგენილ შეიარაღებულ მხედართა, სახელდობრ—შუბოსან მხედართა მრავალრიცხოვან გამოსახულებათა შორის (მეომრებისა, ბრძოლაში ჩაბმული. თუ შეტევაზე გადასული მეფეებისა და წარჩინებული პირებისა, ცხენოსნებისა, მონადირეებისა და სხვ.)⁵⁹ მსგავს ან თუნდაც მიმსგავსებულატრიბუტიან ცხენს ვერსად მივაკვლიეთ⁶⁰.

როგორც ჩანს ვანის ინტალიოს მჭრელის მიერ წარმოდგენილი კომპოზი-

⁵⁶ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, გვ. 85. ძვ. წ. VI საუკ. ბრინჯაოს საბეჭდავი-ბეჭედი მოპოვებულია 1948 წელს № 7 სამარხში, იხ. ტაბ. IV, 41. იხ. საბეჭდავიც ალგეთის სამარხიდან, იქვე, ტაბ. V, 52.

⁵⁷ ყანჩაეთში, 1969 წელს შემთხვევით აღმოჩენილ სამარხში მოპოვებულია ძვ. წ. V საუკ. დათარიღებული ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდები; ერთ მათგანზე გამოხატულია შუბოსანი მხედარი რქოსან ცხენზე ამხედრებული. აღნიშნულ გამოხატულებას ი. გაგოშიძე მთვარის ღვთაებად („მებრძოლი მხედარი“) მიიჩნევს (იხ. ი. გაგოშიძე, ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, გვ. 39, ტაბ. II, 8). რქოსანი ცხენის გამოხატულება იხ. ტაბ. II, 7.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ხსენებული გამოსახულებები სტილისტურად განსხვავებულია. ამას გარდა რქა ვანის გემზე ბევრად უფრო მაღალი და ამართულია. ამ მხრივ „ცხენის“ თავი ქვიანას საბეჭდავ-ბეჭედზე ამოჭრილ „რქოსანს“ უფრო უახლოვდება.

⁵⁸ შენიშვნის სახით მოგვყავს შემდეგი ცნობა: ძვ. წ. IV საუკუნეში რომში ოქროს ბეჭდების ტარების პრივილეგიით სარგებლობდნენ ცხენოსანი მეომრები — „equites“, რომლებიც რომაული კავალერიის შემადგენლობაში შედიოდნენ (იხ. Vollenweider, Catalogue Raisonné, I, გვ. 177).

⁵⁹ იხ. აქემენიდურ კრილა ქვებზე გამოხატული შებრძოლებისა და ნადირობის სცენები: H. Seyrig, Cachets achéménides, ტაბ. XXXI, 1, 2; (ძვ. წ. IV საუკ. ეტრუსკულ სკარაბეიზე—შუბოსანი მხედრის); — Vollenweider, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 91, გამ. 242; — Fossing, დასახ. ნაშრ., ტაბ. I, 68 (ძვ. წ. V-IV სს. მცირეაზიულ სკარაბეოიდზე და ბერძნულ-სპარსულ გემებზე. მხედარი-მონადირე); Furtwängler, Antiken Gemmen, 4, 6, 8 (ძვ. წ. 450-400 წწ. ბერძნულ-სპარსულ სკარაბეოიდზე—ერძენი ჯარისკაცისა და სპარსელის შებრძოლება) და ა. შ.

⁶⁰ ერთადერთი ნილაბი, რომლის მოჭსენიებაც შეგვიძლია ცხენოსან ფიგურასთან დაკავშირებით — ეს არის პანტერას ნილაბი სამოსში აღმოჩენილ სარდიონის სკარაბეიზე წარმოდგენილი; იგი გემის თავისუფალ არეზე, მხედარს ქვემოთ არის მოთავსებული (ნივთი დაცულია ლონდონში, იხ. Boardman, Archaic Greek Gems, ტაბ. XIII, 200; გვ. 80, აღწერილობა 203). ჯ. ბორდმანი აღნიშნავს, რომ ნილაბების ემბლემები სხვაზე მეტად ფინიკიურ გემებს უკავშირდება (იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ. გვ. 80).

ცია ანტიკური ნიმუშის მიხედვითაა შესრულებული. ამასთანავე მის ნახელავში ადგილობრივი სტილის დამახასიათებელი თავისებურებები ჭარბობს (ის თავისებურებანი, რომელიც განსაკუთრებული თვალსაჩინოებით, ჩვენ მიერ, III ჯგუფში გამოყოფილ საბეჭდავებში შეიმჩნევა)⁶¹. ცხენოსნის ფიგურა საკმაოდ არაპროპორციული და კუთხოვანია (ამ მხრივ ოსტატი სრულებით ვერ იცავს ანტიკურ კანონს). მჭრელისათვის ძნელი დასაძლევია ჩანს ფიგურის სუფთა პროფილში გამოხატვა; ამით აიხსნება ის, რომ ტორსის ნაწილი წელს ზევით პირდაპირაა მოცემული და ისიც ერთი შეხედვით ძნელი გასარჩევია მაყურებლისკენ ზურგით ზის თუ მკერდშემობრუნებულია (თავი, ფეხები, წელს ქვევით ტორსი სუფთა პროფილშია). შუბოსანი ცხენზე მოუხერხებლად ზის. — მისი ჯდომის პოზა ამაზონურ მანერას წააგავს⁶². ამის გარდა: ხელების მოძრაობა მკვეთრი და მოუქნელია. გამოხატულება ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა შესრულებული; დეტალები ძალიან პირობითად, ზოგჯერ მხოლოდ მინიშნებით, არის გადმოცემული.

ძვ. წ. V—IV სს. ბერძენ მჭრელთა ნახელავისაგან განსხვავებით, ჩვენს საბეჭდავზე გამოხატული ცხენის სწრაფი რბოლა დამაჯერებელი არ არის (იგი გაშეშებულსა ჰგავს)⁶³. მოდელირების გარეშე შესრულებული სხეულის ზედაპირიც გლუვია. მჭრელი არ ზატავს, მის მიერ გამოსახული კომპოზიცია უალრესად სუმარული კვეთით გამოირჩევა.

მიუხედავად ზემოხსენებულისა მჭრელმა მაინც შეძლო მიედწია იმისათვის, რომ მხედარი და ცხენი ერთ გამომსახველ მხატვრულ სახეში გაეერთიანებინა. ამრიგად, ჩვენი საბეჭდავის მჭრელი მხოლოდ ადგილობრივი ოსტატი უნდა ყოფილიყო, რომელსაც ბერძნებთან უსწავლია, მათი გავლენა განუცდია და ამასთანავე საკუთარი (მხატვრული) დამოუკიდებლობა შეუნარჩუნებია. მის ნახელავში შეიმჩნევა, რომ მისთვის უცხო არ არის არქაულ გლიპტიკაში დამკვიდრებული ტრადიციები — მისი გამოხატულება, კიდიდან-კიდემდე, სრულად ავსებს საბეჭდავის პირს.

8. საველე № 3—69/299. საბეჭდავი-ბეჭედი, ვერცხლისა. — დიდი ზომის ბეჭედს წვრილი, წახნაგებიანი რკალი აქვს, რომელიც მხრებთან ფართოვდება. იგი ოვალური მოყვანილობის ამობრუტულზურგიან, დაწახნაგებულ, ფარაკს უერთდება. ფარაკი ბრტყელპირიანია⁶⁴, ბოლოებზევიწროებული (იხ. სურ. 25; ტაბ. IX, 46).

⁶¹ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 39—48.

⁶² ცხენზე ჯდომის ამაზონური მანერა იხ. Vollenweider, დასახ. ნაშრ. ტაბ. 91, გამ. 242; — P. Zazoff, Gemmen in Kassel, Archäologischer Anzeiger, 1965, № 25; — Richter, Gems, II გამოცემა, № 185.

⁶³ ბერძენი ოსტატები შესანიშნავად დაეუფლენ ადამიანთა და ცხოველთა მოძრაობის ყოველგვარი მომენტების თავისუფლად გამოხატვას. განსაკუთრებული ხელოვნებითაა ხოლმე გადმოცემული პირუტყვების რბოლა, მათ შორის ცხენებისა (ჟღერ. Hoffmann—Davidson, დასახ. ნაშრ. გვ. 352, გამ. 109; — J. Beazley, The Lewes Hous Collection of Ancient Gems Oxford, 1920, ტაბ. 4, გამ. 54).

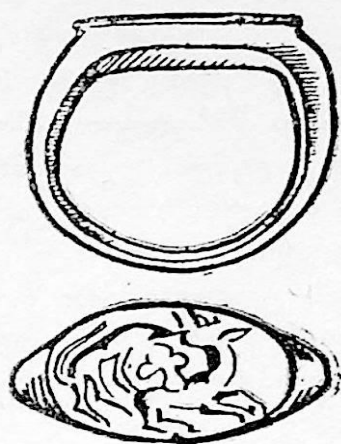
⁶⁴ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე — 26 მმ, დიამ. — 21—19 მმ, ფარაკის სიმაღლე — 5 მმ, სიგრძე — 22 მმ, განი — 15 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი კარგად არის შენახული.

პირზე გამოხატულია მტაცებლისა და ცხოველის ბრძოლა: ხარ-ირემს ჯიქი კბილებით ჩაჰფრენია ზურგში და გაგლეჯას უპირებს. ორივენი, ჯიქიცა და ირემიც, პროფილში მარცხნივ არიან წარმოდგენილი. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს (ტაბ. V, 27)⁶⁵.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება არათანაბარი სიღრმითაა ნაკვეთი და, პირველი შეხედვით, ბრტყელი კვეთით შესრულებული ნახელავის შთაბეჭდილებას ახდენს. კვეთა სუმარულობითა და სქემატურობით ხასიათდება, ამავე დროს გარკვეული სითამამე და მოქნილი ხელი ჩანს მჭრელისა.

მჭრელს ძირითადად გამოყენებული აქვს: საჭრისი მომრგვალებული საჭრელი წვერით და ბრინჯაოს ნემსი; შესაძლებელია, რომ ჯიქის თათების ამოსაჭრელად ნახმარია საჭრისი სწორკუთხოვანი წვერით.

სურ. 25

ორი ცხოველის ბრძოლის თემას ძველი საქართველოს გლიპტიკაშიც წყვეტილი, მაგრამ ზანგრძლივი ისტორია აქვს. უკეთ — ამ შინაარსის მქონე პირველი ჭრილა ქვეები ჩვენში ძვ. წ. VIII საუკ. ბოლო წლებითა და VII საუკ. დასაწყისით დათარიღებული ქვიშაქვის დისკოსებრი საბეჭდავი-ამულეტით არის წარმოდგენილი (ხოვლეგორა, 1954 წლის მონაპოვარი), რომელიც ჩვენ მიერ ადგილობრივ ნახელავად არის მიჩნეული⁶⁶ (საბეჭდავი ორმხრივია, ამდენად მას ორი პირი აქვს; თემაში ოსტატს, ყოველი პირისათვის, განსხვავებული შინაარსი ჩაუქსოვია და კომპოზიციაც სათანადოდ გაუაზრებია)⁶⁷.

არსებული განათხარი მასალების მიხედვით ჩვენ ვასკვნით, რომ მომდევნო საუკუნეებში, — ვიდრე, ძვ. წ. V საუკ. II ნახევრამდე, მტაცებლისა და ცხოველის ბრძოლის მოტივი საბეჭდავებზე აღარ გამეორებულა. ხოლო გვიანაქემენიდურ ხანაში, სახელდობრ, ძვ. წ. V—IV სს., მან მცირე აზიიდან შემოტანილი მასალების საშუალებით შემოაწვდია იბერიაში (იგულისხმება: მცირეაზიული საბეჭდავების ლურჯი მინის მრავალწახნაგა იბერიული პირების ერთი ჯგუფი. — კერძოდ, ლომისა და ირმის ბრძოლის გამოხატულებით. აგრეთვე, ძვ. წ. IV საუკ. ვერცხლის ბეჭედში ჩასმული სარდიონის ინტალიო, კლდეეთიდან, იგივე სიუჟეტი)⁶⁸.

ჯ. ბორდმანი თავის ახალ ნაშრომში — *Archaic Greek Gems*, ხსენებული თემის ანალიზის შედეგად, კომპოზიციაზე დაყრდნობით რამდენიმე „სქე-

65 იხ. მ. ლორთქიფანიძე, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანდან.

66 იხ. მ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, გვ. 33—34, 77—78; ტაბ. III, 28, სურ. 25.

67 საბეჭდავის „Rv“-ზე ამოჭრილი სცენა სიმბოლური ხასიათისაა; ჩვენ აქ არ შევუდგებით მის გარჩევას, რადგან იგი უშუალოდ არ არის დაკავშირებული ვანის საბეჭდავი-ბეჭდის გამოხატულებასთან.

68 იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 48—53; 104—118; ტაბ. VI, 91—95; — მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები, III, თბილისი, 1961, გვ. 10—11, ტაბ. I, 1.

მას“ გამოჰყოფს იმისდა მიხედვით, თუ რა სახით ხდება მტაცებლისა და ცხოველის შებრძოლება⁶⁹. ხშირად ლომისა და ჯიქის ტიპის მტაცებლის გამოხატულებიან გემებს აღმოსავლურ-ბერძნულად მიიჩნევს. ამრიგად — მკვლევარი ახლებურად წარმოგვიდგენს ორი ცხოველის ბრძოლისმოტივიან გლიპტიკური ძეგლების კლასიფიკაციას.

წარჩინებული მეომრის საბეჭდავი-ბეჭედი კომპოზიციისა და მტაცებლის ტიპის მიხედვით სწორედ იმ წრეში თავსდება, რომელიც აღმოსავლურ-ბერძნულ გემებს უკავშირდება⁷⁰. რაც შეეხება კვეთის თავისებურებასა და სტილს — თვალსაჩინოდ განსხვავებული და, ხსენებულ ძეგლებთან შედარებით, პრიმიტიულია. — ორივე ფიგურა, ირმისაც და მტაცებლისაც, შესრულებულია თითქმის ყოველგვარი რეალისტური დეტალების გარეშე, შინაგანი ნახატი დაუმუშავებელია; საერთოდ ფორმების მხატვრული გადმოცემა სუსტია, — კუნთები სკულპტურულად დამუშავებული არ არის, მიუხედავად იმისა, რომ წარმოდგენილი სცენა შედარებით ცოცხლად არის ასახული, ორივე ცხოველის პოზა უძრავი და გახევებულია. ამ მხრივ განსაკუთრებით თვალში საცემია კიდურების მდგომარეობა. მჭრელმა ვერ მოახერხა მათი სახსრებში მოხრა და არათანაბარი სისქის გაღუნული ჯოხებივით წარმოგვიდგინა. ასეთივე გახევებულია კუდიც⁷¹. დამახასიათებელია აგრეთვე ლომის ზედმიწევნით წაგრძელებული თავ-პირი.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი თვისება იმას მოწმობს, რომ აღწერილი ბეჭედი არაბერძენი ოსტატის მიერაა ნაკვეთი, ხოლო კვეთის მანერა და სტილი გამოხატულებისა სავსებით იმეორებს ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებული ადრეული ჭრილაფარაკიანი ბეჭდებისა და საბეჭდავების იმ ჯგუფს, რომელთაც ჩვენ ადგილობრივად მივიჩნევთ⁷².

ბეჭედი თავისი ფორმით ბერძნული ბეჭდების იმ ტიპს იმეორებს, რომელიც ძვ. წ. V საუკ. ჩნდება და IV საუკუნისათვის, ოდნავ სახეშეცვლილი (ფარაცის ოვალის იცვლის გარე მოხაზულობას, მეტ-ნაკლებად მსხვილდება რკალი) საკმაოდ ფართოდ ვრცელდება. ხსენებული ბეჭდის ტიპი კარგადაა შესწავლილი და ამდენად მისი დათარიღება არცთუ ისე ძნელია. ჩვენ მიერ განხილული საბეჭდავი-ბეჭედი ანალოგიურ მასალების საფუძველზე⁷³ ძვ. წ. IV საუკ. პირველი ნახევრით თარიღდება. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ვანის ბეჭედი ბერძნულ ბეჭდებისაგან განსხვავებით „დამძიმებული ფორმით“ გამოირჩევა. ეს, შედარებით უმნიშვნელო, სახეცვლილება ბერძნული ბეჭდის ფორმი-

⁶⁹ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 122—124.

⁷⁰ სიუჟეტი შდრ. Hoffmann—Davidson, Greek Gold Jewelry, გვ. 254-255, გამ. 113 (ოქროს საბეჭდავი-ბეჭედი ძვ. წ. IV საუკ. დათარიღებული);—A. De Ridder, Catalogue sommaire des bijoux antique du Musée du Louvre, Paris, 1924, გამ. 1085;—E. Diehl, Antiken Gemmen, Bd. II, ტაბ. 39, გამ. 175;—Walters, British Museum Catalogue of Gems, გვ. 66, ტაბ. IX, 540.

⁷¹ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., ტაბ. XXIX, 400. კუდის ამ სახით გადმოცემას ვხვდებით მხოლოდ კვიპროსში მოპოვებულ სარდიონის სკარაბეიზე ლომების ბრძოლის სცენით.

⁷² იხ. ჩვენი, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, I.

⁷³ შდრ. M.-L. Vollenweider, Catalogue Raisonné des Sceaux, v. I, გვ. 159, ტაბ. 82, 215; Hoffmann—Davidson, დასახ. ნაშრ., გვ. 250-255.

სა იმას უნდა მოწმობდეს, რომ ადგილობრივმა ხელოსნებმა ხსენებული ტიპი თავისი გემოვნების მიხედვით „გადაამუშავეს“, — ალბათ, ადგილობრივი მომხმარებლის გემოვნებებს შეუფარდეს.

9. გადავდივართ მეორე ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდის განხილვაზე: საველე № 3—69/298.

საბეჭდავი-ბეჭედი ვერცხლისა. დიდი ზომის ბეჭედს წვრილი, წახნაგებიანი რკალი აქვს, რომელიც მხრებთან ფართოვდება და ოვალური მოყვანილობის ამოზურცულზურგიან დაწახნაგებულ, ფარაკს უერთდება. ფარაკი ბრტყელპირიანია, ბოლოებშივეწროებული⁷⁴ (სურ. 26, ტაბ. IX, 47).

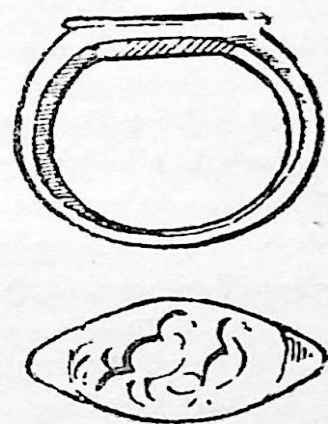
პირზე გამოხატულია დედალ-მამალი, ერთიმეორის უკან მიმავალი, პროფილში მარცხნივ. ნახატი სუმარულია, ამდენად ცალკეული დეტალები არ არის დამუშავებული და ძირითადად პირობითადაა აღნიშნული. (ტაბ. V, 28).

ტექნიკა: გამოხატულება ღრმადაა ნაკვეთი, სუმარულობითა და სქემატურობით ხასიათდება. — ცალკეული დეტალები დამუშავებული არ არის, ტლანქი ნახელავია.

შინაური ფრინველები, კერძოდ: მამალი და ქათამი, სხვადასხვა კომპოზიციებში — ცალ-ცალკე, ერთად, თუ სხვა ცხოველებთან დამოკიდებულებაში, საკმაოდ გავრცელებულ მოტივს წარმოადგენს ანტიკურ გლიპტიკაში⁷⁵.

სტილისტურად და შესრულების მანერის მიხედვით აღწერილი ინტალიოს ბევრი საერთო აქვს წინ განხილულ საბეჭდავთან. სახელდობრ: სუმარული და ტლანქი კვეთა, დაუმუშავებელი ნახატი, მოძრაობის უსიცოცხლობა და ა. შ. ამდენად, ჩვენ შესაძლებლად ვთვლით, ეს საბეჭდავი-ბეჭედიც იმავე სახელოსნოდან გამოსულ ნახელავად მივიჩნიოთ.

ორივე ბეჭდის ტიპი ერთია. განსხვავება მხოლოდ და მხოლოდ ზომაშია. № 8 საბეჭდავი-ბეჭედი, ცხოველების ბრძოლის გამოხატულებით, უფრო დიდია (საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ხსენებული სამარხის ბეჭდები დიდი ზომით გამოირჩევა)⁷⁶. ჩვენი ბეჭდების მსგავსებისა და ანალოგიური მასალების საფუძველზე იგი ძვ. წ. IV საუკ. I ნახევრით თარიღდება⁷⁷.

სურ. 26

⁷⁴ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე — 25 მმ, დიამ. — 18—20 მმ, ფარაკის სიმაღლე — 4მმ, სიგრძე — 19 მმ; განი — 12 მმ.

დაცულობა: პირი ერთგან გახვრეტილია, სახელდობრ, მამლის მკერდთან, პატინას დაუზიანებია. სხვაგვარი ბეჭედი კარგადაა შენახული.

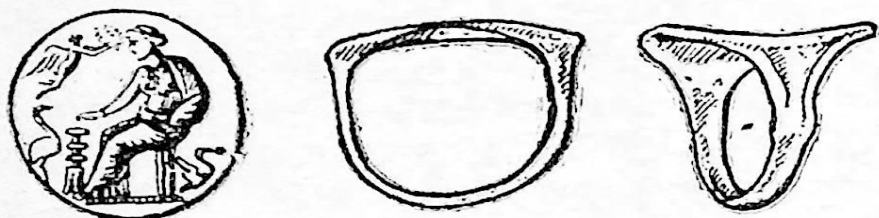
⁷⁵ იხ. Boardman, Archaic Greek Gems, 145, 372—373, 424;—Fossing, Thorvaldsen Museum Gems, გამ. 1483-1494; Imhoof-Keller, დასახ., ნაშრ., ტაბ. XXI, 38-40; Walters, დასახ. ნაშრ., გამ. 555; Richter, A History of Greek Art in Miniature, გამ. 452.

⁷⁶ აქვე უნდა შევნიშნოთ შემდეგი: როგორც ჩანს ბეჭედი ქვედა ნაწილში გახსნილი ყოფილა — მოღუნული და შემდეგ შეკავშირებული.

⁷⁷ ანალოგიები იხ. გვ. 98.

მხატვრობითა და შესრულების სრულყოფილი ტექნიკით განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს „ახვლედიანთ ეზოში“ შემთხვევით აღმოჩენილი ოქროს საბეჭდავი-ბეჭედი აფროდიტეს გამოსახატულებით⁷⁸.

10. ინვ. № 2363. ბეჭედი მუქი ყვითელი ოქროსაგან არის გაკეთებული. ვიწრო რკალი მხრებთან მკვეთრად ფართოვდება და ოვალურ-მრგვალ ფარაკში გადადის. ფარაკის პირზე თიმიატერიონის წინ მჯდომარე აფროდიტეა ამოჭრილი, ეროტისა და მისი საღმრთო ფრინველებით — გედითა და ყანჩით,

სურ. 27

გარშემორტყმული. აფროდიტე უზურგო სკამზე — ტაბურეტზე ზის (ტაბ. II, 29). მრავალნაოჭიანი კვართით არის შემოსილი; სხეულის ნაწილი წამოსასხამში აქვს გახვეული. მარცხენა ხელი ღვთაებას თიმიატერიონისკენ გაუწვდია. ქაღალდმერთან მოფრენილ ეროტს მისთვის გვირგვინი მოაქვს.

ტექნიკა: გამოსახატულება ზედმიწევნით ფაქიზად და მაღალი ოსტატობით არის ამოჭრილი. უზადოდ დაცული პროპორციები იმას მოწმობს, რომ მჭრელი ადამიანის სხეულის ანატომიას სრულყოფილად იცნობს. ოსტატს ოთხი სახის საჭრისი უნდა ჰქონდეს ნახმარი: ალმასის ნემსი, საჭრისი მომრგვალებული წვერით, პატარა bouterolle-ი და წამახული⁷⁹.

ბეჭედს ტიპური ბერძნული ფორმა აქვს, იგი იმ სერიის ბეჭდებს მიეკუთვნება, რომლებიც ძვ. წ. V საუკ. მეორე ნახევრით თარიღდება, სახელდობრ, V საუკ. ბოლო წლებით⁸⁰. ამგვარ დათარიღებას ადასტურებს, უპირველეს ყოვლისა, სტილი და კვეთის მანერა; ამას გარდა, რაც აგრეთვე ანგარიშგასაწევია: თიმიატერიონისა და სკამის ფორმა. ანალოგიური უზურგო სკამები დამუხლულ მაღალი ფეხებით, რომელთაც ტაბურეტის ფორმა აქვს, ძვ. წ. V საუკ. ბერძნულ ავეჯს შორის ერთ-ერთ გავრცელებულ სახეს წარმოადგენს⁸¹. ხოლო რაც შეეხე-

⁷⁸ ბეჭედი ქართული ხელოვნების მუზეუმში ინახება. ე. თაყაიშვილის ცნობით ნივთი ნაპოვნია „ძველ ნაქალაქეშში“. (იხ. „საისტორიო საეთნოგრაფიო მუზეუმის დავთარი 1917 წ.).

ბეჭედი სპეციალურად შესწავლილი გვაქვს „ვანის გლიპტიკური ძეგლები“, გვ. 33—42. ხელნაბეჭდი.

⁷⁹ ზომები: ბეჭდის დიამ. — 15 მმ, ფარაკის სიგრძე — 23 მმ, განი — 21 მმ.

დაცულობა: ნივთი კარგი შენახულია.

⁸⁰ იხ. M.-L. Vollenweider, Une nouvelle bague en or au Musée d'art et d'histoire de Genève, Genava, XII, Genève, 1964.

⁸¹ იხ. М. И. Максимова, Резные камни Эрмитажа (Путеводитель по выставке), Ленинград, 1926, ტაბ. II, 10; Furtwängler, Antiken Gemmen, II, ტაბ. XIV, 1; Vollenweider, დასახ. ნაშრ., გვ. 62, 2; Richter, A History of Greek Art in Miniature, გამ. 277; M. Collignon, L'archéologie grecque, Paris, 1907, გვ. 348, გამ. 208 (დექსამენეს მიერ შესრულებული ქალცედონის ინტალიო; ინახება კემბრიჯში, Fitz-William მუზეუმში).

ბა თიმიატერიონის ტიპს ისიც ძვ. წ. V საუკუნისათვის დამახასიათებელი მოყვანილობისაა — დამუხლული, პირგადაშლილი „სვეტი“ სამ ფეხზე დგას. ანალოგიური ფორმის თიმიატერიონები საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული ბერძნულ ძეგლებზე⁸².

ვანის ინტალიო-ბეჭედი მხატვრული კვეთის ხელოვნების სრულყოფილ ნიმუშს წარმოადგენს. — ნახელავში, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს ფორმისა და პროპორციების დახვეწილობა, სხეულის მოქნილობა და კომპოზიციის გაწონასწორებულობა. განსაკუთრებული ოსტატობითაა შესრულებული თმა და ფრინველთა ნაკრტენი; ასევე ქსოვილის ნაკეცები, ხან რბილი (იხ. ჰიმატიონი), ხან კი მკაცრი ხაზებითაა გადმოცემული (იხ. კვართის კალთა), რაშიც გარკვეული კანონზომიერებაა დაცული (ჰიმატიონის ნაკეცები მხრებზე, თეძოებსა და მუცელზე რბილი ხაზებითაა შესრულებული. ხოლო იმ ადგილებში სადაც ქსოვილი სხეულს არ ედება, მისი ნაკეცები სწორხაზოვანია).

კვეთის თავისებურების და სტილის მიხედვით ჩვენ საბეჭდავ-ბეჭედს კლასიკური ეპოქის ატიკურ ნახელავად მივიჩნევთ⁸³.

1971 წელს ვანის მკვიდრმა, ვინმე ირაკლი ცაბაძემ, საკუთარ ეზოში მუშაობის დროს დიდი ზომის რკალგახსნილი ჭრილაფარაკიანი ბეჭედი აღმოაჩინა. გარეგნული ფორმისა და ზომის მიხედვით ნივთი თითზე შესაცმელ საბეჭდავს არ უნდა წარმოადგენდეს⁸⁴. იგი როგორც ჩანს ხელში დასაჭერი საბეჭდავია, რომელიც რკალგახსნილი ბეჭდების ტიპისაა. ამგვარი ფორმის ლითონის საბეჭდავი საქართველოში მოპოვებული — სხვა არ გვევლინება.

ვინაიდან საბეჭდავი ბეჭდის ფორმისაა და, ამასთანავე, ადრეანტიკურ ხანას მიეკუთვნება, ჩვენ მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ მისი შესწავლა.

11. საბეჭდავი-„ბეჭედი“ ბრინჯაოსგან არის გაკეთებული. სქელი, მძიმე და შედარებით ვიწრო რკალი ზევითკენ — მხრებთან ფართოვდება და დიდი ზომის მრგვალ ფარაკში გადადის. ფარაკი თხელია; პირხსნილ რკალს პირიპირთან აქვს მისული (ტაბ. X, 49).

⁸² იხ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გამ. 286; Furtwängler, Gemmen, III, 91; Richter, Gems, II გამოცემა, გვ. 25; Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 749, 753, 754.

⁸³ ვინაიდან ინტალიო ვრცლად გვაქვს შესწავლილი შრომაში — ვანის გლიპტიკური ძეგლები, აქ მისი მოკლე განხილვით ვიფარგლებით.

ხსენებული საბეჭდავი-ბეჭედი გამოცემული აქვს ს. ბარნაველს, რომელიც მას „გემას“ უწოდებს. ვინაიდან ნივთი ლითონისაა იგი ინტალიოდ უნდა განისაზღვროს. მაგრამ ავტორი არ აზუსტებს ხსენებული ნივთის წარმომავლობის საკითხს: იგი დასაშვებად თვლის, რომ ინტალიო დექსამენეს მიერ შექმნილ ძეგლად განისაზღვროს. ამასთანავე კოლხეთში მოღვაწე ბერძენი ოსტატის ნახელავადაც მიიჩნის (იხ. ს. ბარნაველი, გემა საჩინოდან (ვანი), Ars Georgica, 5, თბ., 1959, გვ. 68, 69).

⁸⁴ ზომები: სიმაღლე — 30 მმ, დიამ. — 32—22 — მმ, ფარაკის დიამ. — 38 მმ, რკალის განი 10—6 მმ.

დაცულობა: ლითონი არაკეთილშობილი პატინით იყო დაფარული, რასაც მისი ზედაპირი დაუზიანებია; ამის გამო გამოხატულებაც დაიბინდა.

ერთი შეხედვით ბეჭედი თითქოს დეფორმირებულია, მაგრამ როგორც ჩანს ეს ოსტატის მიერ დაშვებული უზუსტობაა. — ცალი მხარი რკალისაგან შეუმჩნევლად არის გამოყოფილი, მეორე მკვეთრად დაქანებული და ჩამოგრძელებული. მხრების სისქეშიც განსხვავებაა⁸⁵.

ფარაკის პირზე გამოხატულია ირემი რბენის მდგომარეობაში, პროფილში მარცხნივ. მის წინ, მკერდის გასწვრივ, ნახევარი მთვარეა ამოჭრილი, რქებით ფარაკის კიდეს მიბჯენილი; ზურგს უკან — მცენარე. ირმის გვერდით თითქმის ფეხთ შორის, ნუკრი უნდა იდგეს (ტაბ. V, 30).

გამოხატულება ზედმიწევნით სქემატურია, რის გამოც მის შესახებ მხოლოდ ზოგადი ნიშნებისა და გარემოხაზულობის მიხედვით შეიძლება მსჯელობა. — ირემს დიდი, „მეჩხერტოტებიანი“ რქები აქვს, გრძელი დრუნჩი; მაღალი ფეხები, მკვეთრად ხაზგასმული ჩლიქებით; მკაფიოდ აღნიშნული კუდი. ყურები და თვალები არ ჩანს. ცხოველის დაუნაწევრებელი ტანი თითქმის თანაბარ რელიეფშია მოცემული. ასევე სქემატურადაა შესრულებული კომპოზიციის სხვა, დამატებითი ელემენტები. გამოხატულება მთლიანად ავსებს (კიდიდან-კიდემდე) ინტალიოს პირს; საკმაოდ გამოხატულს, მაგრამ ამასთანავე დაბინდულ რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: სქემატური და ტლანქი ნახელავია გამოხატულება ჩამოსხმული უნდა იყოს შემდეგ კი საჭრისით დამუშავებული. ნახელავი სუმარული ხასიათით გამოირჩევა. — დრუნჩიდან მოყოლებული ცხოველის ტანი სრულებით დაუნაწევრებელია, — ერთიან მასას წარმოადგენს.

მსგავსი კომპოზიციები, რომლებშიც ცენტრალურ ცხოველს ირემი, ძროხა ან ცხენი წარმოადგენს, ერთ-ერთი დამატებითი ელემენტის გამოკლებით (ანდა რომელიმე სხვასთან ერთად) ჭრილა ქვებსა და ლითონის საბეჭდავებს შორის მეტ-ნაკლებად გავრცელებული თემათაგანია⁸⁶. ამისდა მიუხედავად ვანის ინტალიოსათვის პირდაპირი ანალოგია ვერ შევარჩიეთ. ამ მხრივ ყველაზე მეტად ჩვენი საბეჭდავი ძეგლების იმ ჯგუფს ენათესავება, რომელიც „აღმოსავლეთის გავლენის პერიოდის“ ბერძნულ ნახელავადაა მიჩნეული⁸⁷.

თემის წარმოშობის საკითხზე ამჯერად გარკვეული აზრის გამოტანისაგან თავს ვიკავებთ (ნივთის შესწავლა ამ მხრივ დასრულებულად არ მიგვაჩნია). ამასთანავე მისი განსაზღვრისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ყურადღება

⁸⁵ ასიმეტრიული ბეჭედი ვანში სხვაც გვხვდება.

⁸⁶ შდრ. მ. ლორთქიფანიძე, გვიანაქემენიდური ხანის მცირეაზიული საბეჭდავების იბერიული პირები, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბე“, 6, თბ., 1963, ტაბ. I, 2—6; L. Delaporte, Catalogue des cylindres, cachets et pierres gravées de style oriental, Musée du Louvre, II, Paris, 1923, Aquisitions ტაბ. 103—A. 1065, 1066; Walters, British Museum Gems, ტაბ. VI, 308.

⁸⁷ შდრ. Richter, History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 26 (ძვ. წ. VI საუკ. ჰემატიტის სკარაბეოიდი).

დაახლოებით მსგავსი მოტივი ზემო რაქის ბრინჯაოს ბალთებზედაც გვხვდება (იხ. გ. გობეჯიშვილი, ანგარიში სოფ. ღებში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრებისა „ენიშის მოამბე“, IV, თბ., 1939, გვ. 348—361; შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია I, თბილისი, 1944, გვ. 90—91). ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, სიუჟეტის ინტერპრეტაციისათვის, მათი მოტანა არ იქნებოდა გამართლებული.

მივაქციოთ, უფრო ზუსტად: გავითვალისწინოთ აღმოსავლური მითი ორი გოლიათის — დღისა და ღამის შესახებ⁸⁸. წინასწარი ვარაუდის სახით, თავს უფლებას ვაძლევთ, ვანის ბეჭდის თემა, სახელდობრ ირემი, ღამის დამთავრების სიმბოლოს დავუკავშიროთ. სიმბოლოს, რომელსაც აღმოსავლურ ძეგლებზე ხშირად ანტილოპა⁸⁹ განასახიერებს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნავდით ბეჭედი სა ბ ე ჯ დ ა ვ ი ა, სტილი და კვეთა მის ადგილობრივობაზე მეტყველებს, ფორმის მიხედვით ალბათ უფრო ელინისტური პერიოდის შუა ხანას უნდა მივაკუთვნოთ.

⁸⁸ იხ. Le comte R. Du Mensil du Buisson, *Le Mythe Oriental des deux Géants du Jour et de la Nuit*, *Archaeologia Iranica. Miscellanea in Honorem R. Ghirshman*, Leiden, 1970 (*Iranica Antiqua*, VIII, გვ. 1—33).

⁸⁹ იხ. Du Mensil du Buisson, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 16, 32.

8. თ ა ზ ი ლ ო ნ ი

ზუგდიდის მუზეუმში ინახება „რელიეფური“ გამოხატულებით შემკული ფარაკიანი ოქროს ბეჭედი¹, რომელიც თითქოს თავილონში უნდა იყოს მოპოვებული². როგორც ცნობილია 1930 წელს თავილონში შემთხვევით იქნა აღმოჩენილი მდიდრული სამარხის ინვენტარი, რომელიც მთლიანად გამოცემული აქვს ა. ბოლტუნოვა-ამირანაშვილს (იხ. А. Амиранашвили, Новая находка в низовьях р. Ингура, Тифлис, 1935). აღსანიშნავია, რომ ინვენტარს არც ერთი ბეჭედი არ ახლავს. ამრიგად თუ ჩვენი ბეჭედი (რომელიც ამჟამად ზუგდიდის მუზეუმში ხსენებულ მასალასთან ერთად ინახება) თავილონიდანაა — სხვა სამარხსა ან ადგილიდან წარმოსდგება.

ბეჭედი განსხვავებული ტიპისა და ტექნიკით შესრულებულ ნივთს წარმოადგენს; ამას გარდა შინაარსობრივადაც ანგარიშგასაწევს კოლხეთის მასალების კვლევისას. ამიტომ საჭიროდ მივიჩნიეთ მისი გამოყენება. მით უმეტეს, რომ კვლევის შედეგად შესაძლებელი გახდა მის სიუჟეტში მეტი გარკვეულობის შეტანა.

თავილონის ბეჭედი, კოლხეთში მოპოვებული ყველა სხვა გამოხატულებიან ლითონის ბეჭდებისგან განსხვავებით (და არა მხოლოდ კოლხეთისა, არამედ სხვა „ქართული“ მასალებისა) „რელიეფური კვეთითაა“ შესრულებული (ტერმინს ამ შემთხვევაში პირობითად ვხმარობთ). ბეჭდის ხსენებული ტიპი მოსართავ ბეჭედს წარმოადგენს — სამკაულია, და, ბუნებრივია, საბეჭდავის დანიშნულებით ვერ იხმარებოდა.

რელიეფურგამოხატულებიანი ლითონის ბეჭდები ადრეანტიკურ ხანიდანაა ცნობილი. არქაული პერიოდის საბერძნეთში ისინი იშვიათ გამოჩენილს შეადგენენ. აღნიშნული ფორმა ძვ. წ. VI საუკუნეში ეტრურიაში და იტალიაში (სახელდობრ, სამხრეთ იტალიაში სადაც ეს ტიპი ძვ. წ. V საუკუნემდე შემორჩა) საკმაოდ იყო გავრცელებული³. ამ ბეჭდებს განსხვავებული ფორმები

¹ ბეჭედი გამოცემულია. იხ. ჩვენი, კორპუსი I, გვ. 129—130. შრომაში ბეჭდის თარიღი მოცემული არ გვაქვს, არც სიუჟეტია საბოლოოდ გარკვეული.

² სამწუხაროდ, ნივთის (№ 33/876) აღმოჩენის ვითარების დადგენა ვერ მოხერხდა, რადგან მას პასპორტი არ ახლავს; ვერც საინვენტარო დავთრებისა და სხვა დოკუმენტაციის გაცნობა შევძელით.

³ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 232. სამხრეთ იტალიაში დიდი რაოდენობითაა შემონახული ანალოგიური მინიატურული ტყვიის უბრალო ბეჭდები (იხ. Boardman, იქვე).

და შემკულობა აქვთ; ძირითადად ისინი ჩვეულებრივი ბერძნული ბეჭდების ფორმების მიმბაძველობას წარმოადგენენ⁴. ზოგიერთი მათგანი ლითონის ინტალიო-ბეჭდების კერძოდ: I, III და VII ტიპებს (ჯ. ბორდმანის მიხედვით) იმეორებენ (—თხელი ფირფიტისგან გაკეთებულს ფართო—წაწვეტებულსა და ოვალურფარაკიანს) ყოველგვარი გადაკეთების გარეშე. ტექნიკის თავისებურების მიხედვით, ჯ. ბორდმანის ვარაუდით, ხსენებული ტიპის ბეჭდების მჭრელების სამუშაო ადგილსამყოფელი ოქრომჭედელთა სახელოსნოებში უნდა ყოფილიყო მოთავსებული⁵.

გამოსახულებები, რომლებიც ჩვეულებრივად ინტალიოთა მიმბაძველობითაა შესრულებული, ჩამოსხმული, ანდა უფრო ხშირად, თხელი ოქროს ბრტყელი ფირფიტისგან არის ხოლმე გამოჭედილი⁶. ფარაკი ბეჭედს, თითქმის როგორც წესი, ფუყე აქვს (იგულისხმება მაღალი ფარაკისებრი ნაწილი თვალბუდეს რომ ჰგავს. — მ. ლ.) არის შემთხვევა როცა ოქროსაგან ნაკეთები გამოხატულება ვერცხლის ფონზეა „დაკრული“⁷; ბეჭედი ორფერია.

ანალოგიური ბეჭდების გარკვეული ნაწილი ბრინჯაოსა და რკინისაგანაც არის ნაკეთები. ისინი უმეტესად გვიანი IV და III სს. თარიღდებიან. ხსენებულ ბეჭდებზე ყველაზე გავრცელებული თემა პორტრეტული (თაგების) გამოსახულებებია⁸.

თავილონის ბეჭედიც მოსართავია, ე. წ. დეკორატიული ბეჭედი⁹, მიუხედავად იმისა, რომ შესრულების ტექნიკით განსხვავებულია და მის ტიპშიც გარკვეული ცვლილებაა ამის გამო შეტანილი. გადავდივართ ნივთის ანალიზზე:

ღია ყვითელი ფურცლოვანი ოქროსაგან გაკეთებულ ბეჭედს, მრგვალი ფარაკი და ბრტყელი, ვიწრო რკალი აქვს. ფარაკის კიდეზე შემორჩენილია წვრილი ჭდეული მავთულის ფრაგმენტი, რომელიც ერთი შეხედვით გრეხილ სირმას ჰგავს. ფარაკზე თხელი, ცალკე, ოქროსავე ფირფიტისგან ამოჭრილი გამოხატულებაა „დაკრული“, — რჩილვით უნდა იყოს დამაგრებული.

გამოხატულება წარმოადგენს იონიურ სვეტებიან ტაძარს¹⁰ რომლის ფასადი ორი სვეტითაა შემკული (ნაგებობა — ანტებიანი ტაძარია), ხოლო ფრონტონის შუა და გვერდით კუთხეებზე დარჩილულია ლურჯი მინით შემკული მრგვალი, პაწია ოქროს ბუდეები. აღნიშნული ბუდეები აკროტერიებს წარმოადგენენ. ტაძრის კიბე ოქროს სქელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული, მისი „რელიეფი“ აღემატება გამოსახულების დანარჩენ ნაწილს.

ტაძარში, შესასვლელის ცენტრში, გვირგვინოსანი (?) ღვთაება ზის და-

⁴ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 232.

⁵ Boardman, იქვე.

⁶ Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 233.

⁷ Boardman, დასახ. ნაშრ., იქვე, ფურადი ტაბ. გვ. 217, 7; 784.

⁸ შდრ. Becatti, *Oreficerie antiche*; — Richter, *Gems*.

⁹ ტერმინი ნახმარი აქვს Boardman-ს დასახელებულ ნაშრომში და Higgins, *Greek and Roman Jewellery*.

¹⁰ შდრ. G. Richter, *A Handbook of Greek Art*, London, 1965, გვ. 13, გამ. 6; — M. Collignon, *L'archéologie grecque*, Paris, 1907, გვ. 46, 66.

ბალ ტახტზე, პირდაპირ. ღვთაება ზედმიწევნით სუმარულადაა შესრულებული, ამიტომ გარკვევა იმისა ქალღმერთია თუ მამრობითი სქესის ღმერთი — საკმაოდ ჭირს. ღვთაება წელსზევით ტიტველია, სხეულის ქვედა ნაწილი და ფეხები პიმატიონში აქვს გახვეული (მარჯვენა ფეხზე, უკნიდან, მარცხენაა შემოდებული). გვერდზე გაწვდილ მარჯვენა ხელში დისკოსებრი საგანი უჭირავს, პატერას გვაგონებს (აგრეთვე ციმბალსაც შეიძლება მივამსგავსოთ)¹¹; ზეპყრობილ მარჯვენა ხელში — გაურკვეველი ატრიბუტი. შესაძლებელია რაღაც ჭურჭელი იყოს¹². ტლანქი და მძიმე ტორსი თითქმის ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა შესრულებული: განიერი მხრები, ფართო გულმკერდი და წელი დაუნაწევრებელია, ცალკეული ფორმები დამუშავებული არ არის. თავი სუმარულადაა გადმოცემული, — სახის ნაკვთები ერთ სიბრტყეში გაერთიანებული. ღვთაების ფიგურა მძიმე პროპორციებით გამოირჩევა, მონუმენტალურია (ტაბ. V, 31).

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება რელიეფში შესრულებული ბეჭდებისგან განსხვავებით (ამის შესახებ იხ. გვ. 104—105) არც ჩამოსხმულია და არც მხოლოდ ჭედვით გაკეთებული. იგი ოქროს თხელი ფირფიტისაგან არის ამოჭრილი; ამასთანავე შედგენილია, ძირითადად ორი შედარებით მოზრდილი ნაწილისაგან (მაგ., ფრონტონი აკროტერიებით ცალკე ნაწილს შეადგენს) და „აპლიკაციის“ სახით დაკრულია თხელ ფარაკზე. ნაწილები ერთმანეთთან მეტნაკლები სიზუსტითაა მიდგმული. რაც შეეხება ღვთაების გამოხატულებას — ტლანქი და საკმაოდ პრიმიტიული ნახელავია; იმდენად, რომ დაუდევარი ნაკეთობის ანდა დაუმთავრებელის შთაბეჭდილებას ახდენს¹³ (შესაძლებელია გამოხატულება ვიდრე ამოიჭრებოდა, ფირფიტაზე ტვიფარით იყო გაკეთებული). შინაგანი ნახატი სავსებით დაუმუშავებელია. მჭრელისათვის (რომელიც უფრო ხელოსანია და არა ოსტატი) უცხოა ადამიანის სხეულის ანატომია; იგი ვერც ნახატსა და საკვეთ იარაღს დაუფლებია (მისი ნახატი სიზუსტეს მოკლებულია, თვალში საცემია სვეტების დისპროპორციულობა; ტორსის და ქვედა კიდურების ზომების შეუსაბამობა და ა. შ.).

ტაძარში მჯდომარე ღვთაებათა გამოსახულებები კლასიკურ გლიპტიკაში, ისევე როგორც მომდევნო ეპოქებში, ჩვენი დაკვირვებით, საკმაოდ იშვიათ თემას წარმოადგენს. კლასიკური ხანის ძეგლებიდან ჩემთვის მხოლოდ IV საუკუნის ოქროს ინტალიო-ბეჭედიან ცნობილი, რომელზედაც წარმოდგენილია კიბელა „ტაგრუცში“¹⁴. რაც შეეხება რელიეფურ გამოხატულებებიან ლითონის ბეჭდებს — მივაკვლიეთ „რომაული ხანით“ დათარიღებულ ორ ფარაკს (ვერ-

¹¹ ზოგიერთი ატრიბუტი ახლებურად გვაქვს განსაზღვრული, იხ. ჩვენი, კორპუსი I, გვ. 129—130.

¹² ერთი პირობა, შორეულად, მოკლე, ფართობიერიან სიუხვის ყანწს მივამსგავსეთ. საერთო მოხაზულობით თითქოს ჩირაღდანსაც ჰგავს.

¹³ დასრულებული ნივთია, სხვაგვარად თვლებჩასმული ბუდეები დარჩილული არ ექნებოდა ფრონტონზე.

¹⁴ იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 748. აღნიშნულ მოტივს ჯ. ბორდმანი უკავშირებს თანადროულ ვოტივურ რელიეფებს, რომლებიც აღმოსავლეთ საბერძნეთისა და მცირე აზიისთვისაა დამახასიათებელი.

ცხლისას და ბრინჯაოსას); ორივე ფარაკზე ტაძარში მჯდომარე კიბელაა გამო-
ხატული¹⁵.

როგორც აღნიშნული გვქონდა, ღვთაების სქესის დადგენა ჭირს, რადგან
ნახატი დაუმუშავებელია. სხეულის ზედა ნაწილზე, სახელდობრ გულმკერდზე,
თითქოს კუნთებია მინიშნებული და ამ მხრივ იგი მამრობით ღვთაებად შეიძ-
ლებოდა განსაზღვრულიყო. მაგრამ ატრიბუტები სხვაგვარი ვარაუდის საშუა-
ლებასაც იძლევა.

ხაზგასასმელი უპირველეს ყოვლისა ისაა, რომ ბეჭედზე, ჩვენი აზრით, რომ-
ელიდაც ადგილობრივი ღვთაების (შესაძლებელია ქალაქის ღვთაების) საკულ-
ტო ტაძარია წარმოსახული. ღვთაების ფიგურა მონუმენტალური სკულპტურის
უხეირო პირს უნდა წარმოადგენდეს და არა, წარმოსახვის შედეგად შექმნილ,
დამოუკიდებელ შემოქმედებას. იგი არც მცირე ხელოვნების რომელიმე სხვა
სახის ძეგლის პირია. ნახელავს აშკარად ეტყობა ადგილობრივი მჭრელის ხე-
ლი.

ღვთაება სხეულის აღნაგობის მიხედვით მამაკაცის ტორსს მჭტად ენათე-
სავება (გულმკერდს გარდა მუცელზედაც კუნთებია მინიშნებული), ამიტომ
მას, ჯერჯერობით ვარაუდით, მამრობითი სქესის „სინკრეტულ“ ღვთაებად
ვსაზღვრავთ. მისი სინკრეტულობის შესახებ მსჯელობა ატრიბუტების მიხედვი-
თაა შესაძლებელი:

I. როგორც აღნიშნული გვქონდა, ღვთაებას მარჯვენა ხელში თასი უნდა ეჭი-
როს, მარცხენაში ჩირაღდანი, ანდა სიუხვის ყანწი. თუ საბოლოოდ დადგინ-
დება, რომ ღმერთს თასი და სიუხვის ყანწი უჭირავს, მაშინ იგი დიონისეს უნ-
და დაუთქავშიროთ. თასი ღვინის ნასმისს უნდა წარმოადგენდეს, ხოლო მარ-
ცხენა ხელში რაც უპყრია — სიუხვის ყანწს¹⁶. ღვინისათვის განკუთვნილი თასი
მისი ერთ-ერთი ჩვეულებრივი ატრიბუტთაგანია; რაც შეეხება სიუხვის ყანწს
(რომელიც სახვითი ხელოვნების ძეგლებზე თითქმის არ გვხვდება) ამ შემთხვევა-
ში (და უნდა ვიფიქროთ ყოველთვის — მ. ლ.) იმაზე მიუთითებს, რომ დიონი-
სე ნაყოფიერების ღმერთს განასახიერებს.

II. ჩირაღდანი იშვიათი გამონაკლისის სახით მარსის ატრიბუტსაც შეად-
გენს¹⁷, რაც საშუალებას გვაძლევს ღვთაების არესთან გაიგივებისას¹⁸.

ამჟამად ძნელია მტკიცება იმისა, თუ სახელდობრ რომელ ღვთაებას მი-
ვაკუთვნოთ ტაძარი (სამწუხაროდ, წერილობით წყაროებში ნიშანდობლავ
ცნობებს ვერ მივაკვლიეთ), მაგრამ ბერძნული პანთეონის უშუალო გავლენა
აშკარაა, რაც სავსებით ბუნებრივია იმ ეპოქისათვის, რომელსაც ბეჭედი მიე-
კუთვნება.

კოლხეთის ბერძნულ სამყაროსთან ურთიერთობის საკითხების კვლევისას,

¹⁵ იხ. А. А. Захаров, Геммы Государственного Исторического Музея, РАНИОН, М., 1928, ტაბ. IV, 174, 175. ე. წ. ბერძნულ-რომაულ გემებს შორის ტაძარში მჯდომარე ღვთა-
ებებიდან წარმოდგენილია: ზევსი, ასკლეპიოსი, სერაპისი (იხ. Walters, British Museum Gems, 1242, 1684, 1773).

¹⁶ დიონისე სიუხვის ყანწით ცნობილია ეტრუსკული სკარაბეის მიხედვით (იხ. Osborne, Gems, გვ. 224).

¹⁷ იხ. Osborne, Gems, გვ. 219.

¹⁸ აპოლონიოს როდოსელი იხსენიებს არესისადმი ხელთდასხმულ, კოლხეთში არსებულ, ჭალას „... Поле далее шло Ареса и роща святая Бога, где змей караулил руно“ (იხ. Ap. Rhod., Argonautica, II, 1268. გრ. წერეთლის თარგმანი).

არსებული კულტებისა და, აგრეთვე, ძველი საქართველოს არქიტექტურის განვითარების ისტორიის შესწავლისას „თაგილონის ტაძარს“, მცირეს მაგრამ მაინც ნივთიერ წყაროს (როგორც საბუთს იმისას, რომ ჩვენში იონიური ორდერის ნაგებობა უნდა არსებულიყო) უთუოდ საყურადღებო მნიშვნელობა აქვს.

შენიშვნის სახით: ერთი პირობა, საგანი, რომელიც ღვთაებას მარჯვენა ხელში აქვს კიბალოსად მივიჩნიეთ, მარცხენაში — ჩირაღდნად. ატრიბუტებისა და შესრულების დაბალი დონის გათვალისწინებით (მჭრელმა სათანადოდ ვერ შეძლო ყველა დეტალის დამუშავება) შესაძლებლად დავინახეთ კიდევ ერთი ვარაუდის გამოთქმა: თაგილონის ბეჭედზე ღმერთთა დიდი დედის სინკრეტული გამოხატულება ხომ არ უნდა იყოს წარმოსახული. კიბალოსი ფრიგიის დიდი ღმერთქალის კიბელას ერთ-ერთი ატრიბუტთაგანია; ჩირაღდანი — ნიადაგისა და ხორბლეულის დედის (დედა მიწისა) არტემიდას, მიწათმოქმედებისა და ნაყოფიერების ღმერთქალის, ატრიბუტი.

კოლხეთში დიდი დედის კულტის არსებობა დადასტურებულია არიანეს ცნობით¹⁹; იგი ფაზისის მარცხენა სანაპიროზე აღმართულ ქანდაკებას „ფასიანელ ქალღმერთს“ უწოდებს და რეას ამსგავსებს²⁰. ზოსიმეს მიხედვით ფაზისში „ფასიანელი არტემიდას“ ტაძარი იდგა²¹. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ბერძნულ სამყაროში ყველაზე მეტად განთქმული არტემიდას ტაძარი ეფესოში მდებარეობდა, სადაც არტემიდა ასიმილირებული იყო აზიურ ერთ უძველეს ნაყოფიერების ქალღმერთთან²². ხომ არ შეიძლებოდა ზემოხსენებულის საფუძველზე „თაგილონის“ ტაძარი ფასიანელი „რეა“ — „არტემიდას“, დიდი დედის, კულტთან დაგვეკავშირებინა მიუხედავად იმისა, რომ ღმერთქალი მისი ერთ-ერთი მთავარ სიმბოლოს, ლომების, გარეშეა წარმოსახული (ჩვენ ამ მიმართულებით კვლევას კვლავ ვაგრძელებთ)²³.

¹⁹ იხ. Arr., PPE, I, 9; SC, 1, გვ. 220.

²⁰ „ფაზისში რომ შედიხარ, მარცხნივ აღმართულია ქანდაკება ქალღმერთ ფასიანესი ή Φασιανή θεός“. გარეგნობის მიხედვით ის ჰგავს რეას, რადგან ხელში წინწილა უჭირავს, აგრეთვე მისი სავარძლის წინ წვანან ლომები და თვით ის ზის როგორც ფიდიასის ქანდაკება ათენის მეტრონში. „Arr“., იქვე. (ნ. კეკელაძის თარგმანი, თბილისი, 1961).

²¹ იხ. Zosimus, Historia nova I, 28; SC, 1, 2, გვ. 791,

²² იხ. Grimal, Mythologie, გვ. 52b,

²³ დიდი დედის კულტის არსებობას კოლხეთში აღიარებენ: მ. იბაძე, (იხ. Причерноморские города древней Колхиды; Тбилиси, 1963); გ. ლორთქიფანიძე (იხ. К истории древней Колхиды, Тбилиси, стр. 117), ვ. ბარდაველიძე (იხ. Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен, Тбилиси, 1957, стр. 81—93).

დასკვნები

მასალის მხატვრულ-სტილისტური და შედარებითი ანალიზის შედეგად შესაძლებლად მივიჩნევთ, შემდეგი მოსაზრება გამოვთქვათ: ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე მოპოვებული ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდების დაპირისპირებამ სათანადო მასალებთან (ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის განათხარ კომპლექსებთან, საბერძნეთის, სამხრეთ იტალიის, სიცილიის, მცირე აზიის, კვიპროსის და ა. შ. არქეოლოგიურ მონაპოვართან) დაგვანახა, რომ ჩვენი საბეჭდავების ერთი ჯგუფი საგულისხმო მნიშვნელობის ძეგლებია. ისინი წარმოადგენენ სტილისტურად განსხვავებულს, კვეთის მხრივ თავისებურსა და შინაარსობრივად რთულად გააზრებულ ნივთებს. ამ, აქამდე უცნობი, მასალის გარკვევასა და კლასიფიკაციას მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ძველი საქართველოს გლიბტიკის განვითარების შესწავლისათვის, არამედ მხატვრული ხელოსნობის ხსენებული დარგის განვითარების ზოგადი ისტორიისათვისაც.

ჭრილაფარაკებიანი ლითონის ბეჭდების არცთუ მაინცდამაინც მრავალრიცხოვანი აღმოჩენები საშუალებას იძლევა დაახლოებით სრულად წარმოვიდგინოთ, თუ, სახელდობრ, ბერძნული სამყაროს რომელ ნაწილთან არის დაკავშირებული ანტიკური ხანის კოლხეთის იმპორტული საბეჭდავები. — რომელმა სახელოსნო-სკოლებმა მოახდინა გავლენა ადგილობრივი გლიბტიკის განვითარებაზე.

დგინდება, რომ ადრეანტიკური ხანის კოლხეთში ძირითადად გავრცელებულია იმპორტული — ბერძნულ სახელოსნოებში ნაკეთები ჭრილაფარაკებიანი ლითონის ბეჭდები. ამასთანავე, ადგილობრივ სახელოსნოებში ნაკეთი სინქრონული ინტალიო-ბეჭდების საგულისხმო რაოდენობა იმას მოწმობს, რომ ადგილობრივი მოსახლეობის მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს მხოლოდ იმპორტული ნახელავი. — და კოლხეთში საკუთარი — სპეციალური სახელოსნოს დაარსება აუცილებელ პირობად მიუჩნევიან.

იმპორტულ მასალებში გამოყოფილი გვაქვს სამი მნიშვნელოვანი ჯგუფი: I — მატერიკული საბერძნეთის სახელოსნოებიდან გამოსული ნახელავი, II — დიდი საბერძნეთის სხვადასხვა სახელოსნოების ნაკეთობა, III — ბეჭდები, რომელიც აღმოსავლურ-ბერძნულ სახელოსნოებიდან მომდინარეობს.

როგორც ირკვევა კოლხეთს ძვ. წ. VI საუკუნის ბოლო წლებიდან მოყოლებული ვიდრე IV საუკუნის ბოლომდე საკმაოდ მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა იონიის სახელოსნო ცენტრებთან¹. ძვ. წ. VI საუკუნის პირველი ნახევრიდან

¹ კოლხეთის სავაჭრო ურთიერთობას, ხსენებულ ხანაში, იონიასთან კარგად ადასტურებს სხვა სახის სახელოსნო ნაწარმი, სახელდობრ კერამიკა (იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, თბილისი, 1966, გვ. 68—73; ა. კახიძე, საქართველოს ზღვისპირეთის ანტიკური ხანის ქალაქები, თბილისი, 1971, გვ. 109.

კოლხეთი, როგორც ჩანს, კავშირს ამყარებს ატიკის², პელოპონესის, სამხრეთ იტალიის, სიცილიისა და მცირე აზიის ზოგიერთ ბერძნულ სახელოსნოებთან. ურთიერთობამ გვიანკლასიკურ ხანაში გასტანა (ბუნებრივია — ცხოველ სავაჭრო ურთიერთობაზე მსჯელობა ხსენებულ ცენტრებთან ნაადრევია, მასალის სიმცირის გამო). დასავლურ-ბერძნული ნაკეთობა კოლხეთის ზღვისპირეთშია შემოტანილი (გუადიხუ, ქობულეთი—ფიჭვნარი, ეშერა). ხოლო რაც შეეხება აღმოსავლურ-ბერძნულს, — იონიური სახელოსნოების ნახელავს — ვანში ჭარბობს.

იჩვენება, რომ კოლხეთში ხსენებულ ხანაში, საბერძნეთისაგან განსხვავებით, საბეჭდავის ძირითად ტიპს, ყოფაში ფართოდ შესულს, ქრილაფარაკიანი ლითონის ბეჭედი წარმოადგენდა. ქვის საბეჭდავები ან გემა ჩასმული ბეჭდები — იშვიათი გამოჩენილია (ვასკვნიტ განათხარი მასალის მიხედვით).

ქრილაფარაკიანი ბეჭდის მთავარი დანიშნულება საბეჭდავი იყო, მაგრამ ამასთანავე თანაარსებობდა მხოლოდ სამკაულად (თაგილონი) ან ავგაროზად განკუთვნილი (ფიჭვნარი) ბეჭდებიც. და შესაძლებელია, კიდევ: წარჩინების ნიშნად „რეგალიის“ სახით მიღებული ბეჭედი, რომელიც ერთსა და იმავე დროს სამკაულიც იყო და საბეჭდავიც (დაბლაგომი).

კოლხეთის ბეჭდებს შორის რამდენიმე დანიშნულების საბეჭდავი გვაქვს გამოყოფილი: I — უფლებრივი საბეჭდავი, ნიშნადობის მიხედვით განსხვავებული: ა) განსაკუთრებული მნიშვნელობის უფლებრივი საბეჭდავი. ეს არის დედატოსის წარწერით დამოწმებული ინსიგნია (ვანი. წარჩინებული კოლხი მეომრის სამარხი), რომელსაც ან „სახელმწიფოებრივი“ მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა ან გარკვეული ქალაქის ოფიციალურ საბეჭდავად იყო დამტკიცებული (თავს უფლებას ვაძლევთ საბეჭდავის ფუნქცია ამგვარად განვსაზღვროთ)³. ბ) „საზოგადოებრივი“ (ტერმინს ჯერ პირობითად ვხმარობთ) მნიშვნელობის უფლებრივი საბეჭდავი, (ოფიციალური საბეჭდავი, მნიშვნელობით ინსიგნიაზე მცირე). ნაკლებად საგულისხმო (საერთო-საზოგადოებრივ) შემთხვევებში ხმარებული (იგულისხმება დედატოსის მეორე ოქროს ბეჭედი მხედრის გამოსახულებით).

II — უნდა ვივარაუდოთ, რომ არსებობდა აგრეთვე საერთო დანიშნულების საბეჭდავი, რომელიც გარკვეული თანამდებობისა ან ნდობით აღჭურვილი პირის გამგებლობაში იმყოფებოდა⁴. ჩვენი აზრით, ეს საბეჭ-

² ატიკური იმპორტის შემოტანა კოლხეთში, კვლავ კერამიკის სახით, როგორც ცნობილია ძვ. წ. VI საუკ. უკანასკნელ მეოთხედიდან იწყება. ძვ. წ. V საუკ. პირველი ნახევრიდან ვიდრე IV საუკ. ბოლომდე, ატიკური ნაწარმი ფართოდ იკვლევს გზას; ფიჭვნარში შემოტანილი მოხატული და სადაშავლაკიანი კერამიკის უდიდესი ნაწილი ძვ. წ. V—IV სს. მიეკუთვნება (იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 79—80; ა. კახიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 135—136).

³ წარჩინებულ კოლხს, რომელსაც ჩვენ ბელადად მივიჩნევთ, ჩატანებული ჰქონდა ოთხი საბეჭდავი-ბეჭედი, ორი ოქროსი და ორი ვერცხლისა. ვერცხლის ბეჭდები დედატოსის ინდივიდუალურ, პირადი (ასე ვთქვათ „შინაური“) საჭიროებისათვის განკუთვნილი საბეჭდავებია (საკითხი ვრცლად განხილული გვაქვს ჩვენს ნაშრომში: არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან).

⁴ საერთო დანიშნულების საბეჭდავები ძველ საქართველოში ძვ. წ. XIV საუკუნიდანაა ხმარებაში (მათ შესახებ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, ძველი საქართველოს გლიბტიკური ძეგლების კორპუსი, I, გვ. 24, 62, 63).

დავი საზოგადოებრივი თუ რომელიღაც სხვა საერთო ქონების დასაბეჭდად უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი. — ხოლო რწმუნებულს, მისი ხელყოფისგან დასაცავად — ბეჭდის დასმა ევალებოდა. ამ რიგის საბეჭდავად ჩვენ ვანიხსნა „დიდ ბეჭედა“ (ირმისგამოსახულებიანს. იხ. გვ. 101—103) მივიჩნევთ.

III — ინდივიდუალური ანუ პირადი საბეჭდავები, რომელთა შორის შესაძლებელი გახდა მამაკაცებისა და ქალების საბეჭდავების ცალკე ტიპების გამოყოფა (ამგვარი კლასიფიკაციის საშუალებას ჯერ მხოლოდ მდიდრული სამარხეული ინვენტარი იძლევა). ხსენებულ ბეჭდებს იმავე დროს სამკაულადაც ხმარობდნენ. პირადი საბეჭდავი. რომელსაც მფლობელი ყოველდღიური საჭიროებისათვის იყენებდა, მოსახლეობის სხვადასხვა შესაძლებლობების მქონე ფენებში უნდა ყოფილიყო გავრცელებული, ამის მეტყველ საბუთს ბრინჯაოს, მდარე ხელობის, ბეჭდები წარმოადგენს (დაფნარი, დაბლაგომი).

ყურადღებას იმსახურებს ის ფაქტი, რომ უცხოეთიდან შემოტანილი ბეჭდები წარჩინებული, მდიდარი (ოქრო და ვერცხლი) და, უნდა ვივარაუდოთ, შეძლებული (ვერცხლი და ბრინჯაო) პირების კუთვნილებას შეადგენდა. კიდევ მეტი — იონიის, ატიკისა და პელოპონესის სახელოსნოების იმპორტი მხოლოდ წარჩინებულთა და მდიდრულ სამარხებიდან წარმოსდგება. — ნივთები მაღალი მხატვრული ღირებულებით გამოირჩევა, შესრულების დახვეწილი სტილი და კვეთა, შერჩეული თემატიკა⁵, საბეჭდავის ფორმა, იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი ეპოქის საუკეთესო ანონიმი ოსტატების შემოქმედებაა.

ამასთანავე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს: უფლებრივი საბეჭდავები ადგილობრივ სახელოსნოში კოლხი მჭრელების მიერ ანაკვეთი და საბეჭდავებზე წარმოდგენილი სიუჟეტებიც კოლხეთში გავრცელებულ კულტებს უკავშირდება.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ „კოლხურ“ ლითონზე გლიპტიკის განვითარებაზე გავლენა ძირითადად იონიურსა და ნაწილობრივ დასავლურ-ბერძნულ სკოლებს მოუხდენია, ხოლო სახელოსნოებში, როგორც ამას ადრეც აღვნიშნავდით, ადგილობრივი მჭრელები გლიპტიკის ხელოვნებას ჩამოსულ ბერძენ ოსტატებთან ეუფლებოდნენ⁶. მტკიცებისათვის, რომ ხელოსნობის ეს რთული დარგი ადგილობრივმა მჭრელებმა ოსტატურად აითვისეს — ვანის ბეჭდები და ბატნაოხორუს მცირე მასალები გამოგვაძევა. ხსენებული ძეგლები კოლხი ოსტატების ნაყოფიერი შრომისა და დაუღალავი ძიების შესანიშნავ ილუსტრაციას წარმოადგენს.

საყურადღებო მოვლენად ისიცაა ჩასათვლედი, რომ კოლხური გლიპტიკის აღმავლობის პერიოდი ბერძნული გლიპტიკის აყვავების ხანას ემ-

⁵ დედატოსის ორი დანარჩენი საბეჭდავიც ადგილობრივი ნაკეთობაა.

⁶ ძველ ვანში, ან მის ახლო მდებარე ტერიტორიაზე, სპეციალური სახელოსნოს არსებობის დადასტურების საშუალებას იძლევა იქ აღმოჩენილი ადგილობრივი ლითონის ინტალიბეჭდების ჯგუფი, კრილა ქვა და ნამზადები. ჩვენ მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას: ადგილობრივი სახელოსნოს დაარსებაში იონიელი ბერძნების უშუალო მონაწილეობისა და დიდროლის შესახებ — კვლავ ვადგვივართ (საკითხი განხილული გვაქვს: ვანის გლიპტიკური ძეგლები, ხელნაბეჭდი, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან და წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები № 6 სამარხიდან).

თხვევა.—ძვ.წ. V—IV სს. იქმნება კოლხეთში რიგი უნიკალური ნიმუშებისა⁷. ამ-
რიგად, ეკონომიურად ძლიერ კოლხეთში მხატვრული ხელოსნობის ერთ-ერთ
დაწინაურებულ დარგად გლიპტიკაც უნდა ვივარაუდოთ.

არსებული მასალებით ნაადრევია საკითხის დაყენება გლიპტიკაში „კოლ-
ხური“ და „ბერძნულ-კოლხური“ ჩამოყალიბებული სტილის შესახებ, მაგრამ
არცთუ საფუძველს მოკლებული გვეჩვენება.—ერთგვარი ზღვარის დადება კო-
ლხურსა და ბერძნულ-კოლხური სტილის საბეჭდავებს შორის მასალის შეს-
წავლის ამ ეტაპზედაც ხერხდება.

⁷ წამყვანი „ოფიციალური“ მიმდინარეობა ამ დროს, აქ, კლასიციზმი ჩანს, რომელიც
მხოლოდ გარეგნულად ბაძავდა ბერძნულ კლასიკას. ბუნებრივია პერიფერიული ოსტატები-
სათვის ძნელი იყო ბერძნული რეალისტური ხელოვნების სრულყოფილად შეთვისება. ვერც
მათმა კვეთის ტექნიკამ მიაღწია ბერძენ ოსტატთა ნახელავის დონეს (მხედველობაში გვაქვს
ძვ. წ. V—IV სს. ბერძნული ცენტრებისა და დიდი სახელოსნოების პროდუქცია). მაგრამ ეს
სრულებითაც არ აკნინებს ჩვენი ძეგლების მნიშვნელობას, რადგან თითქმის ყველა შემთხვე-
ვაში მჭრელის მისწრაფება დამოუკიდებლობისადმი აშკარადაა გამოვლენილი (მიუხედავად
იმისა, რომ სხვადასხვა ადგილებიდან წარმომდგარ კოლხურ ინტალიოებში სტილისტური
ერთგვარობა, ხშირად მკვეთრად არ არის გამოსახული. რასაც ჩვენ, ჯერ მხოლოდ ვარაუ-
დით, სხვადასხვა სკოლების თავისებურებას ვაწერთ). — დროთა ვითარებაში უ პ ი რ ა ტ ე-
ს ო ბ ა ა დ გ ი ლ ო ბ რ ი ვ სტილისტურ თავისებურებებს ეთმობა.

КОЛХИДСКИЕ ПЕРСТНИ-ПЕЧАТИ V—III ВВ. ДО Н. Э. (ВОПРОСЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ С ГРЕЧЕСКИМИ МАСТЕРСКИМИ)

Резюме

Для изучения истории культуры древней Грузии и, в частности, вопроса взаимоотношений раннеантичной Колхиды с Греческим миром металлические перстни-инталы и геммы играют немаловажную роль. Особенно и потому, что в жизни населения страны, как в каждом развитом античном обществе, упомянутые изделия в преобладающем большинстве служили печатями¹.

Выявленные за последнее десятилетие вещественные источники большой значимости, а именно: погребальный инвентарь могил представителей высших слоев населения (Вани), богатых (Кобулет — Пичвнари, Даблагоми), и рядовых (Дапнари, Батнаохору, Эшера) погребений некоторых некрополей, довольно широко раскрывают перед нами возможность проследить как протекал процесс развития сложной отрасли художественного ремесла — глиптики — в древней Колхиде.

В отличие от других областей древней Грузии среди обильного археологического материала Колхиды произведения глиптики представлены, в основном, металлическими перстнями. Резные же камни здесь являются, пока-что, редким исключением. Следовательно — в Колхиде, в раннеантичное время, основным типом печати, широко вошедшим в быт, был металлический перстень. По вещественным памятникам появление металлического перстня в Западной Грузии засвидетельствовано с конца VI в. до н. э. (Вани)².

Исследуемые памятники представляют собой очень многообразные и сложные комплексы (Вани, Гуадику, Кобулет-Пичвнари, Дапнари, Эшера, Батнаохору, Тагилони)³. Речь идет не только о типовом раз-

¹ Как известно, древнее население Грузии было знакомо с печатями с XIV века до н. э. Разнообразие форм, стилей и тематики памятников, дало возможность выделить их в соответствующие группы. — Определить по типу предмета функциональное назначение отдельных печатей (см. М. Лордкипанидзе, Корпус памятников глиптики древней Грузии I, Тбилиси, 1969, стр. 29—31, 63, 153 (на груз. яз., с русским резюме); — М. Lordkipanidzé, La glyptique de la Géorgie ancienne, „Eirene“, X Praha, 1971, стр. 103 - 108.

² В Восточной Грузии металлические перстни-печати по археологическим данным появляются в начале VI века до н. э. (Тетри-цкаро). См. М. Лордкипанидзе, Корпус I, стр. 41.

³ Работа, посвященная изучению перстней-печатей древней Колхиды, является частью задуманного мною исследования по истории развития глиптики в древней Грузии. Данный материал впервые специально изучается мною.

личин печатей, но и о разнообразии стиля, тематики, техники резьбы, которая выделяется достаточно высоким уровнем исполнения. Одинаково интересны и важны материалы, происходящие как из погребений колхидской знати (Вани), так и из рядовых захоронений.

По единству или разнообразию стилей, идентичности или своеобразию технических приемов, оригинальности или сходству сюжетов и, наконец — по типам перстней удалось выделить среди материалов как импортные, так и местные изделия. — Тщательное исследование инталий — историко-художественный и сравнительный анализ (мною учтены соответствующие материалы Греции, Южной Италии, Малой Азии, Северного Причерноморья и т. д.) показали, что в Колхиде раннеантичного периода, главным образом, были распространены импортные металлические перстни-печати. Наряду с ними, в значительном количестве существовали и изделия местных мастерских.

Характер импортных изделий (стиль, манера резьбы, тематика), их происхождение дает возможность наметить, а в некоторых случаях даже установить культурно-торговые связи Колхиды с некоторыми специальными ремесленными центрами и мастерскими. — Колхидские перстни-печати в этом отношении четко отличаются от материалов, найденных в Восточной Грузии, где в интересующую нас эпоху совершенно очевидно влияние месопотамской и ахеменидской глиптики. В Колхиде импорт представлен произведениями вышедшими из греческих мастерских. — Ведущую роль в глиптике по металлу, судя по погребальному инвентарю, занимала здесь греческая «большая школа»⁴.

Конкретный анализ художественных особенностей памятников глиптики, найденных на данной территории — исследование отдельных произведений или небольших групп перстней архаического, классического и эллинистического периодов, дает возможность приблизительно точно установить с какой частью греческого мира имела связь Колхида, какие ремесленные мастерские и школы влияли на развитие местной глиптики, — какому «течению» было оно подчинено.

Привозные изделия представляют собой высокохудожественные произведения. Они выделяются не только мастерством исполнения, тонкостью резьбы, изяществом форм, но и в сюжетном отношении. Самые выразительные материалы, в этом смысле, дали раскопки Вани⁵. (Конец VI — IV вв. до н. э.). В Восточном Причерноморье Грузии Кобулети—Пичвнари, Гуадику, Эшера, обнаруженные небольшие группы перстней-печатей относятся к классической эпохе.

Тематика изображений очень разнообразна (мифологические сюжеты и персонажи, относительно преобладают изображения животных, фантастических существ и т. д.). В Вани и Пичвнари сосредоточивались лучшие произведения эпохи, поступали изделия первоклассных мастерских (табл. I, II, III).

Темы изображений местных инталий, являются ли они самостоятельными произведениями, или плодом влияния посторонней культуры, чаще всего трудно поддаются определению. — Сюжеты представ-

⁴ Под термином «большая школа» я подразумеваю мастерские и школы не только материковой Греции, но и Южной Италии и Малой Азии.

⁵ Основная часть предметов происходит из богатых погребений ванийской знати: «Знатного колха — воина» и «знатных колхидианок». Весь комплекс погребений отличается роскошью, обилием изысканных украшений.

ленные на наших перстнях уникальны. Подобные изображения среди памятников малого изобразительного искусства нам пока не удалось обнаружить. Наибольший интерес в глиптике древней Колхиды представляет именно проявление творческой самостоятельности местных резчиков, находивших собственные, в некоторой мере примитивные, пути отражения реальной действительности.

По форме перстней-печатей я выделяю среди колхидских материалов четыре основных типа: 1,2 — перстни со щитками с несомкнутыми и сомкнутыми шинками; 3 — массивные перстни и 4 — несомкнутые перстни. Одна часть перстней имеет типично античные формы; вторая — локального происхождения. Местным видом перстня со щитком является перстень с несомкнутой шинкой. Следует отметить, что для перстней с несомкнутыми шинками в Колхиде применялась, как правило, только бронза⁶. Перстни с резными щитками, кроме практического назначения служили также в качестве украшений. Подтверждением тому — высокохудожественные изделия из золота, электра и серебра. Надо полагать, что некоторые перстни-инталии имели значение амулета (Пичвнари, табл. III,4).

Среди привозного материала я выделяю три основных группы: I — изделия восточно-греческих мастерских, II — изделия западно-греческих мастерских и III — изделия мастерских материковой Греции. Как выясняется, Колхида с конца VI века до н. э. по конец IV века имела довольно тесные связи с ионийскими ремесленными центрами⁷. С первой половины V века, Колхида, как видно, устанавливает отношения с некоторыми греческими мастерскими Южной Италии, Малой Азии, Аттики⁸. По дошедшим до нас предметам связи эти, по-видимому, длились до позднеклассического времени (естественно, говорить о том, насколько интенсивными были торговые отношения с указанными центрами, пока что нет возможности ввиду скудности материалов).

Западно-греческие изделия происходят из Причерноморской полосы (Кобулет-Пичвнари, Эшера, Гуадику). Что же касается восточно-греческих и в частности ионийских, то они преобладают в Вани⁹.

Другая более малочисленная группа печатей рубежа V—IV вв. до н. э. из Гуадику, по моему предположению, происходит из Кизика. — Единственным источником для определения данных инталий оказались монеты: аналогиями изображениям служат статеры Кизика¹⁰;

⁶ В Восточной Грузии известны подобные типы перстней из электра, золота и серебра (Садзегури, Канчаети, Цалка).

⁷ Торгово-экономические отношения Колхиды с Ионией подтверждаются и другими видами ремесленных изделий, а именно: керамикой (см. О. Лордкипанидзе, Античный мир и древняя Колхида, Тбилиси, 1966, стр. 68, 73; — А. Кахидзе, Города Причерноморья Грузии в античную эпоху (Кобулет-Пичвнари), Тбилиси, 1971, стр. 199. На груз. яз. с русск. резюме).

⁸ С V века до н. э. наблюдается также широкое распространение аттической керамики (Вани, Даблагоми, Кобулет-Пичвнари, Батуми и т. д.). Аттическая керамика, в виде импорта, в Колхиду поступает с последней четверти VI века. Большая часть расписной и чернолаковой керамики из Пичвнари датируется V—IV вв. до н. э. (см. А. Кахидзе, ук. соч., стр. 135—136; О. Лордкипанидзе, ук. соч. 79—80).

⁹ Наиболее древние экземпляры были найдены в ванийском некрополе. Это золотые перстни-печати архаической формы (табл. I—III).

¹⁰ ср. К. Regling, Griechischen Münzen der Sammlung Warren, XXXIV, XXXV 1488—1553; E. Babelon, Traité des Monnaies grecques et romaines, II, 1re partie стр. 150.

перстни почти точно воспроизводят типы распространенные на монетах¹¹.

Наше определение и датировку подтверждают стилистические аналогии, привлекаемые из разных отраслей греческого изобразительного искусства (глиптика, вазопись, торевтика, златокузнечество). Кроме того — нумизматический материал Южной Италии и Малой Азии¹².

Среди колхидских перстней я считаю возможным выделить печати разного функционального назначения, а именно: I — Правовые печати: — а) правовая печать особой значимости. Это засвидетельствованная надписью инсигния знатного высшего должностного лица — Дедатоса (Вани, погребение знатного «колха — война»)¹³.

б) Официальная (— правовая) печать, которая применялась при менее важных обстоятельствах и нужд, общеобщественной важности. — Имела второстепенное значение (подразумевается вторая золотая печать Дедатоса с изображением всадника с копьем, табл. VI, 26).

II — Надо полагать, что существовали также печати общего назначения, которые были в ведении определенного должностного или доверенного лица. По нашему мнению такие печати применялись для сохранения неприкосновенности общественного имущества. К этой категории печатей отношу я ванийскую т. н. «большую печать» (с изображением оленя, табл. V, 30)¹⁴.

III. — Индивидуальные или личные печати, среди которых удалось выделить отдельные типы мужских и женских печатей (классификация этого рода проделана пока по инвентарю богатых погребений).

¹¹ Кроме кизикинов для определения одной из печатей Гуадику (Табл. IV, 10) важным материалом оказались статеры Теринны последней четверти V века и начала IV в., с изображением Теринны-Ники.

Следует подчеркнуть: Для золотого перстня II половины IV века до н. э. из Даблагоми в композиционном отношении и по содержанию самой близкой аналогией, а м. б. и единственной, надо считать серебряные статеры Элиды с символом Зевса Олимпийского — Эмблема Эллиды: Орел с зайцем в когтях (табл. III, 15). см. Head, *Historia Numorum*, стр. 420, 421, 359; E. Babelon, *Monnaies grecques et romaines*, II-e partie, стр. 897.

¹² Считаю нужным заметить: В основе моей классификации (по части определения школ и мастерских), лежит главным образом, новая классификация Джона Бордмана. — На наш взгляд самая полная на сегодняшний день. См. J. Boardman, *Greek Gems and Finger Rings. Bronze Age to Late Classical*, London, 1971; — *Archaic Greek Gems. Schools and Artists in the Sixth and Early Fifth Centuries B. C.*, London, 1968; — *Archaic Finger Rings*, „Antike Kunst“, 1967, H. 1, J. 10, стр. 3-31; *Etruscan and South Italian Finger Rings in Oxford, Papers in the British School at Rome*, XXXIV (N. Ser. v. XXI), 1966, стр. 1-17.

¹³ На инсигнии знатного колха изображена богиня растительности, сидящая на троне. Имя собственника печати — ДЕДАТОС — выполнена греческими буквами ΔΕΔΑΤΟΣ (Табл. VI, 25).

В могиле знатного колха, который по нашему предположению был вождем (бесъ обряд захоронения служит ярким доказательством того), обнаружено два золотых (см. табл. VI, IX) и два серебряных (табл. V, 27, 28) перстня. Серебряные перстни-печати применялись, по-видимому, их владельцем при сугубо личной необходимости (Вопрос о функции печатей Дедатоса подробно исследован мною в работе «Архаические и «архаизирующие» перстни-печати из Вани», Вани II, Тбилиси, 1975).

¹⁴ Печати общего назначения в Грузии засвидетельствованы с XIV века до н. э. (см. М. Лордкипанидзе, Корпус, I, стр. 62—63, 153).

Личные печати были распространены среди разных слоев населения. В доказательство этого можно привести ряд перстней, которые выделяются низким уровнем исполнения (Дапнари, Даблагоми).

Заслуживает внимания тот факт, что привозные перстни являлись собственностью знати (золото, серебро), богатых (золото, серебро) и, надо полагать, зажиточных (серебро, бронза) лиц. Более того — импортные изделия Ионии и Аттики происходят только из погребений правящей верхушки и особо богатых погребений. Указанные предметы выделяются высокохудожественным мастерством. — Утонченный стиль, великолепная резьба, подбор тематики, и, наконец, форма печатей свидетельствуют о том, что означенные инталии являются произведениями лучших (к сожалению пока что анонимных) мастеров эпохи.

Следует подчеркнуть: местные печати вырезывались колхидскими мастерами. И сюжеты, представленные на печатях, по всей вероятности, связаны с культами распространенными в древней Колхиде.

Можно сказать с уверенностью, что на развитие Колхидской глиптики по металлу в основном имело влияние ионийская и, частично, западно-греческие школы¹⁵. В местных мастерских, как это было отмечено мною и раньше, искусству резьбы будущие резчики, надо полагать, обучались у приезжих мастеров — греков. По нашему предположению для учреждения местной мастерской в Колхиду были привлечены греки — выходцы из Ионии.

Для иллюстрации того, что местные резчики успешно освоили сложный вид художественного ремесла — глиптику по металлу, можно привести перстни из Вани V — IV вв до н. э. (табл. V — VI) и Батнаохору IV в. до н. э. (табл. VII_{18,19}). Упомянутые памятники наиболее ясно показывают какого высокого уровня в состоянии было достигнуть творчество местных резчиков.

Примечательным явлением надо считать и то обстоятельство, что период подъема колхидской глиптики совпадает с расцветом греческой глиптики. — В V — IV вв. создается в Колхиде ряд уникальных произведений. Ведущим официальным течением здесь, в это время, по-видимому, был классицизм, который только внешне подражал греческой классике. Для периферийных резчиков оказалось сложным освоить совершенство греческого камнерезного искусства. Они не сумели довести технику резьбы до уровня греческих художников. Однако это отнюдь не умаляет значения наших памятников, принимая во внимание стремление местных резчиков к независимости.

В настоящее время нет возможности четко и последовательно проследить историю колхидской глиптики, говорить о «колхидском» и «греко-колхидском» определенном стиле в глиптике. Однако постановка вопроса, по моему мнению, не лишена основания. Систематическое исследование отдельных наиболее характерных групп инталий выявило основные особенности памятников этого вида ремесла. И даже на данном этапе изучения наших материалов представляется возможность выделить колхидские и греко-колхидские печати.

Итак — в мощной в экономическом отношении Колхиде, глиптика, одна из важнейших отраслей художественного ремесла, имела ведущую роль.

¹⁵ Существование местной специальной мастерской в древнем Вани, или за его пределами, можно подтвердить обнаруженными там заготовками для каменных инталий, перстнями-печатами и резными камнями местного изделия. Основание местной мастерской, несомненно обуславливается большим спросом на печати.

LES BAGUES-CACHETS DES Ve—IIIe SIÈCLES DE LA COLCHIDE

(La question des rapports avec les ateliers Grecs)

Résumé

Dans l'étude de l'histoire de la civilisation de la Géorgie ancienne et en particulier des rapports de la Colchide avec le monde grec on ne saurait sousestimer le rôle des bagues-intailles métalliques et des gemmes, qui, à l'instar de toute société antique développée, étaient utilisées par les habitants de la Colchide, essentiellement comme cachets¹ dans les maintes manifestations de la vie quotidienne.

On a mis au jour, ces dix dernières années, un matériel remarquable: le mobilier funéraire des représentants de la haute noblesse (Vani), celui de personnes fortunées (Koboulethi—Pitchvnari, Dablagomi), de simples gens (Daphnari, Batnaokhorou, Echera), ainsi que le mobilier de certaines nécropoles, ce qui a permis de cerner les phases de l'évolution, dans l'ancienne Colchide, de cette branche complexe des arts industriels, qu'est la glyptique. Contrairement à celles des autres régions de la Géorgie ancienne, la glyptique, dans la Colchide antique est essentiellement représentée par des bagues métalliques; les pierres gravées nous paraissent encore avoir été une exception. Ainsi, l'usage des bagues métalliques comme sceaux était généralisé; d'après les données archéologiques elles font leur apparition dans la Géorgie occidentale dès la fin du VIe siècle avant notre ère (Vani)². Les objets étudiés constituent un tout extrêmement complexe et varié (Vani, Gouadikhou, Koboulethi—Pitchvnari, Daphnari, Echera, Batnaokhorou, Taguiloni). Ce qui mérite attention, c'est non seulement la diversité des styles, de la technique de la gravure, qui offre une haute qualité d'exécution, mais aussi le répertoire des images. Le mobilier des sépultures des simples gens ne le cédant ni en intérêt ni en importance aux sépultures des grands dignitaires (Vani).

Selon l'uniformité ou la diversité des styles, l'identité ou les particularités des procédés techniques, leur originalité ou leur similitude et enfin selon leurs

¹ Les sceaux étaient connus dans la Géorgie dès le XIVe siècle avant notre ère.—On a pu les classer en groupes distincts d'après la diversité des formes, du style et du sujet, déterminer leur fonction, leur aspect particulier (M. Lordkipanidzé. La glyptique de la Géorgie ancienne. Corpus I, Tbilissi, 1969, p. 29-31, 63, 153—en géorgien—résumé en russe).

² En Géorgie orientale les bagues-cachets apparaissent du début du VIe s. avant notre ère (Tethri - tskaro), voir M. Lordkipanidzé, Corpus I, p. 41.

formes, l'on a pu distinguer la production locale de celle importée dans le pays. Une observation minutieuse et une analyse comparative des intailles du point de vue historique et artistique (compte tenu du matériel correspondant de la Grèce, de l'Italie méridionale, de l'Asie Mineure, du littoral nord de la Mer Noire etc...) ont mis en évidence le fait que, dans la Colchide (du VIe au IIIes) en particulier, une grande partie des bagues-cachets était d'origine étrangère mais qu'une quantité appréciable était issue des ateliers indigènes.

Les particularités des objets importés (style, gravure, sujet) leur origine, nous donnent de précieuses indications sur les relations culturelles et commerciales existant entre la Colchide et les centres d'art et ateliers d'artisans spécialisés et même, dans certains cas, de les préciser. Si l'influence mésopotamienne et achéménide est manifeste en Géorgie orientale, par contre les bagues-cachets importés en Colchide, sont originaires des ateliers grecs. La „grande école“³ grecque domine le mobilier de la glyptique sur métal en Géorgie occidentale.

Sur l'appui d'une analyse concrète des particularités de cette glyptique et d'une étude sérieuse de bagues isolées ou de groupes restreints des périodes archaïque, classique et hellénistique, nous avons pu localiser presque exactement les régions du Monde grec en contact avec la Colchide, les centres d'artisanat, l'école qui inspirait l'évolution de la glyptique indigène, le courant qui la dominait.

Les œuvres d'origine grecque se distinguent par leur haute valeur artistique. Elles diffèrent non seulement par la qualité de l'exécution, la finesse de la gravure, la délicatesse des formes, mais par le sujet. Le matériel de Vani⁴ nous en fournit l'exemple le plus éloquent (fin du VIe—IVes). Les groupes restreints de bagues-cachets découverts sur le rivage de la Mer Noire (Koboulethi — Pitchvnari, Gouadikhov, Echera) appartiennent à la période classique.

Les sujets sont limités mais variés (personnages, animaux mythologiques, mythique, etc...). A Vani et Pitchvnari semblent s'être concentrées les œuvres des meilleurs ateliers d'art du Monde grec.

Parfois, il est assez difficile de distinguer dans quelle mesure le thème des intailles locales est une interprétation personnelle ou le résultat de l'influence fructueuse d'une civilisation étrangère. Les sujets traités sont originaux et à ce jour sans exemple dans les arts plastiques mineurs. Ce qui nous semble plus particulièrement digne d'intérêt c'est précisément une visible indépendance créatrice des graveurs colches, une tentative quelque peu rudimentaire d'une vision personnelle de la réalité.

Nous distinguons, d'après leur forme 4 types principaux de bagues-

³ Sous le terme „Grande école“ nous entendons les ateliers et écoles non seulement de la Grèce Continentale, mais ceux de l'Italie méridionale et de l'Asie Mineure.

⁴ L'essentiel provient des riches sépultures de la haute noblesse: de celle du Guerrier noble Colche et de celles des sépultures de deux dames „nobles Colches“.

cachets: 1, 2—les bagues à chaton à anneau ouvert et à anneau fermé; 3—les bagues massives et 4—les bagues à anneau ouvert. Une partie des bagues a une forme typiquement antique, l'autre est de provenance locale; parmi celles-ci celles à chaton à anneau ouvert sont presque exclusivement de bronze⁵.

A noter qu'en Colchide les bagues à anneau ouvert était de règle toutes en bronze. Outre leur destination pratique, les bagues à chaton gravés, servaient de bijou. C'est ce que confirme l'art avec lequel elles sont travaillées et le métal utilisé: or, électrum, argent. On doit supposer que certaines bagues-intailles servaient d'amulettes (Pitschvnari, Tab. III, 4).

Nous distinguons 3 groupes principaux dans le matériel de provenance étrangère: I—les articles des ateliers grecs-orientaux, II—les articles des ateliers de la Grande Grèce, III—ceux de la Grèce continentale. De la fin du VIe à la fin du IVes. la Colchide avait des rapports économiques et commerciaux assez étroits avec les centres d'artisanat ioniens. Dès la première moitié du Ve siècle la Colchide, comme on voit, avait établi des relations avec certains ateliers de l'Italie méridionale, de l'Asie Mineure, de l'Attique qui ont dûes subsister jusqu'à la période classique tardive, d'après les objets qui nous sont parvenus (le matériel restreint ne nous permet pas actuellement de préciser l'intensité de ces rapports).

Les bagues-cachets de la Grande Grèce sont localisées sur le littoral de la Mer Noire (Koboulethi-Pitschvnari, Echera, Gouadikhou), celles d'Ionie dominant à Vani.

Le groupe relativement restreint de Gouadikhou, des confins du Ve-IVe siècles doit provenir de Cyzique (dont les monnaies sont l'unique source pour la détermination des intailles en question). Les images reproduisent presque exactement les types des statères cyziques.

Une analyse comparative avec les arts plastiques mineurs grecs (glyptique, peinture de vases, toreutique, orfèvrerie) et la numismatique de l'Italie méridionale et de l'Asie Mineure, nous a permis d'établir également une analogie de style.

D'autre part, les statères de Terina, à l'effigie de la Terina-Niké, dernier quart du Ve et début du IVes, ont permis de déterminer un des cachets de Gouadikhou.

Notons que la bague d'or de Dablagomi y compris celles de la deuxième moitié du IVe s., du point de vue du style et du sujet présente une analogie sensible avec les statères de l'Elide à l'effigie de Zeus Olympien—aigle tenant un lièvre dans ses serres—emblème de l'Elide.

Nous jugeons utile d'indiquer que notre classification (écoles, ateliers) s'appuie, dans l'essentiel, sur la classification de John Boardman que nous tenons pour la **plus** exhaustive.

D'après leurs différentes destinations l'on peut classer nos cachets de

⁵ Les bagues de ce type, en Géorgie orientale sont en électrum, en or, en argent (Sadzégouri, Kantchaéti, Tsalka).

la façon suivante: I—a) cachets conférant un droit à destination particulière témoin, la bague-cachet bien distincte portant l'inscription *Dédatos*, insigne d'un haut dignitaire (Vani, sépulture d'un guerrier noble colche)⁶. b) cachets conférant un droit d'ordre „communautaire“ (il s'agit là d'un terme provisoire, de convention) lesquels étaient utilisés dans des circonstances de moindre importance—they étaient d'ordre secondaire (en l'occurrence, le deuxième cachet d'or du *Dédatos* à l'effigie d'un cavalier sur sa monture). II—Il est à supposer qu'il existait également des cachets à usage général qui étaient en possession d'un fonctionnaire ou d'une personne accréditée.

Selon nous, les cachets en question servaient à assurer l'inviolabilité des domaines ou propriétés communautaires. C'est dans cette catégorie que je classe „grand cachet“ de Vani à l'effigie d'un cerf (Tab. X, 49).⁷

III—Les cachets individuels ou privés; grâce à l'inventaire des riches sépultures il a été possible de distinguer parmi ceux-ci deux types: les bagues-cachets d'homme et les bagues-cachets de femme.

Ces cachets individuels étaient répandus dans les couches les plus diverses de la population; nous en avons la preuve dans la série de bagues d'un niveau d'exécution médiocre (Daphnari, Dablagomi).

Précisons que les bagues importées étaient la propriété des nobles (or, argent), des riches (or, argent) et, semble-t-il, des personnes aisées (argent, bronze). Quant aux objets importés d'Ionie et d'Attique on les a retrouvés exclusivement dans les sépultures des hauts dignitaires et dans les sépultures particulièrement somptueuses. Ces objets se distinguent par la haute maîtrise artistique de leur exécution.

La finesse du style, la perfection de la gravure et la forme du cachet attestent que ces pièces sont sorties des mains des meilleurs artistes de l'époque (restés malheureusement anonymes).

D'autre part, les cachets indigènes ont été gravés dans des ateliers et par des maîtres locaux: les sujets représentés sont, selon toute probabilité, inspirés par les cultes en vigueur dans la Colchide antique.

Il nous paraît hors de doute que le développement de la glyptique sur métal colche s'inspire essentiellement de l'école ionienne, et partiellement des écoles de la Grande Grèce⁸.

⁶ Sur l'insigne de ce noble guerrier figure la déesse de la végétation sur un trône. Le nom du possesseur du cachet—*Dédatos*—est en caractères grecs $\Delta \epsilon \delta \alpha \tau \omicron \varsigma$ (inusité en grec). Dans la sépulture du guerrier colche, qui d'après nous était un chef (tout l'apparat funéraire en témoigne), on a trouvé deux bagues d'or (voir Tab. VI, 25, 26) et deux d'argent (voir Tab. IV, 27, 28). Les bagues-cachets d'argent étaient, semble-t-il, utilisées par leur possesseur pour des besoins privés (Le problème de la fonction attribuée au cachet du *Dédatos* a été étudié dans mon ouvrage „Bagues-cachets archaïques et „archaïsant“ de Vani“) voir, Vani II, Tbilissi, 1975.

⁷ Les cachets à usage général en Géorgie, remontent au XIVe s. avant notre ère (Voir M. Lordkipanidzé, Corpus I, p. 62-63, 153).

⁸ La mise au jour à Vani, d'une part d'un matériel destiné au travail d'intailles sur pierre et d'autres part des bagues-cachets et des pierres gravées indigènes, fait supposer l'existence d'un atelier spécialisé et une demande locale importante en cachet.

Dans ces ateliers locaux, comme nous l'avons avancé, les futurs graveurs faisaient l'apprentissage de l'art de la gravure auprès de maîtres grecs. Et nous pensons que l'on faisait appel en Colchide à des Grecs d'Ionie pour la création de ces ateliers.

—Les bagues de Vani du Ve-IVe s. (Tab. V, 20, 24; VI, 25, 26) et celles de Batnaokhorcu du IVe s. (Tab. VII, 18, 19) sont la meilleure illustration de l'habileté qu'avait acquise les graveurs indigènes dans cette branche délicate, des arts plastiques qu'est la glyptique sur métal. Les objets d'art en question constituent une preuve vivante du haut niveau artistique qu'avaient atteint les maîtres indigènes.

N'est-il pas remarquable de constater que l'essor de la glyptique colche coïncide à la floraison de la glyptique grecque: c'est aux Ve-IVe s. que la Colchide produit toute une série d'œuvres uniques. C'est le classicisme qui semble être à cette époque le courant dominant en Colchide, lequel cependant n'imité qu'extérieurement le classicisme grec. Pour ces graveurs des régions périphériques du Monde antique, il était difficile d'assimiler dans sa totalité la perfection de la gravure grecque. Les maîtres locaux n'ont pu faire leur, la technique de la gravure au niveau des artistes grecs. Mais cela ne diminue en rien la valeur de ces œuvres, si nous prenons en considération l'aspiration des graveurs colches vers un art original et indépendant.

À l'heure actuelle il n'est pas encore possible de dresser la chronologie historique exacte de la glyptique Colche; ou de parler d'un style déterminé „colche“ et „gréco-colche“, bien qu'il y est, selon nous, matière de base pour cela.

L'examen systématisé d'un groupe d'intailles particulièrement caractéristiques a permis de dégager les principaux traits spécifiques de cette branche de l'artisanat. Donc, à l'étape actuelle de l'étude du matériel en notre possession, une classification des cachets en catégories colche et gréco-colche serait possible.

Nous voyons ainsi, dans une Colchide économiquement puissante, attribuer à la glyptique, cette branche importante des arts plastiques mineurs, un rôle de premier plan.

ტაბულების აღწერილობა

იმპორტული საბეჭდავი-ბეჭდები:

ტაბ. I.

- 1) 21. ვანი. წარჩინებული კოლხი ქალის სამარხი № 6. მტაცებელი ცხოველი.
- 2) 22. ვანი, იმავე სამარხიდან. ნიაშორი.
- 3) 23. ვანი, იმავე სამარხიდან, გარეული თხა.

ტაბ. II.

- 1) 1. ქობულეთი-ფიჭვნარი. სამარხი № 6. აფროდიტე-ურანია და ეროსი.
- 2) 2. ქობულეთი-ფიჭვნარი. თხრილი III. კურდღელი (თუ ნუკრი).
- 3) 3. ქობულეთი-ფიჭვნარი. სამარხი № 2. მოზარდის თავი.
- 4) 29. ვანი. აფროდიტე, ეროტისა და ფრინველებით გარშემორტყმული.

ტაბ. III.

- 1) 4. ქობულეთი-ფიჭვნარი, „ნაპურვალა“. ნიაშორი (თუ კრეტული თხა).
- 2) 5. ქობულეთი-ფიჭვნარი. სამარხი № 14. გედი (?).
- 3) 15. დაბლაგომი. მდიდრული სამარხი № 1. არწივი კლანჭებში კურდღელით.
- 4) 14. ეშერა. მეომრის მდიდრული სამარხი. ფსიქეა (გადაღებულია ფარაკიდან).
- 5) 17. დაფნარი. ფსიქეა.

ტაბ. IV. (გუადიხუ).

- 1) 7. სამარხი № 21. სფინქსი თინუსზე.
- 2) 8. სამარხი № 17. ლომი თინუსზე.
- 3) 9. სამარხი № 18. ეროტი.
- 4) 10. სამარხი № 21. ტერინა-ნიკე.
- 5) 11. სამარხი № 21. დამკვრელი ქალი.
- 6) 12. სამარხი № 17. ფრინველი.
- 7) 13. სამარხი № 18. მჭდომარე ქალის ფიგურა.

ადგილობრივი ნახელები:

ტაბ. V.

- 1) 20. ვანი, წარჩინებული კოლხი ქალის სამარხი № 6. მდინარის ღმერთი.
- 2) 24. ვანი. წარჩინებული კოლხი ქალის სამარხი № 11. „ლომკაცი“ (ოდისეის გარდაქცეული თანამგზავრი).
- 3—4) 27—28. წარჩინებული კოლხი მეომრის სამარხი. დედატოსის ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდები.
- 5) 30. ვანი. ე. წ. „დიდი საბეჭდავი“. ირემი და ნუკრი (ნატურალური ზომა).

ტაბ. VI.

- 1) 25. ვანი. წარჩინებული კოლხი მეომრის სამარხი. დედატოსის ინსიგნია.
- 2) 26. ვანი. იმავე სამარხიდან. მეორე უფლებრივი საბეჭდავი.

ტ ა ბ. VII.

- 1) 6. გუადიხუ. სამარხი № 21. გვირგვინოსანი მამაკაცი.
- 2) ა. დაბლაგომი. სამარხი № 21. მნათობი.
- 3) 16. დაფნარი. სამარხი № 3. გრიფონი.
- 4) 18. ბატნახორუ. სამარხი № 2. ბატი.
- 5) 19. ბატნახორუ. იმავე სამარხიდან. პეგასი.
- 6) 31. თაგილონი. ღვთაება ტაძარში.

ტ ა ბ. VIII (ს ა ბ ე ჯ დ ა ვ ი-ბ ე ჯ დ ე ბ ი).

- 1—4) 39—42. ვანი. წარჩინებული კოლხი ქალის სამარხი № 6.
- 5) 41. ვანი. წარჩინებული კოლხი ქალის სამარხი № 11.
- 6) 32. ქობულეთი-ფიჭვნარი. სამარხი № 6.

ტ ა ბ. IX. (ს ა ბ ე ჯ დ ა ვ ი-ბ ე ჯ დ ე ბ ი).

- 1) 48. ვანი.
- 2—5) 44—47. ვანი. წარჩინებული კოლხი მეომრის საბეჭდავები.
- 6) 34. დაბლაგომი.
- 7) 38. დაფნარი.

ტ ა ბ. X. (ს ა ბ ე ჯ დ ა ვ ი-ბ ე ჯ დ ე ბ ი).

- 1) 33. ქობულეთი-ფიჭვნარი. სამარხი № 14.
- 2) 35. დაფნარი. სამარხი № 3.
- 3) 37. დაფნარი. სამარხი № 3.
- 4) 49. ვანი. ბრინჯაო. „დიდი საბეჭდავი“.
- 5) 36. დაფნარი. სამარხი № 3.

ყველა ინტალიო (გარდა ვანის „დიდი საბეჭდავისა“) გადიდებულია ორჯერ.

ნახატები შესრულებულია მხატვარ ნ. თოფურიძისა, ხოლო ფოტოსამუშაოები — ვ. თუ-ლაშვილისა და ვ. სალიგერის მიერ.

ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ

Импортные перстни-печати:

Т а б л. I.

- 1) 21. Вани. Погребение «знатной колхидианки» № 6. Золото. Хищное животное. Арханчская эпоха. Начало V века до н. э. Иония.
- 2) 22. Вани из того же погребения. Золото. Дикий козел. Начало V века до н. э. Иония.
- 3) 23. Вани из того же погребения. Золото. Горный козел. Конец VI века до н. э. Иония.

Т а б л. II.

- 1) 1. Кобулет-Пичвარი. Погребение № 6. Электр. Афродита-Урания с Эротом. Классическая эпоха, первая четверть II половины V века.
- 2) 2. Кобулет-Пичвარი, Раскоп III. Серебро. Бегущий заяц (?). Классическая эпоха. Середина V века. Западно-греческая мастерская.
- 3) 3. Кобулет-Пичвარი. Погребение № 2. Бронза. Голова подростка. Классическая эпоха. Начало IV века до н. э. Западно-греческая мастерская.

- 4) 29. Вани. Золото. Сидящая на табурете Афродита перед фимиатерием; горящий Эрот протягивает ей венок, по сторонам богини ее священные птицы: цапля и лебедь. Классическая эпоха. II половина V века. Аттика.

Табл. III.

- 1) 4. Кобулети-Пичвнари. «Напурвала». Бронза, в щиток вбито по маленькому гвоздью из золота и электра. Готовящийся к прыжку тур. Амулет. Конец V века до н. э.
- 2) 5. Кобулети-Пичвнари. Погребение № 14. Серебро. Лебедь (?), в поле дельфин; над голсовой птицы розетка. Эллинистическая эпоха. Конец IV — начало III века до н. э.
- 3) 15. Даблагоми. Богатое погребение № 1. Золото. Орел похитивший зайца. II половина IV века, по-видимому южная Греция.
- 4) 14. Эшера. Богатое погребение «воина». Бронза. Психея со светильником. Вторая половина или конец IV в. до н. э. По-видимому, западно-греческая мастерская (снимок со щитка).
- 5) 17. Дапнари. Бронза. Психея со светильником. Вторая половина IV века.

Табл. IV.

- 1) 7. Гуадику. Погребение № 21. Сфинкс, сидящий на тунце. Конец V — начало IV в. Восточно-греческая школа. Кизик?
- 2) 8. Гуадику. Погребение № 17. Бронза. Лев (?), сидящий на тунце. Конец V — начало IV в. Восточно-греческая школа. Кизик?
- 3) 9. Гуадику. Погребение № 18. Бронза. Эрот играющий в кости. Конец V — начало IV века.
- 4) 10. Гуадику. Погребение № 21. Бронза. Терина-Нике. Конец V — начало IV века. Западно-греческая школа.
- 5) 11. Гуадику. Погребение 21. Бронза Сидящая женская фигура играющая на двойной флейте. Конец V — начало IV в. По-видимому, западно-греческая школа.
- 6) 12. Гуадику. Погребение 17. Бронза. Хищная птица. Конец V — нач. IV в.
- 7) 13. Гуадику. Погребение 18. Бронза. Сидящая фигура женщины в хитоне и гиматии.

Местные изделия

Табл. V.

- 1) 20. Вани. Погребение «знатной колхидянки» № 6. Золото. Речной бог, над ним хищник. Архаическая эпоха, начало V века до н. э.
- 2) 24. Вани. Погребение «знатной колхидянки» № 11. Золото. Полулев — получеловек (превращенный Киркой спутник Одиссея). Архаическая эпоха. Начало V века до н. э.
- 3—4) 27. 28. Вани. Погребение «Знатного колха-воина». Серебрянные перстни-печати I половина IV века до н. э.
- 5) 30. Вани. Бронза. Печать — «перстень», т. н. «большая печать». Олень с олененком.

Табл. VI.

- 1) 25. Вани. Погребение «Знатного колха-воина». Золото. Инсигния. Богиня растительности восседающая на троне. На щитке вырезано имя собственника печати ΔΕΔΑΤΟΣ. I половина IV века до н. э.
- 2) 26. Вани, из того же погребения. Золото. Правовая печать. Всадник с копьем на рогатом коне (На шее коня бородатая маска Сатира). По-видимому, божество круга Диониса. Первая половина IV века до н. э.

Т а б л. VII.

- 1) 6. Гуадику. Погребение 21. Бронза. Мужская фигура. На голове венок, в руке ветка. Конец V — начало IV века.
- 2) а. Даблагоми. Погребение 21. Бронза.
- 3) 16. Дапнари. Погребение 3. Бронза. Грифон.
- 4) 18. Батнаохору. Погребение 2. Бронза. Летящий Гусь. II половина IV в.
- 5) 19. Батнаохору. Из того же погребения. Бронза. Пегас.
- 6) 31. Тагилони. Золото. «Рельефное» изображение Божества в храме. Поздне-эллинистическая эпоха.

Т а б л. VIII.

- 1—4) 39—42. Вани. Погребение «знатной колхидянки» № 6. Золотые перстни.
- 5) 43. Вани. Погребение «знатной колхидянки» № 11. Золото. Перстень.
- 6) 32. Кобулет-Пичвари. Погребение 6. Электр. Перстень.

Т а б л. IX.

- 1) 46. Вани. Золото. Перстень с изображением Афродиты.
- 2) 44—47. Вани. Перстни-печати из погребения знатного колха-воина.
- 3) 34. Даблагоми. Золотой перстень.
- 4) 38. Дапнари. Бронзовый перстень с изображением Психеи.

Т а б л. X.

- 1) 33. Кобулет-Пичвари. Погребение 14. Серебряный перстень.
- 2) 35. Дапнари. Погребение 3. Бронза. IV в. до н. э.
- 3) 37. Дапнари. Погребение 3. Бронза.
- 4) 49. Вани. Бронза. «Большая печать».
- 5) 36. Дапнари. Погребение № 3. Бронза.

Все интальи (за исключением «большой печати» из Вани) увеличены в два раза.

Отмечаю с благодарностью: рисунки исполнены художницей Н. Топуридзе, фото-работы — В. Тулашвили и В. Салигером.

ဝိသုဒ္ဓိသုတ္တံ

21

I

22

23

22

21

23

II

29

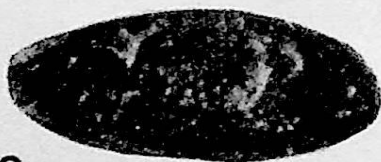
29

3

1

2

2

III

5

5

4

4

15

15

14

17

IV

10

10

12

9

11

11

13

8

7

7

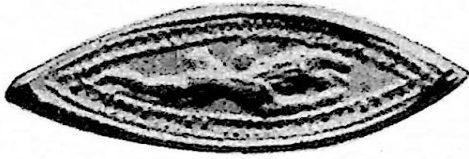
V

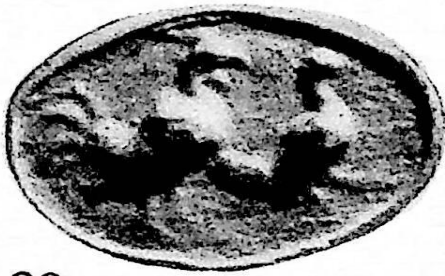
20

20

24

28

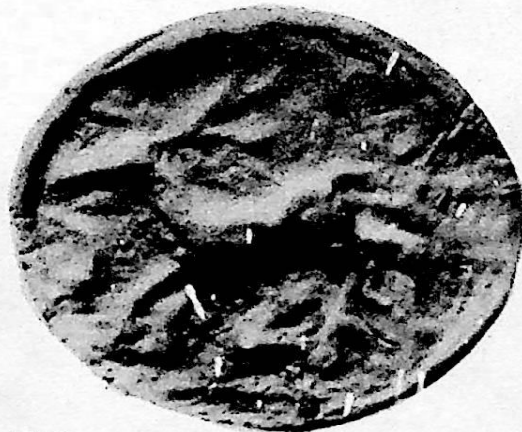
27

28

27

30

VI

25

25

26

26

6

6

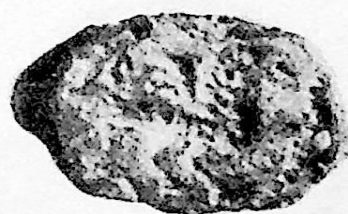
31

18

18

16

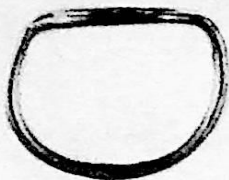
a

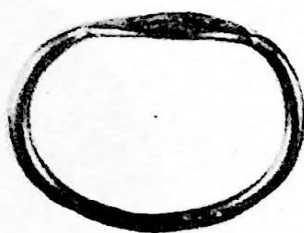
19

VIII

39

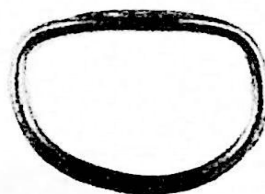
42

42

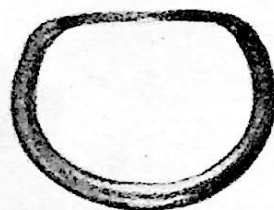
43

41

40

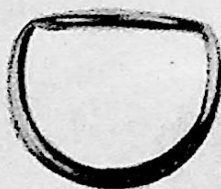
41

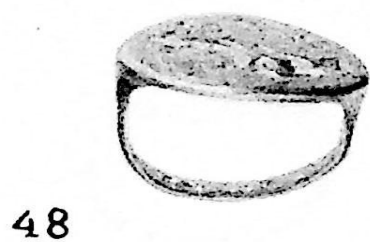

40

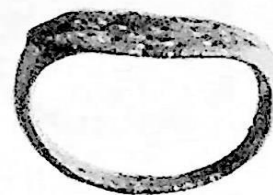
32

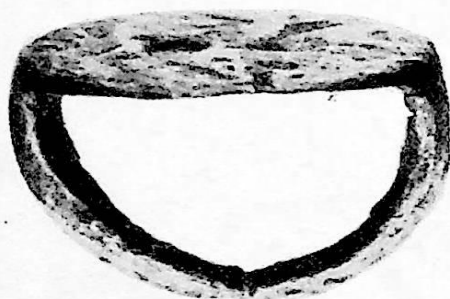

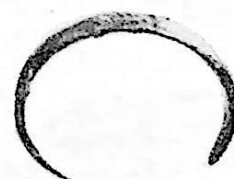
33

35

49

37

49

36

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შ ე ს ა ვ ა ლ ი	5
1. ქობულეთი-ფიჭვნარი	14
2. გუადიხუ	37
3. ეშერა	53
4. დაბლაგომი	55
5. დაფნარი	64
6. ბატნაოხორუ	74
7. ვ ა ნ ი	80
8. თავილონი	104
დასკვნები	102
Колхидские перстни-печати V—III вв. до н. э. (вопрос взаимоотношений с греческими мастерскими). Резюме	113
Les bagues-cachets des V ^e —III ^e siècles de la Colchide (La question des rapports avec les ateliers Grecs)	118
ტაბულების აღწერილობა	123
„Описание таблиц	124

Маргарита Николаевна Лордкипанидзе

КОЛХИДСКИЕ ПЕРСТНИ-ПЕЧАТИ V—III ВВ. ДО Н. Э
(ВОПРОСЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ С ГРЕЧЕСКИМИ МАСТЕРСКИМИ)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი თ. მიქელაძე
გამომც. რედაქტორი ელ. ქაჯაია
ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერია
მხატვარი მ. თუშმელიშვილი
კორექტორი ე. ჩხარტიშვილი

გადაეცა წარმოებას 20/V-75; ხელმოწერილია დასაბეჭდად
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 12,25;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9,61.

უე 01151; ტირაჟი 1200; შეკვეთა 2315.
ფასი 1 მან. 09 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი; 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

